

JÓKAI MÓR. ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

II.

JÓKAI MÓR

AZ ELÁTKOZOTT CSALÁD
(1858)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
HARSÁNYI ZOLTÁN

Lektorálta
MOLNÁR JÓZSEF
TERESTYÉNI FERENC

Magy. v. I. 3
82, 148

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1963

AK 204 d 6366

Printed in Hungary

A HARAGVÓ ISTEN

Most kilencvenhat éve annak, hogy ez esemény történt.

Nem él már senki azok közül, kik ama napot élő szemmel látták, még akik azon évben születtek is, rég a sírokban feküsznek mind, de a nap emléke ünnepül maradt a késő unokákra s mindazokra, akik ama város kapuin belől laknak, melynek a közelmúlt évek újabb történelmi nevet adtak.

Mikor e nap megvirrad, minden lélek, minden felekezet, úr és szegény, bűnös és szenvedő, igaz és boldog, Istenéhez siet, háromszor látogatja meg a templomot aznap, böjtöl, imádkozik, abbahagy üzletet, mulatságot, pörpatvarkodást, s az ateista, kinek szemei nem keresték az égben az áldásos istenét soha, megdöbbenve emlékezik a rettenetes istenre, kinek ott alant a föld alatt is van birodalma, onnan szólal meg azok ellen, kik büszkeségük emlékeivel beépíték a földet.

Szép, csendes lanya éjszaka volt, amilyennel a mi békesség kis városunkban keveset szoktak törődni. Éjfél körül itt már minden ember alszik, kivált a rosszhírű tizenkét órától egyig; ekkor még az éji őr sem jár az utcán, mert a kísértetek ráijesztettek. Egyszer egy vakmerő éji őr azt a hallatlan bátorságot vette magának, hogy az éjfél órára is el merte mondani a verset; de az a rettentő eset történt vala vele, hogy valami láthatatlan lélek valami kitalálhatatlan helyről, bizonyosan a föld alól vagy a kriptajából visszakialtá rá, amit mondott, még pedig amint ő szépen érthetőn kiáltá:

„Tizenkettőt vert az óra. Ember vigyázz ezen szóra!” — a gonosz kísértő megfordítva kiáltá azt neki vissza: „Aró za trev tótteknezit. Arósz neze zzágyiv rebme!”, ami nyilván nem telhetett ki mástól, mint valami pokolbeli kóbor szellemtől, és ezért a tizenkét órát a mi kis városunkban többé nem szokás kiáltani. Azonkívül pedig mindenki nyugton alszik a maga kapuin belül, s ha a nagy csendességben mégis úgy ugatnak a házőrző ebek egyik utcáról a másikra felelgetve, az az ő magánügyeikhez tartozik.

Lámpásnak még híre sincs abban az időben, csupán a Duna-part mellett látni mintegy tizenkét pislogó mécssecskét: azok ott a sorba felállított kálváriai stációk rácsain belül égő lámpácskák, miket kegyes hagyományok tartanak ébren, s mik úgy látszanak reszketni abban a nagy sötétségben, kivált ha egy ellenséges szellő végigfuvall a parton.

A Duna vízén, a sziget orra felett egy sor fekete malom bujkál egymás háta mögött, egypár közülük erősen kelepel, mintha félne csendesesen maradni a puszta víz hátán ilyen sötét éjjel.

Igen-igen nagy távolból hallani valami végtelenül szomorú, aggasztó hangot, amiről gyermekkoromban mindig azt hittem, hogy valami közelgő rosszat jelenthet, mert sohasem láttam színről színre, mi adja azt a hangot; valami útra kelt gabonáshajó tárogató túlke az, mely két-három mérföldnyi távolból hangzik ide; ha a város alatt fúnák meg, minden ember kiugranék ágyából, kifutna az utcára, és azt kérdené, hogy mi történt.

Pedig sokkal jobb volna, ha az csak a tárogató hangjára történnék.

Az órák egyet ütöttek, sorba mindegyik toronyban; a fiatalabbak siettek megelőzni az öregeket vékony csengő hangjaikkal, a vén Szent András öreg harangja magának tartotta fenn az utolsó szót, úgy kondítá rá mély, tekintélyes hangján az „egyet”

Az éji örök megint megkezdték körjáratukat; csak az óraütésre vártak. Talán mondák is magukban, milyen sokáig zúg az ütés után még a harang. Nem is akar elmúlni ez a zúgás, sőt erősödik még, mintha valami erős vihar hangja volna az, pedig hiszen szélcsend van; meleg, lanyha éjszaka van, és mégis olyan hidegen jár keresztül ez a zúgás annak a szívéen, aki azt meghallja.

Egyszerre megrázkódott a föld az ő terhei alatt.

Nem mondta senkinek: „Legyetek ébren!”, nem küldte mennydörgést, vakító villámot, csak egy mozdulattal tudtul adá, hogy él. Hogy ébredt fel mindenki egyszerre legédesebb álmából, hogy rohantak ki csöndes házaikból az emberek! Öltözetlen, készületlen, csak ahogy ágyaikból felszöktek: hogy feledték házaik ajtait nyitva, és rohantak, a piacokra, és kérdezik egymástól: „Mi történt?”

Óh, irgalmas isten, ki tudna erre felelni?

A föld folyvást reszketett, mintha valami borzongató láz gyötörmé belől, egyes apró lökésekkel érzett minden ember maga alatt, mintha nagy gonosz óriások akarnának fejikkel keresztültörni a földön, hogy a két Duna folyamban ezer meg ezer szökőkút gyanánt lövellt fel egyenesre a víz, s a meg-bomlott toronyórák újra meg újra ütötték az egytet.

Aközben ama bántó süketes szélmoraj, az az ismeretlen hang, mely mintha mérföldekről jőne, s mégis egészen közel volna, — körül és alatt és mindenütt! — folyvást tompa bűgással tölté be a levegőt; anélkül, hogy valaki tudná, merre lehet előle menekülni.

A házi ebek riadtan futottak végig az utcákon, megállva, hogy visszaüvöltsenek az elhagyott városra; elvadult macskák szökdeltek egyik tetőről a másikra, s a zúgó légben felriadt galambok, verebek és vércsék csoportosultak, félénken kerülgetve a toronytetőket.

És a föld minden állatai között legrémültebb volt az ember. Amazok csak a halál leheletét érzék, de ez tudta, hogy

itt Isten van közel; őt a reszkető föld nemcsak sírjára emlékeztette, hanem a mi még azon alól van. — Mi lehet még a síron alól? — Mindenki sápadtnak látta a mellette állót, elhagyta az ész, és a bátorság a lelket, mindenki érzé, hogy itt az emberi kéz hatalmának vége.

Megküzd az ember a tűzzel, a viharral, nyerget vet a hullámzó tenger hátára, csatába száll minden elemmel, csatába önmagával; — de ha az élő föld haragja támad ellene, mivel védje magát?

A föld egyre rázkódott, a zúgás egyre hallatszott, mint valami szétpattanni készülő katlan forrongása, s időközönként, ha a vízirányos vibráció erősebb rengésben tört ki, meg-meg-kondultak egyszerre minden toronyban a harangok; a nagy, vastag érharangokat úgy rázta a vész, mint apró csengetyűket.

A rémes harangszóra hirtelen egy kétségbeesett remény szikrája kapott a szibbatag szívekbe: „Az Isten hívogat bennünket. A templomba! A templomba!”

Az egyházak ajtai feltárultak, a nép betódult, aki nem fért be, ott künn térdelpelt le a lépcsőkön, az utca kövezetén, s belevegýté énekét a szent boltozatok közül kihangzó zsolozsmába. Óh, az emberek olyan jó énekesek, mikor meg vannak rémülve!

De az éneklhangon is keresztül tört a föld alatti zúgás, az a hangváltozás nélküli pokolbeli zenekíséret, az éneklők saját szavaikon keresztül hallák azt, átjárta a szívet, a lelket, s beteggé tette az embereket. Gyöngé nők, öreg emberek ájuldozva, szédelegve hagyták oda a templomot, s künn lefeküdtek a kövezetre, a többiek éjnek éjszakáján énekelték tovább a bűnbánó éneket:

„Uram, bűneink sokasága...
..... Irgalmazz nekünk!”

Hajnal felé ama bántó zúgás lassankint elcsendesült, a vele küzdő szent éneklhangok mindinkább erőt látszottak rajta

venni, végre egészen elenyészett, vele együtt a föld rengése is: csak néha koronkint, egy percre rázkódott még meg a föld, mintha az ég és csillagok mindannyiszor valami rettentő gondolatot szóltak volna hozzá, amitől összeborzadt; végre az is elmúlt. Az éj szürkülni kezdett, az ég világosodott; a szorult keblek terhei enyésztek. A nép egy része hazatért házait meglátni, családját összekeresni, a többi „horszannát” énekel a templomokban.

Amint a kelő nap világa át kezdte törni a magas templomablakokon, elhalványítva az oltár gyertyáit, mik eddig gyér világot vetének a roppant teremben, megtért a bizalom is a szívekbe, az a jótékony érzés, mi átélt veszély után foglal helyet a lélekben; egy fiatal szerzetes fölment a szószékbe, s beszélni kezdé malasztos dolgokat a néphez.

Egyszerűek, keresetlenek lehettek e szavak, ahogy azok egyenesen a szívből jönnek, de jól esett hallani azokat a hívőknek, az ajkak úgy mondták utána némán az imát.

A pap elvégzé beszédét, kimondta az áment. Hallatszott utána az a templomi sóhaj, mi ezrek fohászából származik egyszerre . . . E pillanatban, mintha mennydörgő szekerek rohannának végig a föld mélyében, egy hömpölygő dördülés futott végig a város alatt; a föld színe az elmúlt reszketés helyett egy irtóztató taszítást kapott alulról, s azon percben lehullottak a tornyok a földre, egy irtóztató roppanás hangja tölté be a levegőt, a legmagasabb épületek mennydörögve dültek össze, a kábító zuhanatban az utolsó órát üték a messzehajított harangok . . .

Azután csendesség lett ismét.

Másfélezer ember feküdt halottan az összedült templom romjai közt; ajkaikon a kimondott ámennel, szíveikben a bűnbánat igaz keservével. Nem hallhattak volna meg üdvösebb pillanatban.

Csak a prédikáló szerzetes maradt életben egyedül.

Az emberek meg voltak némulva, elveszték a segélykiáltás hangját, elfeledtek beszélni. Nem volt, kit híni segélyül. Maga az Isten háza is romban feküdt.

Futottak tébolyodott zavarban az utcákon végig szótlannul; egy-egy futó néember hurcolt maga után kezénél fogva valami elkapott gyermeket, kit tán fiának vélt, véres fejű ősz emberek tántorogtak erőszakosan kapaszkodva izmosabb férfiak ruháiba; perc múlva megint vissza azon az utcán ugyanazon alakok, a gyermeket hurcoló nők, a véres ősz emberek, a lihegő férfiak. A várost mindkét oldalról víz fogja körül, nincs hová menekülni.

Másodszor újra hallatszott a futó hömpölygő dördülés a föld alatt, amint morogva gördült végig és mindig közelebb, mintha feljebb jönne. Messziről leheté látni a rém közeledését; amerre elhaladt, az élőfák meghajták előtte fejüket, jobbra-balra a földet csókolva sudaraikkal, s mikor a város alá ért, a futó népek elestek taszítása miatt: aki állva maradt, azt lábnyi magasra hányta fel a rejtelmes erőszak, s ismét ment tovább hömpölyögve, zuhogva, az élőfák jobbra-balra hajlongtak útjában, kivált azok a hosszú sor jegenyék ott a füzes sziget partján mint bókoltak előtte egész a fekete víz színéig, mely oly ijedten látszott hullámsani előttük.

A félelem csodái egyre szaporodtak; a kálvária melletti apró házak között egyszerre több helyen tűz ütött ki; néhány bátor férfi, aki oltani sietett, borzadva vevé észre, hogy a kutakból egyszerre kiapadt a víz, a veder valami magasra feltorlódott kavicsos homokba ütődik, s a belvárosi kutakból is valami forró párázat kezd felszűrődni, aminek olyan fojtó sárvíz szaga van. A legnagyobb iszonyat végre a megyeház utcáján adá jelenségét, ahol a föld keresztben megnyílt, át a házsorokon, egy erős kőépület kapujánál közepén ketté vált, s amint egy perc múlva a rémületes látvány összecsukódott, a szétszakasztott házat úgy nyomta ismét össze, hogy a nyílásba szorult gerendák mind az ég felé meredtek, a támadt

nyíláson át pedig valami forró, nyúlós, fekete sár önté el messzire a utcát.

— Elsüllyed a város! — ordíták az emberek. — Fussunk a Dunára! — A föld nem adott többé menedéket, a vizekhez kellett folyamodni.

— Fusson a malmokra, a hajókra minden ember! A város elsüllyed.

A partokra siető népre ott várt a legnagyobb rémület.

Az Öreg-Duna, ahogy itt a Csallóköz-szöveget képező folyam szélesebb karját nevezik, a város alatt ismét két ágra szakad, s éppen átellenben a várossal egy kisedd szigetet képez. A keskenyebbik ág a város és a sziget között foly el: ezt szokták kikötőül használni, itt van télen a malmok réve és a repülőhíd, a hajótömő műhelyek, a halászok bárkái.

A menekülést kereső nép megrettenve látá, hogy a Dunának e keskeny ága nincs többé: a háborgó föld úgy felemelte annak medrét, hogy a víz a szigeten keresztül a szélesebb ágba futott át, s a város előtt nem volt más, mint egy nagy zátonyos mocsár: az eltűnt folyamág titokteljes medre, az évek előtt elsüllyedt hajók romjai, elveszett vasmacskák, elsüppedt máhacsomagok, rémletes tárgyak, mik évek óta a vizek éjszakájába voltak eltemetve, álltak ijesztőleg a napfény csodájának kitéve; a meder közepén valami kettős boltozatos kőfal maradványa: tán a sokszor emlegetett alagút romjai . . . és a kikötőbeli hajók, a halászbárkák, a malmok, a repülőhíd mind a vízfénék zátonyain ültek megrémült lakosaikkal, kik bámulva tekintének az alóluk elfutó víz után, mely harogva húzódott folyvást odább.

Éz a bámulatos látvány, mely több csodát mutatott a szemnek, mint amennyit az emlék össze bírna szedni, így tartott két-három percig; akkor egy új földhullámozás a túlsó Dunaág medrét emelte föl, s ismét a keskenyebbet süllyeszté alá.

A roppant víztükör zúgva rohant vissza egy perc alatt az elhagyott mederbe, mint egy átlátszó hegylánc, a közbe-

esett szigetet el látszott seperni gátjaival és jegenyesoraival együtt, a jégtörők karóit széttörte, mint gyermekjátékszert, s amint a sziget gátjaiban megütődött, felemelte tajtékozó gerincét, mintha el akarná azt nyelni, s azzal lecsapott a túlsó mederbe.

A partra gyűlt tömeg rémült ordítással veté magát vissza a városba, az omladékos utcákba, a tátongó földre a hullámcsapás elől, míg az harsogva, tombolva tölté meg keskenyebb medrét, felkapva a zátonyon ülő hajókat, malmokat örvényező árjaiba, s letépve azokat vastag horgonyköteleikről, ragadta magával túl az elsepert vízgáton, bevitte a városba, odatolta az utcák közepére, odavagdalta a házak szögleteihez, oda-csavargatta köteleiket a közutak rácsozatához, a szentszobrok lábaihoz, s azután ismét oly sebesen, ahogy jött, zúdult vissza, a piac közepén hagyva az odáig vitt hajókat, malmokat, fel-forgatott dereglyéket, s ragadva magával, kiket útjában elkapott.

Egy halálkiáltás hangzott a meglátogatott város utcáiról az éghez.

A kétségbeesés visszakapta szavát. — Nem volt menekülés. Az emberek nem láttak szabadulás után, nem futottak többé; hanem összebújtak meghunyászkodva, megsemmisülve és kiáltozák Isten nevét, míg alattuk a föld rengett, körül a hullám csattogott, s a föld repedésein kirohanó forró lég bölgve tört magának utat, undok posványt és forró ércolvadékot túrva ki maga körül . . .

Óh, én Uram és Istenem! De erős a te ostorod, midőn haragodnak dicsőségét megmutatod a te földi férgeidnek! . . .

A Z Ú R S Á T O R A

Ez így tartott két egész hétig . . .

Tizennégy nap és tizennégy éjjel látogató meg a rettentő ostorozó haragjának kiválasztott városát: eljött reggel, eljött este, eljött a nappal és éjjel minden órájában, és tanítá reszketni a földet szörnyű lépései alatt.

A második, harmadik napon megadták magukat az emberek a csapás szörnyeinek, a kétségbeesést keresztyéni türelem váltá fel; az okosabb tanácsadása kezdett kihallatszani a közjajveszékélésből, kezdtek gondolkozni védszerekről, mik a helyzet rendkívüliségét elviselhetővé tegyék, építettek fagunyhókat a szabadabb térekre, a gyöngébbek lakásaul; oda-kötötték a sátorajtókhoz a csónakokat, hogy menekülhessenek, ha ismét véletlenül jön az ár; s készen tartották kádakban a vizet, ha a föld alatti tűz valahol a romok közt gyújtogat, és azután csináltak az apró gunyhók közé egy-egy nagy gunyhót is, azt a nagy gunyhót elnevezték templomnak.

Merész férfiak előkeresték a romok közül az oltári szent-ségeket, a búcsújáró zászlókat, fölkeresték a legkisebb iskolai csengettyút, mely egész maradt, annak csináltak kis harang-lábat, és ismét harangszó hívá a népséget Isten színe elé, és ismét hangzottak a buzgóság imái a nagy fagunyhóban, melynek templom volt a neve; ilyen aprócska templomok voltak minden szabadabb téren, mert a nép egyben úgy sem fért volna el, kivált most, amidőn mindenki sietett oda. Ah, mint

figyeltek az emberek arra a kis csengettyű szavára! Hogy siettek minden utcából imádságos könyveikkel kezeikben! Hogy szólítá meg a szemközt találkozókat: „Harangoztak már, mehetünk”.

Ilyenkor olyan rosszul esett látni a buzgóknak, hogy itt-amott a házak kapujában hallgatag emberek ültek, akiket nem buzdított fel a harangszó; akik zárt ajakkal, bánatos arccal néztek fel az égre, mintha nekik csak szenvedni volna szabad, és nem panaszkodni.

Voltak egész utcasorok, ahonnan senki sem jött elő a csengettyűszóra, ahonnan senki sem csatlakozott a búcsújáró menethez, ott volt legszomorúbb a rombolt város képe.

A szomszédok, az ismerősök gyakran beszóltak e hallgató emberekhez: „Hát ti miért nem imádkoztok? Miért nem kéritek Istent, hogy e csapást elfordítsa rólunk?”

Azok pedig felelének nagy szomorúan:

— Avagy hogyan imádkozhatnánk mi Istenhez, amidőn nekünk nem szabad templomot emelnünk ez helyen?

Miért nem volt nekik szabad templomot építeniök azon városban, azt bizonyára én sem tudom, más sem tudja. Régen volt az idő; elfeledte mindenki.

Annyi bizonyos, hogy a népesség egy harmadának nem volt szabad templomot építeni azon kis városban. Ki parancsolta azt úgy, ki tartotta fenn, holott az uralkodók ezt egészen másképpen rendelék, arra ismét tudatlan volna a felelet. Annyi mondható, hogy még akkor a kis urak igen nagy urak voltak hazánkban, s amit helybenhagyanak a nagy királyok, a „kis királyok” gyakran hiúvá tették.

No, de azt énreám nem bízta senki, hogy én itt az országok sorsát intézgessem, azért jobb lesz, ha folytatom a mi szomorú történetünket.

Történt az ötödik napján az Isten látogatásának, mely nap éppen vasárnapra esék — szomorú vasárnap —, hogy azon a téren, mely mostanság szép kúpozas kápolnával,

s hozzá ékes fasorokkal s mind ehhez illő szép névvel bír, Rozália térnek neveztetvén, s melyet gyermekkoromban még disznópiacnak hívogattak, az én nagyapám gyermekkorában pedig régi rác temető név alatt ismertek, nem sokat gondolván a benne fekvők emlékezetével, mint amely helyiségből hordták a városba a fazekasok számára való földet, tehát e történelmi nevezetességű helyen két sajtószerű csapat találkozék egymással össze, mely úgy látszik, hogy szántszándékos találkát rendezett itt egymás számára.

Azok, akik jövének a Megyercsi utca felől, mind kék mente-dolmányba öltözött férfiak; nagy, masszív kerek kalapokban, széles szalagokkal, jó kordován, ráncba szedett torkú csizma lábukon; mentéiken nemcsak szép filigrános ezüstgombok, hanem azonfelül egyik válltúl a másikra kapcsolt függő láncok, nagy, pengő szemekkel s roppant medallionnal a közepén; mind valódi tizenhatpróbás ezüsből. És e nagy tekintéllyel járuló személyek társasága nem más, mint az érdemes csizmadiacéh, a becsületes szekeres gazdák és a nagyon tisztelt hajóslegények, mint akik képezék azon idők szerint a nemes város legszolidabb polgári osztályát.

A velük szemközt jövő csapat férfiai ellenkezőleg zöld mentéket viselnek, zöld nadrágot zöld zsinórral kihánytatva, helyel-közzel molnárszínű sűrű dolmányokat, lapos ezüstpitykével és fekete báránybőrsüveget hozzá. Ezek pedig a nemes város takácsmesterei, szűrszabói és molnármesterei, kiket eleitől fogva mindenki a legbékeszeretőbb polgárok gyanánt szokott elfogadni.

Midőn e két szemközt jövő csapat e fenn nevezett téren egymáshoz mintegy húsz lépésnyi távolságra ért, ott megállapodának mind a ketten, s a zöldbeliek közül kiválva egy kitűnő egyéniség, fölemelt rezes nádpálcájával inte a többieknek, hogy várjanak és hallgassanak: azzal kilépett a középre.

Hosszú, száraz férfi volt az említett, még soványabb általában, hogy öltönyének minden része feszesen állt rajta, prémes mentéje szinte megfeszült a hátán, s lábait úgy szedegette fel, mintha minden lépésnél megégette volna a talpát; szikár orcáját rendkívül ékesíté két hosszan lefüggő bajuszzsinór, olyan kacsaringósra csavargatva, mint egy-egy kígyó.

Tudnunk kell pedig, hogy e derék férfiú a becsületes takács céh atyamestere, érdemes Kanál Ignác uram őkegyelme.

Tudnunk kell továbbá, hogy az érdemes takács céh tagjai mind zöldben járnak, mind soványak és mind igaz katolikusok; az érdemes szűrszabó céh tagjai is zöldben járnak, és kevés kivétellel katolikusok; a molnárok között már nagyobb a megoszlás hit dolgában, de öltönyük azért egyszínű. Határozottan kék azonban az érdemes csizmadiák ruházata, és ezek kivétel nélkül kálvinisták, túlnyomó e szín és hitvallás a szekeres gazdáknál, s határozott a hajóslegények osztályánál.

Eszerint e pillanatban két pártfelekezetet látunk magunk előtt mind megannyi testületekben. Ne feledjük el azonban, hogy a föld reszket alattunk.

Nem is perlekedni jött össze a két felekezet; nem mint Konstantinápoly lakói a végpusztulás napján a „que” fölött vitatkozni — hanem egészen más szándékból.

Amint érdemes Kanál Ignác atyamester uram kilépett az öt követők közül, a túlsó csoportozat közül szintén előlépe nemes Bajcsy András uram, a csizmadiák érdemes céhmestere, ki nemcsak oly izmos vállakkal, oly gömbölyű termettel, még nagyobb ezüstgombokkal volt megáldva, miként tagtársai, hanem azonfelül nemes ember is volt, és diákul is tudott, sőt még szakállat is mert viselni az álla alatt körül, s a bajusza előre volt hegyezve, mint egy villa.

E két derék férfiú tehát egymás elé sietett, a tér közepén találkoznak, ott Kanál Ignác uram előre nyújtá reszkető kezét, nemes Bajcsy András uram belecsapott abba barna tenyerével,

s ott rázogatták egymás kezét legalább öt percig folyvást, anélkül, hogy valami szót tudnának egymással szólani; mindaddig, míg a két derék férfiú szeméből megeredének a könnyek, és azután kénytelenek valának elővenni zsebkeendőiket, és szemüket megtörülgetni, s akként kezdeni a dologhoz.

— Nemes Bajcsy András uram ...

— Érdeemes Kanál Ignác uram ...

— Meglátogatott az Isten bennünket nagyon ...

— Nagyon meglátogatott bennünket az Isten ...

— Tele vagyok a mi szívünk keserűséggel.

— A mienk is csordultig vagyok.

— Avagy mikor fordul el rólunk e csapás?

— Sőt nem kell-e elvesznünk mindnyájunknak abban?

— Mi éjjel-nappal könyörgünk az egek urához.

Bajcsy András uram nagyot sóhajtott e szóra.

— Nekünk nincs helyünk, ahol könyörögjünk.

És azután elhallgatott mind a kettő.

E hallgatás alatt pedig mind a két csoportozat úgy közélite egymáshoz, hogy mintegy kört képezének a két férfiú körül. Kanál Ignác vevé fel ismét a szót.

— Nemes Bajcsy András uram. Nem olyan igaz emberek-e a kegyelmetek hívei is, mint a mieink?

— Valóban azok.

— Nem azt az istent tisztelik-e ők is, akit mi?

— Valóban ugyanazt.

— Nem azt a csapást szenvedjük-e mi is, amit kegyelmetek?

— Bizony igaz, hogy azt.

— Vétettünk-e mi egymás ellen valaha? Csaltuk-e meg egymást? Rontottuk-e egymás családját, mesterségét? Nem járnak-e a mi koldusaink is a kegyelmetek ajtajára? Nem esik-e az eső a kegyelmetek földjére is úgy, mint a mieinkre? Nem az-e a mi hazánk, nem az-e a mi szülőtte földünk, ami kegyelmeteké? Nem egy nyelvet beszélünk-e, nem egy kenyeret

eszünk-e egymással? És mégis egyik gyűlöletes a másik előtt, s egyik nem imádkozhatik a másik miatt.

Bajcsy uram erre megint csak azt felelhette, hogy megfogá a takácsok atyamesterének jobbját, s megrázá azt szíve szerint.

Kanál uram megerősíté magát, letűzte keze alá rezes botját, s egészen más hangot váltva, monda:

— Érdeemes lakostársaim, nemes céhmester úr, becsületes mester urak: minthogy mi más felekezeten levő együgyű emberek átláttuk, mennyire keserves dolog kegyelmetekre nézve, hogy a szomorú, iszonyatos napokban, amidőn mindnyájunknak vigasztalása egyedül az irgalmas Isten, kegyelme-tektől e vigasztalás meg vagyon vonva azáltal, hogy e nemes város privilégiumai fejében nem szabad kegyelmeteknek ez helyen templomot építeni, hanem kénytelenek a szomszéd kulcsos mezővárosba átvándorolni isteni tiszteletre, amidőn azt a vizek engedik . . .

— Úgy vagyon — szólalt meg egy hajóslegény hatgalléros köpönyegben. — A szekeres gazdák szekéren hordanak át bennünket minden vasárnap.

Nemes Bajcsy uram komoly szigorúsággal tekintte hátra a közbeszólamlóra.

— Ne zavarják kegyelmetek az atyamester urat az ő kontextusában! — Azzal buzdítólag fordult az atyamesterhez: „quoniam; — ergo — minthogy; tehátlan . . . Így következik”.

— Tehátlan — folytató Kanál Ignác uram — előfordult a mi érdeemes polgári céhünk gyűlésében az a szó, hogy ím e gyászos napokat használnák fel mindnyájan azon üdvös cselekedetre, mely szerint építenének kegyelmetek is egy sátor a mieink hasonlatosságára, ahol ott az Istent imádkozhatnák, s ne kényszerülnének elvándorolni, minden úrnapiján szomszéd helységekbe, hanem segítenének szívök szerinti imádságaikkal megengesztelni az Úristennek az ő haragját, mely alatt bizony annyit szenvednek kegyelmetek is, miként mi szenvedünk.

Ez nagy szó volt: igen nagy mondás. Ha valami költő volnék, aki képzelt dolgokat mesélni állt elő, világért nem mernék ilyeket adni emberem szájába, de miután nem vagyok más, mint jámbor krónikaíró, aki elbeszéli azt, amit öreg emberek beszéltek fiatal embereknek, úgy maradt meg az emlékezetben, bízvást megírhatom a mostani ivadéknak, hogy ott azon a kerek téren egykor összegyűltek a nép együgyűi, a publikánusok és tudatlanok, aminők közül a názáreti király válogatá az ő apostolait, és ott azok, akik hatalmasabbak voltak, azt mondák a gyöngébbeknek:

„Íme, e helyen, ahol állunk, építsetek sátort az Úrnak, amelyben imádkoztatok!”

Az érdemes atyamester nem tudott tovább szónokolni az elérzékenyülés miatt; ahelyett egyre szorongatá a hozzá közel esők kezeit, s szemeivel mutogatott a háta mögé furakodó becsületes német polgár ácsmesterre, kiben régen meglátszott, hogy szeretne valamit mondani, amit meg is tett, amint szóhoz juthatott, kezeivel magyarázva, ahol nyelve hibázott.

— Mi nem ellenzünk ám az! Mi nem haragszunk rá egymásnak. Mi jó embereket lehetünk. Ne félje magát senki.

Azután egy emberséges kovácsmester tört magának utat a középhez, ahol beszélni lehetett, s felgyűrte jobb karjáról az inget, mintha azt másképp elmondani nem is lehetne, mint nekigyürközve, harsogó hangon bocsátá közre jámbor ötletét.

— Atyámfiai, jó barátaim, én azt mondom, hogy építsetek itt, ahol állunk, egy akkora sátort, hogy minden nemzetiségtek elférjen benne, hűjátok ide fiaitokat, feleségeiteket, s amennyi helyen megférnek, akkorát kerekítünk innen, s ott álljon a templom; torony is legyen rajta, csengettyű is legyen benne!

A derék férfiú homlokáról csorgott az izzadság az utolsó szavaknál, olyan igyekezettel szónokolt, s szeretne volna látni, ki mondhat neki ellent, midőn ingujjával végigtörülte orcáját.

Nem mondott senki ellent, sőt mindenki iparkodott felebarátjával megértetni, mennyire idegen dolog volt szívétől minden harag ez ideig is, s mint fogják ők ezentúl is szeretni és becsülni egymást, akár engedi meg az országgyűlés, akár nem.

Nemes Bajcsy András uram mind e jelenet alatt összefogott kezekkel állott a középén, komoly orcáján egy vonást meg nem változtatva s figyelmesen végighallgatva minden beszélőt, és senkit meg nem szakítva abban, mint aki valami nagy szót akar mondani, s azt a végére tartogatja.

Midőn azután venné észre, hogy mindnyájan őreá vetik szemeiket, leemelé nagy süvegét szénfekete szögkemény hajáról, s két kezével melléhez nyomva azt, felsóhajtja, tekintélyéhez méltó nyelven:

— Gloria in excelsis omnipotenti Deo! Dicsőség az magasságban az mindenható Istennek.

És akkor szemeivel megváltván az égtől, visszafordula érdemes lakostársaihoz és mondá:

— Az Úr parancsolá, kegyelmetek tudtunkra adák, mi pedig meg fogjuk cselekedni: aki igaz ember, és Istent tiszteli, akként cselekszik, ahogy én. Mészáros János gazduram! Minthogy kegyelmednek köpönyege vagyok, terítse azt ide elé a földre!

Mészáros János ellenvetés nélkül szót fogadott, s leteríté a sok gallérú pukovai posztóköpenyt az érdemes céhmester elé.

Akkor nemes Bajcsy András uram kivonta csizmaszára mellől rézpitykés bicskáját, s kinyitá azt, és a köpeny közepére állta, mint egy áldozatra készülő táltos a régi napimádó magyarak közül, kezében a fölemelt késsel.

Mindenki áhítattal leste szavait, mert azt jól tudta, hogy nemes Bajcsy András uram, bárha némelykor furcsa előkészületeket tesz is, de mindig okosat és nyomatékosat mond.

— Szerelmetes hitsorsosaim! — kezdé a jeles férfiú, olyszerű helyzetet véve a kivont késsel, mintha egyenesen szívébe akarná azt döfni. — Mire való a mi vállainkon ez az

ezüslánc? Mire valók a mi kebleinken emez ezüsgombok? Lánc és teher az, és semmi egyéb, mely minket lefelé von a föld felé! Íme vessük le a mi láncainkat, rázzuk le a mi terheinket, és építsük fel azoknak árán az úrnak hajlékát, amely bennünket felemeljen az ég felé. Járjunk ezentúl fekete gombokkal, hogy akik meglátnak bennünket, elmondhassák rólunk: íme, ezek ama híres város lakosai, akik nem viselnek ruháikon többé ezüstöt; de viselik szívcikben az Urat, és emelének templomot az ő cífraságaiknak árán; és bizony mondom, hogy az mi rajtunk nagyobb ékesség leend minden aranynál, ezüstnél! . . .

És e szavakat mondván, nemes Bajcsy András uram nekifogta a bicskát, lekanyarítá válláról a súlyos ezüsláncot, leszabdala a nagy filigrán gombokat, s odaveté azokat a köpönyegre, melytől hátralepett, s prófétai ihlettel mutatott oda a többi jelenlevőknek.

Egy pillanat alatt minden férfi kezében villogott a kés, tépte, fejtette mindenki magáról az ékszereket, ezüsláncok, ezüsgombok hullottak a kiterített köpenyre minden oldalról, senki sem késedelmezett, senki sem tétovázott, a késeket egymás kezeiből ragadták ki, akiknek nem volt, pirult arcú nők és szűzek rimázkodtak az előttük álló férfiaknak, hogy aranyfüggőiket, gyűrűiket engedjék az áldozat közé tenni, e hír villámgyorsan futott végig a városon, s aki meghallá azt, sietett a térre, mindig több nép gyűlt össze a téren, apró gyermekek elhozták takarékmárjásaikat, egy-egy koldusnő fillérje is kézről kézre adatott, míg az áldozathalomhoz ért, hogy csendülésével ő is beleszóljon abba a zenébe, ami úgy tetszik odafenn.

Egy óra múlva halommal állt az ezüst a kiterített köpönyegen.

Akkor nemes Bajcsy András uram megfogá a derék német ácsmester, Hampel uram kezét, és odavezeté őt az ezüsthalomhoz.

— Ime, szerelmetes atyámfia, itt vagyon az érték, tegye kegyelmed rá a kezét, és vállalja fel, hogy építsen számunkra ezért egyházat, díszeset és tágasat, ahogy tudára adatott.

Hampel mester ijedten rántá ki kezét Bajcsy uraméból, s nagy buzgalommal kezdé tréfálkozni.

— Eressze engem, Bajcsy úr. Ne tréfálja így! Én bizony nem teszek sem kezemet, sem lábamat a kegyelmed ezüstre; no, csak ne haragudja magát nekem: meglehet, hogy rosszul megmondtam, mást akartam megmondani: engem nem kell a kegyelmeteké ezüst, nem arany, és mégis csinálom fogom, ami kell. Ezt mondja becsületes ember; és ki mondja, hogy Hampel Kristóf nem becsületes ember van? Én beszéltem magyarul rosszat, de érzem jót.

A református hitfelek annál kevésbé kezdték érteni a derék ácsmestert, mentül jobban iparkodott az magát összekeresett szavakkal megértetni, amin végtére Hampel Kristóf uram oly melegbe jött, hogy kirántva tubákszín kabátja zsebéből egy hosszú szarvasbőr-erszényt, azt előlről kibontá, s azzal megfogva a fenekét, odatartá azt az ezüsthalmaz fölé, s kirázta belőle, ami benne volt: lázsiás tallérok és jó vert körmöci aranyok.

— Nekem nem kell a kegyelmeteké ezüst; teszem hozzá én is, legyen több. Adják kegyelmetek a fa, csinálom a munka ingyen. A templom Istené van, teszem e munkát Istennek, majd megfizeti nekem Isten. Tartja meg kegyelmetek az ezüst, jó lesz fizetni vele a pap, meg kántor; én nem prédikál, se nem énekel a kegyelmeteknél; lesz a sok ezüst fundáció. Aki becsületes ember, azt mond: és Hampel Kristóf mindig becsületes ember, beszélni rossz, de szíve van jó.

A derék ácsmester nem volt valami kitűnő szónok, de szavai oly lelkesülést gerjesztének hitfelei között, hogy azok egymás után törtek maguknak utat a középre, s önkényt felajánltak minden munkát ingyen, ami a protestáns hitfelektől ki nem telhetett. A kovácsok, lakatosok, bádogosok egytől-

egyig mind katolikusok voltak: náluk nélkül nem épülhetett templom. Senki sem akart fizetésről hallani; az emberséges ácsmester sorról sorra járt mindenkihez, s bámulandó igyekezettel iparkodott azt a kevés magyar szót, ami ráragadt, ékes beszéddé alakítani, hogy rádisputálja minden emberre, amit anélkül is tudott, érzett és mondott mindenki, hogy ez a munka tetszik odafenn az égben...

Kétszázados villongás így csendesült el egy napon, és lőn béke és egyetértés a város lakosai között, és régi ellenségek nyújtják egymásnak kezeiket, és az erősebbek mondák a gyöngébbeknek: „Legyünk egymás testvérei!”

Nem, ez a város nem fog elsüllyedni!

A föld csak néha-néha rendült meg az összegyűlt csoportok alatt, az Úr lábnyomától meg-megdobbanva. Mintha azt mondaná vele, hogy ő is jelen volt... és hallotta a fogadásokat...

Az alku hamar készen volt; ahol minden ember ingyen adott mindent, nem volt nehéz az egyesség.

Hátra volt azonban még a kegyes vállalat nehezebb része: a helytartósági engedély.

Ez időben az sem kerülhetett sokba: a városbíró és tanács előre meg volt már nyerve eziránt; a derék német ácsmester többséget szerzett a türelmi kérdésnek a „hatvan-személyek” gyűlésében; a tanács nem mert ellentmondani; az egyházi hatóságok részéről sem történt semmi ellenvetés. A jámbor takácsok és szűrszabók azokban a zöld dolmányokban előre eljárták mind ezen urakat, s biztosították magukat a kegyes elnézésről, nehogy hasztalan reménységgel biztassák fel polgártársaikat.

Hanem... a legnehezebb kő még útban volt: egy igen nehéz és igen kemény kő, amit a csodatévő természet egy magasrangú főúr keblébe tévesztett arra a helyre, ahol más emberek a szívet hordják: ezt a nehéz követ ki fogja elemelni!

— Voltunk a tanácsbelieknél, voltunk a főtisztelendő uraknál — szólt a derék atyamester. — Felőlük akár a Sion hegyét ide építhetik kegyelmek; hanem még hátra van a tekintetes alispán úr. Már oda, édes atyámfiái, küldjenek kegyelmek valakit mást, mert oda ember kell, akinek esze és bátorsága legyen; nekem pedig mind a kettő mértékkel legyen, és az a tekintetes úr előtt nem leszen elegendő.

A jámbor atyafiak egymásra néztek, mintha keresnék maguk között, hogy ki légyen Mózsés, és ki légyen Áron. S nagy aggodalom kezdett arcaikon mutatkozni. Ez valóban nehéz kő volt, igen nehéz kő.

Egy hang indítványozá nemzeti Beő Sándor uramat, aki deszkakereskedő, és így honorácior, de a becsületes úriember azzal menté ki magát, hogy neki ugyan a neve Beő, de a beszéde éppen nem bő; ott fogyni el, ahol legjobban kellene.

Másik hang nemes Szabó Ferenc földbirtokos urat kívánta deputációba küldetni; aki viszont biztosítá a gyülekezetet, hogy ő nemrég kelt föl negyednapos váltólázból; ha az alispán elé kell mennie, kétségtelenül recidivázik.

Ilyenformán minden kandidált személynek volt valami nagy organikus baja, mely miatt küldetését fel nem vállalhatta.

Végre Mészáros János, a megköpönyegtelenített hajóslegény, ott állván, a középben, elkiáltá magát:

— Micsoda? Hát nincsen-e itt nemes Bajcsy András uram, aki céhmester és diákul is beszél? Tud őkegyelme úgy beszélni, mint akár egy prókátor, s nem ijed meg senki személyétől.

— Úgy van, úgy van! — kiálták rá egyszerre mindnyájan, s körül kezdék fogni Bajcsy uramat, „Jó lesz, nagyon jó lesz, jobbat nem is lehetne küldeni.” S most már az elébb megkínáltak is mindnyájan ajánlkoztak, hogy ők is vele mennek, nem fájt senkinek sem keze, sem lába, ha Bajcsy uram fog szónokolni.

Az érdemes férfiú azon nyugodt komolysággal fogadá az ajánlatot, mely a megbízás nagy fontosságának saját önérzetével összevetéséből származhatott. Pár percig nagy megfontolással gondolkozáék magában, akkor fölveté szeméit az égére, és áhítatosan mondá:

— Fiat voluntas tua. Légyen meg a te akaratom!

Okosabb emberek kívántak időt engedni az érdemes férfiúnak, hogy beszédre, szép orációra készülhessen, azt otthon előre betanulván; hanem ő fölöslegesnek tartá ez ajánlatot; az, aki az ő küldötteit idegen nyelveken beszélni tanítá, majd neki is segítségére leend. Csupán annyi haladékot kért, amíg hazamegy és kardját felkötí, mert kard nélkül nemes embernek küldöttségbe menni nem illik; ahová őt azután a küldöttség többi tagjai is elkísérték, biztatván ügyfeleiket, hogy amíg visszatérnek, addig csak maradjanak szépen egy rakáson.

Malárdy Ferencnek hitták az első alispánt. Hivatalos okiratokon így látjuk aláírva nevét: Dárdai és Czoborhegyi Malárdi Malárdy Xavér Ferenc. Minden rendű predikátumaira oly szabályszerű igényt tart az alispán, hogyha bármely hivatalos benyújtványon vagy magánlevélben a címzetből valamelyik hiányzik, hidegen nyújtja vissza az átadónak, azt mondva: „Nem ismerem ezt az urat.”

A Malárdy-család igen régi eredetű. A legelső ős, Zotmund, még Álmoossal ivott egy kürtből. Ő tűzte le dárdáját a Beszkidek legelső hegyormára a honkeresők közt; azt a hegyet most is Dárdahegynek nevezik: — az ellenkezőt bebizonyítani nehéz; később ő volt az, ki saját úri kezeivel felköté a gonosz nyakravalót Cobor vezérnek a róla elnevezett hegyen: innen a dárdai és coborhegyi előnevek. Tulajdon nevét pedig egy későbbi ős nyerte szent László alatt a cserhalmi ütközetben, amidőn a csata kezdetén azt mondá a királynak: „Ma ládd, uram, hogy mint fogok dolgozni”, innen a Malárdy név. Ezt a hírneves család minden tisztelőjének

tudni kell, és tisztában lenni afelől, hogy a három részre osztott címerpajzson mit jelent a kétfarkú oroszlán a véres emberfővel, meg a zászlós halom és a zöld élőfa. Valamint arról is meg kell győződve lenni mindenkinek, hogy a Malárdy-családnak ős idők óta egy férfi tagja sem volt, aki valami nevezetes dolgot ne követett volna el! Valamennyien mind magas hivatalokat viseltek, sőt a mostani alispán nagyatyja nádorispánságra is volt kandidálva. Arról a végrendeletről pedig éppen tényleges tudomással kellett bírni mindenkinek, melyben a család hatalmas alapítója sajtóságos büszkeségből akként intézkedett utódaira nézve, hogy azok mindig büszkék legyenek ősi eredetükre, és annál nagyobbra vágyódással őseiket meg ne alázzák: tudniillik grófi, bárói avagy hercegi címeket se el-, se fel-, se meg- ne vegyenek: hanem amint valaki közülök grófságra vágyódnék, vagyoni része mindjárt a nemesnek maradt atyafiak közt osztassék fel, hogy az elődök ne legyenek kénytelenek pirulni az utódok előtt. És hogy az törvény-cikkelybe is volt iktatva, mindaddig, míg az ónodi gyűlésen a kurucok a dokumentumokat meg nem égették. Ugyanazon ónodi gyűlésen ontatott ki Turóc vármegye követeinek vére, kik közül az egyik vérszerinti rokonság volt a Malárdy családdal.

A Malárdyak tehát régen lehetnének bárók és grófok is, régen viselhetnének hét usque kilencágú koronát címerükön, de nem kell nekik — nem kérik, és nem fogadják el. Azt azonban büszkén említhetik, hogy a köznemesek között az ő családjok a legelső, s e részben igazat adnak Caesarnak, ki a Malárdy-családot — a véletlen kedvezménye által — jellemével megelőzte: „Inkább első úr egy faluban, mint második konzul Rómában”.

Malárdy Ferenc bizton elmondhatja magáról, hogy jelenleg ő az első úr egy megyében.

Grófok, hercegek, akik ott birtokosok, a várkormányzók és generálisok, mind nem parancsolnak ott nála nélkül; tőle

függ előremenetel és megállapodás; az ő szemöldeei igazgatják a szónoklatokat a megyegyűlésen; az ő „favors” és „fastusa” eldöntő indok a bírák ítéletében; az ő akaratja a törvény.

És az ő akaratát meg nem ingatja semmi.

Semmi? Még ez a rengő föld sem? — Az sem. Majd mindjárt elmondok róla egy pár adatot.

A rémület legelső órájában, midőn mindenki elveszté lélekjelenlétét, midőn futott az anya gyermeke bölcsőjétől, a katona őrhelyéről: Malárdynak első gondja az volt, hogy a megyeház folyosóit végigjárta megnézni, ha az örök helyeiken maradtak-e. Nem találta őket ott. Hol az őrmester? Az is elfutott. Egyetlen hajdú állt a folyosón, aki ijedtében nem találta a kijárást. Azt megragadta: „Mától fogva te vagy a hajdúk őrmestere, és tudtul adod minden drabantnak, hogy aki helyét el merészli hagyni, hivatalából el van bocsátva.” A reszkető ember nem bátorkodott ellenvetést tenni, s ott maradt. Még a földrengésnél is jobban félt az ő haragjától.

A legveszélyesebb órákban maga mellé rendelé a megyei jegyzőket, ügyészeket és esküdteket, s sorról sorra járva a megyeház termeit, vizsgálatot tartott azok felett: mit állhatnak ki, meddig tartanak még. A levéltár padmalya egészen keresztbe volt már nyílvá, és a szegletfalak elváltak egymástól, hogy a padlás gerendái közé lehetett látni.

A nagy, ódon szekrények úgy rázkódtak, úgy dörömböztek magukban, mintha félelmes lakóik ki akarnának törni záros ajtóikon; az asztalok és székek táncoltak előre-hátra, és minden, ami az asztalokon volt, tintatartók, tollak, kések, futni készültek valamerre. Malárdy pedig kényszeríté hivatalnokait leülni a reszkető asztalok mellé, e táncoló székekre. előszedegetni a dörömböző almáriomok csomagait, mártogatni reszkető tollakkal, reszkető kalamárisokba, s írni reszkető papírra reszkető kezekkel, reszkető sorokat.

A KEMÉNY EMBER

A levéltárt a földszinti szobákba kelle áthelyezni, melyeknek vastag, tömör falai nem látszottak szenvedni a földrengés alatt. Az emberek azt mondták, hogy ez istenkísértés; az alispán nem kérdezte tőlük, hogy mit mondanak.

Ő maga ott állt az egész munka alatt egy alkóvenszerű bolthajtás mögött, onnan intézte a működést.

Valaki észrevette, hogy az a bolthajtás is ketté nyílt a tetején, s e nyílás miatt a zárkő néhány ujjnyival alábbcsúszott; csak még egy taszítás kell neki, hogy kiváljon, s akkor az egész boltozat összeomlik.

A jelenvolt hivatalnokok mind látták a veszélyt, de senki sem szólt az alispánnak; lehet, hogy féltek hozzá szólni, az is lehet, hogy nem bánták volna . . .

Végre egy fiatal esküdt, kinek lelke még fogékonyabb volt az emberszeretet, mint az illem és törvényes kötelesség parancsai iránt, bátorságot vett magának Malárdyt figyelmeztetni:

— Tekintetes alispán úr, az a kő mindjárt leesik.

Malárdy előbb tetétől talpig nézte a hivatlan megszólamlót, azután nyugodtan pillanta fel a boltozatra, s azzal a legtisztább csengésű, teljes érhangon válaszolt a hivatalnoknak:

— Csak folytassa, esküdt úr, a maga hivatalos kötelességét! — Azután még egyszer feltekinte a fenyegető zárkőre.
— Egy ostoba kő nem üthet agyon egy Malárdyt!

És azután is ott maradt, és többször nem nézett fel a kőre. Úgy állt ott, mint egy márványszobor. És valóban illetet volna szobornak. Soha szebb férfiarcot nem gondoltak ki a szobrászok: olyan domború homlok, erős, izgékony szemöldökkel, tojásdad arc, egyenes orr, nagy, messze fölnyílt szemek és az a hallgatva is parancsoló száj, mely ahhoz van szokva, hogy szavait előbb találgassák, mint azok ki vannak mondva.

A föld rángásai mindig hevesebbek lőnek, egy poros szekrény mindenestül kidúlt a szoba közepére, kitálalva egyszerre előkerülhetlen retardatumait.

A zárkő ismét néhány ujjnyival alábbcsúszott, s a kőpor hullani kezdte a papírra, melyre írtak. Malárdy mégsem mozdult meg helyéről.

Végre az utolsó percsomag is el volt takarítva, mindenki sietett ki a veszélyes tereméből; Malárdy volt az utolsó, aki elhagyta helyét; midőn az ajtóhoz ért, valami nagy robajjal omlott össze a háta mögött, talán éppen a bolthajtás. Hátra sem tekintett, hogy megnézzé: mi volt az. Mit törődik egy Malárdy a feje fölött függő kövekkel?

Családja számos tagból állt. Szép delnő neje volt; felnőtt fiai, kik mellett nevelőt tartott, akit régi római arisztokrát néven prefektusnak címeztek, és egy kisleánya, aki még babákkal játszott . . . és az egész családból egy léleknek sem volt szabad elhagyni a várost. Ne mondja senki, hogy egy Malárdy fél, és elfut a veszélyből.

Pedig a delnő idegzetes volt, és a gyermekek babonákban hittek; mégsem volt szabad a megyeház udvarát sem elhagyniok.

Egy nagy faépület, azelőtt kocsiszín, volt lakhelyül elkészítve az úri családnak. Annak a gerendái is egyre ropogtak, recsegték; a kemény szarufák néha úgy pattogtak magukban, hogy rémület volt alattuk elaludni, és rémület az álomból felrettenni — de panaszkodni nem volt szabad.

Az alispán maga a hajdúk szobáját választá lakásaul, annak a falain is látszottak vékony repedések, s az ablakok felül és valahol egy bolthajtás volt a falban, mind lehullott róla a vakolat, de az mégis hihető volt, hogy ez a szoba be nem omlik. Néha ugyan a magasabbról aláhulló omladék elzárta az ajtót, hanem azt koronkint el lehetett onnan hordani.

Ezen szoba alatt volt a börtön.

És ezen börtönben most is lánccsörgés volt hallható.

A várnagy elkéült ajakkal jött mondani az alispánnak, hogy a szegény rabok félnek; a föld még a halottakat is ki akarja hányni, úgy háborog, és ők mélyen e haragos föld gyomrában hallgatják az alvilági fellegek moráját, a bosszú-álló föld mennydörgését; hallják, mint rázkódik fölöttük az egész nagy épület, mint omlanak egyenkint kémények, falak a földre, s eltemetik szűk ablakaikat. A szerencsétlenek az Isten irgalmára könyörögnek az alispán úrnak, bocssása ki őket börtönükből, láncoltassa oda a Szentháromság-korlát láncaihoz; ők meg nem fognak mozdulni onnan, hanem éjjel-nappal térden állva fognak imádkozni. Ha meg nem hallgatja kérésüket az alispán úr, félő, hogy erőszakkal rohanják meg börtönük ajtaját; és a kétségbeesés erős.

Az alispán megindulás nélkül hallgatta meg a kérelmet és a fenyegetést.

Gondja volt rá, hogy válasza retorikai szabályszerű legyen; mint ítéleteinek mindegyike is a szónoklat és irány remckének tartatik. Nem is lehetett másformát várni egy ősnemestől, akinek az arca antik szobormintának való.

— Akire a törvény kötelességet szabott, az teljesítse kötelességét; akire a törvény büntetést mért, az viselje büntetését; a börtönben lakó rabok dolga kiállani a rájuk ítélt megtorlást, az én dolgom örködni fölötte, hogy az végrehajtsassék. Én, íme, megmaradtam azon a helyen, ahova engem kötelességem láncol; a bűnösök is megmaradhatnak ott, ahova büntetésük

zárta. A veszély közelebb ér engemet, mint őket, mert éppen fölöttük lakom, s én is húsból és vérből vagyok, miként más. (Itt nyilván hézag maradt azon gondolat számára: „de különb hús és különb vér”). Azért tudatni kívánom a rabokkal, hogy amíg az én lépteimet hallják fejük fölött dobogni, addig ne nyugtalankodjanak, ha pedig erőszakot készülnek használni, tudják meg, hogy én rostélyaikon át közéjük lövötek.

A rabok nem csörömpöltek többet láncokkal, hanem iparkodtak jobban félni a néma lépésektől odafenn, mint a haragos zúgástól oda alant.

... Ez volt az a férfiú, akihez Bajcsy András uramnak kellett jönni deputációba.

Sápadt arcokkal, ámbár erős szívvel jelentek meg a küldöttség tagjai a megyeház kapuja előtt; élükön az érdemes céhmesterrel, ki ezúttal széles rezes pallosát is felköté oldalára, s átlépkedve a kapubejárást elzáró hullatag köveken, a sötét folyosón emberi alak után kezdtek kémlelődni.

Pusztulás szomorú képe volt ott. A lépcsők fokai alá s feldüledezve; egypár ékítményi urna a bejárat közepén hevert, a boltozat itt-ott keresztbe támogatott gerendákkal volt megerősítve, s néhol a repedéseken keresztül látszott a napvilág.

Mészáros uram volt a legelső, aki felfedezte az őrtálló hajdút, aki egy ajtó mélyedésébe húzta magát biztosság okaért, s amíg meg nem látták, engedte az érdemes küldöttséget alá s fel ögyelegni, azután meg haragosan kiálta rájuk:

— Mit akarnak?

A jó urak máris megrezzentek, s készek valának elszéledni, ha Bajcsy András uram bátran elő nem lép, s kardját megcsörrentve válaszol:

— Mi deputációba jövünk: a tekintetes alispán urat keressük. Vezessen kend bennünket hozzám!

Az őrtálló hajdú nem nagy kedvet mutatott az ajtó alul kimozdulni.

— Én nem mehetek. Nem látják kegyelmetek, hogy strázsa vagyok?

— Hát mondja meg, hol van az alispán úr!

— Keressék kegyelmetek! Itt van a vármegyeházában.

— Az emeleten nincs, mert annak a lépcsői beszakadoztak.

— Már az igaz.

— Tehát ideleenn van a földszintén.

— Biz az meglehet.

— Mi van ebben a szobában, amit itt kegyelmed őriz?

— Ide nem szabad bemenni. Ez a levéltár. Be van zárva.

— Az nem igaz: hallok odabenn járkálni valakit.

A megszorított őr erre puskájához kapott, s mérgesen kimondá:

— No, hát igen. Itt van az alispán úr; de nem szabad hozzá bemenni.

— Nem szabad? Miért nem szabad?

— Mert dolga van. Azt parancsolta, hogy elutasítsak minden embert.

— Jó. Tehát itt fogunk várni, amíg dolgát végzi s kijön.

Bajcsy András uram nem azért volt nemesember és céhmester, hogy attól, amit egyszer feltett magában, az első akadálnál visszarettenjen.

Amint a megyeház udvarán széttekintgetett, hirtelen valami jó ötlete támadt: az alispán legkisebb leánykája, Hermina kisasszony éppen ott szaladgált az udvarban, s valami kétségbeesett lepkét kergetett, amely maga sem tudja, miért vetődött ebbe a virágtalan házba.

András mester kapá a fejről a süvegét, s deputáció létére utána eredt a lepkének, azt süvegével szerencsésen lefűlte, s kerges markával kivonva a süveg alól a nyomorult párat, illő hódolattal nyújtá azt át Hermina kisasszonynak.

Hermina kisasszony mintegy öt éves lehetett ez időben; hanem azért tökéletesen fogékony kebellet bírt az iránta tanúsított udvariasságokra nézve. Köszönni nem volt szokása,

hanem ahelyett megsejté a Bajcsy András uram órazsebéből kicsüngő karniolos pecsétnyomót, s az nagyon megtetszett neki: milyen jó volna az az ő babája nyakára (nem tudom én minek).

Bajcsy uram tétovázás nélkül leoldá órájáról az ősi klenódiomot, s átnyújtván azt Hermina kisasszonynak, azt kérde tőle, hogy van-e neki hát szép bábuja.

— Van bizony, még pedig olyan, amelyiknek haja is van.

— De olyan nincs úgy-e, amelyik a szemét is kinyitja, meg lecsukja?

— Hát maga látott olyant? — kérde Hermina kisasszony megilletődve.

— Láttam bizony. Azután még sír is, mikor megszorítják.

— Hol van az? Hol látta?

— Otthon van nálam! Én vettem.

— Hát kinck vette? Van magának leánya?

— Hát én azt a kis-kis Hermina kisasszonynak vettem.

— Ah! Hol van?

— Jaj, nem tudom, hogy a tekintetes alispán úr megengedi-e a kisasszonynak, hogy azt elvegye tőlem.

— Óh, a papa nekem mindent megenged.

— De mégis jó lesz előbb megtudakolni tőle; tudja a kisasszony, ha az alispán úr megharagszik, majd engem ver meg. Hanem hát menjen be a tekintetes alispán úrhoz, s kérdezze meg tőle, szabad-e egy embernek bemenni hozzá, aki magának egy babát akar adni. Aztán ezüsből van a cipellője, arany a fésűje.

— Ne féljen semmit, majd mindjárt beszélek én a papával — szólt Hermina kisasszony, pártfogó kézzorítással biztosítva a célmestert, s menten sietett az alispán szobája felé.

Az őrtálló hajdú bátorkodott a kisasszonyt figyelmeztetni, hogy oda bemenni nem szabad. Az alispán úr megtiltotta ezen az omladékos helyen való járást.

Hermina kisasszony azonban fenyegető pici ujját neki-mérve a vén bajnok fejének, komoly figyelmeztetésül monda:

— János, meg ne haragítson, azt mondom, mert tudja azután, hogy baj lesz belőle.

János valószínűleg emlékezett a fenyegető kis hatalom nagy befolyására, s nem mert több ellenvetést tenni, hanem beereszté a kisasszonyt.

Néhány perc múlva visszajött Hermina kisasszony, jót csípett a strázsa karján: minek áll az útjába, azzal odasietett Bajcsy András uramhoz, s megfogva a férfi izmos tenyerét, azt mondá neki, hogy menjen vele.

János hajdú ezúttal nem merte Bajcsy uramnak útját állani: ezen komitíva mellett szabad ki- s bejárás volt az alispánhoz.

Bajcsy uram hóna alá nyomta süvegét, kardját karja alá vette, s illő emberségtudással lépett be a megye főnökéhez.

Malárdy ott várta őt az ajtó előtt, olyan közel az ajtóhoz, hogy a belépőnek éppen vele szemközt kellett megállani. Onnan nézett rá büszke, agyonnyomó tekintetével.

Bajcsy uramat ez nem hozta zavarba, s nem feledteté el vele a csinos diák üdvözetet, melyet készen tartva hozott:

— Servus humillimus perillustrissime domine Vice Comes!

— Mit akar az úr? — kérdé tőle Malárdy hidegen, röviden, visszautasítólag.

Bajcsy uram összeszedte testi-lelki erejét, föltevé magában, hogy nem fog elszédülni, bármennyire nézzen is a szemc közé ez a félelmetes férfi.

— Ego nobilis Bajcsy András, csizmadiárum céhmester in loco, jövök a tekintetes alispán úrhoz, qua deputáció, azon alázatos instanciával, hogy minekutána Isten ő szent felségének tetszett e mi nyomorult városunkat olyan csapással meglátogatni, aminő még az egyiptomi plágák között sincsen feljegyeztetve, e mi boldogtalan városunknak békességes lakói összejövének a rác temető helyén, és ott megegyezének egymás között: miszerint ne legyenek e város falain belül em-

berek, akiknek ajkai zárva maradjanak e közinség napján; hanem hogy imádhassák Istent mindnyájan, szabad legyen minden hitbéli felekezetnek e város földén olyatén faépületeket építeni, amelyekben Istent imádhassák. Evégett küldtettem én a tekintetes alispán úrhoz, és még többen mások, akik kívül az ajtó előtt várakoznak.

Bajcsy uram rendben elmondá beszédét, és nem akadt bele, pedig az alispán arca minden szavánál haragosabb vonásokat vett föl; kemény, égető szemeivel a beszélő szemeibe fúrta haragja delejét, szemöldei mindinkább közeledtek egymáshoz, mint két fekete felhő, s amely percben Bajcsy elhagyta beszédét, hirtelen odalépett hozzá, egészen közel eléje, úgy, hogy kinyújtott ujjahegyével annak mellét érinté, csattanó hangon kiáltva rá:

— Lázadó!

E szörnyű nevezésre összerendült a jámbor férfi.

Az alispán felszakítá az ajtót, hogy láthassa, kik vannak még jelen.

— Hogy hívják önt? — kérdezé a legközelebb állótól.

Az nyugodtan vallá meg nevét.

Aztán a többi, mind sorban: egy sem tagadta el nevét, nem rettentek meg a vallatástól.

Akkor kinyújtá feléjük kezét az alispán és szigorú hangon mondá:

— Önök mindnyájan, akik itt jelen vannak, felelősek azon tárgyért, mely a leggonoszabb lázadási kísérletnek nevezendő. Ön pedig — szolt Bajcsyra mutatva —, mint e zendülés korifeusa, fejével játszik, és foglyom marad.

Bajcsy András nyugodtan emelé fel fejét, s e percben úgy állt megrémült társai között, mint egy viador.

— Én, uram! — szolt középső ujjával mellére mutatva — én nemes Bajcsy András vagyok; igaz armalista nemesember és igaz kericsztyén. Mint nemesembert védelmez engem a primae nonus, és senki az én vállamra kezét nem teheti, amíg

törvényes ítélet nem hozatott ellenem; mint keresztyént védelmez az én erős hitem; és senki engem meg nem rémít abban. Amit én kértem, abban nincs semmi törvényellenes, és a kérelem nem lázadás. Amiért is én vissza nem vonom azt, sőt megújítom újra, s ha szenvednem kell azért, amit cselekszem, kiállok azt is, és nem tartom nyomorult testemet drágábbnak az én uram, Megváltóm testénél, aki megostoroztatott és megfeszítettetett, s szekkel és dárdákkal keresztülszúrattott. Itt vagyok, itt állok, és elmondom, amiért küldtettem.

Malárdy észrevette, hogy kivel van dolga. Nem egy ijedező öreg mesterember az, aki tekintélyes nagyúr haragos szavától elsápad, és elfeled beszélni, hanem egy gonosz rajongó, aki büszkeségét találja abban, hogy a veszedelmet keresse. Ez iránt változtatni kellett a fegyvert.

Hidegen lenézte, félrefordult tőle, s azután hátrament szobája legutolsó szegletébe, ott leült, kisleányát ölébe vette, s azzal kezdett el beszélgetni.

De Bajcsy uram bölcs ember volt. Ő is megcserélte fegyverét.

— Tekintetes alispán uram, — szólt igaz érzékenység hangján. — Milyen szép családdal áldotta önt meg az Isten; szép, derék fia, leánya van. E derék gyermekek egykor mind a mi ivadékaink előkelői lesznek; és uraságod nevét mindenfelé emlegetni fogja a nép. E gyermekek jövőendő boldogságára kérem a tekintetes urat, legyen kegyelemmel a mi kérésünkhöz, szerezze meg fiai számára azt a szeretetét a jámbor köznépnek, ami többet ér a világ minden dicső hivatalainál, hogy mondhassák egykor a mi utódaink: íme, ez is azon Malárdy utóda, aki megengedte nekünk, hogy Isten előtt egyenlőek legyünk mindnyájan, s ne legyen e mi városunknak fele népe néma, valahányszor a mi urunknak napja vágyon!...

A kemény férfiú arca hideg, változatlan maradt, mintha nem is értené azt a nyelvet, amelyen hozzá beszélnek, mintha

nem volna ő más, mint egy kegyetlen egzaminátor, aki előtt félnék tanítvány mondja fel leckéjét.

Pedig Bajcsy uram olyan szépen tudott kérni, olyan mély érzelem látszott becsületes arcán, amidőn azt mondá: úgy áldja meg az ég az alispán családjának kicsinyét és nagyját és azokat, kiket leghívebben szeret, és azokat, kikben legtöbb reménye van.

Midőn a publikánus férfi elvégzé beszédét, a hatalmas ember hidegvérrel fordula hozzá:

- Van önnek még valami mondanivalója ?
- Nekem nincs, de van az Úristennek!

És mintha prófétai ihlet szava lett volna e mondás, azon pillanatban ismét megrázkódott a föld; csak egy reszketeg lázas borzalom volt az, mintha ajtókon és ablakokon egyszerre száz kéz zörgetne; de e kitartó rendeléstől lassankint levált egy nagy darab kőragasz a szoba padmalyáról, éppen az alispán kedvenc leányának feje fölött, egy egész négyszögölnyi térről; a kemény ember nem látta meg azt, mert dacos megvetéssel nézett a lábai alatt ingó földre; hanem a publikánus meglátta, mert felnézett az Úr Istenhez, kiről beszélt. Csak egy pillanat, és a szép elkényeztetett gyermek, ki szemefénye volt az egész családnak, halva hever atyja lábainál; e pillanat alatt odaugrott Bajcsy uram, két karjával és tulajdon testével elfedezte a gyermeket; egy surtató robbanás hallatszott, a leomló vakolat-tömeg mindenestül a férfi fejére hullott, s azon törött darabokra.

Bajcsy András véres fővel állt fenn e zuhanat után a szoba közepét ellepő omladék között. A kőragasz két-három sebet ütött fején, s valami szédítő kábulást támaszta agyában. Csak annyit látott, hogy egy holtnál is halaványabb férfi áll vele szemközt, akihez ő e szavakat intézi: „Engeded-e uram, hogy a mi házunkban beszéljünk az Istennel?” — és hogy az a férfi egy alélt gyermeket vesz ki kezéből, s e gyermekkel ölcében sietve, futva hagyja el a szobát. És azután ismerős

emberek jönnek be hozzá; őt felemelik a földről, hová, ki tudja, miért feküdt le, s fejét vízzel locsolják, aminek nem igen örül, és olyasmit sutognak fülébe, hogy az alispán megengedte, miszerint miatta cselekedjenek, amit akarnak; ez többet ért a fejére, mint a hideg víz; és azután végképpen nem tudott magáról semmit, úgyhogy midőn másnap délben otthon puha ágyában felébredt, s mellette virrasztó leányaitól megtudta, hogy odakünn a rác temetőn már készen áll a nagy fa-épület, gerendatoronnyal az elején, bádogcsillaggal a hegyén, húsz sor paddal mind a két oldalán s fehérre festett szószékkal a közepén, és hogy a hívek mindezért Bajcsy uramnak köszönnek legtöbbit, mint aki az alispánhoz el mert menni deputációba, s hatalmas beszéddel és a kisasszonyka megmentése által az engedélyt kieszközlé: hát akkor Bajcsy uram egyenesen azt hitte, hogy száz esztendő t álmodott keresztül.

Mondhatták azután Bajcsy uramnak, hogy ennyi meg ennyi lyuk van ütve a koponyáján, amiket ilyen meg olyan emplastrumokkal kell tapasztgatni; nem törődött semmi testi bajjal, felkelt, felöltözött, hóna alá vette a zsoltárt, s két szép ifjú hajadon leányát két felől maga mellett bocsátva, sietett a — templomba.

A templomba! Óh, mi édes szó volt ez akkor! Mai emberek nem tudják azt felfogni többé; ha lovardáról, bálteremről volna a szó, ha vasútkérdés volna, talán értenénk a lelkesülést, talán tudnók képzelni azt az izgalmat, hogy álltak meg az emberek minden utcaszegleten, hogy tolongtak az utcákon, hogy beszéltek lelkesült ajkak csudálkozó szemeknek: hogy a rác temető terén áll a templom, a csillaggal tetején, az omladozott házakon keresztül messzire ellátszik a csillag.

Most is látszik még a csillag; még magasabb torony tetejéről: de bizony már nemigen beszélünk róla.

Hajh, akkor nevezetes látvány volt az! Olyan sűrűn állt az ember benn a házban, hogy mozdulni nem tudott egymástól, édesapák, anyák, felvették gyermekeiket karjaikra, hogy

ők is lássanak és halljanak, hogy ők is énekelhessék a verset:

„Ím eljöttünk nagy örömmel,
Felséges Isten,
A te szentidnek gyülekezetibe!”

Az volt az ének, az volt a sírás! A vén ős férfiak barázdas orcáin hogy csurogtak le a könnyek, amíg ajkaik énekeltek; és akik egymásra néztek, még inkább könnyre fakadtak; és amidőn felment a szószékbe a lelkész, hogy nem tudott sokáig megszólalni az elfogódás miatt, hányszor kellett félbeszakasztani beszédét a szívét terhelő érzelemtől, s midőn erőt adott neki a magasztos ihlet, hogy rázta meg átható szavával a hívők lelkeit, hogy emelte fel őket ingadozó földről a soha nem változó égbe, mely arcát meg nem másítja soha, miként a föld és az ő gyarló halmai . . .

Pedig ha leírnám ide az egész beszédet, alig találnának abban az előrehaladt kor bölcsei egyebet avult mondásoknál s ódon nyelvtani hibáknál.

Hanem akkor az volt a dolgok természete, hogy mindez igen szépnek tartatott: az ifjak és asszonyok még a templomból eltávoztuk után is arról beszéltek, az öregek pedig, kiket nevezte a nép presbitereknek, ott maradtak köszönetet mondani nagytiszteletű Gutai Thaddeus uramnak, felkérték őt, hogy legyen czentúl az ő egyházuk lelki vezére állandóul, megajánlották a papfizetést, fogadást tettek iskolaalapítás iránt, s nagy összegeket ígértek e szent célokra, mihelyt az Úr elfordítia felőlük e csapást.

Azután megválaszták Bajcsy uramat kurátornak, mely tisztes hivatalt ő menten el is vállalá, s számadást tőn a presbitérium előtt a rábízott pénzről; s készítődött egy nagy épület gyalult fából, vaspántokkal jól megerősítve, befestődött kívülről és belől olajos festékekkel, vevődött selyemterítő az Úr asztalára, nemkülönben ezüsttányér és serleg az úrvacsorájához stb.;

a számadás végén hallható volt pedig egy különös kiadás, mondván: „Egy aranyos bábuért a tekintetes alispán úr kisasszonya számára kegyes pártfogása miatt”.

És vala az összes kiadás mindezekért — *egy rénes forint és negyvenkét vastag krajcár kongó pénzben*: a többi ingyen adódott és csinálódott.

AZ ELSŐ FEJSZECsapás

Naponkint háromszor szóltak a kis csengettyűk az apró tornyocskákban, a hevenyészett haranglábakon; mindennap háromszor látogatta minden vallásfelekezet híve fénytelen templomait, amik e napokban egészen hasonlítottak egymáshoz; leginkább azért, hogy a külön templomba járók megtanulták egymást szeretni.

Íme ennyi pusztulásra volt szükség, hogy az emberek szeressék egymást.

Ezen napok emlékére történik az, hogy a sokszor meglátogatott város népe a csapás évforduló napján háromszor keresi fel templomait most is: ez mindenkinek egyformán ünnepe; ami ó és új naptárban egy napra esik.

E nap általános böjt minden felekezetnél, amit meg nem tartani szívtelenség.

E napon nem esketnek házasulandó párokat össze.

E napon nem szabad zenének szólni senki házában, sem a csapszékeket és boltokat megnyitni, sem a piacon árulni; ez sötét, gyászoló, szomorú nap; ez az emlékezés napja ama szomorú sírokra, amik egy napon megnyíltak az élők lábai alatt, hogy őket eltemessék, és mindenki jól tudja azt, hogy háza most is ezen sírokra van építve, és hogy most is él az, akinek szavára a hant megelevenül.

Azért ez ünnepnapot el nem feleli senki.

Tizennégy napig tartottak a föld rejtelmes háborgásai;

de nem oly erővel többé, mint kezdetben. Az ima felhatott az égbe: a föld nem repedezett meg többé, a vizek nem hágtak át partjaikon, a kutakban ismét megtisztult az iható víz, a földingások mindig hosszabb időközökben jelentek meg, s nem hallatszott előttük többé az a félelemgerjesztő zúgás, az a föld alatti orkán; végre egészen elmaradtak: egy egész napon semmi rengést nem lehet észrevenni, és azután második, harmadik nap jött, elmúlt egy egész hét a veszély megújulása nélkül. Akkor a merészebb emberek kezdtek visszatérni kőházaikba, kezdték igazgatni falaikat, bevakolni a repedéseket; mindig többen vettek maguknak bátorságot a romokat újra házakká alakítani; a város lassankint visszanyerte előbbi alakját; az utcákról, a köztéerekről kezdtek eltűnedezni a hevenyészett faházak, laksátorok; a ledült tornyok omladványait félretakaríták, s a magas, karcsú lobortetők helyett betakarták azokat alacsony fedelekkel. A templomokat újra feldíszíték, a rongált festményeket kijavíták, az oltárokat felemelték; és még azután sok ideig látogatott hely volt a templom; minden ember azzal kezdte reggeli munkáját, mert hiszen nem lehet tudni, béke van-e odalent vagy csak harci szünet?

Azután hetek, havak múltak; a borzalom napjainak emléke mindig jobban szürkült; az emberek kezdtek beszélni másról is; a mindennapi imádság kezdett már teherré válni: elég, ha a vénasszonyok és az iskolás gyermekek járdogálnak a templomba, komoly embereknek dolguk is van. Ki-ki lát munkája után, s amint egy év elmúlik a rettegés napjai után, alig emlékezteti az embereket más a lefolyt aggodalmakra, mint az a szürkére festett fatemplom ott a rác temető közepén.

Annyi rögtönzött faház eltűnt az utcákról, amiket akkor rémült emberek építettek maguknak, és ez még mindig ott áll.

Pedig hiszen már vége a veszélynek, nincsen szükség semmiféle faházra: a jó Isten is kibékült városunkkal, talán nem is kellene annyit alkalmatlankodni nála mindenféle

embereknek. Hiszen csak addig kellett az, ameddig nagy volt a veszély.

Úgy látszik azonban, hogy ezt az atyfiak nem akarják belátni.

Sőt még iskolát is állítottak fel, és abba tanítókat hozattak Debrecenből, a híres kollégiumból.

Sőt még egy külön házat adtak állandó lakásul nagytisztelendő Gutai Thaddeus uramnak, és ellátták őt bőséges fizetéssel; kurátort, egyházfit, presbitereket választottak egymás közül, és azokat továbbra is megtartották, pedig hiszen már Isten jóvoltából egy esztendeje lesz, hogy mindezekre nincsen szükség . . .

. . . Egy szép reggel nemes Bajcsy András uram tarsolyos hajdú kezéből szép hosszú levelet kapott a tekintetes alispán úrtól, nagy, sárga pecséttel a közepén, címezve a csizmadiák célmesterének és az atyfiak főgondnokának.

Bajcsy András uram nem gondolt egyebet, mint hogy a tekintetes alispán úr őt ezennel ebédre hívja úri asztalához, tisztelt családjának bemutatandó kedvenc gyermeke életének megmentőjét, minél fogva szépen kérte a hajdút, hogy várja meg az izenetet.

Azzal ollóval felmetszé a pecsétet, nehogy kettétörje rajta a becses családi címert, s kibontván az iratot, kitölté belőle a porzót, és amint végigolvasá a levelet, szép, gömbölyű arca lassankint ötszegletűvé kezdett válni, homlokán mély, goromba ráncok húzódtak össze, két hegyes bajusza reszketett az olvasásban, és izmos ujjai között reszketett a papiros, mintha maga is félne tudtára adni azt, ami lapjára van írva.

Az volt ama levélbe írva, hogy az érdemes főkurátor úr, miután a földrengés elmúlt, s véle az Úr haragjának minden jelei, gondoskodják róla, hogy az a bódé onnan a köztér közepéről, mint amelynek építésére csak specifikus alkalomra adódott engedély, immár szükségtelenné válván, lehordassék, és ne legyen ottan többé.

Bajcsy András uram két leánya szörnyen megijedt, amint a céhmester úr e sorok olvasása után hirtelen szegen függő kardjához rohant, s azt oldalára felköté, villogó szemeiből s versengő arcából nem látszott ki egyéb szándék, mint hogy ez órában ama karddal valakinek le akarja vágni a nyakát.

A két leányzó ijedten borult András úr nyakába, ki is, amint első fellobbanásából magához tért, ismét leoldá a kardot oldaláról, átadá leányainak, hogy akasszák fel azt a szegre; maga pedig előkerese egy szűk nyakú kalamárist, s miután abból egy kurta szárú toll segítségével valami koromszínű nedvet meríte elő, s azzal mind az öt ujját alul és felül betintáztá: fogá a neki küldött levelet, s mindjárt az alispán neve alá kezdve a sort, odamázolá nagy gömbölyű betűkkel e gömbölyű mondást: „Hoc non faciam!” A tinta elcseppent: annál jobb. Legalább elég nagy punktum van a végén; azzal egy bicsakkal porzót vakart rá a falról, s megfordítván a levél borítékát, ugyanazon borítékba lepecsételé az indorzált parancsot; ráírta kívül Malárdy címeit; azzal odanyomta azt a hajdú markába, s megfogván annak a gallérát, igen nyájasan kipenderíté az ajtón.

Mikor azután a hajdú eltávozott, akkor leborult az asztalra, és elkezdett sírni keservesen. Ott zokogott sokáig, és megrémült gyermekei együtt sírtak vele; pedig csak ő maga tudta, hogy miért.

Nem is mondta meg nekik, hogy mi baja van, hanem vizet kért, megmosta szemeit, hogy senki se lássa érzékeny voltát, midőn az utcára kilép.

Azzal rögtön sietett nagytiszteletű Gutai Thaddeus uramhoz, aki bölcs és tudós férfiú vala, s ilyen bonyodalmas ügyekben egyedül ő tudott tanácsot adni.

Egy szerény kis fehérre meszelt ház, roppant nagy zöld kapuval a gombai töltésen, volt a nagytiszteletű úr laka; akkori építkezési mód szerint belül az udvarra nyíló folyosóval ellátva, mely végtől végig terítve volt itatós papirosok

halmazaival, mikben különféle múmiákká leendő növények száradtak az árnyékban, mikkel a nagytudományú férfiú füvészeti gyűjteményét gazdagítja.

Bajcsy uram üggyel-bajjal átlépkedett a minden utat elfoglaló papirosokon, s ekként a nagytiszteletű úr dolgozó szobájához jutva, benyitá az ajtót.

Nagytiszteletű Gutai Thaddeusz uram magas, erős természetű férfi volt, dúsgazdag hajfürtökkel, szép, szabályos arccal, beszédes szemekkel, s bárha a sok tudomány miatt e termet rendesen meggörnyedt, e hajfürtök kuszáltak voltak, ez arc avult papirosok színét vette is fel, s e szemek ellankadtak, de a lelkesülés perceiben egy próféta alakja, lángoló arca és tűzszemei voltak azok ismét.

A nagytiszteletű úr ez alkalommal úgy el volt foglalva egy igen szép példány *Oenothera biennis* levelcinek kiegyengetésével, mik a szárazstóban kissé ráncot vetettek, hogy Bajcsy uramnak második köszöntésére sem adott választ; pedig Bajcsy uram addig meg nem mozdult az ajtóból, határtalan vággyal bírván kimutatni azt, miszerint senki iránt sem érez annyi tiszteletet, mint sapja iránt.

Csak ismételt köhögés és lábsúrolás ébreszté fel a lelkész tudományos elmélkedéséből, s még akkor is, ahelyett, hogy „Tessék előbbre kerülni Bajcsy uramnak”, azt mondta neki, hogy „Öt hímes és egy anyás”.

A nagytiszteletű úr szenvedélyes természetbúvár volt. Füvészeti búvárlatai hírhedettek voltak egyik kollégiumtól a másikig, s szava eldöntő volt a műkifejezésekre nézve.

Bejárta a két haza minden bejárható hegycit és völgyeit füvek és gombák ismerete végett, s nem volt az a víz fenekén rejtőzködő békavirág, ami csak lopva tekint fel egy reggeli órára a napvilág elé, amelyet Gutai uram meg ne lesett, és gyűjteményébe ne sorozott volna; nem volt biztos az a kőszikla tetején élődő mohar, melyet sem ember, sem állat el nem fogyaszt, hogy Gutai uram le nem szakasztja, és hasznát nem

veszi, s a legparányibb fűben elbúvó virág bizonyos lehetett felőle, hogyha Gutai uram azon megy, meg fogja őt szólítani, és nevén nevezi; s a legkevélyebb szeparatisták, mik csak Erdély kiválasztott havasaiban élnek, mik válogatnak a földben, vízben és levegőben; nem tenyésznek másutt, mint égerfák alatt, porhadt fa földében, meleg vizek partján, erős sziklák fölött; — és a büszke arisztokraták, a májvirágok, cebravirágok, mik csak csudára jelennek meg itt-amott, pompás alakzatukkal kérkedve; mindezek bizonyosak lehetnek felőle, hogy a nagytiszteletű úr rég megkeresztelte őket, személyleírással ellátta, és ismerősci közé sorozá.

Emellett, az igaz, hogy nemegyszer megtörtént a nagytiszteletű úrral, miszerint saját egyetlenegy fiának a nevét úgy elfelejtette, hogy mikor a gazkópét valahonnan a háztetőről vagy a most befagyott jégről s egyéb életveszedelmes helyekről be kellett kiáltoznia, összevissza válogatott a naptárból: „Te Sándor, László, Vincce, vagy mi neved!” Míg végre rájött, hogy Lőrincnek híják a semmirekellőt.

Ezt a szórakozottságot egy ízben annyira vitte, hogy az utcákon andalogtában egyszer valami kis árvaleányt talált meg, aki még nem tudta, hogyan kell koldulni, csak nézni tudott szörnyű keservesen nagy nefelejcskék szemeivel; Thaddeus úr felvevé e botanikus találmányt kezébe, és hazavivé őt feleségéhez, azt mondván neki, hogy ezt örökbe fogadja, mivelhogy az ő házasságuk úgysem vala gyümölcsöző, s csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen van már egy, akit Gáspárnak, Menyhértnek, Kristófnak vagy mi a csodának neveznek. Éppen most hajított be egy ablakot az istentelen.

Hanem azért csak ott tartá magánál a talált leánykát Thaddeus úr, s Rozália, a nagytiszteletű úr hű hitvestársa, sokkal kegyesebb asszonyság volt, hogysem azért megneheztelt volna, sőt inkább azt a véleményét nyilvánítá, hogy egykor ez a kis leányka fogja őneki mindazon bánatot kárpótolni, amit az a másik okozand.

A kisleány, aki legfeljebb három éves lehetett akkor, annyit tudott saját magáról mondani, hogy az ő neve Lila, és ennek köszönheti azt a szerencsét, hogy a nagytiszteletű úr az ő nevét is el nem feledte, mint azét a másik gézengúzét; mivelhogy a fűvészkönyvben Lila virágnév; s ha olykor a magyar nevét elfelejtette is, a latin mindjárt eszébe jutott: *Syringa vulgaris*; szegény kisleánynak nagyon hozzá kellett szokni, hogy mikor „*Syringa vulgaris*”-t hall kiáltani, akkor ő szaladjon.

A mi hatalmas természetbúvárunk tehát azon pillanatban, amidőn Bajcsy uram hozzá belépett, éppen a legnagyobb műgyönyört élvezé, egy hosszú csészéjű halaványsárga virágot tartván kezében, melynek egypár atyafia már szétboncolt állapotban hevert az asztalán, kettő-három pedig a szárítóban adá ki lelkét.

— Üdvözlöm, főkurátor uram, üdvözlöm; ez valóban nagy öröm, nézze csak kegyelmed, nézze ezt a ritkaságot. Tudja-e kegyelmed, hogy mi ez?

Bajcsy uram azt akarta rá mondani, hogy valami paréj; de Tádé úr nem engedte felelethez jutni, hanem folytatá diadalmas arccal beszédét, a per alatti virágot hegyes bonckésére szúrva.

— Ez azon *Oenothera biennis*, amely egyedül Virginiában terem, és azonkívül egyedül a kegyelmetek városának szigetében található.

— Jaj, édes nagytiszteletű uram, szólt nagyot sóhajtvá az érdemes kurátor; én is kaptam egy virágot, amely felől nem bánám, ha éppen csak Virginiában teremne, és a mi városunkban soha ki nem kelt volna.

— Nos, nos, mi lehet az? — kérdezé a nagytiszteletű úr, két keze ujjait összedugva, ami nála mindig nagy bosszúság jele volt; éppen nem bírta elképzelni, hogy történhetett volna ezen városban olyan fontos esemény, mely az *Oenothera biennis* föltalálását ellensúlyozza, vagy azt éppen háttérbe szorítja.

Bajcsy András uram elmondá neki a sajnos történetet. Az alispán levelét és a választ, amit ő adott rá; és hogy már most mitévők legyenek ők a dologban?

Nagytiszteletű Gutai Thaddeus uram e szavak alatt csendesen összecuká az ő füvészi gyűjteményét, s azután lehajtá azt az asztal alá; holmi virágmaradványok voltak az asztalon, azokat lesepré kezével, ami nagy eset volt nála.

És egész alakja, egész arca elváltozott e néhány perc alatt.

Az összegörnyedt férfi, kit íróasztala mellett könnyen nyomoréknak nézhetek, a mohos tudós, a komikumig vitt szenvedélyével, elhanyagolt viseletével, a szórakozott, bágyadt tekintetű bölcs, egyszerre délceg, atlétai termetté magasult fel, arcán és szemeiben az ihlet és magasztos elhatározottság tüze lángolt, ajkairól elmúlt minden hiú gyöngeség; ezen szónál a gyöngö férfiúból, ki önmagával is tehetetlen volt, egy hős lett, ki ezrek helyett tud szólni és tenni.

Felállt, magára ölté lelkészi palástját, felköté széles selyemövét, és bátor hangon monda Bajcsy uramnak:

— El fogunk menni az alispánhoz, és szólni fogunk előtte a mi szívünk szerint.

És széles, izmos kezével odaütött mellére, mintha azt értetné, hogy ott szív van, mégpedig igazi szív!

Bajcsy uram kész volt erre az útra. Már egyszer megtette azt, mégpedig olyan társaságban, ahol ő volt a legbátrabb ember, s a legjobb szónok. Miként rettent volna vissza most, midőn Gutai Thaddeus járult előtte. Bizonyára őutána keresztül mert volna menni még a halál országán is.

A két nevezetes férfiú éppen reggeli kilenc órakor érkezett meg Malárdy szállására, ki a megyeház jobb szárnyában lakott.

A bejelentő hajdú azt a választ hozta nekik, hogy az alispán úrnak előkelő vendégei vannak; várjanak künn a folyosón.

Úgy cselekedtek. Egyik ember a másik után jött-ment, ki és be az alispán ajtaján; hivatalnokok, ügyes-bajosok,

patvaristák, még hajdúk is. Ezek mind előkelő vendégek voltak, kiket a jámbor férfiaknak ki kellett békével várni.

Tíz órakor egyedül maradt Malárdy, akkor ő maga jött ki az ajtón, közruhájába öltözve, nyusztrpémes mente nyakában, fejébe nyomva aranyvitéztkötéses kalpagja a gyémántos forgóval.

Büszkén lenézte a két férfiút, és engedte őket levett kalappal maga mellett menni, hallgatta is, nem is, hogy mit beszélnek. A megyegyűlés nagy terme ajtajánál röviden annyit mondott nekik:

— A gyűlés megkezdődött, amíg vége nem lesz, addig nem beszélhetek kegyelmetekkel.

Ott egy csoport dolmányos úr körülfogta mindjárt, s elzárta a hozzáférhetést a két követ elől.

Odalenn hosszasan tanácskoztak az urak, tartottak beszédeket, s megvívatozták egymást; a két követ délutáni négy óráig ott állt a folyosón, és várta az ülés végét.

Egyszer azután zörögni kezdtek a székek, kiverték a tollakat az asztalhoz, az ünnepélyes mondatokat köznapi zajgás váltotta fel, az ülésnek vége lett. A nagy teremajtók szétnyíltak: egyik zsinóros mente a másik után tűnt el, patvaristák, hajdúk, ólomgombos nemes urak kiszállingóztak; csak az alispán nem jött ki.

Ő a mellékszobaajtón át a választottakkal együtt az ebédlőbe sietett, s az ebéd sokáig fog tartani.

Esti hét óra vetett véget az úri lakomának. A két férfiú ott várakozott folyvást a tornácban. Néha a nyitott ajtón jókedvű lárma hangzott át hozzájuk s felderítő pohárcsengés, ők pedig nagyokat sóhajtottak magukban, s gondolkoztak hosszan-hosszan, és megtörtént velök az a „mindennapi csoda”, hogy amint megszólaltak, egyszerre egy dolgot mondott mind a kettő, ami olyan csudálatos tünemény egy ismeretlen világból, és még nem írtak róla könyvet a bölcsek.

Azonban vége szakadt az ebédnek is; nagyokat ásítottak odabenn; egymásnak egészségére kívánták az ebédet; Malárdy

hangja kezdett kihangzani a közzajból, amint az ajtó felé közeledett. Az ajtó kétfelé nyílt, s az alispán ismét szemközt állt Bajcsy és Gutaival. -

Egy percre visszadöbrent tőlök, azután magas tekintettel szólt feléjük:

— Hiába jönnek hozzám: quod scripsi, scripsi, quod dixi, dixi. Amit írtam, megírtam. Ha holnap le nem hordatják kegyelmetek az épületjüket, holnapután majd lehordatom én.

Azzal karjára ölté valamelyik tisztitársát, s közönyös beszédet kezdve, eltávozott lakosztályába.

Gutai uram és Bajcsy uram szóltanul mentek le a lépcsőnkön, s midőn a megyeház ajtájában kezét szorítva egymástól elváltak, egyszerre mondá mind a kettő:

— Mink is ott leszünk.

Másnap déltájon a jámbor német ácsmester meglátogatta Bajcsy András uramat. A jó német polgár igen szomorú volt; amint megfogta Bajcsy uram kezét, el sem akarta többet cseszteni.

— Miért olyan szomorú, mester uram? — kérdé tőle Bajcsy, pedig magán is elért volna a vigasztalás.

A német úr különféle variációkban köhögött, s azután azt felelte:

— Akarok elmenni a várostól; aztán akarok nem visszajönni többet.

— Hát miért?

— Csak. Jobb nekem Győrbe. Mesterség ott is van. Aztán más világ van.

— De hát mi baja, mester uram? Tán a tanácsbeliek?

— Nincs, nincs. Tanácsbeli jó ember.

— Rosszul megy a kereset?

— Az sincs. Házeteje sem megy ki módiból. Ácsmester szükség mindég.

Utoljára is csak annyit vallott meg a jámbor férfi, hogy jobb Győrben, mert ott a zsidónak is szabad imádkozni,

meg a pogánynak és az eretneknek; és hogy ő igaz vallásos ember, aki a maga hitéért meg tudna halni, de a máséhoz egy ujjal sem nyúlni; és hogy ő semminek sem oka, valamint az egész polgárság sem, sem pedig a tekintetes tanács, sem a főisztelendő urak, hanem egyedül a tekintetes alispán úr: az pedig Győrben már nem parancsol; tehát ennél fogva áldja meg az Isten Bajcsy uramat és minden rendű és rangú polgártársait, ha most nem is, de időjártával.

Néhány óra múlva azután megtudá Bajcsy uram, hogy mi volt az ácsmester keserűségének oka? A jámbor úr parancsot kapott Malárdytól, hogy holnap reggel azt a faépületet ott a téren bontsa széjjel.

A jó német polgár inkább elhagyta a várost végképpen, mint hogy kezét tegye azon szerény házra, amelyet ő maga épített, amibe ő maga verte a szegeket saját kezével és ingyen.

Tehát a rendelet már ki volt adva.

A városbeli ácslegények megtagadták a szolgálatot ennek végrehajtására. A hajóépítők és molnárok szintén visszautasították a parancsot; erővel nem lehetne őket kényszeríteni arra.

Malárdy tehát falukról rendelt be ácsokat és napszámosokat robotban, akik akarátát végrehajtják.

A következő nap reggelén, midőn korán hajnalban megjelentek a munkások a parancs végrehajtására, bámulva látták, hogy az épület tele van emberekkel, akik ott énekelnek.

Ilyenkor nem kezdhettek a munkához, várniok kellett, míg azok odabenn elvégzik.

Azonban az ének elhangzott, következett az imádság; azután megint éneket kezdtek. Egyik csoport ember, asszony, gyermek kijött az ajtón, helyette másik csoport bement, aztán folytatták, amit ezek elhagytak.

A munkások csak vártak, hogy majd vége lesz; vártak délig: már a déli harangszó is elmúlt, és az ének és imádkozás még egyre tartott. Emberek jöttek ki, s mentek be az ajtón, s ha kérdezte valaki: mikor lesz vége az ünnepélynek, olyan

mélyen néztek a kérdező szemébe, és nem feleltek neki semmit.

Végre kénytelenek voltak az alispánnal tudatni ezt a körülményt: hogyan fogjanak egy emberekkel tele épület szétbontásához?

Néhány pillanat múlva ott termett Malárdy hintaja az ó-temető terén.

Már ekkor roppant néptömeg állt a faépület körül; más felekezetek hívei; néma, halavány arcok csoportozási: úgy látszott rajtok, hogy szeretnének könyörögni lakostársaikért, de nincs bátorsága senkinek megszólalni, ha e kemény, hideg szemek közé tekint. Sietett mindenki félre az útból.

Malárdy néhány pillanatig halk hangon beszélt az ácsokkal, miközben többször mutatott a faépület felé.

Azt parancsolta nekik, hogy bontsák széjjel azt a benn levők fejei fölül.

A legények a parancsszóra megindultak szekercéikkel.

Odabenn éppen új éneket kezdtek; ezer és ezer ajk harogatta azt a búbanatos dallamot, ami kezdődik e szókkal:

„Hogy a babiloni vizeknél ültünk . . .”

Malárdy és az ácsok a főbejárás elé siettek. Midőn néhány lépésnyire voltak az ajtótól, felnyílt az előttük, és ott álltak az ajtóban az egyház vénei, a gondnokok és maga a nyáj pásztora, a lelkész.

— Miért jönnek kegyelmetek e házba fejszéssel és feszítővasakkal? — kérdezé Gutai Thaddeusz a vele szemközt állókat.

Az alispán büszkén felelt neki:

— Hogy e ház megszűnjön ház lenni . . .

Akkor előlépett a többiek közül Gutai Thaddeusz; hosszú fekete palást folyt alá termetén, hosszú hófehér haj homlokán két felől; előlépett a templom tornácaiba, és két kezét felemelte az ég felé.

És két reszkető kezét emelve az ég felé, e szavakat mondá:

— „Én uram, én erős hajlékom! Fordítsd ez órában a te arcodat hozzám, hogy meghalljad, amit az én szívem keserűsége mond te előtted. — Íme romboló szerekkel jönnek a te sátorod ellen, akiknek mi nem vétettünk soha. Íme azt mondják, hogy hiába imádkozunk tehozzád, mert te meg nem hallgatsz bennünket, és meg nem őrized a mi házunknak elestét. De én zokogva kiáltok tehozzád, és azt mondom: légy jelen, és hallgass meg engemet! A mireánk kiméretett pohár keserűségét mi kiürítjük ma; de a te kezéd legyen azon, aki az ő kezét e mi hajlékunk ellen le g e l ő s z ő r felemeli. Jegyettgy annak homlokára, hogy megismerjék őt a te ártó angyalaid, s kikerülje őt az áldás, ami onnan felül jó az égből. Tedd hiábavalókká minden ő munkáit, vesztességgé minden akaratát, bánattá minden örömet; alázd meg őt az ő büszkeségében, tördeld meg őt az ő erejében, és terjeszd ki e keserű kiáltásnak szózatát az ő gyermekeire és egész családjára; ne legyen neki öröme magzatokban, ne legyen vigasztalása utódaiban, ne legyen neve unokáknak általadva; hanem szórassanak széjjel magzatai a világ minden részeiben, s legyen példa az ő történetük mások előtt! . . . Te pedig, siralmak városa, emlékezzél meg azon napra, melyben e nehéz szó kimondatott, és reszkesenek a te falaid, valahányszor egy új élő születik annak ivadékaiból, és meg ne nyugodjanak a te fundamentomaid mindaddig, amíg egy élő lesz annak családjából, aki a legelső csapást ezen ház ellen merészli tenni! . . . Én uram, zárd be a te egednek felhői közé ezen én szavaimat, és el ne felejtkezzél róluk . . . Úgy legyen!”

Irtózatos! Irtózatos!

A néptömeg futva rohant el a piacról e szavak alatt, sokan eltakarták füleiket, hogy ne hallják az átok végét; asszonyok futottak kétségbeesetten keresve férjeiket, s vonszolták őket erőszakosan ama rettentő ház közeléből. Senki, senki ne merjen ahhoz nyúlni! Ki vonná magára és az ő maradékaira ez irtózatos átkot?

Óh, rettenetes ember volt, aki azt kimondta. Hogy gondolhat ki ilyet emberi szív, hogy emberi ajknak által adja? Oly irtózatos átokkal venni körül egy házat, mely még a születendő gyermeket is megrontsa; oly átokkal, mely félelemtől aludni ne engedje a város lakóit még száz év után is. Vondd vissza e szót!

A lelkész lebocsátá az ő kezeit, amik még égnek voltak emelve: azután megfordult, visszalépett a tornácba; az ajtó becsapódott, a zár rácsattant; minden be volt zárva.

Ott a bezárt ajtó előtt sápadt, reszkető emberek álltak szekercékkel, rudakkal vállaikon. Azok mind együgyű publikánusok, akik otthon hagyott gyermekeikre gondolnak ez órában, s kezök úgy reszket a fejsze nyelén, pedig meleg nyár van.

Csak Malárdy arca olyan most is, mint volt. Semmivel sem halaványabb, semmivel sem érzőbb.

Megvető hidegséggel néz le a gyáva mesteremberek tömegére: mellette egy hivatalnoka áll; az is lesüté szemeit, s kezeit összekulcsolta mellén. Imádkozik. A térről siet a nép hazafelé. Egymásnak beszélnek, amit hallottak, s úgy borzadoznak tőle. Egy nő elájult, azt friss vízzel locsolják: ott benn zúgó énekhangok mondják:

„A nagy búnak és bánatnak miatta
Hegedűnket függesztettük fűzfákra.”

És az ő arcán egy vonás sem változik.

Midőn látja, hogy az egész körülálló nép között nincs egy bátor ember: kiveszi egyik ácslegény kezéből a fejszét, s az ajtóhoz lép vele.

Az elszörnyedés elfojtott zúgása hallatszott körüle: vajon merészli-e azt tenni, vajon ő áll-e útjába a kimondott szónak, gondolva, hogy a szó csak levegő? — Hiszen őneki oly hatalmas, oly szép, oly viruló családja van: nem jutnak-e eszébe gyermekei? Elfelelte-e kedvencét, a legkedvesebbet?

Egy pillanatig tévovázni látszott, lába önkéntelenül hátralepett; — azután ismét büszkén veté fel homlokát, bal kezét feje fölé tartá, mintha védeni akarná magát valaki ellen, a szekerce megvillant jobbában, s egy erős csapással behasítja a bezárt ajtót.

E csapás után oly csend volt künn és benn, hogy az enyészetes visszhangzó döngést az utolsó reszketésig lehetett hallani utána.

Azzal visszafordult a munkásokhoz:

— Most folytathatjátok a munkát.

Azok szomorúan kezdtek hozzá; kifeszíték az ajtókat, felmentek a tetőre, leszedték a deszkákat, a gerendákat, azután szétbontották az oldalfalakat, kidöntögették a szobrokat, ágasokat egymásután.

Azok az éneklők pedig odabenn meg nem mozdulának helyeikről, hanem ott maradtak, míg a ház el nem tűnt körülöttük, míg egészen az ég alatt, a szabad pusztaságban nem maradtak.

Malárdy hintájában állva nézte végig az egészet, és hallgatá az ének sorait:

„Boldog, ki tenéked e dolgot
Mégfizeti, e méltatlanságot,
Ki öledből gyermekidet kirántja,
És az erős kősziklához paskolja.”

Mikor vége volt a zsoltárnak, vége volt a sáornak is; hazamehetett mindenki.

Amit Malárdy megparancsolt, azt véghez is tudta vitetni.

A GÉZENGŰZ

Most hagyjunk elmúlni egy szép összeg esztendő: körülbelül annyit, amennyi elég arra, hogy a gyermekből férfi, a férfiból öregember, és az öregemberből ismét gyermek legyen.

Azóta sok minden megváltozott a nap alatt. A kis város utcái jobbra-balra egyenesültek; új emeletes házak támadtak a piac körül, ami arra mutat, hogy az emberek régen nem félnek már egymás tetejében lakni.

A kimondott átkot rég el is feledte mindenki; nyomai, emléke eltűntek a földről; erőskezű József császár sokat változtatott a dolgon. Az atyafiaknak most benn a város közepén van kőből épített templomuk, az utcára kifelé szolgáló kapuval, benne orgonával, aranyos szószékkal, átellenében egy egész várforma épület. rácskerítéssel, vasajtókkal, bádogtoronnyal, ez az iskola. Abban az egész utcában nem lakik más, mint válogatott erősnyakú nemzedék.

Nagytiszteletű Gutai Thaddeus uramnak is külön háza van most éppen a templom mellett; tart segédlelkézt is kettőt, és a tanárok odaát szintén lelkészjelöltek, egyik felesküdt pap, akiknek számára sorban főznek minden háznál, amit egyházi uram szokott bejelenteni mindennap.

A városi nép minden felekezete szép békeességben él egymással, s ha a békét a rakoncátlan iskolai fiatalság néha-néha megtöri azáltal, hogy a cigánymezőn labdázáskor összevere-

kednek, e haszontalan buzgalomért őket az illető iskolákban másnap egyenlő igazságszeretettel meg is csapják, s a kölcsönös elégtételről minden felekezet tanárai sietnek egymást tudósítani, nehogy azt hihesse valaki, hogy a fiatal nemzedék leendő polgártársai iránti türelmetlenségben neveltetik.

Boldogság, jóllét szaporodik a városon; a Vág mellett egy egész új városnegyed támadt, s a belső utcák kövezetet kaptak, minélfogva azután némely elkésett régi ház majd az ablakával éri a földet, s lefelé kell belelépni az utcáról.

A felvidéki fakereskedés s a dunai gabonaüzlet egyik fő rakhelye lett a város két partja, s az a sajtóságos körülmény támadt, hogy egy tisztán magyar városban a kereskedői osztály lesz a hangadó, ez tart hintókat, lovakat, az ünnepele legfényesebb névnapokat (más cím alatt még nem szokás mulatásokat tartani), az mutatja be a legbecsesebb ruhákat és ékszereket a templomban és a sétányon. A földbirtokos osztály, a magyar arisztokrácia, künn a falvakon lakik, s ha összejön is törvénytevő napokon a városban, éppen nem szorítja háttérbe a bennszülött előkelőséget.

Csupán a Malárdy-család gyakorol még most is némi elszigetelt Olimpot a város közepén, melybe kevés alkatrészt jut magából a városból. Vidéki nagybirtokosok, rangbeli hivatalnokok, nagy családok utódai szokták egyedül képezni udvari környezetét. Hogyan mulatnak ott? Mit csinálnak, mit beszélnek? Arról a városban nem tudnak semmit, nincs is rá gondja senkinek; az egy egészen külön világrész, amelyből nem járnak át a másikba. Csupán annyit tud minden ember, hogy az alispán úr házában a pianoforte van, vagy klasszikus nyelven clavichordium; furcsa orgonahegedű, amin Hermina kisasszony, mint mondják, remekül tud játszani, ezt is csak onnan tudják, mert kihallik az utcára a hang.

Még akkor ez volt az egyetlen zeneszövő gép az egész jó városban, hanem annál többet muzsikáltak minden háznál az úri kisasszonyok kerekas rokkákkal. Azóta persze a clavi-

chordiumok jobban elszaporodtak, s most a pergő rokkának járnának csodájára, ha szólna még valahol. Egy-egy árva gitár ténfergett nagy néhol egyik háztól a másikhoz, aszerint, amint azt kegyes családtyák elébb vagy később el bírták üldözni, rettenetesen lenézvén az olyan kisasszonyt, aki nem szégyell muzsikálni.

Bajcsy András uram háza most is ott áll a Megyercesi utcán, most is azon állapotban, melyben azelőtt volt.

A derék mester dolgát nagyon fölvitte az Isten; vannak házai többen is: a Tolnai utcában, a Csapó utcán, a Rozmaring utcában és másutt is; van kertje és szántóföldei, pénze is szép kerek összegben érdemes kereskedő uraknál, hatos kamaton. Mindebből ő nem is csinál titkot. Hála Istennek, megvagyunk — ez a felelete a „Hogy, mint van?” kérdésre.

Leányait régen férjhez adta: egyiket egy kereskedőhöz, akinek három tölgyfahajója jár alá a Bánátra, másikat egy városi hivatalnokhoz, mindkettő derék becsületes ember, s díszes háztartással bír.

Hanem azért ő maga most is ott lakik a kis, alacsony házban, s nem szégyenli kis ajtaja fölött azt a lengő címert, melyen két oroszlán szörnyen el van foglalva egy piros csizmával meg egy arany mustával; aláírva jó öreg betűkkel: „Nemes Bajcsy András, csizmadiamester.”

Még akkor a csizmadiák nem szégyenlették a nevüket, s Bajcsy András uram alkalmasint megpálcázta volna azt a vakmerőt, aki őt „lábtűművész”-nek merte volna csúfolni: mi az újabb kor férfiai választának ő maguknak.

Nem is igen üldögélt pedig Bajcsy uram a kávéházban, pedig lett volna benne módja, s nemigen döntögette az egyetlen augsburgi újságból az országok sorsát, hanem otthon állt az asztala mellett, s felgyűrve ingujjait izmos karjairól, maga szabta most is a fontos talpat, harcsaszájúra a parasztnak, kecsgeorrúra a rangbeli embernek, s nem nevezte kancelláriának a csizmadiaműhelyt, hanem hátához verte az inasnak

a lábszíjat, ha az rosszul szurkolta meg a dratvát, in ipsa persona és brevi manu.

Volt azonban Bajcsy András uramnak egy kegyetlen plágája, mely élte napját gyakorta megkeserítette, nemegyszer hozta arra a kétségbeesett gondolatra, hogy este felpakoljon egy szekérre mindent, levétesse a címert a kapu felül, elköltözzék a város túlsó végére, reggelre hűlt helyét találják a Megyerics utcai házban.

Vala pedig ez egy rettenetes asszonyi állat, aki ott a szomszédházban lakott, s hívatta magát Mákosné nagyasszonynak.

Ez az úri asszonyság mindig tele volt rossz újsággal, és különösen szerette azt Bajcsy urammal közölni legegélyebb. Nem törhetett el keze, lába valakinek a városban vagy öt mérföldnyi kerületben; nem fordulhatott fel szekér az utcán, nem történhetett rablás, gyilkosság a környéken, hogy azt Mákosné asszonyom első kézből ne kapta volna: a második után volt Bajcsy uram, aki pedig igen szerette a lelki nyugalmat, és irtózott minden gonosz hírtől.

Félt amiatt kimondhatatlanul, mikor már Mákosné asszonyomat meglátta az ablak alatt jönni; kivált volt annak egy háromtarajú fejkötője; ha az volt a fején: már akkor bizonyos volt az emberhalál. A halálhírekben különösen gyönyörködött a derék asszonyság, ezek voltak ránézve a csemegefalatok. Különösen szeretett olyan embereket megölni, akik egy órával ezelőtt még egészségesek voltak, még Bajcsy uram is beszélt velök. Hazamentek, lefeküdtek és meghaltak. Számtalanokat megölt ilyen módon. Némelyek még azután tíz-húsz esztendeig is éléltek, másokat ellenben kétszer-háromszor is megölt, elsíratott és eltemetett, ki mennyiszert kiállta.

Nem kevesebb kedve telt jámbor házastársak belső viszonagságainak elbeszélésében. Legnagyobb békeességben élő párok kegyetlen verekedései, tisztességes családapák tilos viszonyai más emberek leányaihoz, elsöktetett kisasszonyok, megkezdettt válóperek sohasem fogytak ki tárcájából, és ezeket mind

meg kellett tudni, végighallgatni, végigmérgelődni a jámbor Bajcsy szomszédnak, akár hitte, akár nem.

Az esztendő semmi szaka, a napnak semmi órája nem volt rá nézve biztosítva, hogy Mákosné asszonyom valami döghalált vagy európai háborút nem hoz be a szobájába; amit aztán olyan hozzávaló hűlt szájjal és zöld ábrázattal tud előadni, hogy az embernek a haja szálai állnak az ég felé. Még éjszaka is azzal a fohással szokott elaludni Bajcsy uram: „Óh, uram Istenem, ne engedd, hogy az éjjel Mákosné asszonyom szavát meghalljam!” — ami annyit tett, hogy „Őrizz meg tűztől, víztől, földindulástól!” — aminek a hírért bizonyosan ő kiáltaná be legelőszőr az ablakon.

A sok rossz hírmondás mellé azt is meg kelle tudni a derék férfiúnak, miszerint a szomszédasszony azt beszéli őfelőle, hogy Bajcsy uram őt feleségül akarja venni, ami aztán Bajcsy uramat dühössé szokta tenni, mint az oroszlánt.

Sokat elhallgatott. Nem mondta, hogy kell is neki ilyen hosszú képű delnő, akinek a sok rossz hírmondásban két akkorára nyúlt az ábrázata, mint más tisztességes emberé; hogy fogai feketék az örökös emberrágástól, hogy otthon térdig jár a szemétben, mert mindig más háza előtt söpör, hogy más dolgát szapulva, a rajtavalóját hagyja szennycsen; hogy nincsen helyes esze; hogy egypárszor meg is verték már a hamis hírmondásért; mindezeket gondolta bár magában, de védelmére soha sem hozta fel Bajcsy uram, csupán azzal az egy ellenvetéssel szokta keresztültörni magát e gyanúsításon, hogy mint teheti azt fel ő róla valaki, miszerint olyan feleséget vegyen, aki nálánál egy fejjel magasabb?

Mákosné asszonyom tökéletesen megütötte a katonamértéket.

Ez magyarázhatja meg leginkább, miért volt Bajcsy uram oly hallatlanul goromba Mákosné asszonyomhoz, valahányszor az hozzá átlátogatott, amit pedig gyakran megtett; ámbátor az érdemes szomszéd gyakran minden körülírás

nélküli szavakban tudtára adá, hogy az ő nyakára ne járjon, hogy üljön otthon, és lásson a maga dolga után; hogy őt ne boszontsa, ne gyötörje, ne kínozza, és hagyjon neki békét.

Mind nem használt; Mákosné asszonyom semmit sem vett rossz néven, másnap megint megjelent, s Bajcsy szomszédot a guta kerülgette: hogy íme itt van egy asszonyszemély, akit nem lehet semmi úton-módon megharagítani!

Egy reggel, amikor legjobb munkában volt Bajcsy uram, vesztére kitekint az ablakon, s éppen akkor megy azon Mákosné nagyasszony; még pedig a háromtarajos főkötő volt a fején.

— Ahol van ni, már megint jön — szól András úr megrettenve. — Vajon kit ölhetek meg az éjjel a városban?

Néhány percig azzal biztatta magát, hogy talán nem ide jön; hiú reménység: az utcaajtó nyílt, a kutyák rohantak; azok is haragudtak már Mákosné asszonyomra; a nagyasszony pedig tőlük sem hagyta magát visszariasztani: „Pisz pisz Bodri, ta ta Cicke” — addig beszélt nekik, míg elérte a konyhaajtót.

— Nincs itthon mestram! — kiálta ott eléje egy bozontos inasgyerek a szeme közé nevetve.

A nagyasszony nyájasan veregeté meg a kedves borzaska szurtos pofácskáját.

— De biz itthon van, láttam az ablakban.

Azzal befurakodott a szobába, jó reggelt kívánt embereknek, leányoknak és macskáknak; ott volt Bajcsy uram is, annak három jó reggelt is kívánt; a mester úr a tőke mellett ült, s döngette a mustával a kész csizmát, nem hallotta, mit beszélnek hozzá, csak a negyedik jó reggelre vette észre, hogy valaki jött. Nagyon sietős dolga volt.

— Mindig munkában, mindig munkában, édes kedves komámuram.

— Bizony nem is érek ám én rá a szomszédba lótnifutni; — válaszolt Bajcsy uram majd ketté repesztve, ami már jól össze volt varrva.

Az inasoknak utasításuk volt, hogy a műhelyből minden fölösleges széket eltávolítsanak, nehogy Mákosné asszonyom valahová leülhessen. A jó asszonyságot ez nem confundálta, kiment a konyhába, keresett egy zsámolyt, behozta, és ráült.

Ott nagyot fohászzkodott hozzá, s két kezét ölébe téve, elkezdé:

— Hát hallotta-e már kedves komámuram, hogy mi történt?

— Mondtam, ni! Hát nem mondtam? Már bizonyosan van megint valami szerencsétlenség.

Ezt Bajcsy uram nem annyira Mákosné nagyasszonyomnak látszott mondani, mint inkább annak a csizmának, melyet kegyetlenül forgatott kifelé-befelé.

— Hát semmit sem hallott még?

— Nem hallottam. Nem is akarom hallani; előre is azt mondom, hogy nem hiszem; nekem el se mondja. Látja.

Ohó! Mákosné nagyasszony még az ilyen szelíd gorombaságoktól meg nem riadt: szokva volt ő már ezekhez.

— Jaj, kedves komámuram, az pedig rettentő eset! Ki gondolta volna, ki hitte volna már azt? Ember föl nem tette volna. Ha én nekem még tegnap valaki mondta volna...

— Megálljon csak, megálljon csak a nagyasszony... megálljon csak egy pillanatra — szólt közbe Bajcsy András uram — ... csak egy szempillantásig még! Te, Miska inas, szaladj a belső szobába; tépj ki a sipkám béléséből egy csomó pamukot: egy jó marékra valót. Érted?

Miska szaladt a parancsolt tárgyért; Bajcsy uram az ideig igyekezett gondosan ápolni Mákosné asszonyomat, ahogy valami veszedelmes sebesültet szokás, akinek vérét vissza kell tartani addig, amíg a flastrom megérkezik.

Miska inas visszajött a kérdéses pamuttal.

Azt pedig fogá Bajcsy uram, s amennyi csak elhelyezhető volt a két fülébe, annyit beletömött, mikor aztán ez is megvolt, akkor odaszólt Mákosné asszonyomnak:

— No, mármost lehet beszélni. Nem hallok semmit.

Óh, Mákosné nagyasszony jól tudta azt, hogy azért meg lehet jól hallani, amit ő beszél; legfeljebb egy hanggal feljebb kezdi a mondást.

— Óh, kedves Bajcsy komámuram, mennyit tréfál velem mindig; bizony magam is nevetnék rajta, ha olyan nagyon meg nem volnék illetődve, de bizony isten egészen el vagyok keseredve annak a szegény Lőrinckének a sorsa miatt.

— Micsoda Lőrincke?

— Ahá! Ugye hogy hall? Tudtam én jól, hogy hallja komámuram, amit én beszélek. Hát melyik Lőrincke volna, ha nem a tiszteletes úrék Lőrincskéje.

— Úgy? Az, aki most Sárospatakon tanul.

— Az bizony; jó volna, ha ott tanulna; magam se bánám, ha ott tanulna, de . . .

— Micsoda de? Mikor én azt mondom, hogy ott tanul, hát ott tanul. És ha azt mondom, hogy jól tanul, hát jól tanul. Nekem megmutatta a nagytiszteletű úr, hogy mit írtak róla a professzorok. Első eminens mindenből, még a zsidóbul is; az írása meg olyan, mint a kalligráfia. Láttam az egész miatyánkot egy akkora helyre leírva, mint egy máriás, azt ő írta szabad kézzel; nekem a szemem is majd kifutott, mikor el akartam olvasni; a tulajdon képmását is lerajzolta mindenféle színű plajbászokkal; azt is láttam; ott van ráma alatt a belső szobában, ahová a tiszteletes asszony csak az érdeemes vendégeit szokta bevezetni; olyan a képe, akár a szép Absoloné, hogy csupa gyönyörűség ránézni; azután milyen leveleket tud írni édes szülőinek, mintha csupa versben volna írva; egyet el hagytak olvasni nekem is; én pedig nem vagyok gyerek, mégis ríva fakadtam rajta, mint egy bolond . . . No hát! — Énnekem azt ne mondja a nagyasszony: „Jó volna, ha tanulna!”, mert Lőrincke tanul, és pedig jól tanul.

Mákosné nagyasszony régóta bele akart vágni a beszédbe; de ha egyszer Bajcsy uram nekieredt a mondásnak, olyan

volt az, mint a Niagara-zuhatang, mely visszalöki a beléhajított kövecset; a nagyasszony hiába mutogatta kézzel, hogy ez mind igaz, de annál rosszabb, nem juthatott előbb szóhoz, mint amíg Bajcsy uram kibeszélte magát.

— Igaz, úgy van, mindent helybenhagyok. Jól tanult, szép esze volt; de . . . no, lássa, kedves Bajcsy komám, szedje ki a füléből azt a pamukot; nem akarnám mégis annyi cseléd előtt fennhangon elmondani, amit tudok.

— Csak mondja bátran! Elmondta már azt a nagyasszony legalább ezer embernek; kettő-hárommal se több, se kevesebb; mondhat az én legényeim előtt mindent: nem hisznek ezek el semmit.

— Ejnye, milyen különös tréfás ma, Bajcsy komámuram. Lássa, pedig iszonyú dolog ám az, mikor egy olyan egyetlen fia van egy olyan tiszteletre méltó párnak, akire annyit költöttek, aztán az keseríti meg őket legjobban.

— Hát hogy keserítette meg? Ugye hogy adósságokat csinált? Majd kifizeti érte a tiszteendő úr, adott neki az Isten eleget. Leányok után járt, úgye? Most van az ideje, én is bolond voltam, mikor a bajuszom kezdett nőni; átesik azon minden ember. Összeveszett a professzoraival, úgye? Erős természete volt, nemigen szeretett hízelkedni senkinek; tudom, tudom. Nekem ez is tetszik. Én sem szerettem soha, hogy az orrom alatt piszkáljanak. Vagy leckéket mulasztott úgye? Könnyű neki azt helyrehozni. Egy nap alatt többet tanul, mint más ifjú két hónapig. Vagy talán éppen kicsapták? Nem tesz semmit. Ott a másik kollégium, beveszik ott tiszta szívvel. Nem kell miatta búsulni, Mákosné nagyasszony.

Mákosné nagyasszony e mondóka alatt csendesen forgatta egyik ujját a másik körül, s mint mikor „hogyan tetszik”-et játszanak, különös gyönyörűséggel hallgatta Bajcsy uram találgatásait, megelégedve azzal, hogy mindegyik találomra bal keze öt ujjával olyanforma mozdulatot tehetett Bajcsy uram felé, amivel azt szokás jelteni, hogy még ez mind kevés,

ha csak annyi volna a baj! Amivel az érdeemes férfiút tökéletesen kihozta a nyugalmából, úgyhogy végtére markolatig úté a kezében levő árt a bőrbe, s dühösen kiálta fel:

— Mi történt hát, no?

Mákosné nagyasszony erre a kérdésre nem felelhetett ülve, felkelt, odament Bajcsy uramhoz; azt beszorította egy szegletbe, erővel elfogta a fejét, úgy súgta oda a fülébe:

— Lőrincke rosszul viselte magát; revolúciót csinált a diákok között: a szenior azért megdorgálta; Lőrincke pofon vágta a szeniort, és azután elszökött Patakról.

Bajcsy uram úgy tett, mintha ez sem lepte volna őt meg.

— Úgy? Tudom. Régi história. El is van már egyenlítve. Abból állt az egész revolúció, hogy Lőrinc arra biztatta fel tanuló társait hogy ne viseljék *a longát meg a sábesztiklit, a pofoncsapott kalapot*, hanem ahelyett járjanak a diákok is, mint más közönséges ember mentében, magyar dolmányban és vitézkötéses kalpagban. Igaza is volt. Én sem találok benne semmi kívánatosot, hogy a fiatalság szoknyában járjon, meg csókaorrú kalapot viseljen, mint a regiment-felcserek.

— De mikor ez a regula, kedves Bajcsy komámuram, a kis Lőrincke nagy gézengúz volt már gyerekkorában is; egyszer az én házamat is majd felgyújtotta rakétával, s a kéményemről a kakasdúcot ő rántotta le a papiros sárkányával. Nagy gézengúz volt eleitől fogva, s a tisztelendő úr keveset ügyelt rá; az édesanyja szegény pedig éppenséggel el is kényeztette. Már most ők látják a hasznát. Ahol van: elszökött, világgá ment, azt sem tudják él-e vagy meghalt?

Bajcsy uram nem hagyta magát megszoríttatni. Kissé reszketett a hangja, de nem tágitott.

— Majd megkerül. Majd *visszahozza a púpos kenyér*.

— De iszen nem kerül ez meg. Kereste már a tisztelendő úr mindenfelé; meg a professzor urak is. Nem találják. Azt beszélik az emberek, hogy beállt . .

— Katonának! Ott is jó lesz, ott is ember lesz belőle; még generális is lehet.

— De nem katonának állt ám be! Hanem azt beszélük, hogy beállt — zsványnak; útonálló lesz belőle: kivégzik, felakasztják.

De már erre a szóra szétpattant az abroncs, amely eddig Bajcsy uram szorongó indulatainak dongáit összetartotta; s mint egy borszesztől szétrúgott tonna rontott elő mérges válaszával.

— Az nem igaz, az hazugság; semmirevaló gaz, aki mondja; kötnivaló bolond, aki hiszi. Nekem ily bolond beszéddel ne jöjjön, Mákosné asszonyom, korán reggel.

Azzal felrúgott egy pár útban álló széket, berontott a belső szobájába, becsapta az ajtót, s otthagya a nagyasszonyt.

A nagyasszony egy cseppet sem haragudott meg e gorbaságért; azt mondta, hogy milyen tréfás ma ez a Bajcsy komámuram; még egy kicsinyt beszélgetett odakinn a konyhában a szolgálókkal, azután az udvaron a kiskutyákkal, s úgy távozott el, mint akit nagyon szívesen láttak ott benn.

A tisztelendő úr éppen akkor szállt le az utazó szekérről, mikor Bajcsy uram odaérkezett kapujába.

Gutai Thádé haja még fehérebb volt, mint hajdan, csak-hogy most már arca is fehér lett hozzá: az idők ellopták róla a pirosságot.

Bő úti jáponikába volt burkolva, fején háromszegletű kalap; oly meghajtva viselte fejét, hogy szinte alacsony, kicsiny embernek látszott. A gond, a bánat alatt úgy összegörnyed az ember.

A tisztelendő úr nem üdvözlé mosolyogva Bajcsy uramat, miként máskor, ha találkozott vele; szomorúan elnézett mellette, mintha nem is látná; alig felelt neki az akkoriban szokott üdvözlésre:

— Isten nekünk . . .

— . . . Erősségünk.

Bajcsy uram szótlánul sompolyodott vissza. Azért jött, hogy a nagytiszteletű urat feltüzelje egy gonosz rágalom okozói ellen; mégis aligha nincs valami igaz benne; s ha igaz, akkor fájdalmas dolog volna beszélni róla.

Thádé szórakozottan ment a házba. Előbb lelkésztársa udvarára nyitott be, s csak a kertben vette észre, hogy nem jó helyen jár; azután valahogy hazatalálván, elkezdett saját ajtaján zörgetni, s minthogy az nem nyílt ki előtte, bosszúsán dörmögé magában:

— Különös, hogy még sincs itthon az a pap: pedig már haza kellett neki érkezni.

A másik ajtón azonban eléje futott a kis Lila. Nem kis Lila többé, hanem egy karcsú, színes liliomszál; fehér, égtiszta arcú gyermek, hallgató picí szájjal, beszélő, nagy, sötétbarna szemekkel; az megcsókolá Thádé úr kezét, s bevezeté őt a szobába a másik ajtón. Kis gömbölyű szája nem szólt hozzá semmit, de nagy, okos szemei annál többet beszéltek: először üdvözölték őt nyájasan, elmondák neki, mily őszintén örül valaki azon, hogy ő hazaérkezett; azután kérdezték tőle, hogy miért egyedül, és azután nagy szomorúságról, bánatról beszéltek neki.

És Thádé úr mindazt a beszédet jól értette; ő tudott a virágok nyelvén; felelt is rá.

— Nem találtam őt sehol, sehol. Mindenféle megbízásokat adtam, hogyha visszatér szülőihez, teljes bocsánatot remélhet. Nem jött vissza.

A leányka keble nagy fohásztól emelkedett. — Hogy nem tér oda vissza, ahol oly nagyon szeretik?

— Hogy van anyátok? — Anyád — igazítá ki a lelkész.

— Óh, csak mondja úgy: anyátok — rebegé a leányka, kezét ajkához szorítva. -- Szegény Lőrinc!

— Gonosz fiú volt: nem soká fogja anyját úgy nevezhetni. Ő viszi a sírba. Nem halt meg a jó asszony?

— Ma jobban van, hála Istennek.

— Haza sem kellett volna jönnöm, de mindig az volt a fejemben, hogy azalatt, amíg odajárok, ő meghal itthon.

Ezalatt leoldá a lelkész pokróccipőit lábairól a leányka, levettette japónikáját vele, kalapját, pálcáját elvette, s bevezette az anyja szobájába.

A jó tisztelendő asszony földi léte alig volt már életnek nevezhető. Több ízben megütötte a guta, miknek következtében egész termete, összeseroskadó tagjai elfonnyadtak; semmi önkénytes mozgást sem tudott többé tenni, csak jobb keze rázkódott szüntelen, akaratlan erőből mozgatva; mint egy vergődő küzdelem a közelgő halál ellen.

Beszélni sem tudott már, csak egy szót tudott mondani: „mindig, mindig, mindig”. Ez volt kérdése és felelete, ez volt panaszának és örömének hangja, ez volt könnyörgése, ez volt imádsága mindig, mindig — mindig.

Thádé úr érzékenyülten járult a roskatag nőhöz. A bölcs férfiú arca akkor mutatott legtöbb emberit, nűdön e nő mellett állt. Akkor elriadt ajkai szegletéről a tudós hiúsága, elsimultak homlokáról a pártféri szilárd határozatai, a szelíd férj, a jó ember látszott belőle egyedül.

Odament a nyomorult alakhoz, akin alig volt már valami emberi; átölelte, ölébe vette, megcsókolta halavány homlokát; beszélt hozzá nyájas szavakat, ahogy gyöngéd férjek szoktak.

— Aludtál-e jól? Nem voltak szívdobogásaid? Gondolkoztál-e felőlem?

— Mindig, mindig, mindig.

— Megint sírsz? Mit akarsz most mondani? Lila leányom.

Lila értette már e sírást; levette a falról azt a pasztellrajzot, egy szép, deli ifjú képét, odavitte hozzá, odatartotta ajkaihoz: az öregasszony úgy csókolta azt a képet.

— No, ne sírj miatta — vigasztalá őt a lelkész. — Majd nemsokára látni fogod magát. Hazajön ő. Ne sírj!

És azután félrefordítá arcát; mert az ő szemei is nedvesek voltak.

— Nem érkeztek leveleim? — kérde a lánykától.

— Dolgozó szobájában vannak az asztalon.

Azzal még egyszer megcsókolá a nyomorult nő homlokát, gyöngéden megveregette a hátát is.

— No, de ne sírj érte! . . . — S eltávozott dolgozó szobájába.

„Mindig, mindig, mindig;” — hangzott utána a zokogással vegyült egyetlen szó.

A lelkész íróasztalán egyrakáson feküdtek a levelek, mik távolléte alatt érkeztek hozzá.

Mindannyian saját leveleire adott válaszok voltak azok, mikben lelkészek, tanárok, városbírák és hadparancsnokok feleltek fia után tett tudakozódásaira.

Némelyik semmi nyomra sem tudta igazítani.

Mások iszonyú sejtelmeket költöttek benne: a válaszadók szabad utat engedtek képzeletüknek, hogy Lőrinc eltűnését a legborzalmasabb regényjelenetekkel hozzák kapcsolatba; hogy a jámbor férfi kezei reszkettek a levelet tartva, s nyugodt lelke eltévedt a kétségbejítő labirintban.

Hiszen akármelyik úton indult el a gyanítottak közül az eltűnt fiú, mindenütt a gyalázat országába jut azon, ahonnan azután nincs többet visszatérés.

Csak egy levél volt még hátra; azt is felszakítá; valamelyik Bodrog-parti helységből írta azt neki egy lelkésztársa, melyben arról tudósítja, hogy a napokban fogtak ki a Bodrogból egy hullát: nem az ő fia volt-e az?

A lelkész megtörlé szemeit, s azzal összekulcsolt kezei közé fogva a levelet, felemelé arcát és töredezett szóval könyörge:

— Óh, uram, engedd, hogy ez legyen igaz!

Képzhetni, hogy mik lehettek még a többi levelekben.

Azután csendesesen, halkán átszólítá magához Lilát, meg-súgta neki, hogy ismét útra fog menni: a kocsis legyen készen.

Lila útravalót akart neki sütni. Thádé úrnak ekkor jutott eszébe, hogy a múltkori sütemények még most is ott vannak a kocszisebben érintetlenül.

— Azután — sűgá Lilának, odaölelve őt magához —, ha az a szegény jó asszony azalatt meg találna halni, míg én odajárok, temessétek el szépen; itt pénzes fiókom kulcsa: a lelkész urak tudni fogják, mit cselekedjenek. A halotti beszédben elbúcsúztassák fiától is, s megemlítsék, hogy térítse őt vissza Isten, hogy javuljon meg anyja sírjánál, ha még él valahol az ég alatt. Áldjon meg az Isten, jó gyermekem!

„Mindig, mindig, mindig!” — hangzott a túlsó szobából. Az öregasszony nyugtalan volt Lila elmaradása miatt. Nem tudott már nála nélkül lenni.

Félóra múlva ismét kocsin ült Gutai Thádé; ismét utazott erdőkön, rónákon keresztül. Erdőkön, rónákon most virultak a legszebb epipactisok, füzények, a vizek tükrén a nymphaeák; fűvészek gyönyörűsége . . . Gutai Thádé azokat mind nem látta.

B Á R Ó K A D A R K U T H Y

Malárdy ez évben ünneplé alispánsága huszonharmadik évét; még csak egy tisztújítás, s akkor megülheti ezüstmenyegzőjét az alispáni székkal, melyből őt soha senki ki nem mozdította.

A környék előkelő nemesei úgy tekintik őt, mint orákulumukat, a köznemesség pedig rettegi; parasztok nem jöttek kérdés alá, nekik nem szükség szeretni vagy nem szeretni valakit.

A pompás kastély Ingoványon egy nap, úgy mint másnap, előkelő vendégekkel teli, pedig abban negyvennégy szoba van, és azok a szobák is tágas termekből, akkori idők igen bölcs divatja szerint spanyolfalakkal két-három külön kamrává idomítva, úgyhogy a nemes vendég ugyanazon egy teremben feltalálja alvó, öltöző és mulató szobáját, ami nem szép ugyan, de kényelmes.

A szobák mind hímzett szőnyegekkel vannak borítva, oldalaik tájképekkel tele festve, ami sokkal is kedvesebb gondolat volt a mostani eszmekoldus falmázolatoknál; az egyik teremben szép derült olasz ég alatt járt az ember, világoszöld akászok, távolból ragyogó oszlopos tuszkulánnumok között, a másikban Dél-Amerika ősrengetege fogadta a belépőt, sötétzöld lombozatával, liána szőnyegzetével, mikről százszerű virág s tarka madársereg virított elő, harmadikban ismét keleti táj tűnik elő bókoló pálmákkal, áttört

csipkefalú kioszkokkal s obligát elefántokkal, tornyok a hátaikon.

Az ilyen termekben természetesen nem volt helyök a képeknek. Azok számára egy egészen külön szoba volt rendelkezve, mely azután tetőtől talpig úgy meg volt rámás képekkel rakva, mint egy mozaik. Az épület közepét foglalta el a kápolna igen szép freskó-festvényekkel díszítve, pompás faragványú szentségházzal, aranyos oltárral. Itt szokott vasárnaponkint a helység lelkésze külön isteni szolgálatot tartani az előkelők számára, mely alkalmakkor az alispán gyakran maga végzé az oltár körüli szolgálai kötelességeket, s nagyon megszámlálta vendégeit, ha mindnyájan ott vannak-e, és kegyvesztés volt nála egy ily alkalom elmulasztása.

Az alispán születése napján különösen nagy ünnepély szokott tartatni a kastélyban, melyre nem volt szokás vendégeket hívogatni, hanem kötelességük volt az általa ismerteknek azon megjelenni, mert számon tartotta neveiket, s évek múlva is ráemlékezett, ha egyszer elmulasztották e napot.

E napon hintókkal, kocsikkal tele a hátulsó udvar; hajdúk és inasok lótnak-futnak, ácsorognak mindenfelé; a kastély szegletein, a rondellákban s az idomtalan kariatídák által cepelt erkélyen pompás delnők legyezői ingatják a májusi illatos levegőt, mit a szél a roppant alakzatos rabatok jácint-erdejéből hord, míg a pipázó teremben ajtót, ablakot bezárva beszélget a világ sötétebb része, a férfinem, korán reggel hozzákedzve a füstkészítéshez.

Mindenki díszesen van öltözve, miként vasárnap szokás: a férfiak sárga szattyán csizmákban, ezüst és aranyzott sarkantyúkkal, paszományos granát posztónadrág, körül prémes zsinóros dolmány, elől a szegleteinél lekerekítve, s köröskörül színes skófiummal tenyérynire kihímezve; hasonló hímzett csíkok vonulnak hátul is a két vállról a derékig. Haját mindenki szépen csapba kötve viseli hátul, a csap átkötve selyemzsineggel, s vége csokros szalag közé rejtve, az egész

hajfűrtözet a két halánték körüli bodorulatokkal együtt gazdagon meghintve hajporral, melyhez különösen nem akar illeni a kifent bajusz, melyért is azt a finomabb ízlésűek orruk alul lefaragták, s csak egy pár falusi rüpők viseli azt még közmultság tárgyaul.

A társalgási nyelv a hölgyek körében német és francia, nem német vagy francia, hanem egyszerre mind a kettő; ahogy azt akkor Bécsben is szokás volt beszélni.

— Kann ich mir damit flattieren: madame für eine meüett zu engagieren?

— Wenn monsieur das findet agréable: ich muss mit plaisir accordieren.

A férfiak között azonban még fenntartá magát a nemes reakció; férfiú körökben kivétel nélkül hazai nyelven beszélnek — diákul.

Magyarul is szokás szólni — a kocsisokhoz és a hajdúkhoz és a többi paraszt néphez.

Azonban a csengettyű megszólal; szerencsénkre, mert már nagyon belejöttünk a hazafiúi dicsekedésbe; reggelizésre hívatnak az érdemes vendég urak és asszonyságok; az étterem ajtói kinyílnak, egy pompás nagy boltozatos terem az, oldalfalai a klasszikus idők jeleneteivel al fresco festve mesteri kezek által; a boltívekről nagy üvegprizmákkal elhalmozott csillárok ereszkednek alá. Székek, asztalok mind a legújabb rokokó divat; az asztalon még kevés porcelán és üveg; annál több ezüst- és aranyedény, az asztal közepén egy furcsa sárkánytornyú kontignációs ezüst alkotmány, melynek csapja valami fekete-barna nedvet csorgat dióhéjnyi aranyozott csészékbe, amiről még a hazafiak nagy része azt sem tudja, hogyan kell meginni, sem pedig azt, hogy részegségtől vagy józanúságtól való-e, az íze is nagyon furcsa, sőt nádméz nélkül szinte alkalmatlan is a megivásra; de csak issza azért, mert az is módi, úri asztaloknál megkínálják vele elébb az embert, azután adják csak fel a villára szúrhatókat, s aki nem akarja magát

kitenni az általános kacagásnak, csak behunyja a két szemét s leönti a torkába az ismeretlen speciest, s nagyot nyel utána.

Úgy nevezik azt, hogy KÁVÉ. Vajon ki találhatta fel, és miről használ az embernek?

Az alispán termeiben ilyenkor sajtáságos vegyülete szokott összegyűlni a mindenféle genre-eknek; a falusi gavallértól és szemérmes kisasszony hűgától kezdve a Bécsből lejöött úrfi és parfümös delnő alakjáig. Itt egypár sima ifjanc udvarol egy non plus ultra dámának: az ifjak egyike húsz éves lehet, másika körülbelül hatvan; a kort nemigen lehet megkülönböztetni; az öreg ifjú Toholnai Alfréd, régi híres dandy onnan felül; még sokkal mozgékonyabb is, mint vetélytársa, az ifjabb ifjú, Beszterczei Hugó Oszkár, szemöldei éppen olyan karikára vannak festve, miként azé, ajkai éppen oly pirosak, fogai oly fehérek, arca olyan sima és parókája hasonlatos. Amellett selypíteni sokkal szebben is tud, az „r”-et gyöngédebben harapja el beszéd közben; észrevételei pikantabbak, és parfümjá választékosabb, mint Beszterczei Hugó Oszkáré, akinek még sokáig kell iskolába járni, amíg nagy mintaképét utolérheti, kit minden mozdulatában törekszik utánozni.

A kecses delnő, kinek ezen hódolat tömjéne nyújtatik, az alispán nővére, Eudemia: mademoiselle Eudemie; egy parányi öreg asszonyság, ki magát kisasszonynak hívatja, négy hüvelyknyi magas sarkú cipőt visel, feltornyozott hajékesége éppen két láb magas, a felállni kényszerített hajalkotmány közé rezgő tűk és struccollak tűzködve. Növeli a hatást az akkori legújabb divat szerinti öltözék, a szétterülő abroncsos viganó, melyet még fenyegetőbbé tesz a két oldalról emelkedő nehéz selyem pufándli, mely elől felcsípetve hátrálni látszik a féltستن alól lenyúló szertelen hosszú vállfűző hegyes szeglete elől; — ami a szép delnő arcát illeti, annak eredeti alkatrészei annyira a mesés ismeretlenségbe tartoznak, hogy felőlük beszélni nem lehet, azon álarc azonban, mely fehér ónbul, miniumbul és bécsi korombul van eléje festve, elég műírte-

lemmel készült, s tökéletesen sikerült általa mademoiselle Eudemie arcát hasonlatossá tenni egyikéhez azon gipszszobroknak, miket ízléstelen figurinók színekkel is kifestettek, s mikor az a kép néha még el is neveti magát, azzal az öntudatos mosollyal, melynél ki van szabva, mennyire szabad elvonulni a száznak, meddig szabad meglátszani a fogagnak, összehúzódni a szemeknek, hogy kellemetlen ráncok és egyebek ne tűnjenek elő, akkor ismét úgy hasonlít ez arc azokhoz a nevető szobrokhoz, amiket a figurinók árulnak, s amiktől én mindig úgy irtóztam. Mi szükség egy szobornak nevetni?

Most egy ellentétes alak lép közéjük, egy vén falusi nemes, alázatos, vállá közé húzott nyakkal; fekete kordován csizmákban, kék dolmányban, ólompitykéekkel, báránybőr süvege hóna alatt; ez Malárdy András bácsi; az alispánnak valami elszegényült atyafia, ki az alispánnál hat évvel, Eudemiánál pedig három hónappal fiatalabb. Ennek még copfja sincs szegénynek, hanem hosszú haja, mely őszülés fejében megzöldült, hátrafelé van simítva, s egy nagy karéjos fésűvel tarkóján letűzve.

Ez a jámbor vendég alázatos csoszogással lépett Eudemiához, megcsókolta a kezét, kikereste a szarvasbőrkesztyűjén, ahol legcifrább rózsák voltak selyemmel hímezve, odacsókolt.

— Szerencsés jó reggelt kívánok kedves asszony nének. Kedves appetitusára kívánom az éjszakai nyugodalmat. Fel tetszett-e már ébredni tekintetes urambátyámnak, az alispán úrnak?

Eudemia közel volt hozzá, hogy elájuljon erre a familiáris megszólításra, hogy őt egy ilyen zöldhajú ember még asszony-nénjének tiszteli. Hugó Oszkár hirtelen kéznél tartotta a parfümös flacont, Toholnay Alfréd pedig karonfogá a nemes atyafit, s nyájasan kérdezősködött tőle egészsége és otthon maradt családja felől, elvezette őt a terem utolsó szegletébe, s ott átszolgáltatta egy bőbeszédű falusi asszonyságnak, aki a helyéről nem szokott megmozdulni, ekként biztosítva

Eudemiát a kedves uramöcsém vissza nem térhetése felől.

Toholnay Alfréd, mint látjuk, nagy diplomata.

Kárpótlásul e sottise-ért Durday nyugalmazott kapitány úr léptetett Eudemie elé; nem azért nevezem kárpótlásnak, mintha Durday valami nagy kincs volna egy dámára nézve, hanem ahogy szalonnyelven szokták nevezni „Eroberung” (nem ér semmit ezt a szót lefordítva adni, úgy nem sokat jelent).

Durday gárdista volt húsz esztendeig: legszebb férfi a gárdánál, az udvarhölgyek kegyence; legjobb lovas, pompás táncos, hírhedett vívó és szerencsés játékos. Mindennek persze már vége: a legény túljár a hatvanon vagy húsz évvel, de azért nem számít hetvenet, nyolcvanot, hanem a francia számítással tart, aki a hatvan után megint újra kezdi a tízet, húszat számolni. Óh, a franciák ebben is udvariasak.

Durdaynak a régi jó időkből nem maradt egyebe, mint szép piros mentéje. Nagy erőtetéssel most is tudja még egyenesen tartani magát, de tánchoz már nagyon köszvényesek a lábai; barometrum lett belőlük, alkalmatlan időpróféta; lovon sem volna már képes ülni, s hagyján, hogy a kardot bírná, de még borotválkozni sem tud többé sajátkezűleg; a kártyában sem szerencsés többé, s most már csupán piquette-et és l'hombre-et játszik meglett, okos férfiakkal; hanem azért még mindig szerencsés az asszonyoknál, még mindig Adonisz. Karján végigsétálhatni még mindig irigységet gerjeszt, személye még mindig Eroberung. Persze ebből a szerencséből őt már csak a dicsőség érdekli.

Amellett a kapitány úr nem is valami mulatságos társalkodó; alig lehet tárgyat találni, amiről vele szólni lehessen, s mindenről olyan primitív fogalmai vannak, mint egy rossz diáknak, aki nem szeretett iskolába járni. Annyit nem tud, hogy Győr nem Komárom vármegyében fekszik; egyszer azon bizonyozott, hogy a Dunát az Alföldön Tiszának hívják.

másszor azt állította, hogy a komáromi szigetbe be lehet jutni, anélkül, hogy az ember vízen menjen át, csak a túlsó partra kell kerülni; sőt egyszer arra fogadott, hogy Olaszország magasabban fekszik, mint Magyarország, mert ő emlékezik rá, hogy mikor odament, mindig hegynek fel kellett menni. Ha pedig olykor egy százszor hallott adomát kezd elmondani, abba úgy-úgy beleakad, hogy ki nem tud belőle keveredni. Amellett válogatlanul osztja a nyers gorombaságokat, vagy ha válogat a kifejezésekben, bizonyos lehet róla, hogy mindig a legvastagabbat találja meg.

És azért mégis Eroberungnak tartják, és kapaszkodnak belé.

Óh, az sokkal érdekesebb világ volt, mint a mostani. Az embereket kívülről is meg lehetett ismerni. Meg lehetett tudni ruháik színéről, szabásáról, arcukról, hajukról, ki micsoda. Ez a karassia posztódozmány itten gyanús ember; haja is összevissza van kavartva, és nincs hátul copfba szedve. Ez még a régi emlékeken jártatja eszét most is; az a másik már emelkedett felfogású nemes, mert arca sima, ing eljéről arasznyira állnak ki a bodrok. Rá lehetett olvasni az emberekre csizmáik színéről, alakjáról: ez a rózsaszínű csizma itt nagy befolyású férfi, az a fekete kordován alázatos hivatalkereső.

Hát még abból mit nem lehetett érteni, hogy az alispán is, midőn vendégei közt megjelent, egészen sima arccal jött ki; a bajusz eltűnt az ősnemesi büszke arcról, helyette a haj volt csapnak csavarva hátul, a prémes lilaszín bársonydolmányon a hátracsapott szabás, a széles hímzetek és az aranyos áttört szövétű mellény alatta, mely csípőjén alul ért: óh, ez mind sokat mondott azoknak, akik azt értették. Sokkal többet, mint: hogy akkor ez volt a divat.

És ha azután néztek arra, aki karján jobb felől lépett a szobába: egy magas, délceg termetű delnőre, ki az alispán második neje volt; és látták rajta a nehéz ezüstös rázsaszoknyát, ezüstcsipke köténykével; karcsú, fejedelmi termetén a gyöngyös vállfűzőt és vállán a panyóka mentét, fején pedig a régi

magyar asszonyok aranycsipkés kontyát, nem mindenki tudta-e azt, amit ebből magyarázni lehetett?

Még feltűnőbb volt az ellentét az alispán két gyermeke között; a lányka, a szép Hermina, kit hajdan Bajcsy uram aranyos bábuval vesztegetett meg, viruló hajadonná nőtt fel; az egész társaságban a legszebb delnő, és ő azt nagyon jól tudja. Festékre nincs arcának szüksége, bár ez nagy divat volt akkor, de a legjobb akarat mellett sem lehetett hova alkalmazni: a természetet a leghamvasabb fehéret a leggyöngédebb pirossal oly szépen tudta vegyíteni rajta, hogy a művészetnek nem volt mit adni hozzá. Szemeit nem annyira nagyságuk, mint azon élénk tűz teszi veszélyesekké, mely úgy ki tudja a férfiszívekben a legkényesebb rejteket keresni; mondhatnók őket hamisnak, kacérnak, ha az ajkak büszkesége meg nem hazudtolná e szót. Malárdy Hermina szívét aes triplex őrzi: rá nézve közönséges nemes emberek ötágú koronás címerekkel nem veszélyesek. Ő pompásan öltözik, nehéz francia selyemruha ropog rajta hosszú suhogó uszályal: engedi bámultatni gömbölyű nyakát, hattyúkeblét és a gyémántnyakéket rajta, hogy hódítson, de nem hogy meghódítsassék.

Az alispán fia, Kálmán, Hermina bátyja, de gyöngé külsége miatt inkább öccsének látszik; szelíd, hallgatag ifjú, emberkerülő, ábrándos kék szemekkel, halavány sápatag arccal s nagy sima homlokkal, melyről hátrafelé van simítva a szőke, selyemfinomságú haj; öltözete egyszerű barna dolmány, fekete gombokra, fekete zsinórzattal, mely egész atlasz nyakkendője csokráig be van gombolva; könnyen elvegyülhetne a palota előtt ácsorgó köznemesek között, senki sem mondaná, hogy nem közéjük tartozik.

És aki így együtt látta e családot, nem első tekintetre megmondhatná-e, mi lakik azon ruhákon belül? A férfi fényes dolmányán, a nő ősmagyar mentéjén, a lányka divatos uszályán, az ifjú fénytelen kabátján nem kívül hordta-e jellemét, az egész család életrajzát?

Az alispán büszke főtartással fogadá az egyenkint eléje járuló rokonok üdvözlését; szíves, néha leereszkedő volt a kerek, szárnyas dolmányok iránt, közönyös a kurta mentékhez; mikor a szegény nemes rokon hálálkodott előtte, akkor éppen máshoz fordult beszélni.

Az a más pedig éppen olyan ember, akit Malárdy ki nem állhat, egy nyers, nyakas kuruc nemes, aki olyan kacskaringósra kicsavarta a bajuszát, mintha egyenesen őt akarná bosszantani vele; acélsarkantyúkat visel pengős taréjjal, s széles zsinórövet kötött fel csípőig érő mentéje fölé, selyemnyakkenkendője aranyos rojtjait pedig éppen csúfságra hagyta kicsüngni egész melle közepéig; más embertől ezt kihívásnak vették volna ilyen társaságban; végtére homlokán üstökbe csavarítá szénfekete haját, míg kétfelől hosszú csigákban omlik a vállaira.

Ez Vasadi Gábor úr, a csallóközi protestáns nemesség szája, szeme, füle; őáltala látnak, hallanak és beszélnek. Tisztújításon Vasadi véleménye 2000 vótum. Ezért tünteti ki olyannyira az alispán. Túri különcségeit, nehéz természetét, sértő észrevételeit, kérkedését — egy Malárdy ellenében.

Azonban átestünk a hálálkodáson; az alispán vendégei asztalhoz ülnek, ki-ki rangja és megbecsültetése szerint, a jelentéktelenebb vendégek számára szomszéd termekben vannak terítve asztalok. A külső termekben hajdúk és inasok szolgálnak fel, az alispáni asztalnál fiatal joggyakornokok, patvaristák; az alispánnál folytonosan tizenkét nemes ifjú végzi a törvényes pálya ez előkészületeit, s az nagy szerencsének tartatik ez alispánhoz juthatni patvariára.

A kávé éppen ki volt már osztva, s Hugó Oszkár éppen nagy gyönyörűséggel figyelmezteté Eudemiát és több előkelő hölgyet az asztal végén ülő szegény rokonra azzal a görbe fésűvel hajában, aki az alispán testvérét asszonynénjének nevezte, s most rendkívül meg volt akadva a kávécsészével, melynek mind teteje, mind alsó tálcája akkori divat szerint tele levén öntve ez idegen nedvvel, a becsületes férfiú ki nem

tudá találni, hogyan igya ki már ő e furfangos edényből azt az izét. Mert ha a tetejéről ivott, akkor az aljából ömlött a dolmányára, ha pedig az aljából ivott, akkor a tetejéből dült az orrára. Végtere is olcsóbb az orr, mint a dolmány, az aljából kezdé el szürcsölni a kávé, míg egyszer azután természetesen a felső csésze súlyegyent vesztve, mindenestől az ölébe hullott; a jó ember akkor mondá hüledezve: „Ha én azt tudtam volna, hogy ez lejár.”

Azonban mindezen nevetni nem volt szabad, mert most az alispán arca különös ünnepélyes komolyságot mutatott, s ami hangot ő adott, azt kelle megtartani mindenkinek. Mindamellet a jámbor atyafi szeretett volna már inkább ott kinn lenni az istállóban.

Szerencse rá nézve, hogy éppen e pillanatban új kocsi-dörgés hallatszék az udvaron, egy patvarista az ablakhoz futott, s halkán jelenté az alispánnénak, hogy valami pompás hintó hajtatott be az udvarra négy tüzes paripával; parókás kocsis a bakon; hátul tarsolyos huszár ezüstös egyenruhában, a hintóban pedig egy gyönyörű, gyönyörű fiatal gavallér ül, akit ő még sohasem látott; búzavirág szín dolmány van rajta, aranyzsinórzattal, nyestprémes kalpag a fején, gyémántos kócsaggal. Sohasem láttak olyan szép fiatalembert e tájon.

A vendégek mind kíváncsian néztek az ajtóra, melyet a hajdúk siettek feltárni, amidőn belépett azon az említett jövevény, akit valóban az első tekintetre is volt miért megcsodálni.

Gyönyörű, magas, karcsú ifjú volt a jövevény; termete sugár és hajlékony; szabad mozdulatai, könnyűded főhordozása első tekintetre elárulták benne a nagyurat, ki az emberi gyülevész maga alatt szokta látni; arca nőiesen finom, a büszkeség sajtyszerű férfi vonásaival: derült, márványtisztá homlok, izgékony szemöldök, nyugtalan, kacér, mindenfelé vizsga szemek, egyenes, szabályos orr s vékony, gyermetes

metszésű ajkak, éles, hamis szájszegletekkel; minden vonáson a biztos önuralgás kinyomata és valami önkéntelenül parancsoló hatalomérzet.

Öltözete az akkori idők fogalmai szerint a legízletesebb: ruháinál a legszelídebb színezetek összeválogatva, búzavirág- és barackvirágszínek, világos, fehérés arannyal hímezve, mely csak valamivel sárgább az ezüstnél; haja a legdivatosabban bodorítva és hófehérré hajporozva, ujjain gyémántos gyűrűk, óraláncáról antik kámeák csüggnek alá.

A jövevény igen fiatalnak látszik; az akkori sima arcú divat ugyan nem igen engedé megbecsülni az életkort, mégis voltak naiv vonásai az arcnak, mik egyedül a húsz év alatti kor sajátjai. Az ifjú úr alig látszott ennél idősebbnek.

Járásában is felismerhető volt az akkori főurakat jellemző elegancia. Amint az alispán elé lépdelt, sarkai alig érték a parkettet, s mintha ruganymézgából lettek volna, mindannyiszor visszarúgódtak, lábhegyre állítva a lépdelőt, kinek itt ismét csekély fordulást kellett tenni talpa hegyével, ami bizonyos lejtelmet adott járásának.

Ott az alispán előtt büszkén meghajtá magát, s fejét hirtelen felkapva ismét, mondá:

— Én báró Kadarkuthy Viktor vagyok, báró Kadar-kuthy László fia, atyámtól e levél az alispán úrnak.

Malárdy felállva fogadta vendégét, s e szókra önkéntelen nyájasság támadt arcán, hirtelen végigtekinte az asztalon, fiának intve:

— Kálmán, adj helyet öméltóságának!

A megszólított fiú összeresztte e szóra, arca mélyen elpirult egyszerre; szemeit lesüté, és azután fölkelte csendesen, szót fogadva, s kínálva mutatott üresen maradt székére.

— Köszönöm, kedves barátom — szólt a báró, egyszerre elfogadva a kínálást, mint aki ezt megillető hódolatnak találja, s megszorítá bizalmasan a szemérmes ifjú kezét, ki azután hátravonult szerényen a patvaristák közé, s nem hajtott a

hátral ülő szegény atyafi nyájas unszolására, ki viszont neki akarta átengedni helyét.

Az alispán ezalatt feltörte a levelet, és átolvasta: és arca annál derültebb, büszkébb lett; mikor végére ért, összehajtá, bedugta dolmánya belső rejtékébe, s azután az előtte ülő személyén keresztül nyújtá eléje kezét olyan nyájassággal, melyben sokkal több volt a hízelgés, mint a leereszkedés.

Hízelgés egy Malárdytól! Malárdy Xavér alispántól!

Pedig aki közöttük ült, az Vasady Gábor volt, aki egyet rántott a vállán, amint báró Kadarkuthy leült mellé, s félhátat fordított neki.

Az asztalfőn jobbrul az alispánné ült férje mellett, amellet Eudemia és Eudemián alul Hermina; így éppen Kadarkuthyval szemben. A véletlen éppen jól rendezte így. A két legszebb alak egymás ellenében. Igen ügyetlen szem lett volna, mely rögtön be ne lássa, hogy a két alak egymás mellett is szép volna.

Legalább Malárdy többször tekintte majd az egyik, majd a másik alakra, s azután ismét kivette a levelet zsebéből és belepillanta, és ismét rájuk nézett, azután nejéhez hajolt, fülébe súgott; a nő arca még komorabb lett, ő is az ifjúra nézett, és Eudemia is elővéve lornyonját, és szemügyre vevé őt, és a fess gavallérok valamennyien odahajoltak felé, és a bátyámuramék odahátul szájtátva bámultak reá; az ifjú Malárdy, midőn a kávécsészét eléje tévé, szolgálva neki, oly mélyen pillanta arcába okos szemeivel, míg az, aki szemközt ült vele, két csillagot ragyogtatott szeme közé a napsugár hevével s a hajnal titkos ábrándjával.

És a jövevény ennyi szem keresztútjében zavartalanul otthon találta magát. Mindenkit észrevett, mindenki irányában állást foglalt. Pártfogó képet mutatott a szelíd ifjúnak, dacosat a mellette ülő kurucnak, tiszteletet tudott adni a ház asszonyának, kacér mosolyt vetett Eudemia felé, komoly és büszke volt az alispánnak, fitymálta a gavallérokat, s visszasugározta a

delejes tekintetet Hermina felé, mint egy csodálatos prizma, mely minden belenéző szemének más színt tud mutatni.

Első tekintetre fel volt lázítva, meghódítva, ellene- vagy belebolondulva az egész társaság, s magában érezte mindenki, hogy ez nem hiába jött utoljára, ez olyan szerepet jött kezdeni, melyben együtt fognak játszani valamennyien, ki vígan, ki szomorúan.

Malárdy kérdezősködött az öreg Kadarkuthy báró felől; az ifjú beszélt róla sokat. Igen gyöngéden tudott atyjáról emlékezni. Látszik, mily előkelő nevelése van. Azt mindenki tudja, hogy az öreg Kadarkuthy báró nemigen példás életet él: de fiának nem szabad mutatni, hogy erről valamit tud. Ő egész hódolattal és kegyelettel beszél atyjáról, ami neki igen jól illik, s midőn beszéd közben a kuruc Vasady félvállról valami furcsa megjegyzést tett az öregúrra, Viktor szikrázó szemekkel fordult felé:

— Uram! Tetszett valamit mondani?

Vasady úgy megszéppent a fenyegető tekintettől, hogy szépen egyenesre ült mellette, s azt felelte, hogy nem szólt semmit, amin néhány jókedvű kebel odahátul hallhatóan nevetett, s az egész társaság örült rajta, hogy a goromba nemes urat az ifjú úr egy tekintetével úgy megjuhászította. Ez mindnyájuk közös diadala volt.

Vasady nem is szólt az asztalnál egy szót sem többet.

Az öreg báró Kadarkuthy személyes ismerőse volt Malárdynak, a nyugalmazott kapitánnyal pedig éppen együtt testőrködött Bécsben több esztendeig. Viktor tudatá velük, hogy édesatyja sokat emlegette mindkettőjüket. — Említett az ismeretségi évekből olyan körülményeket, amiket az illetőkön kívül más senki sem tudhatott: Durday hírhedett párbaját a bajor őrnaggyal, amidőn Kadarkuthy László mint párbajsegéd viszont a bajor segédével verekedett meg, s mind a ketten leverték ellenfeleiket.

— Úgy volt, úgy volt! — igenlé a vén gárdista ragyogó tekintettel. — Én voltam az ő segédje, ő az enyim, egymás után, lelkem teremtette!

Az öregúr Hermina mellől nyujtá kezét az asztalon át Viktornak, s annyira megfogta azt, mintha el sem akarná többet eresztetni.

— Hát még az asszonyok előtt! Lelkem teremtette! — folytatá svadronyvezető hangon a nyugalmazott Achilles. Az asszonyok előtt, ott volt nekünk hírünk, lelkemadta, szedtevette, ha arról szabad beszélni!

Viktor elég gyöngéd volt észrevenni, hogy Eudemia látható zavarban hajtja arcára a szelet széttárt legyezőjével, s ügyesen félrevitte a beszédet, anélkül, hogy a derék hadastyánt megsértené.

— És lám, az én atyám mégsem volt oly szerencsés e téren, hogy nekem oly jó, derék mostohaanyát adhatott volna, aminőt én másoktól irigylek.

Ezt a mondást csak az alispán és neje értheték. Kadar-kuthy László megkérte Malárdy második nejét még leány korában, de ez Malárdyt választá a zajos hírű főúr helyett.

— Egyébiránt rajtam a sor az anyai szeretetet megérdemelni ott, hol atyám nem volt azt szerencsés számomra megszerezni — veté utána halkán és szemlesütve az ifjú.

Az alispánné arcáról önkéntelen elmúlt a szigor e szavakra, a jövevény előtt minden szív kezde kitárulni; bókjai, hízelgősei mindenkinek ízléséhez voltak alkalmazva, mindenki elhitte, hogy hízelgése igazmondás, mindenki bámulta szerénységét és bátorságát, a biztos tapintatot, mely szerint egy társaságban, hova most lépett először, azonnal mindenkivel tud olyan tárgyról beszélni, ami azt érdekli, első tekintetre ki tudja választani, kik azok, akiknek kegyét meg kell nyernie, és ellenkezőleg azok, akiknek ellenében erőt kell mutatnia.

Látszik, hogy ez egy tökéletes világhi . . . Korántsem azon széles gavallérok közül való, kik erővel törnek át a korlátokon,

kik szép arcaikban, szabójuk művészetében s jólhangzó nevükben elbízva magokat, kérkedő, kihívó arccal lépnek a világ elé. s nem veszik észre, hogy ott minden ember éppen olyan nagyak tartja magát, mint más.

Még egy kőszikla volt azonban, mely útjában állott, és az nagyon erős kőszikla.

Malárdy jól tudá azt, hogy báró Kadarkuthy Lászlónak van egy bűne, mely mindazon kellemes emléket, mely a múlt évekből közöttük fenmaradt, bátorságot, gazdag birtokot, nagy nevet lenyom a serpenyőben: a vallástalanság.

Kadarkuthy kedvenc témája volt a hit szolgálaira nevetéses adomákat gyűjtögetni, azokat ő több példányban le is íratta, s ismerőseinek kiosztá. — A zajos orgiák közepett gyakran paródiákat csinált a templomi szolgálatból, a búcsújárásból, szent énekek dallamaira frivol verseket énekelve ittas vendégeivel együtt. Többször kapott ezért kriminális akciókat, amik alól csak nagy áldozatokkal bírta kivágni magát, sőt egyszer annyira elfeledkezett magáról, hogy egy jámbor szerzetest sajátkezűleg megütögetett, mely rosszaságának sajnosabb következményeit csak úgy kerülhette ki, hogy magasan megfizetett orvosi véleményadások által arra az időre, amikor az történt, magát örültnek nyilatkoztatta.

Ezeknek emléke folyvást sötét árnyat vetett Malárdy szívében azon derült képre, mely abban már egy egész új csendéleti rajzot kezdett mutatni. Vajon nem örökölte-e Viktor atyjától vallástalanságát, nem rontotta-e meg szívében a rossz példa a hithez ragaszkodást?

Ez pedig első és utolsó kérdés volt Malárdy előtt. Akit azzal vádoltak előtte, hogy vallástalan, annak semmi erényét sem látta többé, mert a vallásosságot tartá minden erény alapkövének.

Eközben a kápolna harangja megcsendült, a vendégeknek ez jel volt, hogy józan reggelijökkel siessenek, innen a templomi szertartásra menendők.

A csengetés után ijedelmes arccal jött be az udvarnok az alispánhoz sietve, s elakadó lélegzettel adá tudtára azt a véletlen balesetet, mely a kántort érte, ki az esteli tűzijátékhoz készítvén előre saját puskáját, egyik cső elpattant, s jobb kezét egészen összemarcangolta; nem volt ugyan benne golyó, csak lőpor, de azáltal is képtelenné van téve az ember ez ünneplés alkalommal az orgona melletti szolgálatot teljesíteni.

Az alispán eltitkolhatatlanul rossz kedvbe jött e bal tudósításra. Éppen az utolsó percben, amikor már beharangoztak, s késő a szomszéd faluba küldeni más kántorért. Az orgonához pedig nem is értenek ott a falukon. Az egész szertartást megcsonkítja ez a baleset.

— Tekintetes alispán úr — szólta Viktor szerényen felkelve székéről —, ha szabad csekély szolgálatomat följánlanom, engedje meg, hadd helyettesítsem én ezúttal a szerencsétlen énekest, s egyúttal hadd küldjem neki ezt a néhány aranyat fájdalmai enyhítésére.

Malárdy szívéről egy nehéz kő látszott lehullani.

— Méltóságod ért az orgonához?

— Sokszor játszottam rajta s tűrhetően, amint mások mondják.

— És az éneket hozzá?

— Hangom az igaz, hogy nem valami szép, de legalább helyesen énekelek.

Ez több volt, mint amennyit Malárdy várt. Hát még a kivitel maga! Viktor előre átment a kápolnaterembe megpróbálni az orgonát. Az első hangfutam elárulá, hogy mester kezeli a hangszert. Úgy játszott rajta, mint egy művész, ki a szent zene legmélyebb titkaiba avatva van, s midőn elkezdé énekelni Pergolesinek akkoriban híresülni kezdett „Stabat Mater”-ét, gyönyörű ércsengésű bariton hangon, a jelenlevők bámulva tekintének fel rá, a hölgyek lélegzeteiket visszafojtva hallgatók, lelkeikbe szívták a hangokat, s önkénytelenül borul-

tak le térdeplő számolyaikra; Malárdy szobortiszta arcán egy pár könnycsepp futott végig.

Ily szívreható ének még nem zengett a Malárdy-kastélyban soha.

Midőn a szent szertartásnak vége volt, s Viktor egy remek hangcifrázattal befejezé az orgonajátékot, utána hagyva zúgni a pedálsípok elhaló hangjait, s azután lejött ő is a gyülekezet közé, Malárdy megölelte az ifjút, és megcsókolá orcáját.

Malárdy megcsókolta egy fiatalember orcáját.

Ez sem történt még soha az életben. — Még saját fiával sem.

A NAGY SZEMFÉNYVESZTŐ

E pillanattól kezdve meg volt hódítva a leghatalmasabb Malárdy az ifjú Kadarkuthy által.

A levélben, melyet az alispánnak átadott, az öreg Kadarkuthy reszkető vonásaival az volt írva, hogy egy gyermekkori ígéret megérett arra, hogy teljesüljön. Emlékezteté őt, hogy még tanuló korukban felfogadták egymásnak, hogyha gyermekeik lesznek, azokat egymáshoz adják et cetera, az öregúr levele tele volt et ceterával. Erről a furcsa szokásáról rég ismeré őt az alispán.

Ez valóban kedves névnapi ajándék.

Egy leánykérő. Ideálja a vőknék: olyan, aminőről büszke atyák szoktak álmodozni, aki gazdag előfoggattal hajtat be az udvarra; otthon uradalmakkal bír, s falvairól beszélhet. Kastélyba viszi menyasszonyát, s méltóságos asszonynak címezteti. Azonfelül délceg, daliás alak, aki mellett még boldog is lehet a nő; világfi, aki büszkeségére válik a családnak; és mindenekfelett kegyes, vallásos érzelemben nevelt ifjú.

Ezt könnyen is ki lehetett magyarázni. Az öreg báró bizonyosan magától távol nevelteté gyermekét, érezve magában, hogy őhöz közel elromlanék; aztán meg ismeretes is az a különös egymásután a természetben, hogy korhely apának erényes fia támad, s bölcs apa gézengúz fiat nevel. Mindkettőre nem messze kellene példákért mennünk.

Malárdy szívét annyira megnyerte az ifjú báró, hogy az antik szobor arca még nyájas is tudott lenni.

Behívta őt magához szobájába, elhagyva vendégeit néhány percre, s azt kérdezte tőle, hogy tudja-e, mi van azon levélben írva, amit édesatyja, a báró úr írt.

Az ifjú szerényen lehajtá fejét, s néhány percig gondolkozott; azután a gyermeteg őszinteség bizalmával ragadá meg az alispán kezét:

— Szabad-e reménylenem azt, ami ott írva van?

Malárdy elmosolyodott. Az örömtől mosolygott-e vagy az ifjú eredeti nyíltszívűségén?

Neki sem volt szabad kevésbé nyíltszívűnek lennie.

Megszorítá Viktor kezét, és azt mondá neki:

— Ha úgy rendelte az ég, hogy ez teljesüljön, én örülni fogok a pillanatnak, amelyben önnek ezt mondhatom: legkedvesebb fiam.

Viktor a szerénység tiltakozó mozdulatával vonult vissza.

— Óh, nem „legkedvesebb”, ne mondja ezt kegyed! Ezzel megrabolnám Kálmánt, a legkedvesebb cím az ő öröksége.

Az alispán elkomorodva sóhajtja fel, s bágyadtan válaszolt:

— Úgy kellene lenni.

— És úgy is van.

— Fájdalom, hogy nincs. Kálmán nagyon hideg hozzám.

Ő egészen elütött tőlem. Semmiben sincs kedvemre, s mindig csak szomorúságot okoz. Jobban ragaszkodik mostohaanyjához, mint hozzám, édesapjához. Mindenben ellenemre van; elkezdve a ruhától, melyet viselünk, egész a politikai meggyőződésig. Én büszkeségemet találtam hivatalomban mindig; ő megveti a hivataloskodást; énáltalam magasabb rangkörökbe juthatna, ahelyett mindig az alacsonyabbakhoz szít, s félrevonultsága miatt oly félszeg és bátortalan kezd lenni, hogy meg nem tud állni egy úri társaságban. Szégyenem válik

belőle, s ami leginkább aggaszt, ami kétségbeejt jövődjé felől — rájöttem, hogy verseket ír. Verseket! Egy ily meglett, felnőtt ifjú, akinek már a törvénykezési nyelvben kellene remekelni. Azt mondják, hogy versei szépek; de hát mi az? Hová fog ez vezetni? A társas életben mindenütt kicacagják érte: úgy tekintik, mint ártatlan bolondot. Egy Holdmezey Berey Farkas kollégája, egy nevetséges ember, akit csak szánalombul nem kacagnak ki szemben. Meg van keseredve az a napom, melyben reá gondolok. Mert ez teszi őt éppen oly dacossá, oly fellengzővé mindenki irányában, hogy csavargó poéta nevét többre becsüli, mint az ország első hivatalnokáét. És ő egyetlen fiam!

Viktor végighallgatá Malárdy panaszát, ami az akkori idők szellemében valóban szívreható bánatos panasz volt. Hiszen még néhány évtizeddel későbbben is azok az előkelő magyar nemesi családok, mikből irodalmunk vezérei támadtak elő, szégyenpirulva beszéltek, ha beszéltek, a család nevét széthurcoló elveszett fiakról, s ügyetlenség volt az idegentől, ha felőlük tudakozódní talált.

— Ajándékozzon meg alispán úr azon bizalmával, hogy Kálmán megtérítését bízza reám — szólt Viktor komolyan a bánatos atyához.

— Hogyan reméli ön azt? — kapott rajta az alispán.

— Nekem sokba fog kerülni. Kálmán nagyon meg fog rám azért haragudni, gyűlölni is fog tán sok ideig; de megteszem ez áldozatot kegyed aggodalmáért s az ő jobbléteért. Még ma meg fogom őt téríteni.

Az alispán kérdőleg, csudálkozó arccal tekintte rá, de Viktor felkelt mellőle, s csak annyit felelt:

— Drasztikus kúra lesz, de gyökeresen használni fog.

Azzal a család tagjai jöttek közbe: a beszédet félbe kellett szakítani. Az alispán Viktor karjára fűzve lépett ki a vendégek közé.

Ebédnél még egy székkal közelebb ült Malárdyhoz Viktor, mindjárt az asztalfő mellett. Vasady úr egy székkal alább degradáltatott. Hiába, a báró nevezetesebb személy volt, mint ő: az fait accompli, s a fait accompli-k előtt akkor is divat volt már meghajolni.

Az egész ebéd alatt tudta foglalkoztatni az egész társaságot az ifjú jövevény. Szikrázó ötletei egymásra következtek; amit elmondott, abban annyi finomság volt, a legcspősebb dolgokat úgy be tudta hengergetni jóízű előadása zamatjába, hogy még az érdekllett maga is kénytelen volt azokat kedveseknek találni.

És amellet tudott inni úgy, ahogy senki más — és nem látszott meg rajta.

Ez a fődolog.

Aki egy pohár bortól leissza magát, az részeges, semmirekellő, aki tíz palack után is józan marad: az derék, gavallér ember.

Eleinte Vasady azt a tréfát akarta magának megszerezni, hogy áldomásozni kezdett a jelenlevő nevezetes férfiakért sorban, s a poharát mindig Viktorra köszönté.

Viktor állott elébe, s kiitta poharát egész a körömpróbáig; mikor aztán a férfiakon végigmentek, akkor Viktor mondá: „Szállok kendnek!”, s elől kezdé a hölgyeket, s végig áldomásozott értük, s hogy a poharak nem ártottak meg neki, bizonyíták azon ragyogó ötletek, találó szójátékok, mikkel tósztajait felcifrázta; de bizony Vasady úr a vége felé csak alig bírta már mozgatni a nyelvét.

Szerencsére az alispán jelt adott a felkelésre. Viktor arcán még csak szín tekintetében sem látszott meg a poharazás; csak szemei ragyogtak kissé élénkebben, mint azelőtt, s egy kis izgatottság látszott ajkai körül, ami neki igen jól illett.

Annyira magánál volt, hogy midőn a delnöket a társalgási terembe kelle vezetni, két hölgy közül Eudemianak nyújtá

karját, és nem a szépség királynéjának; különbséget tudva tenni az etikett és a szív parancsai között.

A társalgási terem már akkor el volt készítve az ünnepélyt fűszerező mulatságok számára. A terem egyharmada fel volt emelve színpad gyanánt, s festett függönyökkel ellátva.

Óh, nem! Itt nem fogunk azért színi előadást látni, még abban az időben nem volt nálunk kimondva az a vakmerő eszme, hogy egy ember leírjon valamit, a másik azt elbeszélje, és a harmadik fizessen érte, amiért azt meghallgathatja. Esze ágában sem volt senkinek színjátszó társaságot sejtteni a festett függönyök mögött; nem is tartotta volna senki illendőnek, hogy egy magyar ember befesse a képét pirosra, fehérre, hamis szakállt kössön az állára, s előálljon azzal a hazugsággal, hogy ő Oloferno Vitellezzo, aki az apjáért bosszút akar állni. Ilyen bolondoskodás még akkor magyar emberhez nem illett.

Hanem emeltetett ama színpad egy nagy, nevezetes szemfényvesztő előadásai végett, ki éppen ez ünnepélyre jött Afganisztánon keresztül Asztrakánból; teljes címe: „Magister Ludolphus de Cairo, professor magiae; elismert feketeművész és boszorkánymester; az orosz cár udvari szemfényvesztője; a nagy Philadelphia egyetlenegy tanítványa; a double vue feltalálója, az escamotage és indiai bűvészet avatottja; a chaldeai bölcsek kövének birtokosa; aranycsináló és patkányűző”, egy szóval nagyember.

A társaság elhelyezé magát a körbeállított székeken, mik a színpad elejét elfoglalták; a hölgyek legelől; Durday odahátul gorombáskodott valakivel, míg Vasady fogott magának egy szerencsétlen esküdtet, annak magyarázott erősen, s azt hitte magában, hogy ez most abból ért valamit.

Viktor nem ült le; a hölgyek körül forgott, majd egyikkel, majd másikkal beszélve, legtöbbit Eudemiával és a alispánnéval; legkevesebbet szólt Herminához. A szép lyánka elmélázva ült karszékében, s csak néha pillantott lopva az ifjú után, ki oly hidegen látszott vele bánni.

— Nézze kegyed, mademoiselle, — szólt Viktor Eudemiához —, a jámbor atyafi hogy előre tolakodott, hogy bámul a festett függönyre jövendő bámulata előérzetében. Ő most nem lát senkit, csak a szemfényvesztőt. Előre tudom, hogy minden kilőtt zsebóra az ő zsebében lesz megtalálendő.

A függönyön túl hármás csengetés adott jelt, a kárpitot szétvonták, s ott volt látható Monsignore de Cairo a sötét vörössel bevont színpad közepén máguszi talárjában, hatalmas hegyes süveggel s tarka pálcával a kezében, ahogy indiai mágusok szoktak járni.

Eleinte a közönségesebb egyiptomi bűvészet csodáit mutatta be bámulóinak: töltögetett a csodapalackból sört, bort és szilvóriumot, a bámuló atyafi ivott mindenikből, s mondott egy-egy fél terrem — — tét.

Viktor nem sokat ügyelt a bűvészre: az egész komédia alatt háta fordítva neki, fecsegett Eudemiával.

Az orosz cár első szemfényvesztőjét ez pikírozni kezdte, leszállt a színpadról, s Viktor vállát érinté varázshotyjával, amin az öreg Malárdy atyafi nagyon bámult, hogy Viktor rögtön tengeri macskává nem változott.

— M'sieu le baron, donnez-moi'n bague! Egy gyűrűt, s'il vous plaît.

Viktor könnyedén bólintott felé, s levont az ujjáról egy szép smaragdköves gyűrűt, s két uja közé fogva odanyújtá azt a kelet-indiai bűvészek nagymesterének, s tovább beszélt Eudemiával.

— Voici m'sieurs et m'dames — szólt a bűvész összefogott marokkal gesztikulálva a közönség előtt, látják önök, íme az a gyűrű, amit a báró úr nekem átadott, most itt van a kezemben.

Azzal felnyitá a markát . . . és maga is hátrahökkent, mert a gyűrű nem volt ott.

— Most is itt van az ujjamon — szól Viktor félvállról hozzá; s még egyszer odaadta neki a gyűrűt.

A kelet-indiai mágusok utóda nagyon furcsa szemeket vetett rá e tréfa után, s most már nem maradt a veszedelmes néző közelében, hanem visszament színpadára, ott végezte a hókuszpókuszt, megtörte a gyűrűt mozsárban, beletömte a pisztolyba, kilőtte a levegőbe.

Viktor azalatt egyik helyről a másikra ment, s amint a jámbor atyafi előtt elhaladt, vállára ütött neki.

— Vigyázzon magára, atyafi, mert a muszka elcseréli a fejét.

Miután nevetve előrement ismét, Hermina mellett volt egy üres szék; oda leült.

A leány nem nézett reá. Egyik keze a szék támlájára volt nyugtatva; egy pillanatra érzé, mintha Viktor hozzá ért volna; de azért nem vonta azt vissza onnan.

— Voici m'sieurs et m'dames — szólt a nagyhatalmú boszorkánymester, amint a pisztolyt kilőtte —, a báró úr gyűrűje ott van ama kékkabátos nobili zsebében.

A jámbor atyafi megrettenve kapott két zsebéhez, s elkezdte szabódni:

— De itt úgy segéljen, nincsen! Az én zsebeimben ugyan nincsen.

S nagyobb igazság kedvéért, valahány zsebje volt, mind kiforgatta a publikum szemeláttára, nem volt azokban egyéb, mint egy kova, meg egy acél, meg egy kis bükkfatapló; a gyűrű nem került elő.

Az egyiptomi mágusok tanítványa láthatólag meg volt zavarodva e felfedezés által. — Hol van hát a gyűrű?

A társaságban kezdett e kérdés zavart idézni elő; mindenki kereste, amidőn egyszerre Hermina felsikolt, odatekintenek, a leány megrémülve néz bal kezére: a gyűrű ott volt a második ujján.

Hogyan került oda? Ki tette rá? Azt senki nem bírta megfejtetni, s növelte a bámulatot még az, hogy amint Hermina le akarta a gyűrűt húzni, az oly szorosan volt az ujján,

hogy le nem jött róla. Minden ebbeli törekvés meghiúsult. A gyűrűnek ott kelle maradni.

— Azt kegyed kénytelen lesz örökké viselni — sугá Viktor Hermina felé. Nem hallhatta azt senki más, csak a leány. Nem vehette észre senki más azt a búvsugárt, ami a leány szemeibe villant — a gyűrű kövéből — és az ifjú szemeiből . . .

. . . Mikor az ilyen szemfényvesztő nagymesterek munkáját valaki ügyesen el tudja rontani, az mindig meg szokta nyerni a nagyközönség tetszését; abban bizonyos elégtételfélét szoktak találni.

A mágia nagymestere igen sokat vesztett részvényei értékéből ez intermezzo által, s hogy efeletti bosszúságát álcázza, s a közönség figyelmének más tárgyat adjon, elkezdett mindenféle keze ügyébe akadó tárgyat bámulandó ügyességgel nyeldesni: kések, villák, később egész kardok, ivópoharak, szelencék tűnedeztek el rettenetes torka sötétjében, mikéрт azután cserében nem restelt néha-néha tüzet és szikrákat okádni vissza s véghetetlen mennyiségű szalagot húzni ki orrából, szájából.

Az öreg atyafi egyre növekedő buzgalommal bámulta e rendkívüli csodatéteket. Bámulatában egészen előrejött már a színpadig, s egyszerre csak megszólalt:

— Hallod-e, te muszka! Hallod-e, komédiás! Nyelj el hát engem, ha tudsz!

A mágusok nagymestere nagy szemeket mereszte rá.

— No, nyelj el engem, ha igazi ördögös vagy; nyelj el engemet!

A társaság kacagni kezdett e furcsa ötletre.

— Avec plaisir. Igen szívesen — viszonzva az ezmester megértve a naiv kíváнатot. — Tessék leülni ide a székre.

Az érdeemes atyafi elbízott ragyogástul mosolygó arccal mászott fel az emelvényre, s vitéz önhittséggel foglalt helyet a mutatott széken, mint aki dolgáról annyira bizonyos, hogy ellenfele törekvéseit mind lehetetlenségnek tartja.

— Megengedi ön, signore nobili, hogy e rendkívüli műtéthez némi kis előkészületet tegyek? Par exemple: nem lenne ön olyan kegyes, hogy előbb lehúzná a sarkantyús csizmáit, félek, hogy azoknál fogva fennakad.

Az öreg atyafi nekifeszíté az egyik lába hegyét a másik sarkának, s nagy tusakodással lehúzta az egyik csizmát. Még mindig mosolygott.

A bűvész felvette tenyerére a nagy bagariát.

— Voici m'sieu et m'dam! Egy csizma. Spiriti miei ubbedite! — A bűvész eltátotta a száját, s a csizma egy perc alatt eltűnt.

A jámbor atyafi csak úgy nézett utána: vajon vissza-kerül-e még, s lesz-e belőle újra csizma. Ezt bizony lenyelte.

— Kérem a másikat is.

Ennek a lehúzása most még nagyobb küszködésbe került, s a becsületes atyafi képe nagyon komoly vonásokba kezdett húzódni, amidőn azt is átadta a boszorkánymesternek.

— Allez, tournez! — Egy perc alatt az is eltűnt.

A becsületes ember nagyon kezdett már feszengeni a széken. Ez nem jól megy. Egy kicsit izzadott a homloka.

— No, már most revenons à nos moutons, signore nobili. Tartsa ön magát nyugodtan!

A bűvész egy szabómértéket vett elő, s tetőtől talpig megmérte az atyafi testi hosszúságát.

— Akkurát! Éppen elegendő. No, már most mindjárt készen leszek. Csak még egy kis türelem, signore nobili; maradjon ön veszteg!

A jámbor ember kékült, zöldült, amint a bűvész idegen, bűbajos szavakat szórt feléje, s midőn háromszor körüljárta, ez mindig hordta a fejét körül utána, akármerre járt. Majd elejté az állát, olyan hosszú lett a képe.

Végre a bűvész mindennel készen levén, elkezdte a fogait kiszedegetni: természetesen, hogy mikor ilyen nagy testet

lenyel, útjában ne legyenek. Először egy pár zápfogát vette ki, s letette az asztalra, azután az első fogait szedegette ki.

De már ezt nem várta végig a jámbor ember, hanem felugrott a székről, s iramodott lefelé a színpadról.

— Hohó! signore; nem addig van az — kiálta utána a bűvész, s egy szökéssel utolérve, megragadta gallérjánál fogva az iramodót. — Tessék csak itt maradni, tessék helyt állni, ha kívánta!

A jámbor úr eleinte azt hitte, hogy kiránthatja magát a bűvész kezéből, hanem amint azután vette észre, hogy óriási erővel fogja meg kezeit, oda vonja magához, mint erőtlen gyermeket, aki hiába rúgkapál mestere térdei között, akkor elkezde ordítani torkaszakadtából.

— Jaj nekem! Tekintetes alispán urambátyám, ne hagyjon! Ne engedjen ennek az ördögnek elnyelni! Nagyságos muszka úr, ne nyeljen el! Két gyermekem, feleségem van, odahaza: eressen el, bizony soha sem jövök többet ide!

Mentül jobban ordított a megrettent atyafi, annál nagyobb hahotával kacagott a nézősereg. Valami hallatlan komikum volt egy vén bolond ember kétségbeesésében, ki attól fél, hogy saját kívánatára lenyeletik.

Az alispán inte a bűvésznek, hogy szakítsa végít a tréfának; őt mégis sértette az, hogy egy Malárdyt, bármilyen szegény és ostoba is, a népség színe előtt így csúffá tesznek; ő maga nem nevetett azon, s jól esett neki észrevenni, hogy Viktor is mily megvetéssel nézi e hisztrioi tréfát.

A megszabadult atyafi böggve jött le a színpadról, s kezét akart csókolni az alispánnak, hogy nem engedte őt lenyelni.

— Menjen kend, vén bolond, takarodjék ki innen! — kiálta rá haragosan az alispán, mire a szegény ember nagy rivással sántikált ki mezítláb a szobából; csak odakinn kezdvén egy kicsit magához térni a nagy ijedtségből.

— Hogy az Isten büntesse meg a pokolravalóját: bizony elnyelt volna, ha a tekintetes urambátyám meg nem tiltja neki.

Odakünn átadták neki a csizmáit, miket nagyon gyanúsán nézegetett össze kívül-belül, mielőtt felhúzta volna, s többet semmi pénzért vissza nem ment volna a terembe.

A kelet-indiai mágusok nagymesterének ez a tréfa ismét részére hódítá a közönséget; ez diadal volt. Most azt hívé, hogy eljött a perc, melyben az iménti kudarcvallásért báró Kadarkuthynak visszatörést adjon.

Ismét lejött hozzá az emelvényről, ismét érinté búvpálcája végével.

— M'sieu le baron, legyen olyan jó, donnez-moi une pièce de monnaie!

— Szívesen.

— Un écu, par exemple. Egy tallért.

— Akár kettőt.

A báró kivonta belső zsebéből selyemerszényét, kivett belőle egy koronás tallért, s odanyomta a bűvész markába.

A bűvész azon percben kiejté azt kezéből: ijedten kiáltva fel: „Diable!”

— Nekem tetszett ezt mondani?

— Nem, de ez a tallér . . .

— Tüzes volt talán?

— Az nem, hanem ütést adott a karomnak.

— Ez a tallér? Lehetetlen az — szólt Viktor, s felemelé nyugodtan az elejtett pénzt, s ismét odaadta az ezermesternek.

Az másodszor még nagyobb ijedelemmel ejtette el.

— Ez villanyütés.

Viktor mosolygott.

— Csak nem hiszi ön, hogy egy villanygép van elrejtve e tallérban?

A bűvész még egyszer fel akarta azt venni a földről, s akkor még nagyobb ütést kapott a könyökén végig valamennyi sajtó inára.

Akkor szeme közé nézett Viktornak, s egész őszinteség hangján mondá neki, leemelve fejéről kabalisztikus süvegét:

— Serviteur, m'sieu le baron: megyek én onnan, ahol nagyobb szemfényvesztőt találok, mint magam.

Azzal felfutott a színpadra, összehúzta a függönyöket, s kidugva a nyíláson a fejét, bohókás ábrázattal mondá:

— Az első felvonásnak vége. Tessék fütyülni!

A földön heverő tallért azután többen próbálták még felemelni. Mindenki meggyőződött róla, hogy az, amint valaki tenyerébe veszi, olyan görcsöket okoz minden érző inában, hogy kénytelen ismét letenni.

— De hát miért nem árt nekem? — szólta Viktor mosolyogva s felmutatva a kezébe vett ártalmatlan pénzt.

Mindenki esküdött, hogy annak az érintése pokolbeli veszedelemmel jár.

— Hermina kisasszony, legyen tanúm, hogy tallérom ártalmatlan — szólta ekkor Kadarkuthy a hallgatag lyánkához fordulva.

— Az Istenért, Hermina! — kiálta rá Eudemia. — Hozzá ne nyúlj, mert rögtön elájulsz. Chère maman, ne engedje, ne engedje!

Hermina gondatlan bizalommal nyújtá Viktor elé kezét: az ifjú odaszorítá kezébe a koronás tallért, és íme a lányka keze nem rándult meg tőle, de mélyebben a szív táján, ott, ott igézett még erősebb bűbáj, amint így kezeik egymásban feküdtek. A nézők bámulva kiálták, hogy csoda történik, pedig igen mindennapi dolog történt: egy ifjú leány, egy ifjú férfi beleszerettek egymásba.

Egyik kéz a másikban... hiszen csak bűvészi fogás volt. Senki sem tekinthetné azt másnak. Csak az a halavány, barnaruhás ifjú, ki eddig ott ült mostohaanyja háta mögött, lépett kedvetlen arccal Viktorhoz, s kezét annak karjára téve, kényszeríté testvére kezét elbocsátani, s hozzáfordulni; mialatt halkán fülébe súgá:

— Ön is hallotta már Galvani találmányának hírét? (Ezt még akkor csak a tudomány adeptusai ismerték.)

Viktor egyenes válasz helyett meleg kézszorítással üdvözlé az ifjút.

— Ah, ön az, Kálmán? Régóta keresem, és nem tudom önt felfedezni; különben régen felkértem volna, hogy részesítsen bennünket azon sokkal magasabb művészet élveziben, amikhez mi együgyű szemfényvesztők nem értünk.

— Mi az? — kérde az ifjú megzavarodva.

— Ön költő: a költő pedig a legnagyobb bővész a világon. Ez odafenn csak gyűrűket és zsebórákat tud elbűvölni, a költő pedig szíveket. Én hallottam, hogy ön igen szép költeményeket ír.

Az alispán bosszús meglepetéssel tekintte Viktorra, ki egészen mást ígért neki, de Viktor kikerülte szemeit.

Az ifjú költő most még nagyobb zavarba jött; tudta, hogy atyja előtt e tárgyról beszélni kellemetlen.

— Kérem — szólt akadozva —, azok mind igen együgyű dolgok; sohasem voltak arra szánva, hogy mások által ismerve legyenek.

— Sőt én ellenkezőleg tudom; én igen szép méltánylattal hallottam azokat említeni; azt mondják, hogy gyöngyei a költészetnek.

Sohasem érzi magát az ember szavakban oly szegénynek, mintha költő, és műveiért szemközt dicsérik. Kálmán elpirult, és lesüté szemeit, valami olyanformát akart mondani, hogy ő maga nagyon gyarlóknak találja munkáit, hanem ekkor közbeszólt mostohaanyja, az alispánné:

— Szépek biz azok, akárki mit beszél. Én elolvastam egyet-egyet tízszer is; s mindig sírtam rajta. Nekem tetszett. Akinek nem tetszik, írjon jobbat. Eredj Kálmán, hozz elő egyet; azt a szépet, amivel mindig megríkáttál, meg azt a másikat, amit Hermina húgod emlékkönyvébe írtál. Olvasd el az én kedvemért.

— Ugyebár, tekintetes alispánné asszonyság — szólt Viktor mohón —, kegyed is óhajtja, kívánja ezt Kálmán barát-

tomtól: no, ne húzza ön vissza kezét, engedje, hogy Kálmán barátomnak nevezzem. Lássa: jó anyja kedvéért tegye meg, ha az én kértémre nem, olvasson fel egypárt szép költeményeiből!

Az alispán haragtól villámló szemekkel tekintgetett Viktorra, s akará neki mondani: „Meg van ön tébolyodva?” De Viktor sem oda nem nézett, sem közel nem ment hozzá.

Végre többen is kezdték unszolni Kálmánt, hogy olvasson fel költeményeiből, míg a tétovázó ifjú engedett a rábeszélésnek, s kiment, hogy munkái közt keresgéljen.

Az alispán nem tűrhette tovább. Felkelt székéről.

— Mi menjünk addig pipázni — szólta Vasady vállára ütve. — Majd ha a második felvonás kezdődik, akkor visszahívhatnak bennünket.

Még egypár vasfejű atyafi követte, a többi ott maradt a tudós mulatságra.

Kálmán természetesen nem jött vissza a terembe; Viktornak kellett érte deputációba menni s erőszakkal hozni vissza egy csomag vers kíséretében, melynek minden színű és alakú papírajai közül a szerző éppen nem tudott választani.

Az alispánné ízlésének kellett határozni; az ami őneki úgy tetszett, azt olvassa fel Kálmán.

A jó fiú szót fogadott, nagy szégyenkedve helyet foglalt a középre kitett asztal mellett, s felolvasott valami hőskölteményt Belgrád alatti harcról, amiben elég csinos alexandrinusokban volt megénekelve Hunyadi hős vitészsége, a törökök veresége, néhol szép fantázia és költői emelkedettség tűnt ki a munkából, mely mintegy száz versszakra terjedt.

A mű felolvasása után mindenki Viktorra nézett. Éppen így lesi mai világban a közönség előadott mű után a kritikus szemöldökét.

Viktor különös zavarban látszott lenni, ajkait harapdálta, homlokát dörzsölé, s minden mozdulattal iparkodott kifejezni,

hogy ő most valami igen kényelmetlen helyzetben érzi magát, s szeretné, ha nem kellene véleményyt mondania.

— Nos, hogy tetszik? — szólt az alispánné egyenesen felé fordulva. — Hát nem szép-e?

— Óh, szép! — szólt Viktor akadozva, s nem akart többet mondani.

De az alispánné ezzel nem érte be, ő azt akarta, hogy Kálmánját magasztalják, dícsérjék, úgy, ahogy ő.

— De nagyon szép, és ha kegyednek valami nem tetszik benne, mondja meg; Kálmán ki fogja azt igazítani.

Viktor csak húzódozott, míg végre kimondá, hogy biz az szép, de már ez a tárgy ki van dolgozva, bizonyos Csik-Marjay Ferenc nevű poéta által; nem ismeri azt Kálmán?

Az ifjú nyugodt, tiszta, becsületes arccal felelé, hogy nem. Hírét sem hallotta a költőnek.

— Erdélyben élt — viszonzá Viktor.

Kálmán szelíden mondá, hogy szeretné azt a művet is megismerni, ha nem találkoznak-e felfogásaik némi részben?

— Tudom könyv nélkül e művet, még gyermekkoromban megtanultam — szólt Viktor —, ha kívánja ön, elmondom.

Mindenki figyelmesen hallgatott rá.

És akkor Kadarkuthy elmondá az ismeretlen poéta költeményét.

Kálmán minden újabb strófánál halaványabb lett, térdei reszkettek, lélegzete elállt; a Viktor által elmondott verszet szórul szóra az övé volt.

A társaság egy része éppen úgy meg volt zavarodva, mint maga Kálmán, Hermína arca égett a szégyentől; míg mások gúnyosan suttogák, hogy ez éppen azon mű, melyet Kálmán sajátja gyanánt olvasott fel, betűről betűre ugyan az.

Kálmán úgy állt az olvasó asztal mellett, mint aki egyszerre megtébolyodott. Elsápadt, szemei elmeredtek, kezeiben összetört az írás, egy szónak nem volt ura. A világ elfordult

vele, tekintete előtt összefolytak a tárgyak; nem látott, nem hallott semmit, csak egy érzése volt, az, hogy munkáját, melyet mostohaanyján kívül nem hallott senki, melyet soha kezéből ki nem adott, most könyv nélkül elmondják előtte, s azt állítják, hogy azt a művet, aminek minden szavát saját szelleme súgta tolla alá, egy soha nem hallott nevű poéta írta régen, távol Erdélyországban ezelőtt ki tudja hány esztendővel.

Ez valami átkozott bűvészet! Itt a legészvesztőbb varázslat történik, mely közel viszi az embert a megtébolyodáshoz.

E kínos bódulásból csak mostohaanyja szavai rázták föl Kálmánt. A derék asszonyság igen becsülendő következetességgel azt mondá Viktornak:

— Ha báró úr ezt már más poétánál is olvasta, az arra mutat, hogy az a másik vette azt Kálmántól és nem Kálmán ötéle.

Eudemia sziszegve súgá Hugó Oszkárnak, hogy ezt Viktor még gyermekkorában tanulta.

Viktor pedig elég kegyetlen volt, komoly arccal azt állítani, hogy hasonló véletlen találkozások gyakran megtörténnek a költőknél.

Kálmán hirtelen felkapta iratait, s elsietett a teremből, olyan dúlt arccal, hogy az alispánné jónak látta utánaküldeni Hugó Oszkárt, hogy nézze meg, hová megy.

Hugó Oszkár sietett utána, útközben találkozott egy kis szobalyánnal, annak meg kellett csípdesni az orcáját; mire Kálmán szobájához ért, annak ajtaját zárva találta.

Megijedt: „Ez képes megölni magát”, s elkezdett ádázul dörömbözni az ajtón.

Kálmán felnyitá azt előtte.

— Hát te mit csinálsz itt? — kérdé tőle Hugó Oszkár, elbámulva az ifjú állapotján.

Kálmán felső kabátját levetve egy nagy, nehéz buzogányt tartta kezében.

Válasz helyett azt kérdezé Hugó Oszkártól:

— Én tudok ezzel a buzogánnyal száz malomvágást (mouliné) tenni: hát te hányat tudsz?

— Én talán egyet sem — szólt az ifjú piperkőc, s amint kezébe vette a buzogányt, egypárt kanyarított vele a levegőben szanaszét hordozott karral, azután letevé.

— Ah, nem úgy kell azt. Kinyújtva kell maradni a karnak, csak a kézcsukló mozoghat. Így ni — szólt Kálmán, kezébe kapva a buzogányt, s elkezdé azt szabályos körforgatokban pörgetni feje körül, hogy arca egészen kipirult bele.

— Elég már! Assez! — kiabált rá Hugó Oszkár. — Bizony kiszalasztod a kezedből, s agyonütsz vele. Hagyd már abba, vagy cressz ki a szobából!

— Nem. Kereken száznak kell lenni — monda Kálmán, s forgatta tovább a buzogányt, mialatt Hugó Oszkár meghúzta magát egy szekrény mellé, ki nem osonhatván, minthogy Kálmán éppen az ajtó előtt állt, és ott végezte azt a veszedelmes produkciót.

Mikor ennek vége volt, akkor ismét más próbatétre szólítá fel Kálmán az ifjú piperkőcöt:

— Fel tudod-e emelni ezt a széket egy lábánál fogva úgy, hogy egyenesen állva maradjon?

Hugó Oszkár megpróbálta, s szépen feldönté a széket. Kálmán lehajolt, és felemelte azt merően a légbé:

— Így ni!

— Szapperlot, hiszen te valóságos atléta vagy!

— Be tudnád-e hajtani karomat?

— Hadd látom.

— Fogd meg két kézzel, feszítsd neki magadat; ugye hogy nem megy!

— Brávó, brávó barátom! Te elmehetsz magadat produkálni mint akrobata.

— Ugye? — kérdezé az ifjú, s olyan büszkén villogtak szemei.

— Éppen jó alkalmad lesz rá. Most kezdődik a második felvonása a komédiának, az akrobatai látványok: még te is produkálhatod magadat. Szapperlot, micsoda erős fogásod van!

Kálmán nevetett. Egészen jó kedve volt. Vissza hagyta magát vezetetni a terembe. Arca ki volt pirulva az erőgyakorlattól, szemei ragyogóbbak, mint máskor. Hugó Oszkár nagy panaszkodva mondá el odabenn a hölgyeknek, hogy Kálmánt milyen étrangs divertissemens között találta, hogy megropogtatta csontjait; hisz ez valóságos vasgyúró, „croque-mitaine”, ni, milyenek a kezei!

Kálmán hagyta a hölgyeket szörnyűkődni kezeinek veres állapotján, kidagadt erein, s egy-egy félrelopott pillantással odatekintve közben Viktor fehér kezeire, miknek nőiesen gyöngéd bőre tanúsítá, hogy nem sokat törték magokat férfias munkában.

Valamire másra is gondolt akkor.

Azonközben folyt az előadás az emelvényen. A bűvész társa, az északi Herkules, a török szultán első falramászója, a soha le nem győzött Titanides Sámson emelgetett ott mázsákat, vasrudakat kezével, lábával, fogaival, s hányt-vetett ágyugolyókat a levegőbe, s tördelt patkókat kétfelé.

A hírhedett férfi idomtalan köpcös alak volt, olyan vastag, duzzadt izmokkal, hogy azokon alig lehetett az emberi idomokat kivenni. Amellett hosszú, fekete szakállá volt, a fején pedig török fez, ami őt rettenetessé tette.

Az ember mindig nagyobb csodákat kezdett el művelni, krajcárokra harapdált ketté fogai közt, kardcsapásokkal puska-csöveket aprított el, s két ujjával szuronyos puskákat emelgetett fel hegyeiknél fogva.

A delnők szörnyűkődve takarták el szemeiket legyezőikkel egy-egy életveszélyes látvány előtt, Kálmán szemei sóváran kísérték az atléta hatalmas mozdulatait, néha egyet nagyot sóhajtott rá, s félrenézett Viktor felé, ki egykedvűen suttogott testvérével, nem ügyelve az egész komédiára.

A testerő hatalmas nyilatkozványai mindenkor gyönyörködtették a közönséget. Még mai nap sincs azon mit csodálkozni, hogy ezelőtt nyolcvan évvel egy magyar főúr szalonjában akrobatai látványok mulattatának válogatott vendégsereget. A cirkusz még ma is népszerűbb a tragédiánál, beleértve a „népszerű” fogalmába nemcsak a karzatot, hanem a páholyokat is.

Titanides Sámson mutatványait mindenki megtapsolá, aki félórával elébb Kálmán költeményeit ásítva hallgatta, szégyenét sziszegve nézte.

Ott volt maga az alispán is és a derék Vasady úr.

Vasady hat izmos juhászlegényt biztatott fel, hogy e díszes alkalommal ötven tallér versenydíjért birkózzanak meg a görög atlétával; a legények ott vártak már a színpadon felgyürközve és felpálinkázva. Ez volt az előadás koszorúja.

Az atlétának még néhány leszegezett lécet kellett feltépni a padlóból, s egypár mázsa követ széttörejni a mellén pörölllyel, hogy egy kissé kifáradjon: — ne mondják róla azt, hogy pihent erővel mérkőzik meg ellenfeivel.

Mikor ezzel is elkészült, akkor Vasady inte a juhászlegényeknek, hogy lépjenek ki a síkra.

Jó izmos legény volt az egyik, aki elégszer verekedett már kocsmában, s egymaga kihányt onnan tíz legényt, ha dühbe hozták. Ez mérkőzött legelőbb össze a vasgyúróval.

A Sámsonnak az a furcsa fogása volt, hogy nem engedte az embert a derekához közel jutni, hanem eléje nyújtá két vastag karját, s jobb térdét kifeszíté; amint azután ellenfele belékapaszkodott, ő hirtelen megkapta mindkét kezével annak jobb karját, s egy pillanat alatt keresztülvetette a vállán.

Mielőtt a legénynek ideje lett volna elmondani azt a rövid káromkodást, már a földön feküdt a birkózó háta mögött; maga sem tudta, hogy jött oda.

Éppen úgy járt a másik is.

Most a harmadikra került a sor, ez is híres zsákemelgető volt. Úgy hitta minden ember, hogy az erős Marci.

— Aztán ne hagyj ám magadat, Marci! — kiálta fel rá Vasady, akinek kezdett a jókedve fogyni, hogy választottaival mind ilyen könnyen elbánnak.

— De iszen, nem is — szólt hetykén az erős Marci, s abban a pillanatban mindenestől a földön feküdt erős Marci.

A délnők, a gavallérok brávót kiáltottak az atlétának, Vasady szedtevetéztett, s fenyegette a legyőzött vívókat, hogy sorba vereti őket.

A másik hármat az erős Marci esete után sem ígérettel, sem fenyegetéssel nem lehetett rávenni, hogy összemérkőzzenek a vasgyúróval; hazakérezkedtek, elég volt nekik a más példája.

Sámson Titán-utód mind ekkorig nem hallatá szavát, hanem e diadalra valami szónoki szellet szállotta meg nyelvét; félig magyarul, félig rácul, keverve az ékesszólást, elkezdett a félnék legényekkel kötekedni; elmondá, hogy ő már verekedett angollal, franciával, törökkel és arabssal, mind földhöz verte őket, nem született arra magyar, hogy őt megszegyenítse, nincs már a magyar karjának ereje.

Ez nyilván nem volt más, mint banális frázis a birkózótól, talán nem is úgy értette; de a jelenlevőknek mégis rosszul esett azt hallani. Vasady mérgesen szívta a fogait, az alispán fölkelte helyéről, s a nyugalmazott kapitány nagyon fennhangon hallatott egy kikerített teremtetét.

— Ki mondja azt? — hangzott ekkor egy felcsattanó szó a nézők közül.

Viktor szava volt az.

— Ki meri azt mondani, hogy a magyar karjában többé nincs erő?

Azzal büszkén kirántá zsebéből erszényét, s odahajította azt a viador lábaihoz.

— Itt van száz arany, ez lesz jutalmad, ha azt legyőzöd, aki most áll veled szembe.

És ezzel hirtelen leveté dolmányát, felgyűrte karjairól a fodros ingujjakat, s maga szökött fel a színpadra a viador elé.

A nézők a bámulattól megnémulva tekintének az ifjúra; először meglepte őket a merész vállalkozás, megrendíté a nemes dac, a nemzeti büszkeség szilaj nyilatkozványa; azután megdöbbentek a veszélytől, melynek kiteszi magát; majd meleg bizalommal kezdtek eltelni, midőn viadori állásba tevő magát, fehér karjait előre feszíté, s mintha acélrúgók mozdulnának azokban, egy egész rejtett gépezet működését lehetne látni a gyöngéd fehér bőr alatt.

— Most pedig azt mondom neked, te idéetlen gépész, te meghízott hústömeg — szólt tétovázva készülő ellenfeléhez az ifjú —, hogy szedd össze minden eszedet és erődet, mert ha becsülettel nem birkózol velem, úgy ahogy máskor szoktál, én úgy sujtalak a földhöz, hogy szétmállasz rajta, mint egy rothadt körte, s hazaviheted Macedóniába, hogy mit kaptál itten.

A közönség egy része nevetett a tréfának, más komolyan aggódott a szép ifjú miatt, az elegánsok fitymálták a dolgot, az ilyen huzakodás nem nemesembernek való; igaz ugyan, hogy Commodus császár is szerette Paulus secutor szerepét játszani a cirkuszban, de annak legalább volt annyi decenciája, hogy magánál gyöngébb fiúkat válogatott ki küzdelemre, akiket egész „Anstand”-dal ledöfhetett, nem riszkírozva, hogy saját noble személyét külbütírozzák az aréna közepére.

A férfiak nagyobb része azonban gyönyörűségét találta a merényletben s a hátulso padokban hallatszott egy pár „Ne hagyj magad”

Csakegyarc sápadt elhalálfehérre. Gondoljátok-e, hogykié?

A vasgyűrő valami alkalmatlan nyugtalanságot mutatott; ő a báró urat szeretné kímélni, s nagyon sajnálja előre a dolgot, hanem ha már éppen meg kell lenni, jónak találná elővigyá-

zatból egypár szőnyeget teríteni a színpadra, hogy az esés alkalmatlan ne legyen.

Még beszélt volna, de Viktor nem hagyott neki rá időt, mint valami fiatal fenevad, úgy szökött rá egyszerre, hogy az atléta szinte hátratántorult a taszítástól, s egész erejébe került, míg magát újra súlyegyenbe hozhatta.

Az ifjú kezeinek első fogásáról mindjárt megítélhető, hogy kivel van dolga? Mintha vaskapcsok szorították volna át karjait, oly erővel mélyedtek Viktor ujjai az atléta vastag izmai közé, míg szemei szikrázva néztek annak szemeibe, s aki e pillanatban ama szemek igéző sugárzatába nézett, nem csodálkozhatott rajta, miért áll oly sokáig határozatlanul a vasgyűrű, mintha nem tudná, hol kezdje a munkát.

Végre szokott fogását vevé elő az atléta; egyszerre felkapta ellenfelét két karjánál fogva a levegőbe, hogy a túlsó oldalon lehajítja a földre.

Ez könnyű munka szokott lenni a birkózóknál, kik mázsányi terhet erőtetés nélkül bírnak hányni, vetni. A levegőbe kapott ellenfél, amint a földet elveszni érzi lábai alól, rendszerint zavarba jön, élettelen tömeg lesz belőle, elbocsátja ellenfele karjait, s le hagyja magát vetni, mint egy emelgetett kő, mint egy otromba mázsáló vas.

De Viktor kezei nem bocsátották el küzdőtársa karját, a légben megcsóválva is szeme közé nézett annak, s midőn a túlsó oldalon amaz levágta, Viktor csak féltérddel érte a földet, s akkor egyszerre ellenállhatlan erővel taszítá ellenét másik térdén keresztül, hogy a roppant test iszonyú zuhanással bukott hanyatt a színpadra, s oly erővel csapta fejtét a deszkákhoz, hogy ájultan terült el a téren.

Mindez egy villámgyors pillanat alatt történt, akik jól oda nem néztek, talán észre sem vették, hogy esett. Talán senki sem hallotta azt az elfojtott sikoltást, mely akkor hangzott, midőn az atléta Viktort a légbe kapta, attól az általános örömiadaltól, mely azt rögtön követé.

Hogy e jelenet nem volt tréfa, nem egyetértés, azt az atléta legjobban bizonyíthatá, kit félóráig kellett hideg vízzel öntözni, míg magához tért ájulatából.

A taps nem ért véget, a küzdterről leszálló Viktort minden oldalról üdvözölték, Malárdy kezét szorított vele, Durday megcsókolta homlokát, Hugó Oszkár bámulva tapogatta meg karjait, még az alispánné is azt mondta neki: „Derék fiú”.

Az a szép leányka pedig ott anyja mellett lesüté szemeit, és nem mert felnézni reá. Ez volt a legkedvesebb üdvözet, többet mondó minden szónál.

Minden szögletben, minden szobában erről beszéltek az emberek, ezt magyarázták egymásnak, hogyan esett térdre, hogy állt talpra, hogy taszította meg jobb kézzel az óriást, hogyan rántotta balkezevel; így állt, így nézett, így emelkedett föl. Mekkorát zuhant a legyőzött szörnyeteg a padon, milyen elégtételt adott a nemzeti büszkeségnek ez az ifjú, ez aztán az ideálja egy magyar főnemesnek; zseniális és bátor, esze láng, izma acél, arca rózsza és lilium.

Csak egy volt, aki nem osztozott a közörömben.

Magányos szobájában félrevonulva ült Kálmán egyedül — és sírt.

A legyőzött, a megbukott sírása volt az, a méltatlanul érzett fájdalomé, mely elégtételt magának nem tud ígérni.

Egy óra múlva Malárdy alispánhoz szomorú, de elszánt arccal lépett be Kálmán.

Kezében egy piros szalaggal összekötött iratcsomag volt.

Az ifjú szótlannal megcsókolá atyja kezét, s felnézett egy pillanattal annak arcára. Nem látott rajta semmi enyhítőt, semmi buzdítást. Malárdy alispán, a klasszikus szobor arca volt az, ki büntetését megköszönő rabot lát maga előtt.

— Bocsásson meg, édesatyám.

Malárdy nem tudta, hogy Kálmán mint szégyenült meg, ezt senki sem merzte neki megmondani, ő csak annyit tudott,

hogy fia dacolt vele, s kényszeríté őt, az apát, a társalgási terem elhagyására azáltal, hogy költeményeit előhozta elolvasni.

Nem szólt Kálmánhoz egy szót sem.

— Én kegyedet sokszor megbántottam — rebegé az ifjú érzékenyen.

Malárdy hidegen bólintott fejével.

— Ma is. Éppen neve napján.

Malárdy visszavonta tőle kezét. Irgalomért esdő rabokkal így szokott bánni.

— Itt vannak összes költeményeim — szólt alig hallható hangon az ifjú, s egy csepp hullott valahonnan a kezében levő iratokra. — Sohasem fogja őket többé látni senki.

Azzal hirtelen a kandallóhoz lépett, s belehajítá az egész iratsomagot.

És azután odaborult atyja keblére, s kitörő érzelmei rohamában átölelte a hideg szobrot, és sírt annak keblén keservesen, igazi könnyekkel.

A nagy szobor egypárszor fölemelte kezét, hogy a síró ifjú fejét megsimogassa vele, de azt is abbahagyta. Az ajtó nyílt, és rajta Viktor lépett be; a nagy szobor inte neki, hogy csak jöjjön be, tudtul adá annak a másik ifjúnak, hogy csak menjen szobájába, s ne mutassa senkinek, hogy baja volt. A gyöngeség nem közönség elé való.

Kálmán letörlé szemeiből a könnyeket, amint Viktort meglátta, s arcát elfordította tőle, két lépésnyire kikerülte, midőn mellette elment. Úgy félt tőle, úgy gyűlölte.

Malárdy pedig a hála és bámulat vegyületével lépett Viktor elé, mindkét kezét eléje nyújtva.

— Tudja ön, mi ég ott a kandallóban? — kérdé tőle.

— Ha jól sejttem: Kálmán barátom versei.

— Valóban azok. Örökre lemondott ez örjögésről. Hogy vihette ön ezt végbe?

— Szegény fiú, nagyon igazságtalan voltam hozzá. Igen megbántottam. Ez nekem sokba került.

— Hogyan?

— Elvesztém az ő szeretetét.

— De megnyerte ön az enyimet! — szólt Malárdy, s kebléhez szorítá az idegen ifjút, és a nagy szobor keze meg tudta azt ölelni, és a nagy szobor ajkai meg tudták annak fejét csókolni; a nagy szobor még tréfálni is tudott :

— Az indus szemfényvesztő nem hiába mondá, hogy ön nagyobb bűvész mint ő, mert „ez” csakugyan a legnagyobb bűvészet.

Kezével az égő költeményekre mutatott.

A KALÁBRIAI KÖPENY

Viktor e naptól fogva kedvence maradt az egész Malárdypártnak. Mert egy egész pártnak bizton lehetett nevezni a Malárdy-családot, melynek viszonyai, összeköttetései mind a négy kerületre kiterjedtek, s érdekei egy egész megyét foglaltak össze.

Az alispán az első órában meg volt hódítva általa, az elegáns atyafiak az első napon és a szép hajadon — az első pillanatban.

Egy hét alatt Kálmán is megadta magát e rettenetes hódítótnak.

Úgy bánt az vele, mint egy bölcs országfoglaló a legyőzött néppel. Előbb megérezteté vele, hogy nálánál minden téren erősebb, hogy ma legyőzője lehet ésszel és karral; azután pártfogója, védelmezője lett, vitte magával a merészebb utakon, bátorítá, erősíté, közölte vele lelke lángját; elfoglalta tőle az utolsó ellenállási ösztönt: a gyűlöletet, és tulajdonává tette őt a szeretet és hála által.

Egy hét alatt Kálmán egészen átváltozott Viktor befolyása alatt; Viktor más életrendre szoktatá őt; reggel már hajnalban felzavarta ágyából, s vitte a kerti tóba fürdeni a hideg, friss vízbe, amitől teste megedződött; Kálmán nem tudott úszni, Viktor néhány nap alatt annyira vitte, hogy át tudta úszni a tavat; azután leckéket adott neki a törrel vívásban, ami akkor-tájon kezdett divatba jönni: egyszer csak azt vették észre az

elegáns úrfiak a kastélyban, hogy az örökké tintásnak csúfolt Kálmán meg mer jelenni a vívóteremben, s mindnyájokat leküzdi a Viktortól eltanult mesterfogásokkal. Kálmánt tanították nyelvekre is: olvasott németül, franciául, de annyira nem tudott menni, hogy beszéljen is. Viktor néhány nap alatt oly bátorrá tette őt, szüntelen franciául beszélve vele, hogy a legnépesebb társaságban képes volt a beszéd folyamába elegyedni, hol azelőtt zavarba jött, ha megszólították. Malárdy arcán meglátszott az öröm, midőn fiának ez átalakulását észrevevé, s ez örömet Kálmán maga is érezheté; mert soha annyi gyöngédséget nem tapasztalt atyja részéről, mint e rövid idő óta. Ez örömét is Viktornak köszönheté.

Kálmán lelkében igaz költészet rejlett, azt férfias mulatóságokkal, komoly munkával eltemetni nem lehetett; Viktor arról is gondoskodott, hogy a szellemi szükségnek új tért nyisson, s megőrizze a költő lelkét a veszélyesebb recidívától. Észrevette, hogy Kálmánnak nagy hajlama van a zenére; titokban gyakran ábrándozék egyszerű tilinkóján. Viktor egy pompás elefántcsont fuvolával lepte meg őt, s megtanítá egy könnyű, de gyönyörű dallamú szicíliai halászdalra, melyet midőn a családkör előtt legelőször eljátszott az ifjú, olyan valóságos tapsot nyert érte, aminőt verseivel sohasem bírt elérni. Ezáltal új ösvényre volt vezetve túlaradó költészeti hajlama, oly ösvényre, mely háladatosabb és díszesebb. A zene mindig a noble passziók közé tartozott: csak a versírás és a komédiázás volt lealázó.

Viktor mindenkinek kiismeré védetlen oldalát, bőkezűsége minden cselédet imádójává tett, szép szavai minden hölgyet, bátor magaviselete minden férfit.

Csak egy személynél volt hasztalan minden fáradsága: az alispánénál. E nő nyíltszívű volt, nyelvén hordozta minden gondolatját; és mégis oly nehéz volt szívéhez jutni. Ő nem volt Viktor részén soha. Midőn mindenki dicsérte, magasztalá, ő akkor is azt mondta felőle, hogy nem tűrheti. Amit mások

Viktorban bátorságnak neveztek, annak őelőtte szemtelenség volt a neve: műveltsége idegen korcstulajdon, ügyessége komédiajátszás; ereje parasztvirtus. Még annyit sem hagyott meg rajta, hogy szép férfi: — nem; pufók, veres és görbe lábú; idomtalan, rút ember; ha Hermina az ő édeslánya volna, ilyen embernek nem adná, ha az meg egyedül volna is férfi a kerek világon!

És Hermina?

Ő volt az, akivel Viktor legkevesebbet foglalkozott.

Hiszen jól tudta azt, hogy szülei már elvégezték azt egymás között, hogy Hermina báró Kadarkuthy neje legyen.

Azt is jól tudta, hogy az a hölgy nagyon biztos foglya már annak a bűverőnek, amit köznapi nyelven úgy híznak, hogy „szerelem”.

És talán még mást is tudott? Talán még azt is tudta, hogy mikor a nő szeret, a férfi hidegsége, közönye azt a szerelmet az őrülségig fokozza fel; hogy azután a szeretett ideál egy szavára azt mondja: „Követlek, veled megyek: a nyomorba, a halálba, a kárhózatba.”

És talán — gondolt olyan pillanatokra amikor a hölgynek így kell szólni kedveséhez.

— — — — —
Ezalatt egyik ünnepély a másikat érte Viktor kedvéért. Egyik nap hajtóvadászat volt, másnap hangverseny; halászebédék, lófuttatások válták fel egymást. — Viktor mindenütt kitűnő szerepet játszott, mindenütt ő volt az ünnepély hőse, s egy ünnepélyes határjárásnál még azt is bebizonyította, hogy a törvénytudományban is járatos: úgy idézett a tripartitumból könyv nélkül, mint akármely vén prókátor, akinek minden hajszála a corpus jurisért esett ki, s bámulatra gerjeszté tiszta felfogásával a provinciális fiskálisokat.

Egy napon csónokázást rendeztek a Dunán, mely különösen Eudemia kedvenc eszméje volt, ki sokat tudott szenvedelni

a búbájos alkonyi órákról, midőn az aranyos habokat csapkodó evezőütenyre távoli barcarola hangzik.

Gyönyörű tavaszutói délután kedvezett a mulatságnak; az ég tiszta volt, a Duna sima és átlátszó: a kagylókat meg lehetett látni két ölnyi mélyen a víz alatt s az ezüst halacszkák útját, mik rajonkint gyűlnek össze, együgyű szájacskáikat tátogatva, s vickándva szökellnek ismét széjjel, mikor a nagy goromba evező feléjük csap.

A sima vízszín felett hallgatva járta néhány villásfarkú fecske sajtyszerű kontratáncát ezerféle képleteivel, miket ők soha össze nem zavarnak; egymást kikerülik, ismét összejönnek; imitt-amott siránkozott egy-egy halászmadár, alig lebbentve szárnyát a légben, mintha láthatlan fonálon függne ott, s nyílsebesen csapott alá, mikor egy-egy potyka felvetette magát a víz színére.

— Úrfi — szólt az öreg révész Viktorhoz —, jó lesz köponyegot vinni magával. Valami idő lesz. Nagyon ugrálnak a halak. A fecskék sem hiába röpködnek a vízhez olyan közel. Hajnalban még éppen kihallatszott Komáromból a harangszó. Nem kellene ma a vízre menni.

Viktor kinevette az öreget.

— Az egész Dunátok nem érdemes rá, hogy az ember féljen tőle. Láttam én már tengeri vihart is, öreg. Az egy kicsit szebb az édesvizinél.

A révész vállat vonított.

— Mégis kár volna megázni.

Viktornak volt egy hosszú, bő kalábriai köpenye; annyit mégis megtett az öreg szavára, hogy azt bevetette maga mellé a csónakba.

A társaság így osztotta fel magát: Eudemia ült a két elegáns úrfival egy csónakban, melynek aranyozott delfin volt az orrán. Hugó volt a kormányos.

Kálmán egyedül volt a másikban, melynek ormányán ezüstszirén alakoskodott.

Viktor vezett a harmadikon; ez karcsú hattyú jelképét viselte. Szemközt ült vele Hermina.

Három más csónakon rendes révészek s a társaság cselédei vezettek, azon feltehető esetben, ha az úri kormányosok közül valamelyik nem tudna boldogulni, segítségre leendőök.

Egy nagy, zászlókkal és szőnyegekkel beaggatott dereglyén végre a társaság meglett férfiai és delnői foglaltak helyet; ott volt Malárdy az alispán, Vasady és a nyugdíjazott testőrtiszt.

A multság terve az volt, hogy az egész csónakos társaság vízmentében levez a félmérföldnyi távolra eső füzes szigetig. Ott már előre elkészített halászvacsera vár rájuk; a szabadban, hold- és fáklyavilágnál késő éjjelig fognak mulatni, akkor a parton várakozó hintókra ülnek, s úgy térnek vissza a kastélyba.

A partról elválva, a hattyú és a szirén előre váltak, míg a delfines csónak elébb makrancosan próbálgatta, hogyan lehetne az orra helyett a farával menni lefelé; azután meg erőnek erejével vissza akart térni a partra, kormányosának nem kis bosszúságára, aki esküvel bizonyítá, hogy ennél ostobább csónakot még nem kormányzott soha.

Míg Eudemia sikoltozásai a gavallérokat annál nagyobb zavarba hozták, azalatt Viktor és Kálmán kinn voltak a Duna közepén, s ott egymáshoz kormányozva csónakaikat, Kálmán elővéve fuvoláját, Viktor gitárját, s a csónakokat a csendes víz folyásának átengedve, elkezdék együtt játszani egyikét azon dallamos népzeneeknek, mik a múlt században népdalaink helyét foglalták el, s érzelgős, búbanatos jellemüket átvitték még költészetünkre is.

Herminának szép, ércsengésű hangja volt. Viktornak csak egy szóval kellett kérnie, hogy kísérje énekével a gitárt; a leány szót fogadott.

Miért hogy mégis úgy reszketett most a hangja? Máskor nem szokott az.

Kálmán azt állítá, hogyha valaki énekelne még vele, Hermina hangja nem reszketne.

Az a valaki nem lehetett más, mint Viktor.

Amint Viktor erős bariton hangja zendült, Hermina hangja nem reszketett többé; mint a repkény a szálfá oldalához, tapadt a lyánka hangja az ifjúéhoz, egészen beleolvadt; eggyé vált vele. Szótárírók úgy nevezik azt, hogy „harmónia”.

A két csónak messze előrehaladt a többiek során túl, azok nem bírták őket utolérni. Eudemiának éppen az ilyen jelenet tetszett: napsugártól ragyogó víz, evezőlubickolás s távolból hangzó barcarola enyészetes hangja . . .

. . . . A fecskék mindig alantabb repkedtek a víz színén, a sirályok egyre nagyobb jajongást követtek el a levegőben, s a halak mindenünnen vickándva szökelltek fel a víz színére, a lég még itt a víz felett is rekedt és fúlt kezdte lenni; a társaság minden tagja kiállhatlan hőségről panaszkodott, sőt egypár képzelődő ember azt is állítá, hogy valahol a távolból mennydörgést hallott.

Alig látszott még a láthatáron felhő. Eh, nem jön az ide, szokták ilyenkor mondani a vigadók, mint akik igen természetesnek találják, hogy a vihar az ő mulatságaikról magát értesíttetni tartozik.

A zivatar pedig oly zsémbes vénasszony, akinek egyébben sem telik kedve, mintha mások örömét ronthatja.

Eleinte csak gyönyörűség volt elnézni, mint duzzadnak fel a láthatáron hófehér hólyagos felhők, miket egy-egy vonagló villanás még fehérebbé teszen; mint tűnik el a nagy felleggomoly között az alkonyodó nap, fényes orcája elé húzva fekete palástját, melynek lángoló ezüst a préme; egy ideig még kilövellnek abból fényes sugárküllői azután egyszerre sötét lesz; a fergeteg elveszti festői szépségét; a felhők szürkére, barnára válnak; a villanás bántja a szemet; föld és víz egyszerre más szint vált, a mezőkön tanya felé

siető juhnyájak és tehéncordák futnak, az országúton végig hosszú porfelleg kíséri a nyargaló kocsikat, a nádasok berke hullámszerűen kezd, mint a tenger, s egyszer csak eléri a szél a Dunát is; a szép sima kék tükör rögtön szennyes zöldbe megy át, a folyam háta ez első hideg szóra fodrossá lesz; a vihar fenyegető mordulását már közelebb és sűrűbben lehetne hallani.

Viktor és Kálmán csónakai néhány száz evezőnyommal előbbre voltak a többiekénél. A legelső szélrohamnál vették észre az előrehaladók, hogy a hátulsó csónokok között valami zavar támadt; néhányan a part felé igyekeznek, s csónakokból és dereglyéből kiáltoznak valamit az előresiettek után. A szél nem enged egész szót hozzájuk jutni.

— Talán vissza kellene fordulnunk? — szól Kálmán tétovázva Viktorhoz.

— Víz ellenében evezni, öcsém? Ezt a mulatságot megemlegetnök.

— Vagy kievezni a partra? Ugyan mit kiálthatnak onnan a dereglyéről?

— Az sem lenne kedves tréfa: ott valahol a fűzfabokrok között várni végét a zivatarnak. Nincs itt más választás, mint elérni a füzes szigetet, mielőtt a zivatar elér bennünket, ott legalább kapunk nádgunyhókat, s felségesen lakunk bennök. Azért csak kapd két kézre az evezőt s nyomulj utánam, s vigyázz, hogy a hab egymáshoz ne csapjon bennünket.

Azzal Viktor mindkét evezőt kezébe kapva, néhány biztos nyomással megelőzte társát, s könnyelmű daccal kezdé énekelni a szélzúgás közepett az ismerős halászdalt:

Hajlong sajkám,
Verdesi a hullám,
Verdesi a hullám! . . .

Senki sem kísérte most dalát; de igen: a közelgő mennydörgés.

Az erős alszél egyre dühösebben feszült neki a habnak, a hullám szállt és emelkedett, a kis csónak himbálózott rajta; a szép leány olyan sápadt volt ott szemközt.

— Kegyed fél? — szólt Viktor, a dalt megszakasztva.

— Nem — felelt Hermina, a vékony kis bajadért nyaka körül csavargatva, s keblét eltakarva vele; gyöngé védelem ilyen vihar ellen. Viktor elnézte, mint reszket a leányka, mint ül sápadtan vele szemközt a csónak padján, foszlányruháit hogy tépi, lebegteti a szél, eső kezd esni, a nagy záporcseppek ellen rossz védelem az a vékony öltöny; az ázott selyem a szép, deli idomokhoz tapad.

Viktor hátranézett Kálmán után: az messze tőle küzdött a habokkal, a sűrűdő eső alig engedte már látni.

— Egy köpeny van itt — szólt Herminához; — az eső esni kezd: ez betakar mindkettőnket.

A leányka elfogadá az eléje nyújtott kezét, s odaült Viktor mellé, a bő kalábriai köpeny betakarta mindkettőjüket.

Viktor érzé, mint reszket a hozzá simuló alak, hogy dobog a szíve, midőn hozzá közel ér, hogy remeg minden tagja.

— Kegyed fázik?

— Nem. Nem.

— Tehát mégis fél a vihartól?

— Nem a vihartól.

— Talán tőlem?

Erre nem felelt a leány.

— Hiszen mi jegyesek vagyunk.

— Szülőink úgy akarták.

— Talán mi magunk nem?

A leány most még jobban reszketett. Alig hallhatón susogá:

— Vigyen ön ki a partra.

Viktor ránézett, és mosolygott; hidegen, amilyen mosolygás megveri az embert.

— Kisasszony, sohasem voltunk a parttól oly messze, mint most . . .

És azzal egyik kezét átnyújtá Hermina derekán, s odaölelé őt magához, másikkal vágta a habot; a zápor úgy suhogott alá a köpenyre, a két szív úgy dobogott alatta nyugtalan.

— És ha most azt kérdené valaki tőled — suttogá az ifjú a lyánkának, — hol kívánsz inkább lenni: otthon-e kényelmes palotádban, meleg kandalló mellett, vígalmas társaság közt vagy itt a háborgó hullám tetején, veszendő csónakon, villámló ég alatt — a te kedvesed keblén? Hol akarnál lenni?

— Itt Itt

Az ég úgy dörgött odafenn; tajtékos üstökű hullámok úgy emelgették rémes fejeiket a csónak körül, alávetett vállal iparkodva azt feldönteni, mintha mondanák azoknak ott lenn, „Jobb volna ott a víz fenekén”.

Viktor most már egy kézzel sem fogta az evezőt; mindkettővel a leánykát tartá átölelve, nem ügyelt többé a kormányra, a viharra, a hánykódó habokra; kormányvesztett indulat ragadta őt viharosabb örvénybe annál, mely csónaka elé tátongott.

— És ha azt mondanám neked: jer velem, ne kérdezd hová, talán nagyobb vészbe, mint ez, mely csak testünket fenyegeti; talán nyomorba, szégyenbe, nélkülözésbe; eljönnél-e velem maradnál-e?

— Veled! Veled! — felelt a tébolyult suttogás a kérdésre.

A csónak előre-hátra táncolt a habon.

— És ha azt mondanám neked: megcsaltalak, midőn azt mondtam, hogy gazdag vagyok és előkelő nemes: nem vagyok semmi, nincs rangom, nincs nevem, nincs semmim, mint tégedet szerető szívem Szeretnél-e? Eljönnél-e?

A leány örült volt, veszve volt: átölelte karjaival az ifjú nyakát, és mondott neki olyan szót, melyben két forró ajk egyszerre kérdez és felel; csónak is nevezik azt Tíz lépésnyire előttük egyenesen csapott le a haragos villám a

Dunába, a hab közül fehér gőz lövellt fel utána... a mennydör-
gés is elhangzott, és a csóknak mégsem volt vége

— Viktor! Hermina! — hangzott egyszerre közelükben.

Viktor hátratekintett, s a zápor homályában egy hullám-
hányta csónak látszott feléjük közeledni. Kálmán csónakja.

— Látod, nem hagytalak el benneteket — szólt a testvér,
közel érve hozzájuk. — Hanem Viktor, te ma rossz kormányos
voltál. Sajkátokat egypárszor majd eltemette a hullám.

Bár eltemette volna.

A villámfénynél lehetne látni a parton álló hintókat, mik
a partra menekvő csónakosok elé siettek. Kálmán figyelmessé
tette Viktort, hogy jobb lenne nekik is odatartani, mint a
füzes szigetig ázni.

Azután szép csendesen eveztek a part felé. Egy szót sem
szólt egyik is; a köpeny csupa víz volt már; alatta két szív
olyan nyugtalan dobogott.

A MENYEGZŐ

Két nap múlt el ez emlékezetes csónakázás után; e két nap alatt Viktor két dolgot vett észre a háznál.

Egyik az volt, hogy Malárdy többször bizalmas beszélgetésbe elegyedett Kálmán fiával, s atyai nyájasságot árult el iránta; másik pedig az, hogy Herminát azontúl sohasem találta más, mint mostohaanyja kíséretében, sőt egyszer olyat is hallott Malárdytól, hogy midőn Eudemia valami sétára szólítá fel Herminát, az alispán félkomolyan azt mondá neki: „Önnek magának is gardedámra van még szüksége”.

Ezekből Viktor azt tanulta meg, hogy a záporoső mégsem olyan sűrű fátyol, hogy semmit se lehessen rajta keresztül látni, és hogy a poéták mégsem olyan bárgyú emberek, mint amilyeneknek hiszi őket a világ, s hogy a véletlen megjelenések nem mindig olyan véletlenek, aminőknek szeretnének látszani, s hogy végre a családapák és anyák, nemkülönben a testvérek, leányaik s illetőleg testvéreik életében nemigen szívesen látják a regényességet.

A második napon Malárdy igen nyájasan tudakozódott Viktortól, hogy mikor kapott levelet édesatyjától, az öreg bárótól?

Viktor értette a többit. Akkor röviden azt válaszolá, hogy mindennap várja atyja megérkezését. Ennek Malárdy örült. Nemcsak mondta, hogy örül, de valóban örült.

Két nap múlva Viktor levelet kapott atyjától. Az öreg bárónak egy lovas hajdúja hozta azt; egy fiatal,

eszes cseléd, ki már több ízben hozott Viktornak levelet Kadarkútról.

Abban azt írta fiának a báró, hogy ő most súlyosan beteg, alig reményli, hogy ágyából felkelhessen többet; az orvosok azt mondják, hogy vízibetegség kezdetén áll: óhajtaná fiát minél előbb látni.

Egy másik levele az alispánhoz volt intézve, szokott szarkasztikus modorában, amit Malárdy jól ismert. A báró ismeretes sokszarvú betűivel azt írta neki, hogy már ővele nemigen fog másutt találkozni, mint a vakandokok országában, mert ővele minden héten azt a bolondot cselekszik az orvosok, amit a tót a nyírfával, csapot ütnek a bőrbe, s úgy kenik savanyú mustárral, mintha előre bífsteeket akarnának belőle csinálni a föld alatti vendégségre; szeretné tehát, ha csakugyan van az alispánnak egy elvesztegetni való leánya, azt minél előbb zsinegelné össze azzal a semmirevaló fiúval, hogy jöhetne haza, míg őt életben találja, mert félő, hogyha ő egyszer nagyon elalszik, majd sok olyan ember kereskedik az almáriomokban, aki nem tett oda semmit. Egyébiránt ő atyai áldását és mindenét ráhagyja az egyetlen fiúra, sajnálja csak azt, hogy hitelezőit nem viheti magával a föld alá. Egyébiránt egypár százezer forint adósságot még ugyanannyi hold föld csak megbír, s felteszi Viktorról azt a becsületet, hogy ő is szerez még hozzá ugyanannyit, tudniillik nem földet, hanem adósságot. Ajánlja Malárdy figyelmébe, hogy a tisztelt vővel igen szoros kötést csináljon mőring dolgában, nehogy leánya is úgy járjon, mint Viktor anyja járt: hűtlenség bizonyulván be rá, a mőringot elvesztette; hasonló eventualitásokat jó preveniálni. Egyébiránt nagyon kéri, hogy a lakodalom előtt ne szomorítsa meg Viktort azzal a hírrel, hogy apja haldoklik, mert attul tart, hogy majd annak efölötti örömeiben akkora kedve támad, hogy még a házasság fölötti bánata sem lesz azt képes eltakarni, pedig már mégis vőlegénynek illik lakodalma napján kissé szontyolodott képet mutatni. Egyébiránt

marad, aki volt, és nem ölel senkit, mert a hasa annyira meg van dagadva, hogy azt őtöle senki sem is kívánhatja: a viszontlátásig — Pilátus úrnál a vacsorán stb.

Egészen az öreg Kadarkuthy irálya, így szokott ő írni, tenni, gondolkozni: ez a vad tréfa még a halál eszméjével is, ez a csúfolódás minden érzelemmel, ez a nevetségessé tétele saját bajainak; ez a fityma őszinteség, mely nem elégli meg, hogy mezítelen legyen, még nyúzott is akar lenni; minden betűben ráismer Kadarkuthy kezére az olvasó, s aki nem látja a betűket, a szavakból kitalálja a levélíró nevét.

Malárdy elégült mosollyal tevél el a kedves levelet.

Ő bizony igen udvarias dolognak találta az öreg bárótól, hogy akkor meghaljon, amikor éppen Viktor az ő leányát elveszi, s egy cseppet sem haragudott ezért a tréfáért, annál fogva az öreg úr levelét igen szellemdúsnak ismeré el.

Minthogy történetesen e levélben az is rá volt parancsolva, hogy Viktorral atyja közelgő halálát ne is sejtse, még csak erőszakot sem kellett tennie orcáján, hogy jó kedvét eltakarja, amidőn Viktorral tudatja, hogy az öreg báró úrtól levelet kapott.

— Én is — szólt Viktor nagyon komoly arccal.

Malárdy kíváncsian kérdezé, hogy mit ír?

— Tréfa alá rejti a gyászt szokás szerint — válaszolt Viktor. — Hanem a hírnök maga elmondá előttem, hogy nagyon beteg, hogy kevés remény van felgyógyulásához.

Malárdy kénytelen volt szinte szomorú képet öltetni.

A két szomorú férfi érzékenyen szorítá meg egymás kezét azzal az erős meggyőződéssel mindkét részről, hogy milyen neheze érik most ennek a másíknak az a szomorú komédiázás.

Néhány nap alatt minden rendbe volt hozva, apróbb formásági hiányokat egy Malárdy hatalmas befolyása mellett könnyen mellőztetni lehetett, híres ügyvédek fúrtak-faragtak a házassági szerződményen, úgy megkötözve abban az ifjú

vőlegényt és annak minden földön levő pereputtyát törvényes frázisokkal, mint valami pusztát bérlő birkást, aki armentum ferreumot vesz át. Viktor aláírt mindent, tán el nem olvasott egyebet, mint az okirat címét.

A menyegzői előkészületekre nem volt négy napi időnél több engedve, a véletlen ezt a határidőt is megrövidíté. A harmadik nap reggelén Viktor ismét levelet kapott hazulról, most már az orvostól, aki röviden értesíté, hogyha még atyját életben akarja találni, egy napot se késsék.

Az idő sürgetős volt. Vikornak e levélre ellenmondhatatlanul sietnie kellett haza, már pedig az alispán nem találta célszerűnek az esküvő elhalasztását leendő visszatérteig. Még aznap meg kelle annak történnie.

Az asszonyok eléggé kétségbe voltak emiatt esve, az alispánné pecsenyéi még nem töltöttek elég időt a pácban, a tortákat el sem készítették, Eudemia salüpje még nem érkezett meg Bécsből, s Hermina menyasszonyi köntösén félben kellett hagyni a hímzést, amin négy masamód leány dolgozott éjjel-nappal.

Nagyobb baj volt még ennél, hogy a meghívott előkelő vendégsereg a menyegzői szertartásra már most nem gyűlhetett össze, pedig Malárdynak kiterjedt a figyelme mindazon fő- és nagyurakra, kik vele bármi összeköttetésben voltak, a környék nevezetességei és a nagy atyafisereg mind hivatalos volt ez ünnepélyre, melyben a Malárdy nemes családja ismét egy bárói ággal oltatik be; nem is volt valószínű, hogy a meghívottak közül valaki otthon maradjon, hacsak keze-lába nem törött, sőt mindenki sietni fog, hogy a legszebb párt meglássa az oltár előtt, s beszélhessen otthon arról a pompáról, amit a Malárdy kastély asztalairól mesélni szoktak.

Csakhogy mindez a szép mulatság már most el van rontva. Egy része a vendégeknek, a szegényebb atyafiak, még ma este ugyan meg fognak érkezni, tán a közelebbi mágnások is és a hivatalbeli urak, de a nevezetesebb rész,

a nyomatékosabb főurak, akik nem szoktak nagyon korán jönni, akik hozzá vannak szokva, hogy magukat várássák, azok csak holnap reggel érkezendnek, amikor már Viktor és menyasszonya útban lesznek Kadarkút felé, s a sok pompás úri hintó szemközt fog találkozni a bőrdöökkel felpakolt utazóhintóval, melyből egy kis felvert poron s egy futó pillanaton kívül egyéb nem jut számukra a vőlegényből, menyasszonyból.

Minden fájdalom közt legnagyobb volt az, hogy a dicsőség emelésére meghívott násznagyok sem jelenhettek meg a szertartásra. Pedig Viktor násznagyául Lánghy gróf volt meghíva, a környék leggazdagabb főura, Malárdy Hermina részéről pedig az ország legtekintélyesebb hivatalnok, az országbíró, Malárdynak egykori iskolatársa; mind a kettő örömmel tudatá készségét e kegyeletes szolgálata elvállalására.

És most ők sem lesznek jelen az esketésen. Talán mégis jókor érkezendnek, hogy neveiket az anyakönyvbe bejegyezzék a helyettesített két násznagy nevei elé, kiket e sietségben kénytelenségből rántottak elő: Viktor számára Durdajt, Hermina részére pedig a kuruc nemest, Vasady urat.

Az alispánné sehogy sem tudott kibékülni a sieteggel; hogy ez mégis szörnyűség, ez minden jó szokás ellenére van; háromszori előleges kihirdetés nélkül, a meghívott násznagyok, vendégek és atyafiak bevárása nélkül, nagy sebbel-lobbal összeadni tisztességes szülők gyermekeit, s egyszerre köcsira ültetni őket, mint akit égetni visznek; senkinek sem adni időt arra, hogy magát egy kissé meggondolja, rendbeszedje, hogy ez Isten ellen való véték, s az ilyen házasságon nem lehet áldás, hogy ezért az egész világ megszólja, megítéli őket, s vagy azt fogja hinni, hogy bolondok voltak kicsinytől kezdve nagyig, vagy azt, hogy úgy szöktette a vőlegény a menyasszonyt.

Malárdy igazat adott feleségének, ő maga sem szerette, hogy ez így történik, hanem azután, mikor azt kérdezte, hogy

mit tegyen hát, itt tartóztassa-e még napokig a vőlegényt, s kockáztassa azt, hogy haldokló apja által gyöngén kitagadtassék, vagy elbocsássa őt most haza, és várjon rá, míg visszajön. Tessék választani a kettő közül.

Malárdyné pedig nem választott semmit, hanem azt mondta rá, hogy üsse meg a kő az egész bolond történetet, bolond volt Kadarkuthy életében, bolond a halálában is, bolond az apja is, a fia is, bár sohase látott volna az egész familiából annyit is, mint a körme feketéje. Mármost ami megvan, megvan. Aki mit főzött, azt egye meg, ahogy vetette a feje alját, úgy aludjék rajta.

Az egyszerű, nyíltszívű asszonyság ami ellenszenvet az első pillanatban felvett Viktor ellen, azt le nem bírta vetközni az utolsó pillanatig, egész addig a pillanatig, amelyben a vőlegény azt mondja napának „édesanyám”, s az örömanya azt kénytelen mondani neki „édes fiam”.

A jó, nemes asszonyság indokai a báró elleni szenvre ugyan többé-kevésbé nagyon gyöngék voltak, részben nem is voltak igazak, vagy éppen sajtyszerű látcső képei, mely mindent felfordítva mutat; nem tetszett neki Viktorban, hogy olyan fiatal: anya kellene neki még, nem feleség; nem is találta szépnek, szemci olyan nagyok, mint egy bagolyé, s úgy égnék, mintha mindig ittas volna; a képe vörös, mint valami kanászbojtáré, az egész ember csupa „gaukler”, szüntelen ugrabugrál, bolondokat mond, énekel szemtelen elragadtatással, táncol vakmerő mozdulatokkal, mindenbe beleszól, lovait agyonnyargalja, a cselédekét meg sem látja, csak a pénzt szórja nekik; ha valaki tréfálni próbál vele, mindjárt duellumra hívja . . . a legfőbbet sohasem említé a derék asszonyság: hogy az ő jó, szelid Kálmánját úgy megszegyeníté, hogy azokat a gyönyörű szép verseket úgy a tűzbe dobatta . . . csak legalább egyet tartott volna meg Kálmán az ő számára, ő nem mutatta volna azt senkinek — mind elégetni verseit! Később még jobban fájt neki az, hogy Kálmán maga is ki-

engesztelődik iránta, hogy őt is bevonta ama bűvkörbe, melyben mindenki elszédül mellette; a mostohaanya sajnálta, hogy nem törvényes anyja gyermekeinek, hogy kiragadhatná őket a bűbajos csábító kezei közül, azt mondva neki: „El innen, én anya vagyok, gyermekeimet védem”. Nem teheti azt, azt mondanák: „mostohaanya”

Késő is volna már.

A menyegzőnek meg kelle történni; semmi világos ok nincsen annak elmulasztására, de annál több a sietésre.

Malárdy rokonai és a környékbeli ismerősök, kiket az előbbre tett határidőről tudósítani lehetett, még nagyrészt meg is érkeztek az esküvőre; tehát jelen lehetnek a nagy diadalon, mit egy zászlósúri család összeköttetése a Malárdy törzssel hozand a nemesek legbüszkébbikére.

Hogy Viktor rokonai és rangtársai nem érkezhettek meg a siettetett órára, az jól felvéve ismét nem olyan nagy baj: az ő jelenlétük több fényt adna ugyan az ünnepélynek, de megszorítólag hatna az alsóbb rangú Malárdy büszkeségre. . . és végre, minden emberi okoskodás kifogytán áll az utolsó védők, miszerint minden jövődő Isten kezében van: a Malárdy-család fejére egykor súlyos átok zúdítottatott alá elkeserült ezrek zsolozsmáitól visszhangoztatva, és íme az mégis felvirult és boldog lett, s egy új lépéssel halad ismét a boldogság és a hatalom felé . . .

Fehér selyemruha volt a menyasszonyon, drága tűhímzéssel, széles aranyfodrokkal hosszú uszályán. Karcsú derekát antik bogláros öv köríté, fehér hattyúnyakát három sor igaz keleti gyöngy tette még fehérebbé; hajfürteibe félkör alakú pártá volt fonva, gyémántos rezgő tűkkel. A gyémántos tűk úgy remegtek, mint a menyasszony szíve belül.

A vőlegényen fehér kamukadalmány volt ezüstzsínórzattal, gyémántos gombokkal, vállán fehér bársony panyóka kacagány hattyúprémmel; egész öltözete tiszta fehérből állt,

olyan volt benne, mint egy valóságos tündér, aki most szállt le ide valamelyik csillagból.

— Gyönyörű egy pár! — mondja mindenki, midőn őket látja; egymással susognak; mindenki titokban mosolyog: az édes susogás lehet!

— Hermina, még öt perced van a gondolkozásra.

— Nem tudok gondolkozni.

— Ha nem emlékezel arra, amit neked mondtam; ha nem szeretsz engem úgy, ahogy asszony tud szeretni férfit, hanem csak úgy, ahogy úrnő szereti urát: még szabad vagy, visszaléphetsz.

Hermina némán sóhajtott, és megszorítá vőlegénye kezét.

— Nézz szét magad körül; nézz meg jól mindent, rokonokat, atyát, anyát, testvért, ősi palotát, az egész világot, és azután nézz rám: ha nem szeretsz engem jobban, mint mindazokat, mint az egész világot: akkor ne jőjj hozzám; még négy a perc.

Hermina nyögdelve, lihegve simult közelebb hozzá, és az több volt minden feleletnél.

— Milyen boldog pár! — mondák, akik látták őket.

Azután közbejöttek a násznagyok, a nyoszolyók, a vőfélyek, külön vevék a vőlegényt és menyasszonyt; bevezették őket a családi kápolnába; letérdeltek egymás mellé a hímzett váncosokra, hol az oltár előtt a lelkész várt reájuk.

Az egyház tisztos szolgája malasztos igéket szónokolt a térdeplőknek; azután egymásba tevő kezeiket, s kérdező tőlük, ha szeretitek-e egymást?

Viktor alig hallhatóan rebege a választ: „Szeretem”; e pillanatban oly gyöngének látszott: csaknem összeroskadt, s homályos szemekkel tekintte menyasszonyára, mintha még egyszer figyelmeztetné: gondold meg, amit kimondasz!

A menyasszony bátran és tisztán mondá ki a szót: „Szeretem”; ő nem félt.

A szerelem esküjét is reszketeg hangon mondá el a vőlegény: és amidőn a leányra került a sor, oly erősen szorítá annak kezét, s oly halványan nézett annak szeméibe, mintha lelkébe súghatná e szavakat: „Menj, fuss mellőlem, vedd el jegygyűrűmet, hányd le menyasszonykoszorúdat a földre, mert jaj neked, ha hamisan esküszöd, hogy szeretsz — és jaj, ha igazán esküszöd!”

A menyasszony pedig reszketés nélküli hangon mondá el a súlyos szókat: „*Véle tűrök. véle szenvedek sem jó, sem balsorsában soha el nem hagyom.*”

Megtörtént. Férj és feleség keltek fel az oltár zsámolyáról.

A rokonok észrevételeiket közlék egymással. Mily elfogult volt a vőlegény, milyen bátor a menyasszony. Az alispán megcsókolá vejének orcáit; az kezét csókolt az örömanyának, az alispánné nem szólt neki semmi szót, hanem mostohaleányát átölelve, elkezdett keservesen sírni, több ízben mondva zokogásai közt: „Szegény leányom”.

Azután a többi rokonok is sorra összecsókolóztak a vőlegénnyel, ki ekként a család tagjává lőn felavatva, s a családfán egy aranyos koronával több ragyogott, alatta az aranyos név: „Kadarcsi és kadarkuti báró Kadarkuthy Viktor”.

A lakománál egymás mellett ült a vőlegény és a menyasszony.

Mindenkinek feltűnt az, hogy a máskor oly merész vőlegény most olyan hallgatag, s valahányszor egy felköszöntő áldomást intéznek hozzá, úgy elhalaványul; szinte megdöbbsenti a reá köszöntőt.

A későre végződő lakomát zene és dalidó váltja fel; a táncterem csillárai meggyújtatnak, a zenekar, mely ebéd alatt a rejtett karban mulattatá a vendégeket ábrándos szimfóniáival, most tánczenéket hangoztat; az illem és jószokás szerint egy kecses menüettel nyitattik meg a tánc; azzal a száműzött szép tánccal, mely egykor annyi kellem és csábnak

adott tért, s mely később a szeles keringő s a marionettszerű quadrille által egészen kiszorított az emlékezetből.

A vőlegény és a menyasszony kezdé a lejtélyt: midőn Viktor kivette a terem közepére kezénél fogva menyasszonyát, a bámulat önelégült sóhaja hangzott körül: mily szép, mily délceg egy pár, milyen nemes tartás, mily finom mozdulatok, mily csábos tekintet: sohasem lejtett a Malárdyak ősi termében ezeknél szebb vőlegény és menyasszony.

Az alispán büszke volt örömében. Egy főúri vő; eszes és bátor; előtte minden pálya nyitva; egykor még az ország legmagasabb hivatalszékeiben is ülhet.

Ezalatt még egy új vendég érkezett a terembe.

Egy idegen vendég, aki nem is volt ide hivatalos: egy öregember, időtől megöszült, homlokán kihullott hajjal, de vénségtől meg nem alázott termettel. Rajta a lelkészek egyszerű fekete ruhája.

Malárdy ráismert: ez Gutai Thádé.

Mi hozza őt ez órában ide? Mi hozza ide a híres átkozódót, ki egykor azt mondá, felemelt kézzel az égre hivatkozva: „Jegyet tégy az ő homlokára, hogy megismerjék őt a te ártó angyalaid, s kikerülje őt az áldás, ami onnan felyül jó az égből . . . és terjeszd ki e keserű kiáltásnak szózatát az ő gyermekeire és egész családjára: ne legyen öröme magzataiban, ne legyen vigasztalása utódaiban; hanem szórassanak széjjel az ő gyermekei a világ minden részében, s legyen példa az ő történetük mások előtt! . . .”

És íme a legfényesebb öröm pillanatában idejön az erős átkozódó, és láthatja, mily büszkeségtől ragyog a megátkozottnak arca, és mily öröm hangzik a Malárdy-ház falai között: és gondolhat arra, minő gyász, minő bánat maradt otthon az ő tulajdon házában.

Malárdy Ferenc önmagában szánni kívánta a férfiút, s bámulta a vak sors kegyetlenségét, mely azt éppen ily pillanatban hozza az ő házához.

A lelkész pedig nem keresé sem a ház urát, sem a ház asszonyát, hanem amint a lejtő párok járták a menüettet, odalépett egyenesen közéjük, és megfogta a vőlegény kezét.

A vőlegény éppen gyönyörteljes mosollyal bókolt táncosnéja elé; de amint e hideg kéz megfogá az övét, amint e sápadt arc szemébe tekintett: elhalt a mosoly arcáról, és fehér lett az, mint egész ruházata.

A pap odavonta őt maga mellé, s visszafordult vele. A vőlegény ellent nem állva, engedelmeskedett.

A vendégek bámulva néztek rájuk. Senki sem tudta elképzelni e jelenet okát; Malárdy azt hívé, hogy ez ősz ember megtévelyodott, s odarohanva hozzá, útját állta:

— Mit akar ön itt? Mit cselekszik ön ez úrral?

— Ezen úrral? — kérdé Gutai Thádé feljül emelve fejét az alispánon s végignézve a büszke férfin — ki légyen ez az úr?

— Az én vőm — báró Kadarkuthy Viktor.

Gutai Thádé mély megvetéssel nézett le a megnevezettre, kinek kezét még folyvást kezébe szorítva tartá, s azután keserű szánalommal fordult Malárdyhoz a fájdalom és szégyen és sajnós szemrehányás hangján mondva neki:

— Ez az úr — egy országos csaló: az én fiam...

A VALLOMÁS

A Duna-parton áll egy kis ház: halászlak. Egy szobából, egy konyhából áll az egész. A magas part elfedi egy oldalon, a másikon vén fűzfák állnak előtte, nappal is csak a kéményét látja meg, aki az országúton végighalad.

A Duna a ház küszöbéig hordja tarka kavicsait és a szép szivárványos csigateknőket, mikor megárad; egy kis lengő sajka oda van kötve a ház melletti fűzfa kimosott gyökeréhez.

Jó kis csendes ház lehet az, ott bizonyosan nem beszélnek soha a nagyvilág hiú dolgairól, alacsony háznak kicsinyek a gondjai.

Mécses sem ég abban, mikor künn sötét van, annyi világot a hold is ad, amennyinél az emberek megismerhetik egymást, s holdvilágnál olyan jól esik beszélgetni.

Kivált akik régen nem látták egymást, pedig régóta keresték, akiknek annyi mondanivalójuk van.

Mint például Gutai Thaddeus uramnak és az ő megtalált fiának, a gézengúzknak.

A Malárdy-kastélyban oly nagy volt a zavar és meglepetés első benyomása, hogy senki sem vette észre, hová tűnt el a pap és felfedezett fia.

Gutai az éj sötétje alatt feltűnés nélkül jutott a kapu előtt álló szekérig, arra előbb felültette a fiát, azután maga is mellé ült; a fiú mindent engedett magával történni ellenmondás nélkül.

A szekér a Duna-partra hajtattott, ott megállítá a lelkész, s leszállt róla foglyával együtt; a kocsis már tudta, hogy hová forduljon onnan.

Innen gyalog néhány száz lépésnyit haladva a Duna-part mentében, a kis halászlakig jutott Thádé, fiát folyvást kézen fogva; egy szót sem szólt hozzá odáig.

A halászlak ajtaja nyitva volt, abba belépett a lelkész, foglyát bocsátva elől, s azután bezárta az ajtót. Házigazda vagy gazdasszony nem mutatta magát.

A szobát nem világította más, csak a besütő hold. Thádé odaállítá fiát a holdvilágba, hogy láthassa, ő maga letült egy faragott székre a sötétben; amannak nem volt szüksége az ő arcát látni.

A fiún még vőlegényi öltözete volt, az ezüsttel hímzett fehér bársonydolmány, a bogláros öv; Gutai Thádé kihúzott bő porköpenye alól egy kis összekötött csomagot, azt kibontá; egy fekete szőrzubbonny volt az, a tanoncok akkori egyenruhája, ezt letevé az asztalon Viktor . . . nem . . . Lőrinc elé.

A gézengúz szóltanul letevé bársonydolmányát, s felölté a fekete tógát, mely azután sarkig eltakarta.

Így már most kezdődhetett a vallatás.

Gutai Thádé egészen az elején kezdte azt, ahogy törvénytörési bírák szokták tenni.

— *Ki vagy? Mi neved?*

Az ifjú csüggeteg hangon válaszolt rá:

— *Gutai Lőrinc.*

— *Mi a mesterséged?*

Erre a kérdezett nem tudott felelni.

— *Nos: mesterember, földművelő, hivatalnok, tudós vagy mezei pásztor vagy-e?*

Nem választhatott ezek közül.

— *Egyszerűen tolvaj vagy-e és semmi más?*

— *Még rosszabb — suttogá fejét lehajtva az ifjú.*

Az apa folytatá tovább, kezeit összetéve mellén.

— Hány éves vagy?

— Tizenkilenc.

— Csak tizennyolc. Az utolsó évet töröld ki életedből, mert abban nem éltél. Van-e valami vallásod? Ne felelj rá. Ne felelj erre a kérdésre. Csald meg az emberiekben az embereket, de ne az isteniekben az Istent. Ezt nem velem fogod elvégezni. E kérdést mindig ott látandod a fejed fölött, felhőkben és csillagokban. Más kérdésre felelj. Vannak-e szülőid?

Az ifjú alig bírta kimondani mély elfogódástól a választ.

— Igenis.

A lelkész megcsóválta fejét, s erőszakosan letört hangon válaszolt.

— Nincsenek. Anyád megholt és el van temetve, apád pedig nem hívhatja magát általad apának többé.

Az ifjú szívzaggató hangon sikolta fel e szavakra, s arcát két kezébe rejté, és elkezde igazán, fájdalmasan zokogni.

Thaddeus pedig száraz, hideg hangon mondá neki:

— Végezzünk: az idő halad!

Lőrinc letörlé könnyeit, miután Thaddeus úr azt mondá neki, hogy a szemfényvesztők mind igen jól tudnak sírni, nyögni, elájulni, magukat a földhöz verni, konvulziókba jönni, hogy ez a mesterség a farizeusok által már régóta nagy tökélyre vitetett.

Az ifjú egy könnyet nem ejtett többé.

— Legelőször is valld meg nekem — kérdezé hidegen Thaddeus —, micsoda ötlet volt tőled magadat báró Kadar-kuthy fiának adnod ki? Hogy jöttél ismeretségbe ez úrral?

— Egyszer szuplikáció alkalmával faluja előtt találkoztam vele össze, éppen víg cimborákat hajhászott, hajdúival erőszakosan elfogatott, és bevitetett kastélyába, s ott itatott egy hétig folyvást, akkor nagyon kegyébe jöttem.

— Mivel legjobban győzted a vele együttivást?

— Meglehet.

- Mikor jöttél később össze vele?
- Amint a kollégiumot el kelle hagynom, egyenesen őhozá mentem üldözöm elöl.
- Mondd, hogy énelőlem, mert más nem üldözött.
- Voltak adósságaim.
- Azokat kifizettem. Nekem van miből.

Lőrinc keserűen harapott ajkába e célzásra. Az ősz tudós, ki nehéz szorgalommal, sanyarú takarékossgal gyűjtögette filléreit, azt mondá fia tékozlására: „Apádnak van miből”.

- Reményletted, hogy ott jól el fogsz rejtve lenni?
- Az öreg báró szereti a kalandokat; mikor elmondám neki, hogy szöktem és rejtőzni akarok, nagyot nevetett rajta, azt mondá, hogy csak bízzam rá magamat, és ne féljek semmit. Az első héten az erdőben egy magányos vadászlakba rejtett el, ahonnan csak szokásos tivornyáira jöttem elő, mikén meghitt cimborái voltak jelen, akik már ismertek. Itt mondá el azon ifjúkori adomáit, miknek felidézése valószínűvé tette a hozzá való legközelebbi viszonyt.

— Nem kívánom a tivornyák leírását. Mint jöttél arra a gondolatra, hogy magadat Kadarkuthy fiának nevezd?

— A gondolat a véletlené volt. Egyszer éjfélt után váratlanul idegen vendégek jöttek a kastélyba, s engem is ott leptek. Egy közülök kérdezé, hogy ki vagyok. Mielőtt meggondolhattam volna, mit feleljek, a báró komoly arccal úgy mutatott be mint fiát. Azután nagy mulatságát találta a vendégek bárgyúságában, kik egyszerre elkezdtek üdvözölni; magasztaltak, hogy megnöttem, mennyire hasonlítok az öreg báróhoz; idézgettek emlékembe, nem jut-e eszembe, mikor ilyen meg ilyen kicsiny fiú voltam, hányszor lovagoltam a nyakukon, hogy megtéptem a bajuszaikat, milyen ruhám és fakardom volt, és nekem azt mind helyben kellett hagynom. Azután előfogtak, kikérdeztek, hogy merre jártam, amióta nem láttak. Hallották, hogy mindig külföldön utazom, elkezdtek velem németül, franciául beszélni, én pedig meséltem nekik idegen

városokról, azoknak szépségeiről, ritkaságairól, népszokásaikról, amint azt tudományos könyvekből olvastam.

— Tűzbe minden betűvel! Átok a tudomány! Folytasd!

— Az öreg báró rendkívül mulatta magát e tréfán, mint ahogy ő nevezé; gyakran felkacagott elbeszéléseim alatt, amit vendégei nem vettek egyébnek az ő szokott hóbortjainál. — Ez a jókedve nőttön nőtt, amint egy jámbor öregúr kegyesen értésemre adá, hogy eddigelé ugyan rossz fiú voltam, sok keserűséget okoztam a báró úrnak azáltal, hogy tán tíz esztendeig künn kóboroltam Franciaországban, és soha azalatt még csak levelet sem írtam neki, sem őt meg nem látogattam; sok pénzt elprédáltam, adósságokat csináltam, no, de mármost ideje, hogy megjöjjön az eszem. Ígértem töredelmes szívvel, hogy megjavulok. Az öreg báró két kézzel fogózott kar-
székébe, úgy kacagott.

— Nagy szemfényvesztő . . .

— A többi vendégek nyájasabbak voltak hozzám, úgy hízelegtek, meghívtak magukhoz látogatóba, névnapra, vadászatra. „Akár leánynézőbe!” — kiáltott közbe kacagva az öreg báró; a jó urak szerényen szabódtak, hogy az ő kisasszonyaik nem érdemlenének ilyen nagy szerencsét; az öreg báró azonban addig magasztalta kisasszonyaikat, míg azok egészen irigyek lettek egymásra, s engem összevissza csókoltak sorban, és a legderekabb ifjúnak neveztek.

— Te nem tudtad azt, hogy a bárónak valódi fia van?

— Csak akkor tudtam meg. Egyúttal azt is megértettem abból, hogy az öreg báró nem szereti fiát, kit tíz év alatt anynyira sem tudott venni, hogy őt meglátogassa: az folyvást külföldön lakott, s apjával csak tréfás leveleket szokott váltogatni, miket az öregúr nekem megmutogatott.

— Tehát éppen helyébe illlettél.

— A szerep tréfa volt, midőn elvállaltam. Az öreg báró azt állítá, hogy az neki sok mulatságot fog szerezni. Pompás ruhákat szerzett számomra, hintájában hordott magával min-

denüvé, bemutatott ismerőseinél, bevezetett a legnagyobb úri családok körébe, s sorba minden előkelő család kisasszonyait megkérte velem.

— Örültek, és semmirekellők! Játékot üzni a legszen-
tebbel, a házassággal, a szeretettel!

— A bárónak különös mulatsága telt abban, hogy első megjelenésémenél mind belém szeretett ifjú és vén, férfiak és leányok mennyire vonzódtak hozzám, akármelyik ház leányát nőül hozhattam volna el, később azután mindig az lett vége a mulatságnak, hogy vele együtt kilöktek az ajtón.

— Miképpen?

— Elkezdtém garázdálkodni, részegnek tettetém magamat, kigúnyoltam a család öregeit, vallását, rangbeli állapotját, enyelegettem a nőcselédséggel, s így elrontottam mindig a kedvező elővéleményt, mely irántam támadt.

— Azt okosan tevéd — szólt bele, magáról elfeledkezve Thaddeus úr —, azaz okosan tevéd ama boldogtalan családok érdekére nézve, de örültet tevé magadból és azon emberből, akinek álarcát viselted. Nem gondoltál-e arra, hogy az igazi Kadarkuthy Viktor egyszer elédbe toppan, s számon kéri tőled, hogy mit követtél el nevében? És megöl irgalom nélkül, megérdemlett halállal öl meg? . . .

— E találkozás meg is történt. Valahogy a külföldön tartózkodó Kadarkuthynak fülébe jutott, hogy édesatyja idehaza országszerte hord valakit, akit fiaképpen mutogat be, akiért pazarolja a pénzt, s oly fénnel járatta, mely példabeszéddé kezd válni. Ez elvégre is megdöbbsenté az ifjú bárót, s mire apja fenyegetései rá nem bírták venni, sietve hazautazott Magyarországra, s egy estve atyja szobájába lépett.

— Nos, mi történt akkor? — kérdező aggódó figyelemmel a vallató.

— Ott természetesen senki sem ismert rá, mert tíz év óta nem látták; az öreg báró ahelyett, hogy megölelte volna, azt kérdező tőle: „Kicsoda az úr?” S mikor az őt édesatyjának

kezde nevezni, a báró összekiáltá cselédjeit, hogy fogják meg azt a semmirekellő csalót, aki őt rá akarja szedni: ez bizonyosan ama híres Schinderhannes Németországból, itt a nyomtatott személyleírása: a személyleírás valahogy hasonlíthatott az ifjú báró külsejéhez; azt megkötözték, kocsira tették, s beszállíták Kassára, átadták a vármegyének, az most is ott ül a tömlöcben, és várja a kedvetlen quidproquo kifejlődését.

Thaddeus úr összecsapá kezeit feje fölött.

— Ő a tömlöcben ül, te pedig szabadon járdalsz!

A tisztelendő úr sokáig tudott e nyilatkozat után nyugalmához jönni. Járt-kelt a kis gunyhó szobájában hátratett kezekkel, és többször susogta magában:

— Az igazi báró tömlöcben ül, s az álorcás vigad!

Azután egyszerre megállt ismét fia előtt, s hirtelen azt kérdezé tőle:

— Hát az kinek az eszméje volt, hogy Malárdyhoz jöjj szemfényvesztő játékot űzni?

— A báróé.

— Miért álltál rá?

Lőrinc fejét rázta, és hallgatott.

Thaddeus nem kérdezé másodszor, tudta jól, hogyha ez nem akar felelni, akkor nem felel.

— Miért nem játszottad itt is azt az alakot, amit másutt? Miért nem voltál korhely, garázda, ahogy patrónusod kívánta?

— Nem tehettem.

— Nem tehetted? Sőt ellenkezőleg hízelegtél, ragyogtattad nagy talentumaidat, miket benned a természet egy méltatlanra pazarolt, hogy mindenki kegyét megszerezsd. Utálatos alakjáték!

Az öregember egészen elcsüggedten hallgatott el, s magában folytatta azon kíneszmék láncolatát, melynek minden láncszeme egy halállal ért föl nála.

— Tudod-e — kérdezé hirtelen, midőn ráakadt azon gondolatra, melyet ki kell mondania — tudod-e, mi volt azon bűnök között, amiket elkövettél, a legnagyobb, a legmegbocsáthatlanabb? Találd ki, válogass belőle: mérlegeld magad!

Lőrinc hallgatott.

— Megmondom én. Amidőn játékot űztél a magad hitéből és a máséból, komédiát játszottál az Isten nevével, hogy egy keresztyén férfi lelkét behálózd. Egy kálvinista papnak a fia zsolozsmákat énekelt Malárdy Ferenc kápolnájában! Ugyanazon pap fia, ki a ráctemetőn megátkozá templomuk lerontóját, ugyanazon templomromboló kápolnájában! És magadban kacagtál és ördögi csúfot űztél az átokmondóból és az átokviselőből! És megrontád mind a kettőnek családját, és beteljesítéd mind a kettőnkön az átkot.

Amint a pap elhallgatott, olyan csend volt, hogy a habok locsogását leheté hallani odakünn az ablak alatt.

— Mivel tudod magadat menteni? Van-e szavad, melyet védelmedre felhozz?

Lőrinc fölemelé fejét, és válaszolt:

— Van!

A lelkész rábámult:

— Van védő szavad? ... Mondd ki!

— A szerelem ...

Thaddeus összeborzadt. Megrettent attól, mit hallott.

— Te szerelmes voltál Malárdy leányába?

— Voltam, vagyok és leszek. Ez bűnöm, ez halálom.

— És az is te beléd?

— Még erősebben, még halálosabban, mint én.

A pap felemelé két kezét az égre, s valami rettenetes hangon, melyet a fájdalom és öröm tébolyító keveréke alkotott, kiálta fel:

— Óh, én Uram és Istenem, ki meghallgatád a te szolgádnak panasztevő szavait, és kitöltéd a te keserűségednek poharát

a mi fejinkre: adj erőt nekem, hogy elviselhessem a te akaratodat!

Lőrinc még egyszer odaborult atyja lábai elé, s alig hallhatóan susogva esdeklelt bocsánatért. A lelkész egykedvűen emelé fel onnan.

— Kelj fel, vak eszköze vagy a sorsnak. Szánalomra méltó magad, és szánandók azok, akikre elküldettél. Még egyről világosíts fel! Micsoda bűvészetet gyakoroltál, midőn Malárdy fiát megszegyenítéd? Hogy apját lekötelezsd, fiát riasztottad a poétai pályáról. Hogyan tehetted ezt?

— A verset, amit elolvasott, első hallásra megtanultam könyv nélkül, s elmondtam utána.

Az öreg nagyot sóhajtott:

— Minő ész! Minő lángész!

Azzal kabátja mély zsebéből valamit vett elő, amit a sötétben látni nem lehetett, de sajtászerű hangja elárulá, hogy az — valami lánc.

— Jőjj közelebb!

A fiú odalépett.

Thaddeus úr egy pár békót tarta kezeiben, aminőkkel szökevény rabokat szoktak egymáshoz fűzni.

— Nyújtsd kezeidet...!

Lőrinc elszörnyedve kérdezé:

— Atyám, mit akarsz?

— Mit akarok? ... A kassai börtönben egy ártatlanul befogott rab sóhajtozik szabadság után. Azt a rabot ki akarom cserélni.

Lőrinc erőtlenül nyújtá kezeit atyja elé, s vonakodás nélkül engedé a békókat rázáratni.

A H Á L A I M A

A pap kinyitá a gunyhó ajtaját, s halk hangon valakihez szólt, akit Pálnak nevezett; az öreg halász volt az, ki ezalatt gunyhója előtt ült egy reves fűzfabokron, pipáját szájában tartva, aludtak mind a ketten, ő is, a pipa is.

— Átme gyünk a túlsó partra — dörmögé a lelkész a felébredőhöz —, készítse kend a csónakot. — A halász nagyot ásítva fogott a munkához, eloldá ladikját a tőke mellől, ülést csinált benne deszkákból két személy számára, elkészíté az evezőket a ladik orrában s a kormánylapátot hátul. A tisztelendő úr maga fog kormányozni; óh, a tisztelendő úr nagy hajós.

Mikor készen volt a ladik, akkor kijöttek ketten a gunyhóból, az apa és a fiú, s beleültek a csónakba.

Thaddeus fiára adta saját porköpenyét, hogy ne lássa a halász annak a kezein a láncokat, pedig anélkül is sötét volt már. A félig telt hold egyik szarvával már lemerült a vízbe, csak a másik állt ki még abból, csodálatos bűvös jegyet képezve égen és vízen, csillámló, hosszú káprafénye a láthatártól kezdve egész a csónakig nyúlt végig a reszkető habtükröben egészen a csónak oldaláig, az evezőtől hányt habokig, a hosszú fehér vonalig, mely a haladó csónak után maradt.

Olyan szép az ilyen holdvilágos vízbe nézni . . .

Thaddeus látta, hogy fia nagy gyönyörűségét találja abban, hogy e csillámló habokat nézze.

A hajó oldalához volt hurkolva egy vékony kötélrész, azt Thaddeus úgy, hogy a halász észre ne vegye, Lőrinc lánca körül tekergette, s végét összecsomózá... a fiú nem gyönyörködött többé a holdvilágos vízben.

A halász egy sarkantyú előtt elhaladva megszólítja a lelkész, hogy ott vigyázzon, mert forgóba jönnek. Amint keresztülvágták az örvényt, a halász csendesén felsóhajtott: „Óh, Jézuskám”; s mikor távolabb haladtak onnan, kérdezetlenül elbeszélte, hogy ott harminc év előtt egy igen kedves leánytestvére fúlt a vízbe, sohasem találták meg többet, azt kiáltotta utolsó szavával: „Óh, Jézuskám”, azóta ő valahányszor azon a helyen átmegegy, mindig eszébe jut az a szó, pedig mindennap átmegegy rajta kétszer.

Thaddeus úr megtapogatta a kötelet: jól rá van-e hurkolva a békóra.

Azután a Duna közepének irányozta a csónakot. Eddig csak a part mellett haladtak, felfelé, hogy a túlparton a megfelelő révnél jussanak át, most azután befelé vágtak.

Lőrinc szemközt ült atyjával, ki a hajó farában a kormányt tartotta, s a távozó partra bámult; a ködös síkság mindinkább alaktalanná kezdte lapulni, a távolban látszott valami nagy ház, melynek még néhány ablaka ki volt világítva, egyenkint azok is kialudtak; a ház is eltűnt, a parti bokrok eltakartak mindent.

És azután eltűnt a hold is, az utolsó kis fényhegyecske is lemerült a vízbe anélkül, hogy egyet lobbanna előtte, anélkül, hogy a víz egyet sercenne utána.

S amint a hold letűnt, és egészen sötét lett: egyszerre elkezdett valami csípős szél fújni, mintha csak arra várt volna, hogy sötét legyen, s nem mert volna addig előjönni, amíg a hold látja; most azután a sötétben felkuszálta a szép sima habokat, nekivetette a vállát a csónaknak, s keresztülhányta rajta a tajtékot, s talált egy rongyos zászlódarabot a csónak orrán, azon olyan szép nótákat füttyölt hozzá.

Lőrincnek eszébe jutott, hogy napok előtt éppen így hányt, lóbálta a csónakot a hullám és a szél, csapkodott be a csónakba a hab. És akkor ketten ültek abban, egy köpeny alatt két egymásért dobogó önfeledt szív, és mondogatták egymásnak: „Hol kívánsz inkább lenni: kényelmes palotában vagy itt a lélekvesztőn és az én keblemen? . . . Itt, itt . . . Jerünk együtt, ne kérdezzük hová, talán nyomorba, szégyenbe, talán a halálba, de egymást ölelve . . . Megyek, megyek . . .”, és ajkaik összeforrtak, és a villám lecsapott mellettük, és a mennydörgés elhangzott, és a csóknak mégsem volt vége . . .

Lőrinc csendesesen megfogá a kezeire tett békókat. Ujjainak nyomására összehajlottak azok, mintha csak ónból volnának, azután csendesesen lehúzta mind a kettőt kezei fején keresztül legkisebb erőködés nélkül; atyja szemközt ült vele, és nem vett észre semmit.

A szél és a hullám nagyot taszított a csónakon. Tajtékos üstökű hullámok fölemelték zöld fejeiket, mintha azt zúgnák: „Jobb volna ott a víz fenekén”

— Óh, Jézusom! — hangzott e pillanatban . . .

. . . És a másik pillanatban csak ketten voltak a csónakban: a kormányos és az evezős.

A levetett békók ott heverték a csónak fenekén a kötélhez hurkolva.

A halász hirtelen csáklyája után kapott, s elkezdé vele, a vízbe hullottat keresgélni: a Duna közepe van ott; mélyen halad ottan, aki abba esett. Félórai hasztalan fáradság utáni veszélyes küzdelemben a zajgó habokkal meggyőződhetett a két férfi róla, hogy aki elveszett tőlük, az nagyon jól el tudott rejtőzni; óh, ott a vizek alatt igen biztos búvóhelyek vannak!

Mikor minden keresés sikertelen lett, akkor a pap leborult a csajka fenekén, s összetett kezeivel, könnyes orcájával azon padra borulva, melyről egyetlen fia eltűnt, sokáig maradt úgy mozdulatlanul.

A halász nem merte őt megszólítani.

Az ősz férfiú imádkozásban volt.

És mondott magában ilyen imádságot:

„Óh, én Uram, végtelen irgalmú Istenem, fogadd fel lelkét eltévedt fiadnak, és bocsáss meg azokért neki, miket te ellened vétett. Tőlem pedig legyen hála a te szent nevednek, hogy megmentéd őt a gyaláztatótól, és soha ne ejtsen az én lelkem egy panaszos hangot te ellened, amiért elvevéd tőlem az én napjaimnak világát és életemnek örömeit, és soha ne tégyenek az én gondolataim szemrehányást te előtted, amiért így kitepted az én szívemhez nőtt szívet. Legyen áldva a te szent akaratod: amen.”

A szél is elhallgatott, a habok is lecsendesültek, a vizek ítélő szellemei megkapták az áldozatot, akiért felzúdulának vala.

ZÖRGETI A SZÉL AZ ABLAKOT

A szél az én legfélelmesebb rémem.

Úgy félek, úgy irtózom tőle, mint akármelyik bokor, melynek minden levele reszket előtte, ha zúgását hallja.

Éjszaka mély álmomból fölbredek rá, ha elkezdd fújni, és el sem tudok alunni tőle, nappal ki nem merek lépni a szobából miatta; ha szembeszállok vele, tudom bizonyosan, hogy beteg leszek tőle; mikor ablakom alatt elkezdi pokoli dúdolását, elmegy a kedvem a munkától, az élettől és az egész szélrácigálta világtól; haragos, kedvetlen vagyok, minden idegem szenved.

Tudom, hogy a szél fog megölni, egy szélfuvallat miatt halt meg apám és anyám, engem is sokszor ágyba fektetett már, és azokat, akiket szerettem, sorban mind láttam már kínosan szenvedni e keserves ellenség egyetlen süvölletétől, azért én utálom őt, és ellenségemnek vallom, akár élek, akár halok.

És tudom is, hogy ellenségem; legkedvesebb fáimat kedvtöltésből kitördeli, virágaimat összemorzsolja, amióta tudja, hogy azokat szeretem, s ha ki nem zárnam ablakomon, hogy valami hasadékon bejöhetne, kitépné a tollat a kezemből, és a földhöz verné, s a papirost, melyen felőle panaszlok, levelenkint repítené szanaszéjjel, mint azokat a szegény faleveleket, amiket ok nélkül leszagat.

Ah, milyen kedves dolog neki végigsüvölni ott azon a nagy csallóközi rónán! — Nem áll eléje goromba hegy, nem dacolnak vele sűrű erdőségek: mehet, amerre neki tetszik.

Itt egy homokhatárt talál, azt megkezdi; betéríti vele száz ölnyire a szomszéd legelőt, hogy csak a füvek hegyei látszanak ki a porondból. Éjszaka van, hogy elcsudálkoznak majd reggel az emberek, ha meglátják ezt a szép munkát; a falu alatt hosszú kazlak állnak, egy közülök rosszul van rakva, azt feldönti; ah, milyen szép multság azt széthordani a levegőben! A kis, alacsony házikók kéményein ágbogas fészkekben gólyacsalád lappang: fészkestül lehajítja őket; haha, hogy sipognak a toklászos, meztelen madárkák a földön; megvizsgálja sorról sorra, kinek a házteteje van rosszul fedve. Arról leszedi a kévétet csoporttal, s odahányja az udvarra; hadd örüljön neki a gazda: nyitva feledt padlásajtókat, pajtakapukat ki- s bevagdal, csak úgy csattog, s a kéményeken lekiabál: „Ki lakik ebben a házban?”

Azok a hosszú sor jegenyék ott a Malárdy-kastély előtt úgy hajtogatják előtte fejeiket, mintha lábai alá bókólnának és mondanák: „Kegyelmezz, nem hajolhatunk alább”, de ő még mélyebbre nyomja sudaraikat, meg-megcibálva dühösen, amelyik ellenállani mer, s zöld ágakat tépve le róluk.

A kastély elcsendesült már. Mikor a szél fú, olyan csendes kívül minden ház, ajtók, ablakok bezárvák, gyertya nem ég sehhol, tán alusznak.

De ő oda is talál bejárást; nyitva feledt ablak a folyosón, kandallók üregei jó bejáratok a szélnek, ott besüvölt, beordít, mindenféle rémes hangon füttyül, dúdol a tornácokon, hahotázik a kéményodúban, rázza, dörögteni a betett ajtókat, s kérdezi: „Ki aluszik most idebenn?...” Azután megint kívül kerül, cserepeket kapkod le a háztetőről, s azokat végighajgálja csörömpölve, s nekifeszíti üvöltő száját az ablakok szegleteinek, és bekiáltoz: „Hó, hó, ki tud aludni most idebenn?...”

Óh, aludni úgy sem tud ott senki.

A vendégek megzavarodva tértek szobáikba, s várják, hogy világosodjék a hajnal, hogy nesztelenül elmehessenek onnan, a család tagjai elbúttak alvószobáikba, kiki félre, külön kamarájába, még senki sem tudja, kit ért a legnagyobb szerencsétlenség, ki oka a másikénak, ki vádoljon, ki vigasztaljon. Csak azt tudja mindenki, hogy ez nagy szerencsétlenség!

Olyan nagy, hogy még nem volt elég idő azt gondolatlanul megmérni, átérezni, eliszonyodni tőle.

Az emberek lefeküdtek abban a reményben, hogy talán majd elaluzsznak, s mikor fölébrednek azt látandják, hogy csak álom volt az egész.

De az álom kerüli a házat.

Vannak olyan éjszakák, amikor senki sem tud aludni a háznál, néha egy egész városban. — Ez a szél, ez a szél!

És aztán, mikor a test összetört idegzettel s fáradt élet-erővel kimerülten, ellankadtan ágynak fekszik, a felzajdított lélek pedig nem tud elnyugodni, akkor előjönnek azok a kínos látások, amiket ébren álmodik az ember: azok a kinyitott szemek elé tóduló szörnyalakok, mikben nincs összefüggés, nincs felfogható eszme, mik kiterjednek a kétségbeejtő magasságig, s ismét összehúzódnak a kínzó semmiségig, ott táncolnak, ugrálnak, tolakodnak egymás hegyén hátán, százféle alakot váltanak, és egyik undokabb, mint a másik, meg nem állnak egy percig, úgy tesznek, mintha régi ismerősök volnának, pedig rettenetes rájuk nézni, és az ember tudja, hogy ez nem álom, és hiába csukja le előlük, hiába nyitja fel rájuk szemeit, ott űzik egyre nyitott és becsukott szemei előtt gyötrelmes jeleneteiket; hiába mondja magában: „Én alunni akarok, én nem akarom ezeket látni, én nem akarom e gondolatokat gondolni”; valami kínos tehetetlenség tartja feszítő nyomás alatt minden idegét, ami nem rendszer, hanem csak zsidbasztó ébrenlét.

Vajon miket láthatott az elhagyott menyasszony özvegy menyegzői nyoszolyáján fekve? Volt-e ébrenlétének gondolata, volt-e álmainak képe?

Ott feküdt mozdulatlanul fekhelyén, szemeit lehunyva, és sokszor azzal biztatta magát, hogyha folyvást így feküdnék mozdulatlanul, utoljára meg volna halva.

És az milyen jó volna rá nézve.

Milyen jó volna az, ha mint a regényekben szokás, mikor a költő valami nagy bajba hozta hőseit, akkor megengedi őket halni: az életben is úgy lehetne. Óh, a sors nem ily következetes, ez azt mondja: „Élj tovább, nem haltál meg!”

Másoknak elég volna, ha aludni tudnának ez éjjel, neki az már kevés.

Micsoda látások ezek szemei előtt, micsoda érzések ezek testének minden idegeiben! Azt az egy arcot látja mindig. Most a túlvilági fény dicskörében mosolyogva, büszkén, azután egyszerre elundokolva, fekélyekkel, bélpokollal rakva, megalázva; most a gyönyör lankatag érzése állja el testét, lelkét; ez az ő csókja; majd a zsibbasztó tehetetlenség, ez az ígéző kézszerítése; aztán elkezdd esni lefelé, mély, mély, mély örvénybe, melynek fenekét nem éri, fejtetőre lefelé, s akkor egyszerre felriad, mint a galvanütéstől érintett halott.

Néha azt képzei, hogy mindez csak álom, és fölemelkedik könyökére, megtapogatja a körüllevő tárgyakat, és meggyőződik felőle, hogy ébren van. A szél is azt mondja odakünn. Az ablaktáblák úgy rezegnek.

Majd meg valami előálom lepi meg, s az mindig egy ábrán kezdődik. Ott van az elveszett ifjú mellette. Arca halovány, homloka véres. Addig törülgeti róla a vért, míg a seb elmúlik, összeforr, nem is volt ott soha, helye sem látszik. De az arc mégis halovány, de az ajk mégis néma. Odahajol félénken, és meg meri csókolni egy alvó arcát, vagy talán egy halottét, miért ne. És újra megcsókolja, és addig csókolja,

míg az arc piros lesz, az ajkak mosolyra vonulnak, végre megszólalnak: „Látod, élek, itten vagyok, csak tréfa volt az egész. Itt vagyok melletted, karod fejem alatt, arcom kebleden: nincsen semmi vész; egymásé vagyunk: itten vagyok”.

Nagyot zörren ajtó, ablak!

Hah! Fölrezen a leány. Nincs, senki sincs ott. Nem akar senki bejönni. Csak a szél, az irigy szél az, mely nem engedi, hogy valaki olyan édeseket álmodjék.

Azután megint újra kezdődnek a kínzó ébrenlét káprái, a csúfondáros zörnyek káosza, a fájó, tehetetlen zibbadás, fejtetőre hullás a rettenetes végtelenbe, és azután a hánykódó tenger az üvöltő viharban, ketten ülnek egy rozszant tutajon, a hullám felhányja őket a csillagokig, a csillagok olyan szűrő szemeket meresztenek rájuk a közelből, siető fellegek elfutnak mellettük, s onnan ismét le a tenger fenekére, hömpölygő hullámok völgyébe; egy köpeny takarja mind a kettőt, szíveik úgy dobognak együtt. De mégis közel vannak egymáshoz.

Nagyot zörren ajtó, ablak!

— Ki az? — senki, senki. A szél kocogtat, és kérdezi, hogy ki mit álmodott?

A leány még most is hallja a tenger zúgását, még most is érzi a hullámhányás szédítő kábulatát, még most is dobog a szíve hevesen, még most is szorítja vánkösát kebléhez erősen, hogy a hullám el ne szakítsa őt kebléről.

Későn jut eszébe, hogy imádkozni kellene.

Összekulcsolja kezeit, valami egyszerű imádság jut eszébe, azt elmondja négyszer, ötször. Az Isten nem haragszik azért. A hánykódottak megnyugvást találnak az ő nevében, hadd emlegessék.

Ismét meglepi az álom, nem oly nyugtalan, mint előbb. Kis, alacsony házikót lát, melynek ablakán besüt a nap. Ő a tűzhely mellett áll és főz, megkóstolja, mit főz, cibereleves. Sohasem evett azt úr korában, álmában ízeleli először, ő azt

tudja jól, sőt olyan furfangos, hogy még azt is tudja, miszerint az most csak álom, de kíváncsi megtudni, hogy mi lesz belőle tovább? A tűzhelyen kisfiú ül és dúdolgat, szép kisgyermek, annak ad egy pogácsát a tepsiből, most sütötte. Azután nyílik az ajtó, valaki jó be rajta, kopottas fekete ruhában, de arcát nem láthatja, mert hátrafelé fordult, hanem a házi kutya a szegletben s a kisgyermek a tűzhelyen ráismernek, amaz eléje fut farkcsóválva, s kezét nyalja, emez kiabálni kezd és kis kezeivel repesget. Most odafordítja arcát a férfi, és ő ráismer: ez a férj, a jó, a szelíd, munkás férfi, ki most jött haza fáradtságos napi munkájából, s odamegy nejéhez, és azt megöleli, megcsókolja. — Megjöttél, itt vagy, valóban itt vagy, szól a boldog asszony, s úgy meg van nyugodva abban, hogy ők most olyan szegények, csakhogy ő itt van!

Nagyot zörren ajtó, ablak!

Az álmodó felriad . . . Ah, gonosz szél, miért költéd fel e szép álomból? Mit vered, mit kocogtatod az ablakot, te nyugtalan rém, mit zörgeted az ablakot? A leány oda tekint, egy sikoltás hal el ajkán: az ablakban egy férfi alakja látszik, egy kézzel a párkányba kapaszkodva, másikkal bezörgetve a táblákon s halkán susogva a felébredőnek:

— Bocsáss be, én vagyok . . .

A leány ijedten rántá keblére takaróját, s ágya szegletébe húzódott félelmesen, folyvást az ablakra nézett, és látta, mint hasít egy félkört az üvegen ama férfialak gyűrűje gyémántjával, hallotta jól a metszett üveg nyikorgását, azután benyomta kezével a férfi az elmetszett üvegszegletet, az halkán kipattant, s egyet pendült, amint belüla padlóra leesett, akkor azon a nyíláson látott benyúlni egy kezét, mely az ablak zárját keresgélte, azt elfordítá, s ismét visszahúzódott, azzal az ablakszárny feltárult csendesen, s az egész alak fölemelkedett az ablakba, onnan egy lépés a szobába, s a másik pillanatban ott állt Hermina ágya előtt egy sápadt, holthaltavány rém, testéhez tapadó fekete ruhában, fején összecsapzott hajfürtök,

ahogy a vízbe fultakat szokta kihányni a hullám a partra, s ott e szomorú alak azt suttogá hozzá: „Én vagyok, ne kiálts!”

Talán ez is újra egy álom?

— — — — —
Mint a vízbe hajtott fejsze bukott alá az apjától elítélt fiú a Duna mélyébe. Elbúcsúzott egy szóval a világtól, azzal a szóval kegyelmébe ajánlá magát a túlvilágnak, s azzal a tudattal süllyedt a mély vizekbe, hogy onnan csak lelke jöjjön vissza. Egy pár kis buborék, mely a víz színére feljön, ott egy percig elébb — tovább libeg, azután szétpattan — és az volt a lélek?

Mozdulatlanul, karjait egymásba fonva ért le a fenékre, a vízben nem hullani oly sebesen, mint a légtelenben, ott az esés valami sajtóságos gyönyörérettel jár, mintha lágy szellemkarok emelnék a hullót. Egyszer azután feneket ért. Érzé a lágy iszapot arca alatt, mely gyöngéd párnát ígér az aluvónak.

Akarta, hogy aludjék ottan.

Teljesen öntudatánál volt, lélegzetét visszafojtotta, és karjait egymásba fonta, úgy feküvék hanyatt, és hagyta maga fölött a vizek nagy tömegét csendesen elhőmpölygeni.

Most egyszerre akaratlanul lélegzetet kellett venni, a test még folytatta életszeres működését, a légzési szervek hivatásukat teljesíték, s az önkéntelen lehelet erőszakosan tört utat. Ah, de azon elem nem a meleg vér osztályosainak való, a lélegzetet vevő tüdőbe víz omolt, öldöklő, halálos elem, mely életet nem ad ott.

E percben egyszerre elveszté Lőrinc önkaratát: Jelki tudat, elhatározás, emlék és bánat egyszerre elmúlt lelkéből, a lélek maga is ki tudja hová lett, valami vak ösztön, az állati életvagy vette át a kormányt a test idegei fölött, amint a halálos elem a tüdő érzékeny pórusait érinté, szétpattantak az ifjú karjai, lábai felrúgták a testet, s kétségbeesett vonagló evickéléssel hajtották őt fel a magasba, néhány perc múlva

a víz színén érezé magát, az áldott levegőn, mely újra életet adott kínzott szerveinek.

Csak most kezdett öntudatához jönni ismét.

Teljes lélegzettel szívta magába a levegőt. Kezde gondolkozni. Amint fejét félig kiemelte a vízből, látta néhány száz ölnyire onnan a sötét éjben a világosabb vízszín felett a jobbra-balra tétovázó csónakot, melyben két férfi csákllyával keresgél valamit a vizekben.

Erre hanyatt feküdt a vízben, hogy csak szája látszott ki belőle, nehogy észrevegyék.

Lábaival tovább lökte magát, hogy még messzebb távozzék tőlük.

Kezde gondolkozni.

Nem volt bátorsága többé meglátogatni a vizek fenekét, minden izma megtagadta tőle e halálra vivő szolgálatot.

Ahelyett egy merész gondolatja támadt.

Az a gondolatja, hogy — újra kezdje az életet!

Ez a gondolat a legbátrabb és legnehezebb . . .

A csónakosok még folyvást a Duna közepén tévelyegtek, sietnie kellett azzal, amit gondolt.

Most nagy lélegzetet vett, s aztán lehúzta magát a víz alá, csak olyan mélyen, hogy feje ki ne lássék abból, s jól megjegyezve magának az irányt, mely a parthoz vezet, erős lökésekkel elkezde úszni a víz alatt.

Gyakorlott úszó volt, amíg valaki kétszázig elszámlált, ő addig el tudott lenni a víz alatt, s lélegzetet venni ismét óvatosan merült fel, hanyatt bocsátkozva, csupán arcát emelve ki a vízből.

Midőn másodsor széttekintett, a csónak messze volt már, sötét is volt, a habok magasan jártak, nem vehették onnan észre.

Néhány perc múlva a partot érték lábai; sűrű rekettyebokrok közé jutott ki, ott leült, és elbújt pihenni.

Nagyon ki volt fáradva, pedig még nagy munka és hosszú út állt előtte, és azt hirtelen meg kelle gondolni.

Nemsokára vette észre, hogy a csónak visszafordul, és a part felé tart, elég volt a pihenés, a gondolkozás. Kimászott négykézláb a rekettyebokrok közül, a magas part azután eltakarta, az éjszaka elrejtette, futhatott, amerre akart.

Amint futott, érzé, hogy valami hatalmas erő szinte taszítja valami irányban, s ha visszafelé akar fordulni, akkor ismét elleneáll: a szél volt az, a rohanó szél; neki is arra kellett rohanni, amerre a szél akarta, neki is sietős dolga volt, mint a szélnek: egy útjok volt mind a kettőnek.

Az a Malárdyak kastélyát rengetni sietett, ő a Malárdyak szívét, annak a háztetőkkal volt beszéde, a lombos fákkal, a kertek virágaival, neki a ház legszebb, legféltettebb virágával, akire oly büszkék voltak mindannyian, akit oly nagyon szerettek.

Vakmerő volt a gondolat, ha a vihar nem segítette volna, talán ki sem vihető. De ez jó szövetséges volt most, olyan éjszakát csinált számára, amikor a szemes cseléd s harapós házőrző kutya dideregve bújik el, s nem kószál a puszta udvaron; a süvöltő zúgás eltemeti a léptek zaját, a dörömböző szél minden ajtón és ablakon nem engedi, hogy meghallja valaki azt a halk kocogtatást a leány hálósobájának ablakán, a háztetőről leszórt cserepek zajában elvész a falhoz támasztott hágcso zörrenése.

Lőrinc előbb bekémlél az ablakon, ha egyedül van-e az, akit keres. Az éji lámpa is érezni látszott a künn zúgó szelet, néha egészen elfulladt világa, máskor ismét nagyot lobbant, s téveteg fényt vetett a szobába. Lőrinc láthatá, hogy Hermina egyedül van.

Halkan megkocogtatá ablakát. A leány felébredt reá.

Lőrinc látta, hogy az álmából felébredő merően bámul reá, s nem siet ablakát felnyitni. Tán megrettent? Tán félelmében? Vagy talán nem akarja?

Nem volt sok gondolatra idő, hirtelen rést metszett gyűrűje kövével az ablakon, s azt felnyitá gyorsan, s nesztelenül átveté magát a párkányon.

Ott állt azután menyasszonya ágya előtt a menyegzői éjszakán, s azt mondá neki:

— Én vagyok! Én vagyok a te vőlegényed. Most jövök a menyegzői ágyból: a Duna fenekéről. Nézd, milyen hideg a kezem!

A leány félve vonta vissza a kezét, talán mert amaz oly hideg volt? S takarójába burkolta magát erősebben. De nem tudott kiáltani. Érti ezt sokszor az ember, mikor álmodik, és akarja kiáltani, de nem tud.

— Hermina — szólt hozzá a vőlegény vagy a rém, vagy az álomkép, vagy ki tudja mi —, én a halál országából jövök, s ha akarod, ismét visszamegyek oda.

A lámpa most elég fényesen lobogott, a leány láthatta, mint csorognak le a vízcseppek vőlegénye szép fekete hajfürteiről, mint reszketnek kezei a hidegtől, és eszébe juthatott akkor, hogy egy viharos órában az őt betakarta hosszú köpenyébe a hideg és zápor elől, s lassan kinyújtá fehér gyöngge kezét takarója alól, s megfogva azt a hideg kezét, odavonta azt a takaró alá, s lehetével elkezdé melengetni csendesen.

— Most már tudod, hogy ki vagyok — suttogá hozzá az ifjú. — Most már tudod, hogy szeretted-e, vagy sohasem?

Ez kérdés volt: feleltek rá. A leány rányomta ajkát a magához vont kézre.

Az ifjú tovább suttogott.

— Meg vagyok gyalázva, nyomorult üldözött lettem, és semmi mentségem nincsen, mindent megérdemeltem. Tudod-e ezt? Hiszed-e ezt?

A leány hallgatott, és reszketett.

— Meggyaláztalak téged is, szégyent, bánatot hoztam reád, a világ nevetett rajtad, és rokonaid méltán sírnak.

A leány fájdalmasan tekintett a beszélő szemeibe, és kezét keblére szorítá, mintha némán könyörögne, hogy mondjon e szörnyű vádak helyett egy mentséget, egy vigasztaló szót.

Lőrinc arca egészen átváltozott most: mély fájdalom vonult el vonásain, szemei megteltek könnyel, még szólni akart valamit, de ajkainak reszketése nem engedé azt kimondani, azután egyszerre térdre esett az ágy előtt, és arcát annak vánkosaiba temette, s elfojtott hangon sírt, és e szót rebegte:

— Óh, mint szeretlek! . . .

A leány lassan fölemelkedék, csendesen odahajolt fölé, s amint az észre nem vevé, halkán megcsókolá homlokát.

Lőrinc felvillanyozva emelte föl erre fejét, s hevesen monda neki, megfogva mindkét kezét a leánynak:

— Te is szeretnél engem. Szeretsz még most is, és akármit vétettem ellened, szeretni fogsz — s e közben mindig közelebb vonta őt magához . . . a lámpa fényesen lobogott, szentképek, istenszobrok ott a falon oly intő komolysággal derengtek a lobogó fényben; egyszerre kialudt a lámpa, intő képek eltűntek a sötétben . . . menyasszonya arcát megcsókolta a vőlegény . . .

A szél kacagott: hahaha! Kacagott Malárdy Ferenc kandallójában, s végigkacagott a hosszú folyosón, az álmatlan vendégek, rokonok ajtajait rúgdalva: hahaha! Végigiramodott a rónán, és bekacagott minden ház kéményén, és nekikerült a Dunának, két embert talált egy csónakon, akik valamit keresnek a víz alatt, azoknak is szemeik közé kacagott: hahaha! hahaha!

A szél derék, vidám fickó, olyan tréfásnak találta azt a gondolatot, hogy a vőlegény megcsókolta menyasszonya arcát lakodalma éjszakáján, mikor a rokonok legjobban siratták mind a kettőt.

BAJCSY URAM KÍSÉRTETE

— Ahol van, megint jön! — kiálta fel Bajcsy uram kétségbeesve, amint valami setétség pillanatra elhomályosítá az ablakát. Más észre sem vette volna, hogy mi az? De ő meglátta, megérezte, egy perc alatt felfogta, amint nagy veszedelem idején szokás, hogy az senki sem más, mint Mákosné szomszédasszony: idejön, taréjos főkötő van a fején, rossz hírt hoz.

— Zárjátok be az ajtót!

Ez a parancs elkésett; mire az inas kiszaladt, már akkorra Mákosné asszonyom benn volt az udvaron; megcsókolta az inas szurtos pofáját, s megcirógatta a kutyákat, és jött befelé egy kardsapás nélkül.

Bajcsy uram meg volt szorulva, elhányta kezéből fegyvereit: árját, dikicsét, s be nem várva az ellenséget, futott belső szobájába, azt mondva a hátrahagyott várórségnek, hogy hazudjanak egyet Mákosné nagyasszonynak, olyan formát, hogy a mester nincs itthon.

Azután az ajtóra tette a fülét, s hallgatta, hogy mi fog következni.

Rettenetes fordulat! Mákosné asszonyom, mikor azt hallotta, hogy Bajcsy uram nincs itthon, azt felelte rá, hogy tehát itt marad, és megvárja, míg hazajön.

S azzal leült szépen, s beszélgetni kezdett a legényekkel jó időről, rossz időről, vízáradásokrul, ágy alá elbújt zsvínyokrul, rettentő hármasságokrul; hajókat süllyesztett

el a Dunán minden rajta levőkkel egyetemben, kisgyerekeket etetett fel kocamalacokkal, s rettentő dolgot művelt egy nagy óriási kígyóval, ami itt a Csallóközben minden éjszaka bejár egy szoptató asszonyhoz, s annak a tejét alattomban kiszopta. Olyan igaz, hogy még hetven esztendő múlva is megesküsznek rá.

Bajcsy uram reszketett a dühtől és a félelemtől odabenn. Már nem megy el; már itt marad délig! Mit csináljon? Az ablakon ki nem szökhetik, mert vas van rajta; végre azt gondolta ki, hogy lefekszik, és betegnek teszi magát.

Le is feküdt szépen csizmástul, bőrkötényestül az ágyba, ahogy a beteg emberek szokták, onnan kiáltott át a másik szobába.

— Te, Miska te! Miska inas!

Miska bedugta az ajtón bozontos fejét, éppen csak akkora nyílást csinálva rajta, hogy Mákosné asszonyom be ne repülhessen a feje fölött.

— Mondd meg a nagyasszonynak, hogy itthon vagyok, hanem beteg vagyok, fekszem; nagyon sajnálom.

— Micsoda? — kiálta fel szörnyűködve a nagyasszony, s iparkodott a képét még hosszabbra húzni, mint amekkora; — az én kedves szomszéduram beteg, és nekem nem mondják! Mi baja van az Isten szerelmeért?

— A hideg lel . . . — nyöszörgé az árva.

Valóban is lelte egy kicsit a hideg.

— S én nekem nem mondják! — méltatlankodék a jó asszonyság; — pedig én milyen jó orvosságát tudom a hideg-lelésnek. Hol van egy kis pápafű? Talán nincs is a háznál? No, van nekem. Itt van, itt van a tarisznyámban; óh, én mindenfélét hordozok magammal, az ember nem tudja, hogy mikor lehet rá szüksége; óh, én ezzel már sokakat kigyógyítottam. Mindjárt megfőzöm, csak egy kis bögrét kapjak.

Azután odakinn a konyhában addig erőszakoskodott, amíg egy bögrét lefűelt, vizet forralt benne, megfőzte a

pápafüvet, leszűrte csészébe a levét, s vitte be nagy áhítatossággal Bajcsy uramnak.

Az csak nézett rá félszemmel onnan a paplan alól.

— No, kedves, édes szomszéduram, itt van, tessék.

— Micsoda?

— Herbatej, nagyon jó herbatej; várjon, majd megfűjöm, hogy ne legyen olyan forró.

Bajcsy uram azzal a tehetetlen félelemmel nézte, mint fújja a nagyasszony a herbatét, amint azok a kis mókuskák nézik a nagy kígyót, amely őket el akarja nyelni.

— No, nem meleg már: megihatja. Kóstolja csak meg.

— Nem kell nekem.

Mákosné asszonyom azzal az ápoló gyöngédséggel, amivel a durcás kisgyermekeket szokás rávenni, hogy vegyék be az orvosságot, emelte saját ajkaihoz a drága jó főzetet, s egyet szüröcsölt belőle.

— Jaj, de jó; óh, be fölséges. Kóstolja csak meg, igyék csak belőle kedves, édes szomszéduram. Meglássá, hogy mindjárt jobban lesz tőle.

— Kell a pokolnak.

— Ettől egyszeribe megizzad.

Izzadt szegény anélkül is.

— No, csak egy kortyot, no csak egy cseppet, csak egy kanálkával!

Addig-addig unszolta Mákosné asszonyom a becsületes férfiút azzal a gonosz keserű lével, míg ez végtére elvette a kezéből a csészét, s úgy vágta a földhöz, hogy milliom darabra törött.

— Zsámfáter hordtát! Mikor én nem ihatnám, akkor én nem iszom.

Azzal felkelt gorombán az ágyból, s kiment a műhelybe dolgozni, ahol azután még félóráig bősztette Mákosné asszonyom azzal, hogy de bizony feküdjék le, mert látszik a szemeiből is, milyen rosszul van: hogy izzad a homloka,

mint ég a képe; jó lesz azt a drága életét kímélni, amit Mákosné asszonyom saját vérével is megváltana, ha lehetne. Most pedig nem jó a betegséggel tréfálni: járvány van; erős emberek egyszerre meghalnak; tudta név szerint mindazokat előszámlálni, akiket e héten eltemettek, és még egyszer annyi ágyban fekvő beteget, akik szintén halálrováson állnak, amitől Bajcsy uramat őrizze meg az Úristen.

Bajcsy uram hagyta őt beszélni.

Végre rátért a dologra.

— Biz a jó tisztelendő asszony is meghalt. Szép temetése volt; hisz Bajcsy uram maga is ott volt, hát jobban tudja. No, de jól járt. Jobb volt neki egy héttel hamarább, mint később. Jó az Isten mindenkben; jót akart vele szegénnyel, hogy hamarább magához vette.

— Hát már aztán miért volt neki olyan jó hamarább meghalni?

Mákosné asszonyom pantomimice mutogatá négy ujjával és szemöldökrángatással, hogy ennyi ember előtt olyan dolgokról beszélni bajos.

— Csak mondja el a nagyasszony, ha már a nyelvén van; ha én azt mondom a cselédeknek: amit most hallottatok, azt tovább ne merjétek adni, akkor ezek még szakállas vénember korukban sem mondják el senkinek, amit hallottak; egyébiránt pedig amit a nagyasszony tud, úgyis tudja azt már holnapután az egész város.

— Ejnye, hogy tréfál velem megint, kedves komám-uram; de hála Istennek, hogy már tréfál; ez arra mutat, hogy jobban van. Ha tehát nem áttolja, hogy a cselédnél előtt beszéljek, hát lássa, bizony az rettenetes eset: tudom, hogy a szegény tisztelendő úr sem él utána sokáig; nem élheti túl azt a nagy gyalázatot meg azt a nagy fájdalmat.

— Miféle gyalázatot?

Mákosné asszonyom közelebb húzta a székét a mesteréhez, s széttekinte a legényeken, ha vajon hallgatják-e mind.

— Hát mit mondtam a múltkor, ugye? Mondtam ugye, hogy a Lőrincke egy zsványbandába elegyedett.

— Zsámfáter hordtát! Ne beszéljen olyan bolondokat!

— De ha úgy van. Mint haramiavezér kirabolt egy Kadarkuthy nevű öreg bárót, annak a hintáját, lovait is elvitte, s kocsisával, inasával egyetértve, saját magát adta ki a báró fiának, s iszontató sok csalást elkövetve minden vidéken, utoljára annyira vitte a vakmerőséget, hogy idejött a Csallóközbe, a tekintetes alispán úr jószágába, s ott is elbolondított minden embert.

Bajcsy uram erre azt tette, hogy elkezdett nevetni.

— Ez már aztán a szép história. De már ezen agyon kell magamat nevetni. Miska inas, neved te is! Neved szedte-vedte, ha mondom. Nevedetek valamennyien!

Bajcsy uram legényei, kiváltképpen pedig Miska inas a sutban, taktusra nevettek mesterük buzdítására; András úr a szemeit is törülte bele, olyan jól esett neki a nevetés.

Mákosné nagyasszony nem engedte magát azáltal a sodrából kihozatni. Egy kicsit maga is elmosolyodott a dolgon; mintha ő is találna benne valami mulatságost, s amint elhagyták a nevetést, megint folytatta tovább.

— Iszontató vakmerőség volt az, kérem alázatosan, olyan közel tulajdon szülőtte városához merészkedni; amíg a szegény tisztelendő úr hetedhét országon messzeföldön lótot-futott csavargó fia után, azalatt ez három mérföldnyire . . .

— Kszikkrkrphühühü! . . . — Miska inas hiába túrtóztette a nevetést, kipattant belőle egyszerre, mint egy bombából a töltelék a nagyasszony háta mögött, s rákezde megint az egész legénység a hahotát.

A nagyasszony megvárta, míg elhagyják, s mondta tovább.

— Azalatt ez alig három mérföldnyire a várostól, az alispán kastélyában dőzsöl; játszik, kocsikázik, s bolondítja a világot.

Most Mákosné asszonyom előre integetett Miska inasnak, hogy ne nevéssen bele, mert igen nagy dolgot akar mondani.

— Sőt még mit tett? Megkérte az alispán úr leányának a kezét, a Hermina kisasszonyét, s annyira elkábította őket, hogy hozzáadták, és meg is eskették vele.

— Brühühühihihi! — pattant ki megint Miska inasból a jókedv; mégpedig ezúttal olyan váratlanul, hogy a nagyasszony felugrott ijedtében a székről; éppen háta mögé jött nevetni a neveletlen semmirevaló.

Mákosné nagyasszony folytatta.

— Szerencsére tekintetes Vasady táblabíró úr előtt gyanús lett a dolog, s írt a nagytiszteletű úrnak, hogy itt meg itt egy fiatalember jár, aki nagyon hasonlít az ő elveszett fiához; mire a tisztelendő úr mindjárt sietett vissza, s éppen akkor ért oda, mikor már az ifjakat össze is adták, s a tekintetes alispán úr nagy büszkén nézte, mint járja az ő kisasszonya a minézet egy gróf úrfival, hogy lesz már most az alispány leányából grófné nagyságos asszony. Akkor egyszerre... Miska te, bele ne nevéss a szavamba, mert pofon verlek... belép a nagytiszteletű úr a táncoló sereg közé, megfogja fülénél fogva a nagyságos gróf úrfit, s kikorbácsolja a házból...

— Aztán akkor felébredt a nagyasszony? -- veté közbe Bajcsy uram tréfálkozva.

— Hja jah: bár hiszen csak úgy álmodtam volna, de nem az volt annak a vége, hanem a tisztelendő úr odakinn megláncolta erős vasbékóval a Lőrinc két, s úgy akarta magával elvinni a vármegye tömlőcébe. Hanem amint vitte volna, hát egyszer a furfangos ifjúcska, mint a kesztyűt, leveté kezeiről a békókat, s egyszerre beleugrott a vízbe.

— A szekérről?

Mákosné asszonyom türelme már kezdett oldozódni.

— Ej, dehogya a szekérről: a ladikból; hiszen a ladikon vitte magával.

— Ugyan ne beszéljen már. Ki hallotta azt valaha, hogy ladikon utazzék valaki; ne hazudtolja meg magát szomszéd-asszony minden lépten-nyomon. Hova akarta volna vinni ladikon?

— Már akárhova akarta vagy nem akarta, elég az hozzá, hogy a Lőrincke beleugrott a Dunába, és oda is vészett, mert meg nem találták többet, pedig egész éjszaka keresték.

— Mese, mese, meskete, tehén füle fekete.

— De az bizony nem mese: valaminségesen az sem mese, hogy a Hermína kisasszony meg azon az éjszakán elszökött az alispán úr házatól: semmit sem vitt magával, mint az egy öltő ruháját; senkinek sem szólt, senki sem tudja, hová lett; azóta is keresik, de hírét sem találják . . .

— Trühihahuhuhu! — röhögött közbe egyszerre Miska inas, hiába fogta be két kézzel a száját, hogy ki ne törjön rajta a nevetés, mire a nagyasszony, búcsút véve keresztyéni flegmájától, kirúgta a széket maga alól, s dühösen, mint a vadmacska, rohant neki tíz körömmel a pajkos siheder üstökének; az pedig uccu keresztülbújt az asztal alatt, s futott ki az ajtón; a nagyasszony mindenütt utána a konyhán, az udvaron végig: a semmiházi kölyök három percig szaladgáltatta a jámbor amazont maga után a kút kámvája körül; azzal egyszerre rést kapva, visszafutott a konyhába, becsapta maga után az ajtót; kizárta rajta a nagyasszonyt, s hagyta őt odakívül nagy hasztalan dörömbölni, maga pedig nagy diadallal visszerült a műhelybe.

Miska inas még akkor is rendén találta nevetni, mikor a műhelybe lépett, s csak akkor vette magát észre, mikor egypár egészséges poflevet kapott cirmos pofájára jobb és bal felül. Ez mesteruram tenyere volt.

— Zsámfáter hordta! Azt mondom, hogy ne ne vess, mert pofon ütlek! (Bajcsy uram elébb szokott adni, azután fégni.)

Miska inas bámulva nézett szét; a mester olyan szomorú volt, és a legények mind komolyan hallgatva dolgoztak a tűke mellett; mint mikor valami nagy baj történt. Itt csakugyan nem lesz jó helyén nevetni.

Mákosné asszonyom rövid időn megint valami új tortúrát gondolt ki szerencsétlen szomszédja kínzására.

Bajcsy uram szerette a friss levegőt; a szép tavaszi napok jártával rendszeren nyitva tartá ablakait, hogy a házak előtti fák egészséges illata keresztüljárja szobáit; úgy dolgozott nyitott ablakoknál.

A nagyasszony most már nem került az ajtóra, hanem egyenesen az ablaknak ment; benézett, meglátta Bajcsy uramat; köszönt neki — és ott maradt.

Lehet ennél válogatottabb neme az injúriának, mely ellen a törvény nem ad semmi védelmet?

A házából kitilthatja, kicsukhatja az ember, akit nem szeret odabenn látni, tarthat harapós kutyákat, amiktől be ne merjen menni, de ablakából nem parancsol; ott megállhat, és bebeszélhet akárki.

Bajcsy uram érteni kezdte azon okos emberek építészeti elveit, akik nem hozzák ki az ablakaikat az utcára, hanem elébb egy kerítést húznak az épület elé.

Korán reggel, még meg sem volt fészülködve: már ott volt az ablakban a nagyasszony, s kívánta a jó reggelt Bajcsy uramnak, s elmondta neki, hogy mit álmodott.

És azt mindig olyan szörnyű kísértetes hangon mondta, hogy az embert agyonrémítette vele, s elrontotta a kedvét egész napra.

— Jaj, kedves, édes Bajcsy komámuram, vigyázzon magára, az Isten áldja meg: nagyon rosszat álmodtam az éjjel felőle. Azt álmodtam, hogy mezítláb láttam térdig sárban járni kedves komámuramat; az pedig rosszat jelent; sárban járni: — nagy gyalázat, mezítláb menni az utcán — sok ellenség; — vigyázzon magára: az ellenségei gyalázatot ne ejtsenek rajta.

— Nekem nincsenek ellenségeim. Jó csizmát varrok, senkivel sem pörlekedem, senkire sem haragszom.

— Jaj, de nem tudhatja az ember, hogy mikor várja a veszedelem. Jobb attól őrizkedni, kedves komámuram.

Bajcsy uramnak azután egész nap ki nem ment a fejéből, hogy hol lehetne őneki olyan ellenséget fölfedezni, aki őt gyalázza.

Másnap megint odament az ablakba Mákosné nagyasszony.

— Jaj, kedves, édes komámuram, ma megint nagyon rosszat álmodtam. Azt láttam, hogy kedves komámuram aranyos ruhába volt öltözve, nagy paszomántos övvel, prémes kalppal a fején, sok nagy uraság, tenger nép jött a házához, felültették egy pompás aranyos hintóba, úgy vitték végig a városon. Vigyázzon a kedves egészségére, kedves, édes komámuram, valami kár ne essék benne. Ez az álom nem jót jelent. Aranyos ruhában lenni: nagy betegség; hintóban menni: véletlen halál; igen sok embert látni: gyászos temetés. Őrizze magát, meg ne hűtse magát, kedves komámuram, éhomra ki ne menjen a szobából. Le ne vesse a flanelleklíjét, mikor lefekszik. A tavaszi levegő hamar megárt az embernek: patécsot, torokgyíkot kaphat, nem ártana egy kis ezerjófűvet meg deákliliom-flastromot tartani a háznál.

Bajcsy uramnak máris borzongatta a hátát valami. Szenvedő arccal fordult a nagyasszony felé.

— Ugyan kedves, édes, jó nagyasszony; tegyen meg egyet a kedvemért, ha nagyon kérem.

— Szívesen, kedves, édes komámuram, mi legyen az? Akár a lelkemet is odaadom, ha kéri.

— Tegye meg kérem alázatossággal: álmodjék már egyszer más valakiről is, ne csak mindig énfelőlem.

Ámde arról nem tehetett a nagyasszony, ha jövő éjjel megint csak Bajcsy urammal álmodott; s azt már csak mégis meg kellett neki mondani, mert most az egyszer jót álmodott róla:

— No, az éjjel jót álmodtam, kedves Bajcsy komámuram; hála légyen az Úristennek, ez nagyon jó álom volt. Azt álmodtam, hogy kedves komámuram meg volt halva, és ki volt terítve a koporsóban, a koporsó mellett égő fáklyák voltak tafotára nyomtatott címerekkel.

— Hát az valami jó, ha én meghalok?

— Nono, ne tréfáljon kedves komámuram, tudja, hogy álomról van szó, ez pedig nagyon jó álomnak, ha az embert halva látják. Óh, az igen jót jelent. A fáklyák meg a címerek azt jelentik, hogy valami nagy-nagy dicsőség vár kedves komámuramra; a halál pedig azt jelenti, hogy kedves komámuram — megházasodik. Én annyit sírtam álomban: ez azt jelenti, hogy igen nagy váratlan öröm fog érni.

Bajcsy uramat már itt megint elhagyta a türelem. Oda ment csendeszen az ablakhoz, mintha valami titkos dolgot akarna mondani a nagyasszonynak, s kérte, hogy figyelmezzon rá.

A nagyasszony odatartotta a fülét:

— Tudja a nagyasszony, hogy az a híres debreceni professzor Hatvani mit szokott mondani az álmokra?

A nagyasszony kíváncsi volt azt meghallani.

Bajcsy uram szép halkán súgta a fülébe:

— Hát azt szokta mondani, hogy bolond, aki az álmaikat elmondja másnak, de bolondabb, aki meghallgatja.

Azzal becsapta az ablakot, s ráfordította a závárt.

VALAMI VAN A LEVEGŐBEN...

Ezerhétszázkilencvenet írtak a keresztyén világban, amidőn igen különös idők kezdtek jární itt minálunk.

Hosszú tél végén megérzi azt az ember, azt a jótékony mágnesi hatását a közalgó tavasznak; a nap melegíténí kezd, itt-amott zöld fű támad elő a földből; az ember vágyík ki a szabadba, s édesnek találja a levegőt. Tavasz lesz.

Hangyák, apró szorgalmas bogárkák jönnék elő a földből, nagy sürgés-forgással, mutogatják magokat lakott szobákban; kedvetlen kakasok vígabbán kezdenék szónokolni, foglyul maradt gólyák kelepelnek, szárnyaikat rázzák, bebörtönzött madárkák énekelnek. Tavasz lesz.

A téli unalmas kabátok tünedezni kezdenék a járókelők-ről, vidámabb viselet jelen meg szerte az utcákon; az emberek magok is nyájasabbak, nem panaszkodnak nátháról, hurutról, egy jótékony időváltozás véget vetett minden bajnak; a téli mogorvaság eltűnt az arcokról, új életerő villanyozza át az idegeket. Tavasz lesz.

És néha-néha valami kedves, meleg szellő fuvall át a tájon, mely olyan szép csuda reményeket ígér fűnek-fának és emberi szívnek, hogy megtelik vele minden bimbó, minden szív.

Ezerhétszázkilencvenben ezt a kedves előérzetét a tavasznak sokkal korábban élvezte minden bimbó, minden szív, mint egyébkor.

Hosszú-hosszú fagyos tél volt, a hőmérő oly fokra süllyedt a fagypontra alól, amelyen már az emberi szívek is meghűlnek, és a hazaszeretet csak fagyott állapotban jön elő.

Elfagyott a múltak szép emléke; hó fedte a közérzetet; jégcsapokra lehelt a költő hó szerelme: az emberek nyelvét megcsípte a dér, hogy nem tudtak magyarul beszélni többé.

Bús medve volt a mogorva honfi, benn ült magányos odújában, s nézte, hogy nő fel ablakáig a hó, s ha néha besütött rajta a napvilág, mormogta magában: „Maria purificante, sole micante, majus erit frigus, quam fuit ante” — s azzal tenyerébe verte pipáját, fálnak feküdt, s iparkodott magával elhitetni, hogy alszik.

Jégpáncél fedte a négy fehér folyót, magas hó a három halmot, az ember azt gondolhatta, talán a nyár sem olvasztja azt el onnan.

És ekkor kisütött a nap.

Megjelentek az apró szorgalmas hangyák, hírt hordva minden házhoz; előjöttek kemencehasadékokból, pest aljából; meleg szellő köszöntött be az ablakon; „Jön a tavasz”, hó és jég elolvadt; fagyott virág, dermedt állat életre kelt; feltisztult a négy folyó, kizöldült a három halom, és azután minden folyó és minden halom és minden, ami élt, szóval, színnel és melegségével hirdeté, hogy itt a tavasz.

Február elején jártak; mindenütt, minden palotában, minden kalyibában, a zöld mezőn és a zöld asztalnál egy gondolat foglalt el minden lelket: József császár rendelete, melyet az erős lelkű fejedelem jan. 28-án bocsátott ki ő magyar népéhez.

A fejedelem levelének végső sorai, miket e tárgy felől egy nagy kormányférfihez írt, azt mondják: „Szívem szerint óhajtom, hogy Magyarország ezen körülmény által boldogságban s a jó rendben annyit nyerjen, mint én kívántam neki rendeleteim által szerezni minden ügyeiben.”

E szavak boldoggá tettek egy egész népet.

Csak egy meleg mosolyába került a „napnak”, hogy paradicsommá változzék a föld, ahol minden örömet lehel, áldást sóhajt vissza az égre; milliók mosolya derült fel utána, egész tájak más szint váltottak egyszerre, minden szem örömkönnyel tekintte felfelé. Hogyne volna kedve a napnak melegen sütni, mikor sugárait ilyen harmatban fűroszthati!

Csak két új eszméje maradt meg örökül a nagy fejedelemnek, miket nem volt szabad eltörölni a január 28-i áldást-író tollnak; miknek fenn kelle maradni az ő nevének emlékére, az emberiség dicsőségére; amik felkísérik őt oda, hol a fejedelmek fölött ítélnék, s tanúbizonyságot tesznek mellette, hogy e fő megérdemelte koronáját ott is; e két nagy eszme volt: *a jobbágyok jobbléte és a türelmi parancs.*

Milliók boldogsága van e két eszmében kifejezve; oly millióké, akik Magyarország fiainak nevezettek, de akikkel elsőszülött testvéreik nem bántak testvérek gyanánt.

E két nagy eszmét nem hagyta elveszni a nagy uralkodó, amidőn egész élete fáradságos művét egy óhajtsáknak feláldozá.

Tehát minden örült, minden sietett ki a napfényre; régi poros öltözetek előkerültek, s megjelentek az utcán, vármegyeházak termei megnyíltak, s hangzottak zajos beszédek-től, tűzbe hányattak szomorú írások, divatból kiment kabátok, s rivalgó népünnepeken sütötték az ökröt, csapra verték a bort; pedig az emberek anélkül is ittasak voltak az örömtől.

Milyen szomorú alak ilyenkor, midőn mindenki vigad, egy olyan büszke ember, mint Malárdy alispán.

Az ember egyszerre kezd esni lefelé. Tegnapelőtt büszkeségének minden fénye vette körül; nagy, hatalmas befolyású férfi volt, nevét tisztelték, szerencséjét irigyelték, befolyását mindenütt hatónak tarták; bécsi udvaroncok s falusi kliensek hajtogatták derekaikat előtte, grófok, mágnások várakoztak előszobájában pártfogását esdve; mert ő volt a megye legfőbb bírója, s aki boldog akart lenni annak határain belül, az csak az ő akaratával lehetett; a birtokos nemesség családi összeköt-

tetésekért, a pörviselő nép kegyelmes hajlamáért járt utána, a köznemesség magasztalá azon erélyeért, mellyel a jobbágyság ellenében pártját fogta, előjogait oltalmazá, teherviseléseit másra rőtta; akik pedig ellenségei voltak, akik nem szerették, akiket bántott, eltiport, elnyomott, azok félték, reszkettek tőle és hallgattak, és eltagadták haragjukat. S a bámulat és a félelem távolában ott ragyogott a megközelíthetetlen Malárdy-kastély, melynek gazdagságát senki sem számlálta még meg, fényes, aranyos tornácaival, ezüsttükreivel, tündöklő csilláraival s illatos légkörével, melynek minden lakói magasabb lények, tündéralakok voltak.

És íme bomlani kezd a bűvkör. Amaz átokmondó ember megjelenése a legfényesebb ünnepély pillanatában, volt a bűvrontó jelszó. A ház legszebb tündére, a szép hajadon leány kezét adott egy kalandornak, ah, gonoszabb, — egy protestáns pap fiának. A vőlegény a vízbe ölte magát, a menyasszony éjszaka eltűnt, elveszett, a Malárdy név világ szájára került, kofák a piacon csúfra emlegetik a történetet; következik utána a többi. Az átok beleesett már a fájós részbe; és még beljebb fogja magát enni, be a szívig, az élő ütéig, míg hivatását nem teljesíté; s a Malárdy név dicsősége összeomlik fokról fokra; minden, ami ragyogó volt körülé, egész a pompás kastélyig, annak a vitorlás őrtornyáig, ezüstcsilláros tereméig, utolsó ivadékáig.

A császári rendelet visszaadta a rendeknek a tisztviselők választási jogát. A közörömben csak egyedül Malárdy döbönt meg. Nem történhetik-e itt valami?

Egy korábbi rendelet az alispáni hivatalt öröklővé tette, ez utóbbi ismét a népkegyre bízta annak elintézését, kik legyeknek a megye tisztviselői.

De hát mer-e a népkegy Malárdy ellenében ingadozni? Nem egyhangú felkiáltással választák-e meg őt a nemesi rendek négy tisztújításon egymás után hajdanában, nyertek-e a vele kijelölt nevek csak egy felkiáltó szót is, nincs-e ez a név

törhetlen presztízzsel körülvéve, hogy mást ne tudjanak a kicsiny emberek felelni a kérdésre, mint ezt?

Vagy talán a kicsiny emberek azóta nagyot nőttek? Tán jegyezte magában valaki, miket vétett a végzetes tíz év alatt a nép nagy embere a nép ellen? Hogy alázta meg a közügyet, azért, hogy magát felmagasztalja? Hogy vágatta kerekre dolmánya szárnyát, mikor még senki sem viselte úgy, hogy irtotta el bajuszát, mikor még mindenki viselte azt? Hogy zsarolta a kivetett gabonát, hogy mérette a földet, hogy számláltatta az embereket erőhatalommal?

Ámde még mindez nem elég arra, hogy egy oly hatalmat, mely csaknem korlátlan uralkodóvá vált már a megyében, egy nap alatt lerontson; és bizonyára Malárdy oly büszkén, oly hideg nyugalommal ülhetne alispáni székében a választóülés napján, ha valami nem volna a levegőben, ami feje körül szállong, s borús redőket von homlokára, valami sötét lény, mely évek előtt ember ajkáról született, azalatt sok felhőt és eget bejárt; s most visszazállt, és ott függ feje fölött.

Várjuk el leszálltát.

A „HYPPocreNE”

Azon kis városkának, mely elbeszélésem központját képezi, jutott az a dicsőség, hogy a hazai irodalom legelső csíráit keblébe fogadta.

Szomorú volt látni, hova jutott irodalmunk, tudományos életünk? Kik a XVII. században egy fokon állottunk Európa bármely nyelvű nemzetével irodalmunk kifejlődésében, kik azon időkből egy Zrínyit, egy Pázmányt, Eszterházyt, Csereyt tudunk felmutatni, száz év alatt oda süllyedtünk vissza, ahol a tatár, a beduin nemzet áll: nem! még annál is alább, mert az legalább meséit és tradícióit megtartja, de mi azokat is elvetettük; nevetni és megbámulni való dolog volt a tudós; nem űzte a tudományokat más, mint a tanárok, akiknek az kenyerük volt; szilaj léhaságban, hivatalvadászatban töltötte idejét a nemes fiatalság. Az arisztokrácia nagy része nem tudott magyarul írni, ha általában tudott valahogy írni; a gyermekek nevelését a táncmesterre bízta, s valami üres, sivatag kedélytelenség lepte el a nemzet minden rétegét, mint amelyből sikerült a lelket kivenni.

A nemzeti nyelv elvesztével elveszett a jó erkölcs is; gyáva, esztelen nemzedék kelt az erősek helyébe; a bóbíta az asszonyok fején cégére lett a könnyelmű léleknek, s a férfiak púderes fejében nem volt magasabb gondolat.

Ámde ez nem tarthatott így örökké.

Lehajolhatsz te árva nemzet egész a fekete földig, szét-

hullhatsz, elolvadhatsz: mikor a legvégsőre jutottál, akkor is felébredsz újra, s megújítod lételedet.

Mindezek ugyan nem regénybe való dolgok, s én biz elő sem hoznám ezeket, ha éppen elbeszélésem folyamához nem tartoznának.

De éppen ezen fordul meg történetünk egyik válpontja.

A legkeserűbb órákban, midőn alig pislogott az utolsó szikra a hamu alatt, a mi kis városunkban támadt egy igénytelen társulat, amely nevezte magát „Hazai nyelvművelő társaságnak”

Nagytiszteletű Gutai Thaddeus uram vezérlete alatt összeállottak a környék írástudói azon célból, hogy megpróbálják: vajon lehetne-e még magyar nyelven is írni.

Holmi kálvinista papok, tanárok, iskolamesterek voltak azok; ezekhez csatlakoztak a befolyásuk alatt levő ifjúság lelkesebbjei; azoknak közlekedése folytán kihatott a társulat hatásköre vidéki ismerősökre, írástudókra; azok is meglátogatták hetivásárok alkalmával a Szombat utcai nagy bádogtornyos épületben levő könyvtárt, ahol a tudósabb férfiak felolvasásokat tartottak nevezetesebb munkákból; a fiatalság verseket olvasott fel hellén és római klasszikusok mintájára, mikben a külső technika kívánt leginkább méltánylatot, sőt végre a társulat annyira kezdett vetemedni, hogy írott újságlapot is adott ki, mely házról házra köröztetett, s melyből ki-ki azt, ami neki legjobban megtetszett, ismét saját gyűjteményébe kiírta. Még akkor ez volt az irodalom pártolás egyetlen nyilatkozványa, hogy minden lelkes olvasó iparkodott azt, amit kedvesett olvasott, sajátkezűleg leírni. Egy ilyen gyűjteménynek magam is birtokában vagyok, amit három ilyen sáros világért, mint ez a mostani, nem adnék, minthogy azt éppen apám írta össze.

A mi kis városunk írott lapját nevezték Hyppocrenénak, s róla szintúgy az egész társulatot, melyet Malárdy alispán több ízben igyekezett betiltani, átlátva annak veszedelmes

voltát; de mindannyiszor siker nélkül, minthogy a társulat bölcs vezetője azt minden politikai irányzattól távol tudá tartani.

Hát még, ha azt tudta volna Malárdy, hogy aki ama Hyppocrenében Csaba álnév alatt azon szép ódákat írja, válogatott alcaicusok és hibátlan sapphicusokban, senki sem más, mint az ő tulajdon fia, Kálmán!

És hátha azt tudhatta volna előre, hogy egy szép este ama Hyppocrene teremében valami obskúrus ember, akinek senki sem is jegyette fel a nevét, azt a vakmerő gondolatot találja kimondani:

— Uraim! Holnap tisztújítás lesz a megyeházán. A császári rendelet megengedi, hogy a protestánsok is viseljenek közhivatalokat; nosza, tegyünk próbát, hogy a hivataljelöltek közé egy protestáns is kandidáltassék. Ha megbukik is a szavazáskor, legalább gyakorlatában maradunk.

Ki mondta, ki nem mondta ezt a szót? Nem keressük többé; a tény az, hogy másnap a tisztújítás előtti ülésen Vasady táblabíró a jelenvolt protestáns nemesség nevében követelte a főispántól, hogy közülök is nevezzen meg egy jelöltet minden hivatalra az alispántól kezdve le az esküdtekig.

Ebből veszedelmes vita támadt. Vasady pártfelei nem híresztelve el szándékukat, mind elfoglalták a jobb helyeket a teremben, s hathatósan támogatták vezérük indítványát; ki hízelt magának azzal a dicsőséggel, hogy ő maga fog kandidációba jöhetni.

Malárdy egyenkint látta ellenségeit a z'11 asztal mellől felállni és a protestáns nemes indítványát támogatni; mindazok, kiket valaha megbántott, lenézett, kiket részrehajló ítéletekkel sújtott, egymás után keltek föl előtte, s elmondák, hogy az indítványtevő kérelme jogos, és nem féltek azalatt az ő szeme közé nézni. Máskor nem merték volna azt; máskor hallgattak, máskor lesütötték szemeiket, ha ő rájuk nézett; de most — van valami a levegőben.

A zöld asztal végén, ott, ahol már a köznemesség csoportjai tolongtak, észre lehetett venni Bajcsy András uramat, az érdeemes csizmadiamestert, ki maga is hallgató és olvasó tagja levén a Hyppocrenének, ez ünnepélyes alkalomra ismét felköté kardját, s megjelent a megyeház teremében, szóval és tettel gyámolítandó az ő felekezetének szándékát, s ott várt, míg rája kerül a sor; nagyon látszott pedig az egész arcán, mennyire részt vesz a diszkusziókban; mikor valaki jót mondott, ő is úgy rakta utána szemmel, szájjal, szemöldökkel, bökte az ujjával előre a mondást, s csinált hatalmas kézmozdulatokat, ha a szónok maga elfeledte a kompetens gesztust; mikor pedig valami neki nem tetsző beszédet mondtak, akkor összevissza fintorgatta arcát, félrefordult előle, mint amit nem érdeemes már hallgatni; integetett mind a tíz ujjával, hogy nem ér az semmit; s ha leült valaki, akkor egyet köhintett, előre rántotta válláról a mentét, letette a kezét a zöld asztalra, s úgy látszott a képén, hogy mondani akar valamit, már a nyelvéen van; de megint feláll előtte más, s ő csak megint kénytelen elhalasztani mondását.

Malárdy igen jó taktikát vélt akkor követni, amidőn ezt a sajátságos alakot, melynek komolysága is tréfásan tűnik fel, a közfigyelembe iparkodott bevonni, s úgy tett, mintha az egész veszedelmes vitában őt semmi sem érdekelné, egyedül a humorisztikus csizmadiamester, örökké mozgó arcával, mely egyik percben mosolyog, a másokban haragszik; a körülé ülőket, sőt magát a főispánt is figyelmezteté Bajcsy uramra, s a heves szónokok egyszerre azt vevék észre, hogy a gyűlés főemberei nem őket nézik, hanem Bajcsy uramat ott az asztal végén.

Amennyire bosszontá az ingerlő fitymálás a szónokokat, oly kevéssé verte le Bajcsy uramat; ő e figyelmet igen illetékesnek találta, s midőn egy ellenzéki szónok éppen leghevesebb dikciója közepén nem tűrhetve a körülé terjedni kezdő gúnyos hangulatot, félbeszakasztá a szót, és leült:

váratlan szünet támadván, Malárdy gúnyos tréfával inte, hogy engedjék szóhoz jutni Bajcsy uramat; Bajcsy uram szólni akar; hadd beszéljen.

Bajcsy uram nem hagyta magát megzavartatni. Igenis, bátran előállt, s egyik kezét megtámasztva ököllel az asztalra, másik kezének mutatóujját pedig nyomatékos akciókra használva megszólala, mondván:

— *Justum ac tenacem propositi virum* (itt saját mellére ütött) *nec civium ardor prava jubentium* (itt az ellenpárt szónokait vágta meg mutatóujjával) *nec vultus instantis tyranni* (ez Malárdynak szólt) *mente quatit solida.*

Persze, hogy nevetett rá mindenki.

Malárdy féltréfásan szólt rá vissza:

— *Ne sutor ultra crepidam.*

Bajcsy uram visszavágott rá, jóslatterhes mutatóujját rázva szörnyen:

— *Quem dies vidit veniens superbum, hunc dies vidit fugiens jacentem!*

Ismét nevettek, de Malárdy kezdett haragudni, s félbüszkeséggel, féltréfával veté oda a csizmadiának:

— *Quod licet Jovi, non licet bovi.*

Bajcsy uram egyet rántott a vállán, kettőt a szemöldökén, s félvállról félig kacsintva odafelelt:

— *A bove majori discit arare minor.*

Malárdy is úgy tett, mintha nevetne. Az egész gyűlés jó kedvre lőn hangolva a klasszikus szóváltás által, s a derült hangulat el látszott mosni az ingerültséget, mit az elébbi heves viták támasztottak. Bajcsy uram mégis nagyon mulatságos férfiú.

Hogy a tréfa tökéletes legyen, Malárdy valamit súgott a főispán fülébe, amire az is nagyon elmosolyodta magát, s a fejével helyeslést inte.

Azután leküzdve mosolygását, komoly, hosszú arcot csinált; inte a rendeknek, hogy csendesüljenek el: a végzést ki fogja mondani.

Sokan még beszélni akartak: nem szükség, a tárgy eléggé meg van már vitatva. Az elnök az előadottak után elismeri, hogy a protestáns feleknek méltányos azon kívánságuk, miszerint a tisztválasztásra közülök is jelöltessék ki valaki. Ez óhajtnak ő nem is kíván ellenállani, s hogy mindeneknek eleget tegyen, a két alispánjelölt Malárdy Ferenc és Keresztúri István mellé harmadiknak egy kálvinistát tűz ki; megválasztván e célra *a legeszesebb, legtapasztaltabb és így legtekintélyesebb férfiút* e hitfelekezet közül; névszerint — becsületes, nemes — *Bajcsy András, csizmadia-céhmester uramat.*

AKI UTOLJÁRA NEVET

Támadt falrendítő kacaj e mulatságos kandidációra!

Hogyne! Az atyfiak alispánjelöltet kívánnak saját fajtájukból; debacchálnak, lamentálnak, okoskodnak ez óhajtásuk mellett, tüzzel-vassal vitatják jogaikat: elvégre a főnök elismeri kívánatuk alaposságát, s kijelöli nekik Bajcsy András uramat — a csizmadiamestert!

— Ki tehet ellene kifogást?

A májszter derék, becsületes ember, s a főispán ezt találta legokosabbnak, legnagyobb tekintetűnek mindazok között, akiből válogatnia lehetett.

Nem lehet panaszuk az atyfiaknak: kálvinista jelöltet kívántak — megadatott nekik.

Ez kétségtelenül oly mulatságos ötlet lehetett, hogy ama gyűlésen jelenvolt elődeinknek teljes mértékben el kell ismer-nünk azon jogukat, miszerint hangos hahotára fakadtnak legyen, s szánó mosolygással tekintettek a megszorított atyfiakra, akik az első meglepetés pillanatában nagyon megvalának zavarodva, s nem találták fel magukat e nem várt helyzetben.

Egy csizmadiamester az ő alispáni jelöltjük!

Malárdy ismét büszkébben kezdte szétekinteni. Sohasem érezhető magát ingatatlanabbnak azon a széken, mint most; a másik név csak hézagpótló kölöncnek volt mellette: a jámbor keresztyén nagy tiszteletnek tartja, hogy már az ötödik

tisztújítás alkalmával legyen jelölttársa Malárdynak, anélkül, hogy négy ízben összesen három szavazatnál többet kapott volna, ezúttal is bajosan fogja megkapni a negyediket. A harmadik jelölt pedig Bajcsy uram, a csizmadiamester.

Nem kell ide többet mondani, mint csupán azt, hogy Bajcsy uram, a csizmadia együtt lép fel Malárdyval pretenziónak az alispáni hivatalra; hogy aki ezt jól meggondolja, hanyatt fekdüdjék, és elkezdjen kacagni, amíg lélegzetében tart — oly valami képtelenségi humor volt abban; olyan elavulhatlan élce volt az, hogy még most is lehet rajta nevetni eleget.

Hogy fogják az atyfiak majd maguk között szidni Bajcsy Andrást, miért kellett neki most idejönnie, miért kellett megszólalnia? Ha otthon marad, senkinek eszébe sem jutott volna. Íme, most megtörtént rajtuk a nagy kudarc miatta.

A főispán inte a választó karok és rendeknek, hogy méltóztassanak szavazatra menni.

Lesütött fővel, hallgatva oldalogtak ki a bánatos atyfiak, vígan és kötekedve az ellenpárt felei; fenn a teremben csak a főispán és az előkelőbb hivatalnokok maradtak.

Midőn Vasady táblabíró egyik lábát már kitette a küszöbön, valaki az urak közül elnevette magát, Vasady megállt az ajtóban, és hátratekintett. Vajon ki nevetetett? Azután végigsimítá hosszú bajszát, s visszadörmögé dacos, kemény hangon:

— Méltóságos és tekintetes uraim, majd aki utoljára nevet . . .

Azzal a lábszarához csapta a kardját, s nagy csörömpölve odább ment.

(Van ez most dühben! Csak azért dolgozott olyan erősen, hogy majd ő jön kandidatúrába. — Ott van neki Bajcsy András.)

A jámbor Bajcsy Andrást pedig nem látta senki ebben az órában: úgy megijedt az, úgy elment haza, s úgy kilelte

otthon a hideg, ahogy még sohasem. Látta, hogy milyen irtóztató nagy bajt csinált saját személyében az egész közügynek; nem a saját szégyene, nem az a kacaj, amivel őt illették, nem az fájt neki: hanem az, hogy őrajta bukott keresztül hitfeleinek legfőbb törekvésük, őbenne lettek mind megcsúfolva; ő volt rajtuk a szégyen és megaláztatás. Szegény, becsületes ember! Milyen keserves kétségbeeséssel sírt, és nem merte mondani sem leányainak, sem legényeinek, hogy mi baja. Egy óra múlva úgyszólván majd elmondja azt nekik Mákosné asszonyom, akinek bár inkább teljesült volna be az álma, hogy fekünnék ő halottan a terítő padon, és vinnék ki szép diákszó mellett a temetőbe. Óh, mert hiszen most már tisztességesen el sem fogják majd temetni, s tisztelendő Gutai Thaddeus uram még a halotti búcsúztatójában is kipapolja, hogy íme, ez volt ama balgatag ember, aki miatt szégyent vallott az egész vármegye népe.

Ezalatt odafenn a megyeházán szépen elkészültek a szavazáshoz. A négyezer főre terjedő nemesség az udvarra volt gyűjtve, onnan bocsátották őket egyenkint a folyosón keresztül, melynek egyik végét egy kerek asztal foglalta el; annál ült három táblabíró ellenőrzése mellett három megyei jegyző, kiknek mindegyike a három külön jelölt szavazatait volt feljegyzendő.

Keresztúri jegyzője elég őszinte volt pipára gyújtani, s a tollát sem mártotta a kalamárisba, előre kijelentve, hogy neki itten semmi dolga sem lesz; amire Bajcsy jegyzője mulhatlannak találta hasonló tréfát mondani, kérve ellenőrző táblabíróját, hogyha el talál aludni, hát majd ébressze fel.

Mármost tehát — kezdődjék a multság!

A teremben őgyelgők között a mi jó barátunk Hugó Oszkár is ott volt, ki ezúttal szolgabírói hivatalra volt kijelölve valamelyik dunántúli járásba; annyi, mint bizonyos. Malárdyval közel rokon; Malárdy családtagja, mely nevet a család sarjadékai mindig úgy szoktak kimondani, hogy a

közepére teszik a hangnyomatot, így Ma-LÁrdy. A középső szótagonál felemelt fővel s még az asszonyi ág másnevű nemzedéke is fel szokta hányni, hogy ő is a MaLÁRdy-családhoz tartozik. Tehát ezt a Hugó Oszkárt leküldték az urak a terem-ből, hogy figyeljen a szavazás eredményére, s miután ott bizonyosan igen érdekes anekdoták fognak előadatni, azokat jegyezze fel, s koronkint hordja fel a terembe, a szavazás alatti unalmas időt rövidítendő.

Hugó Oszkár éppen az elejére érkezett oda, mikor Vasady táblabíró odalépett a szavazati asztalhoz, s összeütve sarkantyúját, büszke daccal mondá a jegyzőknek:

— Én nemes Vasady Gábor, kívánom alispánomul — nemes Bajcsy András uramat, a csizmadiát.

Azzal odaállt a táblabírák háta mögé, s nem hagyta el a folyosót.

A körülállók nevettek e patetikus föllépést, s a kuruc táblabíró szavait rögtön jegyzé egy szelet papírra Hugó Oszkár, mellé rajzolva komikus karikatúrában magát a hosszú bajuszú alakot is loboncos hajával.

Azután jöttek a szavazók egymás után; Hugó Oszkár, amint egyet megkapott, aki Bajcsyra szavazott, azt hirtelen lekarikírozta egy ív papírra; ebben nagy mester volt már; néhány vonással úgy odateremtette az embert, hogy mindenki ráismert. Örült neki; milyen remek albuma lesz ebből, hogy fognak rajta odafenn kacagni. Egyszer azonban tele lett az ív papiros, s ő kezdett megdöbbsenni rajta; hogy ez egy kicsit sok is már a jóból.

Belepillantott a szavazatok lajstromába, s még jobban elhült rajta, hogy meglátta, miszerint Malárdy szavazatai még csak a százasban járnak, s Bajcsy, a csizmadia, már a kétszázon túlhaladt.

Jónak látta felszaladni kissé a terembe; nem azért, hogy ezt megmondja, hanem hogy a tréfás torzképeket átadja; ott azt állítá, hogy nem tud a szavazásról semmit; még

nagyon az elején járnak. Magában reménylette is, hogy majd megfordul az arány: az ellenfél párthívei bizonyosan összebészletek, s előrefurakodtak. Majd vége lesz annak.

Egy óra múlva megint visszament.

Szinte meghökkent, midőn a lajstromokba tekintve, Malárdy neve alatt ötszáz szavazatot látott, Bajcsy Andrásé alatt pedig hatszázat.

Néhány percig volt ott, de már nem rajzolt torzképeket, egyik érkező ideszavazott, a másik amoda, néha kettő, három is jött Bajcsynak, míg Malárdynak egy; végre egyszerre egymás után jött tíz olyan ember, aki mind Bajcsy nevét mondta ki.

Ez annyira megrettenté Hugó Oszkárt, hogy ijedten futott fel újra a terembe, s Malárdyt külön hívva, fülébe súgá a fenyegető körülményt.

Malárdy homloka egy percre összehúzódott, azután ismét büszkén kiderült, mosolyogva vert Hugó vállára.

— Ne aggódjál, öcsém; elől mennek, akik a bolondját járják; majd vége lesz annak. Csak eredj vissza, és vigyázz a további folyamatra.

Félóra múlva azonban már ajtóstól rohant be Hugó, s az egész társasághoz intézte szavait.

— Méltóságos . . . akarom mondani tekintetes — azaz, hogy méltóságos és tekintetes urak; tessék valami intézkedést tenni; a csizmadiának már ezeren felül van a vótuma, Malárdy úré még nincs nyolcszáz.

Mindenki szóltanul tekintte rá, ez megdöbbenő hír volt.

— Én alázatosan megkövetem; nekem az a szerény véleményem van — dadogá a megrettent ifjú —, hogy itt mindennek Vasady táblabíró úr az oka, mert ott áll a szavazatszedő asztalnál, s amint jönnek a nemesek, akik pártjához tartoznak, rájuk néz, szemével int nekik, és azok rögtön elértik, s mind Bajcsyra szavaznak; úgyhogy annak már ezeren felül

áll a szavazata, míg tekintetes urambátyámé csak nyolc-
száz.

Malárdy sápadt lett a dühtől. A csizmadiamester!

— Nem kell engedni Vasadynak, hogy ott álljon az
asztalnál — kiálta egy a Malárdy-atyafiság közül. — El kell
őt távolítani.

A főispán rögtön leküldé egyik aljegyzőjét, hogy Vasadyt
szólítsa fel: miután neki ott semmi hivatalos minősége nincsen,
távozzék el.

Mikor a jegyző lement, már akkor Bajcsy állt ezerszázon,
Malárdy még nem közelíté meg az ezert.

— Tessék elvonulni innen, táblabíró úr — szólítá meg
a jegyző Vasadyt —, nem szabad senkinek befolyást gyakorolni
a választók véleményére.

— Szólok én valakinek? — kérdé Vasady.

— De int ön szemével; mutatja arcával, hogy mit
tegyenek!

— Nem azért állok én itt, hogy én szóljak tiellenetek!
— szólt erre dacosan a pártvezér; — hanem azért, hogy ti
ne szóljatok miellenünk. Ámde hogy azt ne higgyétek, mintha
az én szemöldököm tenné azt, amik itt történnek, eltávozom;
de ti meglátjátok — *hogy mégis a csizmadiamester lesz al-
ispán* ... Ti akartátok: úgy lesz!

Azzal eltávozott, kardjával és sarkantyúival végig-
csörtetve a folyosón.

E veszedelmes ember eltávozása mégis hatással látszott
lenni a szavazásra; ami különben a véletlen játéka is lehetett.
Malárdy szavazatai lassankint megközelíték Bajcsyét; ez
utóbbi szavazatai gyérülni kezdtek; egy-egy gyöngé szívű
ember megszégyenlette magát, mikor azt kérdezték tőle
gúnyosan, hogy a csizmadiát akarja-e alispánnak; s inkább
neutrális szavazatot adott, meg-megijesztve Keresztúri jegy-
zőjét, ki nem győzött bámulni rajta, hogy ez a derék ember már
húsz vótumot kapott — s olyankor az ő pipája mindig kialszik.

Délután két óra felé a szavazatok egészen egyenlők voltak; ezeröttszázon állt mind a kettő.

Lelkendezve futó hivatalnokok minden percben jöttek a terembe, jelenteni: már kettővel, már hárommal több a Malárdy szavazata, mint Bajcsyé.

Azután megint hátrament a viszony, s Bajcsyé lett több kettővel-hárommal.

És ez így tartott egy óra hosszat; és Malárdynak ez az egy óra nehezebb volt, mint egy század a pokolbeli kárhozatban. Minden percben azt hallani: most kettővel, most négyvel, ötten, tízzel erősebb ő, mint ama kigúnyolt, kinevetett, kézimunkától kérges kezű mesterember; s majd ismét az lesz négyvel, ötten, tízzel erősebb, miként ő; és aggódni a következő pillanatért és kínos verítéket törülni büszke homlokáról, sápadt orcájáról; ha e megvetett ember, ha e kigúnyolt nép diadalmaskodni találna fölötte! . . .

A kínzó várakozás nyomta, szorongatá a nagy urak szívét; minden perc újabb ingadozást adott a rettentő osztracizmus serpenyőinek; a legirtózatosabb küzdelem volt az: egy néma harc, hol sem fegyver, sem ész, sem a forgékony szerencse nem szólhat bele a diadalba, csupán az egymás után hulló számok; a hideg, érzéketlen számok: . . . ezerhatszáz ide, ezerhatszáz amoda; azután ismét kettő-három az egyikhez, kettő-három a másikhoz, egy csepp méreg, egy csepp balzsam, egy csepp remény, egy csepp kétségbeesés . . .

Senki sem nevetett már.

A sápatag arcok hüledező ajkakkal számlálák: 1750 Malárdy; 1751 Bajcsy András . . . Tán négy vagy ötszáz szavazó lehetett még künn az udvaron. Még azok egyszerre új fordulatot adhatnak a közitéletnek.

Ah, de még a győzelem esetére is megmarad az a szégyen, hogy egy Malárdyval, a legbüszkébb, leghatalmasabb férfival a Malárdy-családból négy óra hosszat küzdött egy alacsony kézműves, kit polgártársai nem azért emeltek fel, hogy őt

felmagasztalják, hanem hogy Malárdyt annál mélyebben alázák le. Óh, ez kegyetlen seb fog maradni örökké abban a büszke szívben!

Egy óranegyed múlva mosolygó arcú ügyfelek jönnek jelenteni örömmel, hogy a szavazás jobbra kezd fordulni. Malárdy már 1800, Bajcsy hátul maradt 1770-en.

Egypár reszkető hízelgő gratulálni kezd Malárdynak a kétségtelen diadalhoz.

A nemesek legbüszkébbike megvetőleg fordul el tőlük, s keserű kevélységgel utasítja el magától az üdvözlést.

— És ha megnyerném is azt, nem fogadnám el ilyen küzdelem után!

Óh, nem érezte ő azt, amit mondott! De — reszketett annál a gondolatnál, ha nem találna győzni; de — ragaszkodott, mint az élethez, a szavazatok jó eredményéhez; de — nem volt szívében elég úr, befogadni azt a megmérhetetlen gondolatot, hogy ő azon alispáni székéből, melyben huszonkét év óta második fejedelme volt ez országdarabnak, jobban rettegve kicsinytől és nagytól, mint maga az első úr az országban: a jövő órában leszálljon, és engedjen maga után föllépni oda egy embert, akit *gyűlölni szégyell*, s aki most éppen olyan ítélőbírája fog lenni néki ottan, mint volt ezideig ő annak.

Óh, e gondolatot felfogni, végigérezni kínjait részletenként át meg átküzdeni nem egy óra, egy élet is kevés.

És ő mégis azt mondja: „Nem fogadnám el, ha megnyerném!” — Ezt mondja akkor, midőn a diadal részére kezd hajolni. Mit fog mondani a következő percben, amidőn siető emberek, akiknek nyugtalan szívdobogása szempilláikon meglátszik, kékült szájjal susogják egymásnak: „A szavazás újra gonosz fordulatot vett, Bajcsy egyszerre sebesen halad előre, már az ezerkilencszázat is elérte, s Malárdy messze hátramaradt; akik most jönnek az udvarról, mintha összebeszéltek volna, szakadatlan egyfolytában Bajcsyra szavaznak; ötven közül egy nem említi Malárdyt.”

Malárdy arccal az ablak felé fordult, és öntudatlanul bámult ki az utcára, nem látott maga előtt semmit. Még csak azt sem vette észre, hogy az egész utca a megyeház előtt tömve, dugva van emberekkel, akiknek szemei mind egy tárgyon függenek: ez a tárgy az ő arca, mely azoknak odakünn bűvös jelzőül szolgál, amiről leolvashatják, mint folynak a dolgok odabenn; és ő nem tudja azt, hogy az ő halavány vonásait odalenn ezer meg ezer ember olvassa, hogy összevont szemöldekinek borúját, ajkai rángását magyarázzák, figyelemmel kísérik, csak azt hallja, amit háta mögött beszélnek.

Bajcsy szavazatai esztelenül szaporodnak; Malárdy nem halad.

Az a halavány kép ott az ablakban oly kőmerev szemekkel néz ki a világba.

Átkozott tréfa; Bajcsy szavazatai a kétezeret elérték. Ez éppen közepe az összes számnak, most már ha a többi mind Malárdyé lenne, még az sem segítene rajta, most már vége mindennek.

Az a fehér alak ott az ablakban oly merev, oly mozdulatlan, mint egy ijesztő szobor, halott arccal és üvegszemekkel.

Benn a teremben lassú zúgás. Olyasmit beszélnek, hogy a szavazások be vannak már fejezve: Malárdyé lett ezerkilencszáz; Bajcsy András, a csizmadia kapott kétezeret és százat.

Az a fehér szoborkép ott az ablakban egyszerre eltűnik helyéről: hanyatt esett a padozatra. Elájult — vagy tán meg is halt?

Mind a kettő jó ránézve: nem hallhatja, mint riad fel egy perc múlva kétezer és száz ember ajkáról a rettenetes dackiáltás:

„Éljen Bajcsy András, alispán!”

... Ki nevet utoljára?

TEKINTETES URAM!

— Zárjátok be az ablakot, eresszétek le a firhangot, ne lásson be senki az utcáról! — nyögé Bajcsy András uram, belső szobájában a bőrkanapén fekve, aminek az egyik támláját le lehetett kapcsolni, mikor az ember ki akarta nyújtani a lábát.

Két menyecske-lánya volt mellette; azok sírtak szegények, meg voltak ijedve nagyon, Miska inas pedig odakinn böngött a szögletben, hogy a mester úr meghal, már a lábai is dagadnak, mert nem bírja róluk lehúzni a sarkantyús csizmát.

András úr senkinek sem mondja, mi baja, csak annyit állít, hogy ő nagyon odavan, bizonyosan meg fog halni.

— Ne küldjete doktorért, ne menjete a patikába! Nem gyógyít meg engem senki. Bennem van már, amitől meghalok. Ne sírjatek, azt mondom: még kihallik az utcára. Mákosné asszonyom meghallja, és idejön, s nem enged keresztyéni csendességgel meghalnom. Azt mondom, hogy oda ne eresszétek a koporsómhoz, mikor kivisznek, hogy engem ott se bosszantson. El se is temessetek ebben a városban; vitessetek ki szekéren a herkali pusztára vagy az izsai rétre, vagy mit bánom én hová, s ott dobjatek bele egy gödörbe.

Két leánya jobbra-balra dült jajgatva e szomorú beszédei miatt az öregnek. A szegény Szabóné alig bírt a nagy fuldokló zokogástól könnyörögni neki, hogy ne mondjon ily rettenetes dolgokat többet; inkább engedjen eret vágatni magán.

— De iszen eret vágtak már énrajtam, véretem is vették — nyögé a szomorú ember —, megsimított már engem a guta tetőtől talpig; nincs már nekem több borbélyra szükségem. Megtettem a testamentomot, ott van a kihúzó fiókban, hagytam a szent eklézsiának ezer forintot benne azért, hogy tisztelendő Gutai Thaddeus uram majd szép prédikációt mondjon felettem. Kedves jó gyermekeim ti, kérlek szépen benneteket: tegyetek még másik ezer forintot hozzá, hogy ne tartson felettem prédikációt, ne szóljon felőlem semmit, meg se említse a nevemet soha, mintha nem is lettem volna. Ugye megteszitek azt szegény boldogtalan apátokért?

— Hiszen nem fog meghalni édesatyám, hiszen nincsen semmi baja; meggyógyul még.

— Hallgass! Nem hallotok valami lármát? Valaki közelít?

— Részeg emberek járnak az utcán.

— De azok nem részeg emberek. Mit kiabálnak? Ugye az én nevemet kiabálják? Ugye azt kiabálják: átkozott légy Bajcsy András! Ugye sárral hajigálják ablakaimat?

— Óh, óh! — bömbölt odakinn Miska inas: — hiszen sár sincsen az utcán.

A két asszony pedig most már maga is félni kezdett, mert a közeledő zűrzavaros hangokból csakugyan ki lehetett venni olykor Bajcsy András nevet.

Miska inas kifutott megnézni: mi az, s hüledezve jött vissza megint.

— Sok fényes nemes úr jön a ház felé, úgy tetszik, hogy tisztelendő Gutai uram is velük van.

— Idejönnek — rebegé András —, engemet keresnek; engemet büntetni jönnek. Legyen meg az Úrnak akaratja. De ti menjetek innen, kedves gyermekeim; ne legyetek akkor jelen. Menjetek, takarodjatok innen!

A két megrémült leány még annál jobban ragaszkodott édesapjához. Szegények nem képzeltek egyebet, mint hogy atyjuk bizonyosan valami veszedelmes összeesküvést forralt,

s most jönnek érte, hogy lenyakkazzák; akkor egyszerre három fejtel leütniök; mert öket el nem válnak töle.

Már a ház elé ért a közeledő zaj; s lelete hallani, mint kínálgatják egymást az emberek: ki menjen elől.

Bajcsy uram fölkelte a pamagról, és nem volt beteg többé.

— Ne sírjon senki, legyetek erősek! Amivel Isten meglátogat, azt el kell viselnünk erős szívvel. Akármit mondanak azon urak, senki ellenvetést ne tegyen rá; és akármit cselekszenek velem, senki védelmemre ne álljon!

A nemes férfiú nem ingadozott többé lábain, most már ő tartotta leányait, hogy el ne essenek, nem azok ötet.

— Most már jöhetnek, most már előttük állok. Itt a fejem, itt a nyakam, tegyenek velem, amit akarnak!

Az ajtó előtt tiszteletadó csoszogás, talpak zsúrolása hallatszott; azután kopogtatott valaki.

— Tessék! Szabad.

Az ajtó felnyílt. Legelül Vasady táblabíró és Gutai tiszteletes állottak.

— Ecclesia praecedit! — szölte maga előtt bocsátva a papot a kuruc táblabíró.

— Áldás, békesség a házban — szölte Gutai Thaddeus malasztal, s ismét helyet adott Vasadynak, ki sarkantyús toppanásokkal lépett a másik szoba ajtajában álló Bajcsy András elé, s ott levett kalpagjával üdvözölte a férfit, meghajtá magát előtte tisztelettel és mondá:

— Alázatos szolgája a *tekintetes úrnak*.

A családbeliek szerte elbámultak ez üdvözleten.

Mert megjegyzendő, hogy azon időben még nem hittak minden posztóruhás embert tekintetes úrnak, hanem éppen csak az alispánokat s a nevezetesebb hivatalviselőket.

— Üdvözlöm *tekintetes* Bajcsy András urat — folytatá Vasady —, s a nemes választó rendek nevében is gratulálok mind a *tekintetes* úrnak, mind a *tekintete nemes* vármegyének ahhoz a szerencséhez, mely mindnyájunkat ért ezen a napon,

midőn tekintetes uraságodat e megye elválasztá első alispánjának! Meg vagyunk felőle győződve mindnyájan, hogy a tekintetes alispán úr választásunk helyességét az idők folytával igazolni fogja; s nyugodt öntudattal emeljük a megyei hivatalok legmagasabb székére, jól tudva azt, hogy ama helyen többet ér egy lat igazságszeretet egy mázsa tudománynál. Mi diadalunkat ünnepeljük e választásban, s kívánjuk a tekintetes alispán úrnak, hogy örüljön velünk együtt, és éljen sokáig!

A terembe tóduló nemesek szava kiadta az éljent az udvarra, az udvarról az utcára terjedt az, s kiáltá ezer meg ezer ajk a hosszú, sokáig tartó éljent, mely messze a város közepén hangzott el; mert most már polgárok, hajósok és közemberek is odatódultak a hír hallatára, s oly tolongás volt a Megyercsi utcán, hogy szekér nem mehetett végig.

Bajcsy András uram nem tudott mit válaszolni nagy érzései között, csak kétszer-háromszor felsóhajtja magában:

— Legyen meg, uram, a te akaratod . . . Legyen meg, uram, a te akaratod.

És azzal valódi alázattal hajtá meg fejét, mint aki bizonytalán érzi, hogy azon szerencse, mely őt oly váratlanul érte, mily nagy teher, mily nehéz gondolat reá nézve, hogy e nagy feladat elviselésére neki nincs egyebe, mint becsületes, igaz jó szíve. Azt íme áldozatul hozza.

Ekkor odalépett hozzá tisztelendő Gutai Thádé uram, s megfogá a jámbor férfiú kezét, és megszorítá azt.

— Érdemes barátom, ki együtt viselted velem a látogatósok hajdani napjait, vedd ezt is az Úr megpróbáló látogatásaként. Minket boldogabb jövendők úttörőjének küld előre a sors, fogadjuk el az ő hívogatását, s felejtjük el a magunk örömeit és bánatait. Te igaz és buzgó ember voltál mindig, légy az a magas polcon is ezután; bizonyára az a nagy mester, ki a publikánusokból válogatá tanítványait, tenéked is adni fog erőt és szellemet, hogy helyeden megállhass.

A PUSZTA TÉREN

Este volt: a tisztújítási nap estéje, szép langymeleg tavaszi alkony.

Itt minden ház mögött kert van; a fák éppen virágoznak; egy futó eső után minden virág felveté illatát, az esti lég nehéz a kertek illó fűszerétől.

Kilenc-tíz óra között még bizonyosan minden háznál ébren vannak, öregasszonyok és urak kinn üldögélnek a házak előtt, minden kapu mellett lócák vannak az utcán, a gazdagabb házak előtt veres márványból; mert este ők is ott fogadják el vendégeiket; fiatal leányoknak azonban az ablakban van a helyük, miknek kidülő vasrácsai arra látszanak alkotva lenni, hogy azokba kihajolva, erős illedelmi rostély alatt társaloghassanak a szemérmes hajadonok imádóikkal; (azóta nagyot változott a világ, most a hölgyek magukon hordják a rostélyt).

És valaki csak az utcán van, a kapuk előtt, a kis padokon, a rostélyos ablakoknál, az mind csak egy tárgyról beszél; az elmúlt tisztújításról, Bajcsy uram csodálatos felmagasztaltásáról, a büszke Malárdy estéről.

Malárdynak nem jó volna ez órában itt ez utcákon járni; minden tizedik lépésnél nevét hallaná emlegetni.

Pedig a megyeházban sem lehet maradnia. Azzal a gondolattal, hogy e falak, miket úgy építtetett, mintha saját házat építtetné bennök, mik az övén kívül senki parancshangját

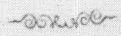
AZ
ELÁTKOZOTT CSALÁD.

REGÉNY.

IRTA

JÓKAI MÓR.

ELSŐ KÖTET.

PESTEN.

KIADJA HECKENAST GUSZTAV.

MDCCCLVIII

A regény első kiadásának címlapja

Collection Otto Janke.

Preis 2 Mark.

**Der
Fluch des Priesters.**

Roman

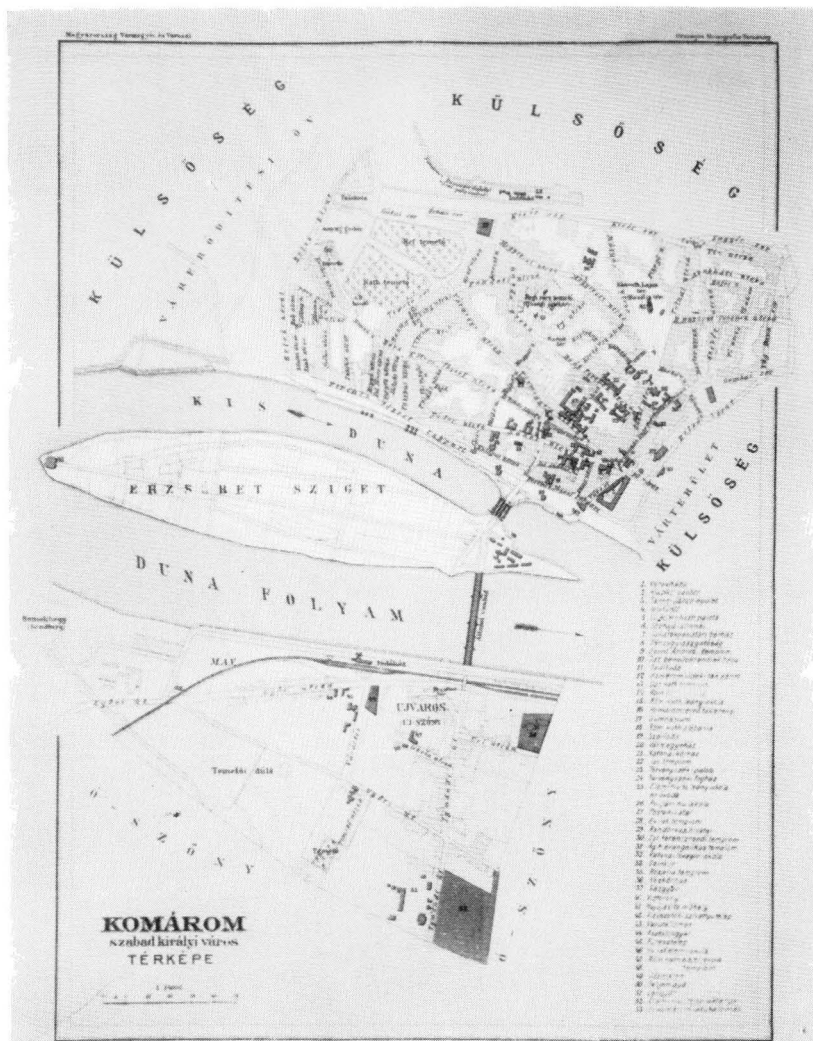
VON

Maurus Jókai.

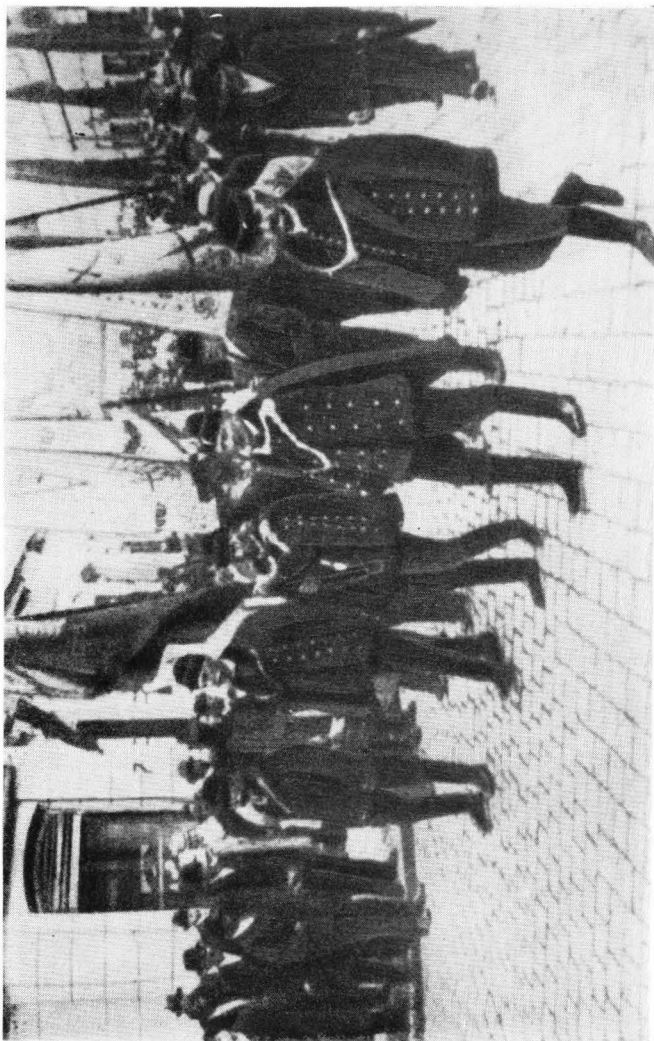

BERLIN. OTTO JANKE.

A regény német kiadásának címlapja

A régi Komárom térképe

Komáromi szekeresszázadák felvonulása

nem tanulták visszhangzani, miket el nem hagyott még akkor sem, midőn azok végigrepedeztek, s köveiket omlaták körüle, holnap egy más embert, egy alacsony semmi embert fognak uroknak találni. Nem kell-e e boltozatoknak lejjebb szállaniok, nem kell-e az ajtóknak küszöbeikkel leereszkedniök, hogy oly alacsonyak legyenek, midőn egy Malárdy belőlük kilép, hogy egy nyomorult kézművest bocsásson be maga után?

A megyeház udvarán még most is zaj volt; jókedvű nemesek tréfáltak, kiabáltak ott lenn; a lépcsőkön mindenféle ember szaladgált alá s fel, az ajtókat gondtalanul csapkodták be magok után; az alispáni lakosztály folyosóin hajdúk beszélgettek fennhangon, nem ügyelve rá, vajon Malárdy Xavér Ferenc szereti-e a csendet.

Malárdy nem bírt szobáiban maradni; a főispánnál estély van, odahítták, megköszönte, nem megy; azt izené, hogy most is rosszul érzi magát.

Azzal lement a hátulsó lépcsőn, keresztül a széles udvaron; az egy kerttel volt összekötve: e kert ajtaján át észrevétlenül kijutott az utcára.

A Nagymihály utca csendes, nesztelen hely; mind a két oldalát tágas veteménykertek és kertészlakok képezik: a munkás emberek jókor lefeküsznek, miattuk este akárki járhat az utcán.

A bukott nagy ember végigment a hosszú, tekervényes utcán, mint aki maga sem tudja, hogy miért megy, csak halad, hogy egy helyben ne álljon.

Micsoda elhagyott, félreeső utcákat járt keresztül-kasul, hol kidúlt-bedúlt palánkok képezik a két sort, s minő vidékeket jártak be azalatt siető gondolatjai. Midőn néha feltekintett, azt sem tudta, hogy merre jár, s midőn fel akart eszmélni, nem tudta, hogy miről gondolkozott. S azután csak ismét ment tovább, és merengett tovább.

Egyszer egy ily ismeretlen keresztutca vége felé érve, úgy tetszik neki, mintha azt a szegletházat ismerné már vala-

honnan. Amint közelebb ért hozzá, megdöbbenve állt meg. Ráismert a házra. Ott lakik Bajcsy András.

Dühtől és szégyentől reszketve fordult vissza, s nem ment el a ház mellett, hanem visszafordult a Rozmarin utcába; ott nagy volt a sár, azon a sáron gázolt keresztül; egy nyitott udvarról nagy kutyák rohantak rá, meg akarták harapni; szerencsére egy eltört ostornyelet talált a földön, azzal elkergette az ebeket; az ostornyél vége sáros volt, Malárdy megtörülte azt keszkenőjével, s nem hajította el, magával vitte, hogy másutt is oltalmazhassa magát.

És olyan elhagyottnak, olyan nyomorultnak érezte magát, mint egy iskolásgyermek, ki késő este megy haza tilalmas játszásból, s csavarog az utcán, kerüli a verést otthon; s idekinn fél a kutyáktól, csak egy tört pálcában bízik, amit a kezében tart.

Valahol ismét egy szűk sikátorba tévedt, mely olyan keskeny, hogy egyik házból a másikba át lehetne lépni, ha valahonnan ajtó vagy ablak nyílna ide; a házak mind hátaikkal vannak erre fordulva, az egész sikátorból sehova sincs bejárás. Egészen arravaló hely, hogy ott az embert sötét este meggyilkolják, anélkül, hogy valaki segélykiáltására hallgatna, s ott-hagyják a testét, amire csak napok múlva fognak ráakadni.

Midőn a sötét sikátor közepén járt Malárdy, valami szemközt jövő hirtelen elordítá magát előtte.

Malárdy összeresztette; pedig nem volt az egyéb, mint valami jámbor részeg hajóslegény, aki többet talált bevenni a jóból, mint amennyit megbírt, s bizonytalan kínjaiban szidta a bakter angyalát, mint aki oka annak, hogy már tíz óra van, és ő nem tudja, hogy merre jár, mely állapotában nagyon jól esett neki olyan utcába tévednie, ahol bármerre dül, mindenütt falat talál.

Malárdy egy percig azon gondolkozott, hogy visszaforduljon előle; félenk volt, mint egy gyermek; csak azután jutott eszébe: hogy ő kicsoda. Egy Malárdy, minden nemesek

között a legelső, akit egy részeg gazember ijesztgetni merészel; s azon oly dühbe jött az első ijedtség után, hogy nekirohant a szemközt jövő hajóslegénynek, azt félkézzel meg-megkapta, és feltaszítá, s olyat vert rá a fél ostornyéllal, hogy az mind összetört bele, s azzal diadalmasan haladt ki a sikátorból, otthagya a földön heverő részeget, ki gyilkost, haramiát kiabált utána.

Csak akkor jött magához, midőn a sikátorból kiérve, egy tágasabb utcában találta magát. Valami hepehupás kövezet tanúbizonnyítá, hogy az a Rác utca: a város legúriasabb része.

Itt már emlékezni kezdett minden házra: úgy tetszett neki, mintha messze földről, hosszú útról tért volna vissza, s úgy jutnának egyenkint eszébe az emlékek, amint a tárgyak szemébe ötlenek.

Ott állt még egy vakkapu alatt a fekete hirdetménytábla, melyen még az ő nevével kelt tudósítások voltak kiszegezve; egy azok közül azt hirdette, hogy péntek napon sehol se merjenek muzsikálni a korcsmákban. Átellenben a tilalom-táblával éppen egy csapszék volt, abban úgy szólt a hegedű, ahogy csak bírt; a homályos üvegajtón táncolók szilaj arnyékait lehetne látni; pedig éppen a tilalom napja volt ma.

Nem ő az úr többé itten!

Odább egy emeletes ház tűnt szemébe. Gazdag kereskedő lakik abban, ki ezideig szerencsésének tartotta, hogy a hatalmas alispánnak nagy összegeket kölcsönözhetett, miknek még kamatait sem sürgeté soha; többet ért neki azoknál az alispán pártfogása.

De most! A hatalomnak vége van... Malárdy testét-
lelkét valami hideg futotta végig. Csak most gondolt erre először.

Ismét odább egy sárgára festett ház tűnt szemébe. Míg a megyeházat építették, ott lakott ő családosul, ott, abban a kertben tanította járni leánykáját; milyen szép gyermek volt, nagy, sötét szemei, piros gömbölyű két arca; hogy neve-

tett, mikor atyját meglátta, pedig még beszélni sem tudott; volt neki egy kis aranycsipkés fejkötője s piros korallgyöngy a nyakán. Egyszer a dajka elment a gyermekkel valami ismerős-hez, késő estig odamaradt; az apa hogy kétségbe volt esve miatta, hogy járt házrul házra, hogy kérdezett ismerőst, ismerlent, nem látták-e. Hogy dobogott a szíve, midőn nem találva sehol a kis Hermint, ismét visszafelé ment a sárga házhoz, s biztatta magát azzal a gondolattal, hogy talán ezóta már otthon is van; míg ő odajárt, hazavitték; s mily öröme volt, mikor eléje futottak az ajtóban s kiáltották, hogy itthon a kis Hermin! . . .

Hajh, most hiába nyitna be a sárga házhoz, nincs ott a kis Hermin . . .

És ki tudja, hol van? Ki tudja, hogy él-e? Mi sorsra jutott, hová lett?

A lesújtott férfi továbbsetett az utcán, nagyokat botlott néha a kiálló kövekben, mint aki valami nagy terhet visz vállain, és igen el van már fáradva bele.

És az a teher mindig nehezebb lesz vállain, szívéen, lelkén, mentül tovább ment előre; a föld ingadozni tetszett lábai alatt; így ingadozott akkor is, amikor a keményszívű férfi előtte könyörgő alacsony férfiának azt felelé: „Nem, nem”, és a gyermek sírása kierőszakolta tőle az igent. Ah, e gyermek-sírást bár hallana most is!

Intés volt az a sorstól, hogy ami szívének van teremve, az legyen szív; de ő nem hallgatott rá; megvetette a könyörgők kérelmeit; kigúnyolta áhítatjukat; lerontá templomukat; és azok őt megátkozák.

Ott állt a tér közepén a faház; ültek benne százan és százan, és énekeltek Istenhez; a keményszívű férfiú azt mondá: — Bontsátok le róluk e házat!

Senki sem mert annak oszlopaihoz nyúlani, mert a ház ajtajában állt az átokmondó férfi kezét felemelve az égre és azt mondá:

— Romoljon meg annak minden ivadáka, ki fejszóját legelőször e falakba vágja, és szórja el Isten annak maradékait a világ minden részeibe, hogy legyenek földönfutók, és alázza meg őt az ő büszkeségében, szállítsa le, kisebbitse meg azt! . . .

És senki sem merte fejszóját fölemelni: hiszen mindenki fél az Istentől, mindenki szereti gyermekeit; mindenkinek van valami büszkesége, s nincs oly kicsiny ember, aki ne félne, hogy még kisebb lehet.

És ekkor az a férfi, ki maga legbuzgóbban tisztelé az ő Urát, ki családját szerette, bálványozá, ki legmagasabbnak tartá magát azon a földön, melyet szemei belátnak, az ragadá fel a fejszót, és odalépett a bezárt ajtóhoz.

Nem ő, az épület közelített felé; az a nagy, deszkából épített rémalak jött felé, fenyegetően felmagasulva előtte; félkörű szemei úgy bámultak le rá, s tág öbléből, nyitott torkából hangzott ezer ember hangján az üvöltő mondat:

„Boldog, ki neked e dolgot
Visszaadja e méltatlanságot;
Ki gyermekid a bölcsőből kirántja,
És az erős kősziklához paskolja! . . .”

A düh, a rémület, a büszkeség zagyva forrongása kényszeríté a büszke ember karját: a fenyegető épület már egészen előtte állt; a kezében tartott fejszót felemelte, és belevágta annak ajtajába . . .

. . . Malárdy nagyot botlott hirtelen . . . Ez magához téríté káprázataiból. Szétttekintett: egy pusztaság közepén találta magát, egy gödrös, szemétdombos helyen, mely a város szebb utcái s a cigánysor között terül, bűzös laput és bogácsot teremve nyáron.

Az ott a régi rác temető.

Amiben megbotlott, az tán egy kiálló szobor vége volt abból a nagy faházból, amit sok-sok év előtt azon a téren az ő parancsára lerontottak.

ÉJI HANGOK

Malárdy magához tért kábultából; észrevette, hogy hol van, s visszafordult, hogy hazafelé térjen.

Az utcák üresek voltak már, minden háznál eloltották a gyertyákat; az éji őr parancsolgatta is utcaszerte:

„Ember vigyázz világodra,
Gazdaasszony parázsodra,
Hogy tűz ne legyen kárunkra,
Kitől óvjon egek ura.
Tízet ütött már az óra . . .”

Csendes kopogás és alabárdja nyelének kocintásai hangzottak odább, a távolabb utcaszegletig, hol újra kezdte figyelmeztető üvöltését.

A Duna felől a malomkelepelés, a szigetből a békák búskomoly kardala tartotta beszéddel az éjt, melybe a távoli vársáncokról jövő koronkinti kiáltások szóltak bele: „Ki vagy? Megállj! Őrjárat haladj!” Mint valami álmodott hangok, úgy jönnek éjszaka a távoli jelkiáltások.

A Szombati utca kanyarulatánál egy pár hajóslegénnyel találkozott Malárdy, kik közül az egyik valami rác tamburát vert vékony tollhegyével; a másik a cincogó zenéhez dübnyögő hangon énekelt valami együgyű dalt a leányról, aki a kútra megy, s összetöri a korsót.

Nem tértek ki Malárdy előtt; ő volt kénytelen a csatornán átmenni előlük; a tambura cincogott tovább; amely ablak

előtt elhaladt, ha még ébren volt valaki, az is elaludt rá.

Amint Malárdy a szent János kápolnája előtt elment, egyszerre megcsendült feje fölött a lélekharang.

Egészen összeborzadt. Miért éppen most? Valaki haldoklik, annak a lelkéért szólnak e szomorú hangok.

Sietve ment odább. Pedig miért futni a harangszó elől? Az utoléri az embert.

A piac túlsó oldalán két alak sietett végig lámpással. A gyóntató lelkész a szentséggel kezében; előtte az egyházszolga a nyeles lámpással s a kis csengettyűvel, hogy aki azt hallja az utcán, megálljon és térdet hajtson.

Az utcán nem volt más, mint Malárdy; a főúr meghajtá térdét, keresztet vetett magára, s elmondá az imát a haldokló lelkéért, akárki legyen az.

A lélekharang másodszor is megcsendült; talán itt-amott fel is ébredtek hangjára buzgó keresztyének, s egyszerre száz meg száz szív fohásza szállt fel az égbe a néma éjszakában, egy porhüvelyét elhagyandó lélek üdve végett.

Malárdy akkor ért a megyeház kapujához, midőn a harmadik csengettyűszó is elhangzott, sokáig elringatva utóhangjait a csendes éjben.

A kapuban őrt álló hajdú mondá neki, hogy e pillanatban kereste őt Durday cselédje; az öregúr haldoklik, megütötte a szél, neki szólt ez a lélekharang.

Ennél ijesztőbb mondást nem hallhatott volna ez éjszakán Malárdy.

Durday első feleségének testvére volt, ki nevezetes készpénzeket gyűjtött rakásra, amiket örökölni életkérdés volt Malárdyra nézve.

Ama gyászemlékű menyegzőéjszakán gonosz összekocnása volt Malárdynak a hadastyánnal. A vén őrnagy azt állította az általános kétségbeesés órájában, hogy semmi baj sincs; ha nem báró is a vőlegény, s ha nem híják is Kadarkuthy

Viktornak, hanem Gutai Lőrincnek, azért hozzá kell adni a leányt; ha szeretik egymást, boldogok lehetnek. Ez állítások felbőszíték Malárdyt, annyira, hogy kikérte magának Durdaytól a családi ügyeibe való avatkozást. A hadastyán makacskodott, s dacosan mondá, hogy ő Herminának hagyja minden vagyonát, s a leány ahhoz mehet nőül, akihez akar; nem függ apja kegyétől. Malárdy dühösen kérdezé: — Egy kálvinista pap fiához? — A hadastyán, akinek e tárgyban nem volt különböztetési érzéke, könnyű vérrrel felelt: „Akár egy kálvinista harangozóéhoz.” Malárdy e legérzékenyebb oldalon kapott sértésre azt vágta vissza sógorának, hogy „Neki éppen úgy lábaszarához rozsdásodott az esze, mint a hüvelyéhez a kardja.” Ezt nem bocsátá meg a hadastyán. Voltak ifjúkorának vitézi tettei; sebhelyei most is minden időváltozást megtudattak vele; azért vénségében rozsdás kardjáról beszélni keserű megbántás volt rá nézve. Rögtön befogatott, és éjszaka ment el a háztól, s Malárdy megtudá, hogy pár nap múlva új végrendeletet tett a hadastyán, melyben mégis Malárdyt mindenéből kizárva, keresményét összesen az eltűnt Herminának hagyta, habár az egy sátoros cigány nejeképpen jönne is valaha vissza; ha pedig tíz év alatt elő nem kerülne, akkor legyen mindene a városi kórházé; csak azon egy esetben tarthatván reá igényt Malárdy fiúgyermeke, ha apja akarata ellen házasodnék valaha; Malárdynak pedig hagyta azt a rozsdás kardját; tegye fényesebbé mint ő, ha tudja.

Malárdy vállat vonított, mikor ezt a végrendeletet hírül hozták neki. Ismerte a jó öregurat; voltak ilyen furcsa hóbortjai; legalább tízszer kitagadta őt már vagyonából, s szépen kibékült megint magától; csak nem kellett hozzá szólni. Most is azt hitte, hogy ráér elvárni, míg a hadastyán újra bekopogtat nála, s azon kezdi, hogy haragszik ugyan, de mégis egy parti tarokkra ajánlja magát.

És íme egyszerre azt hallja róla, hogy haldoklik.

Ez iszonyú csapás lenne.

Rögtön sietett a hadastyán lakására. Ahol csendesebb utcára talált, ott futni sem szégyenlett; Durday lakása a vár melletti angolkerthen túl volt; ahol néhány évvel azelőtt egy egész vízrongálta városnegyedek bontottak le a várerődítmények miatt, néhány házat katonatisztek lakául hagyva fenn.

Egyikében e magányos lakoknak látott Malárdy egy kivilágított ablakot, abba a házba bement; nyitva találta a kaput és a folyosóra vivő ajtót. A hadastyán vén vizslája meg sem ugatta; az a ház oldalában egy nagy gödrön kapart ijedelmes sietséggel; mintha rá volna az bízva. Malárdy a konyhában sem talált senkit. Vaktában tapogatózva megtalálta az előszoba ajtaját, ott a sötétségben hallá, hogy a mellékszobában valaki csendesen sír; oda benyitott, és ott találta a gyóntató lelkészt és az orvost; az ágy fejénél sírt kötényével eltakarva arcát a hadastyán cselédje.

Az orvos és lelkész meglátva Malárdyt, eléje jöttek, s odavezették őt az ágyhoz, amelyen feküdt egy néma és halavány ember: akit nem neveznek többé halandónak, hanem halottnak.

— Mindennek vége — szólt az orvos.

Malárdy fáradtan roskadt egy karszékbé. Ez a nap megátkozott nap volt!

A FURCSA EMBER

Borkúton vagyunk.

Ne vedd elő a térképet, kedves olvasóm, nem találsz meg rajta, nem igazi neve az annak a falunak, hanem úgy csúfolják az ismerősök egymás között.

Az pedig a név eredete, hogy ott lakik az öreg báró Kadarkuthy, s erre ráfogták, vagy talán igaz is, hogy miután egyetlenegy kút van a falu végén, amiből vízzel szokta magát ellátni az egész helység embere és barma, s egy nyáron az is szertelen kiapadt: az öreg báró éjszaka alattomban teletölteté a kutat borral, s másnap gyönyörű mulatsága volt aztán, amikor nemcsak minden ember és asszony, hanem minden állat és baromfi le volt részegedve az egész faluban; részeg béresek szaladgáltak részeg tinók után, részeg kutyák ugattak részeg nótákat, s részeg gazdasszonyok hajszolták részeg tyúkjaikat az udvaron; minden élőlény tántorgott, dülöngélt, a kakas nem tudott kukorítani, a pulykát előrevitte a feje, kacsák, libák boldog öntudatlanságban pislogtak a fal mellett, a bornyúk balettot jártak, s az egész faluban olyan lárma, éneklés és fazéktörés volt, hogy a báró úr odafenn a kastélyban majd minden gombot lenevetett a mellényéről.

Ezért azután elnevezték a faluját Borkútnak, őt magát Borkútinak.

A jó úr nem haragudott érte. Általában nem lehetett őt megharagítani. Akármiféle tréfát, pajkosságot el lehetett vele

követni, ő azért nem haragudott, hanem visszaadta, ha lehetett kétszeresen.

Az a konvenciója volt az összes emberiséggel, hogy őt bosszantsa, tréfálja minden ember, aki csak hozzáfér, hanem azután vegye is fel, ha visszatréfáltatik. Az volt legkedvesebb embere, aki legjobban tudta bosszantani, mert az szerezte meg neki azt a gyönyörűséget, hogy a represszáliák legbizarrabb ötleteit végrehajthassa rajta.

Ilyen kedves embere volt neki az egyetlen fia, Viktor, akivel teljes életükben mindig bosszantották egymást kölcsösen. Már legelőször bosszantotta őt Viktor azáltal, hogy született, mikor ő ki nem állhatta a gyermeksírást; később kisgyermek korában amint egy új ruhát ráadtak, azt rögtön kilyukasztotta. A báró azután pokrócbul varratott neki ruhát, abban kellett neki járni; nyolc esztendőskorában azzal bosszantotta a fiát, hogy görög nyelvre taníttatá, a fiú meg azzal bosszantá az apját, hogy nem tanult semmit. A báró akkor inasnak adta Viktort a helybeli kovácshoz, hogy tanuljon hát patkószegeket csinálni. Viktor azután azt tette, hogy felgújtotta az egész kovácsműhelyt. Azután elküldte őt a báró Bécsbe nevelőbe, de nem adott neki zsebpénzt. A fiú azután eladta a kabátját, csizmáját, mezítláb maradt. A báró engedte őt mezítláb járni. A fiú az apja aláírását utánozva, rászedett valami uzsorást; a báró engedte, hogy kezdjen az uzsorás a fiú ellen bűnvádi pert. Azután elvitte Bécsből, valami kisvárosi tanodában beöltözteté diáknak. Viktor két hét alatt kicsapatta onnan magát. Azután a báró nem akart Viktornak semmit sem adni. Azután Viktor fogott Pesten egy zugüggyvédet, aki beperelje a bárót Viktor anyai örökségeért: lehetett a fiú akkor már tizenhat éves. Akkor azután volt mulatsága a bárónak elég: ha tudniillik a bosszantatásban mulatságát találta. A zugüggyvéd felhordott ellene minden ráférhető vádat, bebizonnyítá, hogy nincs elég esze, hogy larvatus, stellionatus, és perduellio bűneiben leledzik, hogy ateista és manicheus, hogy

örjögő és nyavalyatörős, bevádolta blaszfémiával, crimen laesaeval, actus majorissal, s egy időben csakugyan annyira vitte a dolgot, hogy az öregúr sequestrumot kapott, s először életében volt kénytelen elismerni, hogy ebben a játékban nincsen több aduttja. Két esztendeig kiállotta a bírói zárt, akkor, hogy menekülhessen, kibocsátotta Viktor anyai örökét, pedig az még nem volt több tizennyolc évesnél; a fiú azzal ki is ment külföldre, s soha felé sem ment többet az apjának.

Ekkor jött az a tréfás ötlete a bárónak, hogy miután a fiú egészen úgy tesz, mintha többé gondja sem volna az apjára, majd ő is csinál neki egy kis tréfát. Hogy fog az neki tetszeni?

Megismerte Gutai Lőrincet, ez éppen tervéhez való fiú volt. Zseniális és könnyelmű, kalandszerető és merész. Az ifjú életében támadt pillanatnyi zavar az ő kezébe hajtá őt, oda-menekült hozzá. A bárónak könnyű volt elhíttetni ismerőseivel, hogy ez az ő fia, miután azok Viktort nyolc éves kora óta nem látták; gyermekek nagyon megváltozhatnak.

A szerencse is kedvezett neki, sohasem találkozott Lőrinc olyan emberrel, aki őt ismerte volna, fiatal diákocskának úgyszem sok ismeretsége lehet, legkivált azon körökben, ahová őt a báró magával hordta.

Amint előre látható volt, a külföldön járó igazi Viktort ez a tréfa erősen megijeszté, amint megtudta, hogy az apja valakit mint fiát mutogat be, sietett haza, és felkereste az apját; aminek, mint tudjuk, az lett a vége, hogy a báró lármát csapott, elfogatta az igazi fiát, s becsukatta mint vakmerő kalandort. Egy-egy tréfának többet nem nevetett az öregúr, mint ennek. Milyen szépen ül most az igazi Viktor nemes Abaúj vármegye tömlöcében, míg az ál Viktor helyette udvarol a delnőknek, s járja a háztűznézést.

Könnyű volt ez alakoskodást a Csallóközben is folytatni, miután Lőrinc szinte gyermekkorától fogva távol volt szülőföldétől, iskolákon járva, nem tarthatott tőle, hogy valaki ráismerjen.

Az alakoskodás kiderülése azonban így történt.

Kálmán, az alispán fia, titokban látogatta a Hyppocrene gyűléseit, s ott verseit el szokta szavalni, mikért a társulat tagjai mindig egyhangúlag magasztalták.

Amaz ünnepélyen vallott megszégyenítés után nem ment többé Kálmán a Hyppocrene üléseibe, pedig minden másodnap benn volt a városban.

Egyszer összetalálkozott véletlenül Gutai Thaddeussal. A tisztelendő úr megfeddé, hogy úgy elmaradoz tőlük, mire Kálmán kivallá, hogy nem is fog többet odamenni, mert atyjának megígérte, hogy több verset nem ír, s felhagy a poézissal.

Thaddeus addig vallatá az ifjút, míg az elmondá neki e lépése okait, mint szégyeníté meg testvérének jegyese az egész társaság előtt, mint plagiátort mutatva be őt, egy olyan művel, amit ő sajátjának hisz most is, s ha gondolkozik rajta, mint ismerheté azt más, meg kell örülni bele.

A lelkésznek egy gondolat villant lelkébe. Az ő fiának volt az a lángesze, hogy mikor egy prédikációt meghallott apjától, azt az ebédnél elejétől végig elmondta.

Azt kérte ekkor Kálmántól, hogy szerezzen neki valahogy ez embertől egypár sor írást, de ne olyat, aminőt felszólításra ír, hanem aminőt véletlenül elhagy.

Kálmánnak sikerült Lőrinctől valami kis jegyzéket megtalálni. Azt elvivé Thaddeusnak.

A lelkész megismerte fia írását; ahogy Kálmán beszélt róla, az alak is csalhatatlanul az övé volt, az ő csengő hangja, az ő lángesze, az ő délceg termete és gyönyörű arca. A lelkész fájdalmasan sóhajtja fel. Ime feltalálta fiát.

És úgy ment Malárdy kastélyába még aznap este.

És akkor már későn érkezett.

Gutai Thaddeusnak az a spártai ötlete támadt a történetek után, hogy fiát, az ország-világcsalót fogva vigye el magával Kassára, ott beültesse a méltatlanul letartóztatott Kadarkuthy

Viktor helyébe, az utóbbinak visszaadván szabadságát, ami által teljes igazság lesz szolgáltatva annak a pogány istenasszonynak, akit bekötött szemmel festenek, akinek a nevét még mai nap sem restelik az emberek fejükben tartogatni, nevezvén őt Nemezisnek, és képzelve felőle.

Egy másik bekötött szemű pogány istenasszony azonban, akit a poéták neveznek Fortunának, más fordulatot adott e szigorú szándéknak, s Gutai Thaddeus uram szemei előtt látta egyetlen fiát a habok alatt eltűnni, s miután félóráig hasztalan kereste őt a vizekben az öreg halásszal együtt, megsiratá, és megbocsátott neki, ahogy szokás azoknak megbocsátani, akiket már eltemettünk.

És valóban Lőrinc el volt temetve jól mind rá, mind a világra nézve, mert azóta semmi hangot sem hozott róla a hír.

A feladat második része azonban teljesítésre várt még: a báró fiát a börtönből kiszabadítani. Thaddeus elutazott Borkútra.

A borkúti kastély kívül fekszik a falun, háta mögött nagy vadaskert, mely egészen a kastély udvaráig tart, úgyhogy sokszor a szarvasok betévednek az istállóba, s eleszik az abrakot a lovak elől.

Az út a vadaskert mellett halad el, mely magas palánkkal van kerítve.

Amint Gutai Thaddeus uram fogadott ekhós szekéren a vadaskert mellett elhaladna, egy különös társasággal találkozik, mely állt tíz személyből, kik közül kilenc kopó volt, egy pedig ember.

Az ember közöttük különösen figyelemre méltó személy volt, kicsi, alacsony, ötvenéves férfi, valami szörnyű kopott szürke kabátban, aminek a gallérján hajdan prém lehetett, de már lenyúlt róla; a kabát gombjai közül kettő sem hasonlított egymáshoz, egyik csontgomb, másik ólom, egyik domború, másik fületlen, némelyiknek csak az egyik kapcsoló zsinórja volt meg, a másik kettészakadva fityegett le, a leg-

felső pedig igen szépen volt helyettesítve madzaggal, a kabát zsebjei is leszakadoztak minden tőlük kitelhető irányban, s a szakadások be voltak varrva öklözött öltögetésekkel, nem titkolva a hol kék, hol fehér cérnát.

Valami jámbor pecér lehet, gondolá magában Gutai Thaddeus uram, de a méltóságos báró mégis adhatna neki külön libériát.

A kutyás ember arca még csekélyebb fogalmakat nyújtott egyénisége felől: a kis, bozontos, szürke fej szebb volt hátulról nézve, mint előlről. Irtózatos ragyaverés kivette azt minden idomából, piciny tömpe orra volt és semmi szemöldöke, bajuszából itt-amott állt elő négy-öt hegyes szál, azután megint semmi, megint egypár szál, a szája pedig féloldalra húzva egy szertelen kurta szárú, fedetlen makrapipa által.

Első tekintetre azt hihette az ember, hogy valami vándor madárijesztő jár a földön, hanem azután, ha mosolyogni látta a furcsa ábrázatot azokkal az eltorzított vonásokkal és a fekete szemekkel, miknek tüzét nem enyhíté szemöldök árnyéka, akkor emberijesztőnek is elfogadhatta.

A tisztelendő úr dacára a rátekintő mosolygásnak bátor volt a furcsa férfit megszólítani:

— Áldást, békességet, kedves atyámfia az Úrban.

— Hosszú kolbászt, rövid prédikációt — volt a furcsa válasz.

— Nem mondhatná meg nekem, kedves atyámfia az Úrban, vajon jól megyünk-e ezen az úton önagysága kastélyához?

— Dehogy mennek — szólt a furcsa ember —, hisz ez egyenesen a kapunak visz.

— Tehát éppen jól megyünk.

— Csakhogy ilyenkor ott a bolond báró meg a bolond vendégek célba lövöldöznek a kapuba pisztollyal, s könnyen bele találnak lőni abba, aki belép.

— Ejnye, azt bizony nem helyesen cselekszik.

— Nem ám, nem is jár a kastélyba az utcáról okos ember, hanem a kertnek kerül.

— De mi arra nem tudjuk az utat.

— Hát hiszen majd elvezetem én.

— Ugyan, ha lenne olyan jó . . .

A furcsa ember rögtön felkapott a kocsis mellé, kivette a kezéből a gyeplőt, s anélkül, hogy kérdezné tőle, vajon beleegyezik-e, félrefordítá a szekér rúdját, s a legelső résen behajtatott a palánkon keresztül a vadaskertbe.

— De hiszen, kedves atyámfia az Úrban — szolt Thaddeus úr megdöbbenve — itt semmi út sincsen.

— Nem tesz semmit, tudom én a járást — felelt vissza a kis gnóm, s a lovak közé vágva az ostorral, belevitte a szekeret a sűrűbe.

No, ez gyönyörű multság volt! A nagy erdei fák között szekérrel keresztülvágatni, ahol minden percben tekervényes fordulatokkal lehetne csak kikerülni, hogy a tengely az egymást megközelítő fákba ne ütődjék, néhol oly szűk helyeken vágatva keresztül, hogy az ember messziről azt hihette, hogy ott okvetlen összetörik a szekér.

A jámbor kocsis a hideg rázta félelmében; lóláb, rúd, tengely és emberi nyaktörés kecsegteté minden pillanatban, de nem mert kiabálni, mert attól félt, hogyha most visszakéri a gyeplőt, soha ebben a világi életében vissza nem tudja hajtani a szekerét ezen a tömkelegen keresztül.

A furcsa ember pedig a legnagyobb biztossággal hajtott tüskön-bokron keresztül; néhol olyan cserjéknek hajtotta neki a lovat, amikből ki nem lehetett látszani, egy helyről éppen egy vaddisznót ugratott fel a tanyáról, mely azután röfögve kergette őket sokáig, mert egyik kocáját elgázolta a kerék. Másutt éppen egy nagy, bekerített mezőségen vágatott keresztül, mely tele volt virágrabatokkal, összevissza gázolva füvet és virágot, s keresztültörve a vékony rácsozatot.

— No, ha most itt egy kertész meglát bennünket — gondolá magában rettegve Thadeus úr —, az ugyan szép dolog lesz nekünk. Elfog bennünket mint tolvajokat, rablókat; mit mondunk neki? De minek is bíztam magamat erre az emberre?

Ahol van ni! Most meg egy valóságos folyóvíz elé értek, amelyen nincs híd. Ez lesz a szép, sem előre, sem hátra.

— Mit fogunk itt tenni? — kérde Thaddeus aggodalmas szemrehányással a vakmerő Automedont.

— Semmit sem — szólt az nevetve —, csak fogózzék meg, tisztelendő uram, a lócsbe.

Azzal nekihajtott a víznek, bele a közepébe, fölriasztva a nád közül tömérdek rucát és kócsagot, s amerre legszélesebb volt a víz, akár volt feneke, akár nem, beletocskolva merészen, — Mire a túlsó partra kiértek, a kocsis inkább halott volt, mint élő, a tisztelendő úr is elveszté felebaráti türelmét.

— Kedves atyámfia az Úrban, ha jó lélekkel viseltetik kegyelmed irántunk, ám lássa, hogy valami veszedelemben ne vigen, mert az nem volna barátság.

— Nem kell félni — szólt vissza mosolyogva a furcsa ember.

Pedig csak itt kezdődött még a félelem: a túlpartra kiérve, a tulajdonképpeni angolkertbe jutottak, s itt már rendes, csinált utakat lehetett találni. Annál rosszabb; a csinált útra érve a furcsa ember a lovak közé cserdített az ostorral, s vágatott, mint a veszedelem. Már pedig angolkerti ösvények nem szoktak különösen szekerek számára készülni, amit tekervényességükön kívül még az is bizonyít, hogy szépen ki vannak apró kavicssal rakva, amikben a kerék fertelmes árkokat húz végig, s szegleteiknél akadékos virágállványok alkalmatlankodnak, amik közül egyet a furcsa ember szerencsésen el is üttetett a tengellyel úgy, hogy annak mind a negyvennégy hortenziás cserepe, ahány, annyifelé gurult szét.

A csodálatos véletlen jótéteménye volt, hogy semmi emberi alakkal nem találkoztak e pogány hajsz alatt, mert

az tökéletesen kétségbeejtette volna a jó tisztelendő urat, aki különben el volt rá készülve magában, hogy legelső dolga az lesz a báró úr előtt, hogy e szokatlan keresztül-kasul utazást angolkertjén kimentse, amennyire lehet, a hibát magára vállalja, s a tett károkat megtérítse.

Így érkeztek a kastély hátulsó udvarára. Még ott sem találtak egy lelket is. A kastély sajátos alakja mind a négy oldalán homlokzatot képzett, úgyhogy tulajdonképpen mindenütt „elől” volt neki. Ez a parkra nyíló éjszakai homlokzat olyan különös bejárással volt ellátva, hogy földszint nem volt ajtaja, hanem csak az emeleten, oda pedig egy széles fahágcsón lehetett feljutni, melyet ha csigákon felvontattak, tökéletes ajtó gyanánt zárta be a kijárást, mint valami felvonóhíd. Éjszaka rendszeren fel szokták vontatni azt a hágcsót, s akkor csak a keleti és déli homlokzatok ajtai voltak nyitva, amaz levén a főbejárat oszlopos tornáccal, üveges verandával, emez pedig a cselédség kijárása, összeköttetésben a majorsági épületekkel, a nyugati homlokzat vasajtója a pincébe vezetett le.

A ragyás férfi az említett éjszakai oldalra érve a szekérrel, odaveté a gyeplőt a kocsis kezébe, s utasítá, hogy kerüljön arra jobb felé, ott majd megtalálja az istállókat, kösse be a lovait, s adjon nekik szénát meg zabot, a tisztelendő urat pedig segíté leszállni a szekérről, ki egyszerre kilenc kopó között érezvén magát, kutyák közt járatlan emberek szokása szerint, hogy maga iránt jó hangulatot terjesszen közöttük, elkezdett nekik hízelgő füttyöket hányni, amivel azt nyerte, hogy a konfidens fajzat egyszerre elkezdett minden oldalról ráágaskodni, sáros nyomokat hagyva toppancaival a fényes reverendán, ami a jó tisztelendő urat legnagyobb zavarba hozta.

— Takarodnak kendtek haza! — kiálta ekkor rájuk a kis, ragyás ember, s apró szemei egyet villámlottak, mire valamennyi eb, mintha leforrázták volna, lesunyta a fejét, s földnek eresztett füllel cammogott az ólak felé, a ház szögleténél

még egyszer visszafordíták a fejüket, felemelgetett füllel, mintha azt hinnék, hogy vissza fogják őket hívni.

— Mit mondtam! — hangzott utánuk a rikácsoló parancszó. A kopók mentek szépen, ahová küldve voltak. A kis, furcsa férfi most nyájas arcot iparkodott mutatni a tisztelendő úr előtt, s előrebocsátá őt a hágcson.

— De vajon őnagysága, a háziúr nem fog-e megharagudni, ha ilyen illetlenül rontunk a kastélyába, a hátulsó ajtóra kerülvén?

— Sohase törődjék vele, a vén bolonddal — vigasztalá nevetve a kis csoda —, gondol is azzal valaki, van annak elégszer olyan vendége is, aki se be nem köszöntött, mikor jött, se nem búcsúzott, mikor elment. Tessék bátran előrekerülni.

Thaddeus úr felhágott a lépcsőn, folyvást aggódva azon, hogy nem fogadtatik-e valami illetlen gorombasággal. S amint a legutolsó lépcsőre fellépett, egyszerre ijedten kiáltá el magát:

— Erős várunk nekünk az Isten!

— Mit látott tiszteletes uram? — kérdé a háta mögött jövő kis ember. — Tán az ördögöt vagy a háziurat?

Thaddeus megnémulva mutatott az ajtóra, ahol egy gyönyörű szép, nagy fekete medve feküdt, iszonyú tenyerével törülgetve jobbik szemét, melybe valami bolond bogár belerepült.

A kis ember nem osztá Thaddeus úr rémülését, hanem eléje került.

— Nézze meg az ember, a semmirevaló megint elszakította a láncát. Ne féljen semmit, tisztelendő uram.

Azzal odalépett a medvéhez, s megfogván annak gömbölyű fülét, kényszeríté azt másfelé fordítani figyelmét.

— Hát kend mit csinál itt megint?

A mackó az első érintésre gorombán felkapta fejét, s egyik roppant talpát rátette a kis ember karjára.

— Az istenért, most mindjárt összetépi! — gondoló Thaddeus, kinek a vér fejéből talpába, s onnan meg vissza-
szökött egy perc alatt.

A kis ember nyugodtan nézett a felgerjedt fenevad szeme közé. Azokat az éles fekete szemeit odaszegezte a vad tekintetébe, mire az lassankint félrefordítá fejét, szemeit behunyorgatta, s komikus fortéllyal iparkodott az egyik szemét behúnyva tartani, s csak a másikkal pillogatni fel néha igézőjére.

— Kend szemtelen gazember — szólott hozzá a férfi szép csendes hangon. — Kend megint elszakította a láncát, pedig jól tudja, hogy aztán még nehezebb láncot kap. Hát van kendnek annyi esze, mint egy tisztességes embernek szokott lenni? Szégyellje magát.

Mackó úr morogva hajtotta félre a fejét.

— Hát ez a medvetalp mit akar itt a karomon? Ki mondta kendnek, hogy én velem konfidenskedjék? Kend napról napra ostobább lesz.

Mackó csendesen levette tenyerét a férfi karjáról.

— Menjen kend vissza az odujába, s húzza be maga után az ajtót.

Mackó úr valamit mordult közbe.

— Micsoda? Még visszafelelgetünk? Még a körmeit meri kend nekem mutogatni? Kend vén számár. Nem százszor megmondtam kendnek, hogy az én mentém nem olyan, mint a kendé: ha azt végighasítja kend, bevarratom, s megint mente; de ha én lehúrom a kend bundáját, nem tudom, ki ad helyette másikat.

A medvének nagyon szívére szólhatott ez a magyarázat, mert ezalatt elhagyta dacos állását, s töredelmes bűnbánattal húzódtott a beszélő lábaihoz, morogva és nyihogva, naiv medveséggel, mint valami lepirongatott gyermek.

— No, elhiszem — szólott hozzá a férfi; — kend nem oly rossz ember, mint amilyennek látszik, azért most az egyszer

megbocsátok; hanem takarodjék haza a házába, s ki ne merje nyitni az ajtót, míg én meg nem engedem; aztán itt van egy kis cukros mogyoró, kapja kend be s pakoljon innen.

Mackó e szóra egyszerre vidám arcot öltött, leguggolt két hátulsó lábára, s egyik nagy tenyerét lomhán lelógatva, a másikat neveltséges koldusmozdulattal tartá a kis ember elé könyörögve, ki aztán egyik zsebéből egy marék csemegét tett a kinyújtott tenyerébe, amit mackó teljes élvezettel szedgetett fel markából egyenkint piros nyelvvel, utoljára a tenyerét is kinyalta utána, s végtére kezét csókolt a kis embernek; mondott is neki valamit medvenyelven, ami hasonlított a köszönéshez; s azzal szépen lecammogott a lépcső alatti ketrecébe.

Thaddeus úr nem állhatá meg, hogy a kis ragyás ember iránti csodálkozását ki ne fejezze.

— Minden állatnak van esze, ha nem úgy bánnak vele, mint oktalan barommal — szólta a kis ragyás. — A bolond báró minden állatjával tud beszélni, s meglássa, tisztelendő uram, hogy van neki egy vizslája, aki előtt kénytelenek az urak diákul beszélni, ha valami őt érdeklí; mert ha magyarul beszélnek, kihallgatja őket, s ha megtudja, hogy vadászni akarnak vele menni, előtte egy órával betegnek tetteteti magát, összehúzza a görcs a lábát; ha pedig azt mondják neki, hogy ő itthon marad, kutya baja sincsen.

Thaddeus úr kezdte a furcsa emberkét valaminek másnak tartani, mint a nagyságos báró úr barmai főinspektorának.

— Mármost tessék a tisztelendő úrnak bátran előbbre kerülni — szólta a furcsa emberke; — bizvást mondhatom, hogy a bárón kívül semmi egyéb vadállat nincs a háznál.

A tisztelendő úr feddőzni akart az illetéktelen tréfákért, azonban egy ajtó elé értek a folyosón át, melyet a kis ember rögtön felnyitott (pedig nem volt az ajtón sem kilincs, sem závár), s belépteté rajta Thaddeus urat az előszobába.

Az ajtó belülről is egészen sima volt, s amint becsukódott hátuk mögött, a tisztelendő úr aggódva gondolt rá, hogy miképpen megy ő itt ki, ha arra kerül a sor.

Átellenben ismét egy hasonló, kilincstelen ajtó volt, Thaddeus úr vezetője annak is csinált valamit, amitől az rögtön félrefordult a sarkából, s azon is bevezette a tisztelendő urat; ott volt egy nagy fegyverszoba, körülrakva mindenféle divatból kiment emberölő szerszámokkal.

Ebből most oldalvást nyílt egy harmadik ajtó; a furcsa ember oda is bevitte a tisztelendő urat. Az egy pompás keleti dívánterem volt, alacsony khasmír kerevetekkel, papagájokkal és virágédényekkel.

— De mit fog mondani a nagyságos úr, hogy így bejelentés nélkül keresztül-kasul járkálunk a szobáin? — szólt végre helyes aggodalmát nyilatkoztatva Thaddeus.

A kis gnóm hangosan nevetett.

— Vigye ördög a nagyságos urat; ha nem tetszik neki, tegyen róla!

— De kedves atyámfia az Úrban, ha meg találná halani . . .

— Bizony félek is én tőle; itt van a benyílóban, tessék besétálni hozzá.

Thaddeus komolyan meghökkent.

— De kérem, bejelentés nélkül! Hogy mehetnék én a nagyságos báró úr szobájába bejelentés nélkül, az nem illenék sem énhozzám, sem őhozzá.

— Ne törődjék vele, csak olyan dibdáb ember az, mint én magam.

— No kérem — szólt kifakadva Thaddeus úr —, már elég volt a szemtelenkedés! Akármi konfidens cselédje legyen is kegyelmed a nagyságos úrnak, azt kikérem magamnak, hogy énelöttem olyan derék férfiúról tiszteletlenül ne beszéljen, hanem adja meg azt a dekórumot, ami őt rangjánál fogva illeti.

A kis ragyás hallatlan kacagásra gerjedt a tisztelendő úrnak ez etikai kifakadása felett.

— És most menjen be, és jelentsen be a nagyságos úrnak.

— Igazán bejelentsem? — kérdé az, kinek a nevetés tarkává festette orcáját, itt piros lett, ott lilaszín.

— Komolyan mondám.

— No, hát bejelentem.

A kis ragyás eltűnt az ajtó mögött; a tisztelendő úr eligazítá magán stóláját, görbe fésűjével hátrasimította gazdag ősz haját, s összeszedte testi-lelki erejét a találkozásra; amidőn a kis ragyás újra felnyitá előtte az ajtót, s nevetve mondá neki, hogy már bejelentette a báró úrnak.

Thaddeus úr belépett.

— Ott ül ő kegyelme; — szól a kis ragyás egy életnagyságú arcképre mutatva a falon, mely senki sem volt más, mint ő saját maga azzal a ragyás vöröstarka ábrázattal, azzal a foltozott, sastépte szürke kabáttal, azzal a makrapipával a szájában, azokkal a hegyes szemekkel, fénymázatlan csizmákkal s azzal a kopó staffage-zsal maga körül; ő tulajdon maga, az öreg Kadarkuthy báró (a képet kétszáz aranyért festette hírhedett olasz művész, a báró maga tréfásan szokta mondani, hogy maga az eredeti, amiről festette, kabátostul nem ér többet másfél márijásnál).

Thaddeus úr soha életében nem érezte magát ilyen zavarban, mint most, mit a joviólis házigazda észrevéve, hirtelen megragadá kezét, s szívesen megrázva, igaz barátságos hangon mondá neki:

— Megbocsásson, jó tisztelendő uram, azért a kis tréfiért, s mármost hozta Isten, beszéljünk másról.

— De kérem alássan, én illetlen szavakat mondtam nagyságodnak . . .

— Köszönöm alássan; rászolgáltam, zsebrettem, nem vesznek kárba.

— Azt mégsem kellett volna . . .

— De hadd legyen hát az egész tréfa. Lássá, tisztelendő úr, azt az egész világ tudja, hogy én bohó, tréfás ember vagyok. Azt kénytelen mindenki felvenni tőlem. Valamint én is felveszem mindenkitől a tréfát.

— Kérem, nagyságos báró úr, az én idejövetelem oka nagyon messze van minden tréfától. Én Gutai Thaddeus vagyok.

A lelkész azt várta, hogy a furcsa ember e szóra egyszerre el fog komolyodni, s elhalt száján a szó bámulatában, amidőn az még vidámabb lett e nyilatkozatra.

— Gutai Lőrinc atyja — tevé utána még egyszer komolyan, reszkető hangon a lelkész.

A kis gnóm hahotával nevetett fel rá, s aztán ezerszer bocsánatot kért a tisztelendő úrtól, azt állítva, hogy ő valóságos bolond; higgye el a tisztelendő úr, hogy egy valóságos eszeveszett embert lát maga előtt.

A tisztelendő úr egy szóval sem mondá, hogy nem hiszi.

— Nem jöttem panaszokkal terhelni nagyságodat — szólt Thaddeus, — nekem senkire semmi okom panaszkodni, egyedül magamra. Én nem zúgolódhatom Isten ellen, mert hiszen ő kezembe adta a kincset, én voltam az a bolond, aki azt nem tudtam megbecsülni. Nagyságod tudja, hogy fiamról beszélek, meghalt fiamról.

— Meghalt fiáról! — kiálta föl a báró, és kiáltása hasonlított a kacagáshoz. — Nem, nem nevetek, tisztelendő uram. Bolondos ember vagyok, de nem nevetek.

— Azt ne is tessék cselekedni — szólt Thaddeus. — Egyetlenegy fiam volt; deli termetű, lángeszű, jószívű. Isten felruházta őt minden tulajdonnal, ami dicsővé teheti a férfit; kincseket adott benne nekem, mikért egykor irigyelhettek volna. De én elhagytam e kincseket. Hiú tudományok között vesztegettem el az órákat, miket fiam nevelésében kellett volna eltöltenem; háládatlan holt könyvek szavait hallgatám ahelyett, hogy az ő beszédére figyelttem volna; a világot akartam oktatni, ahelyett,

hogy tanítottam volna egyetlen gyermekemet. Ez a tudákosok átka; nem hiába mondják, hogy a tudósok fiából kerülnek ki a legnagyobb semmirekellők. Igaz. A mi hiú önhittségünk csekély dicsőségnak találja azt, hogy egy térden ringatott gyermeket az első imára megtanítsunk; a mi fennhéjázó szemléletünk előtt méltatlan feladat az, hogy egy ember jövődjéről aggódjunk, legyen bár az tulajdon gyermekünk; midőn elhitettük önmagunkkal, hogy mi népek sorsát mozgatni vagyunk hivatva. Mi nem érezzük azt az örömet, midőn a gyenge gyermeki kéz az első betűt le tudja írni; mi utálunk felelni a gyermek együgyű kérdéseire; mi lenézzük a csekélyebb eszű embert, jobban, mint az úr a parasztot; mi dölyfösebbek, kevélyebbek vagyunk, mint bármelyik címer-nemes, mi zsarnokai vagyunk családunknak, üldözői az ifjúkor apró tévedéseinek, és nem engedünk szívünkhöz félni senkit. Ezért méltán történik meg rajtunk, ha Isten azt a szívet, mely nem akarta elfogadni a mindennapi ember örömét, meglátogatja a mindennapi ember bánatával. Óh, uram, ezt a bánatot én nem tudom eltagadni. Nem vigasztalnak engem könyveim, nem a tudományok új felfedezései, nem a közélet mozgalma; ami itt belül marad, az mindig legutolsó gondolatom. Láttam fiamat meghalni szemeim előtt; egy karkinyújtásnyira előttem nyelte el a hullám; csak egy perccel hamarább kellett volna utána kezemet kinyújtanom, és nem halt volna meg. Kerestem félóráig a vízben, és nem találtam reá; és akkor hálát adtam az Istennek, hogy meghalt. Nagy bűnhődéstől, gyaláztattól menekült meg. Ezt nagyságod bizonyosan mind tudni fogja már.

— Óh, én többet is tudok. Egyébiránt négy szem között mondva, én tisztelendő uramat igen meggondolatlan embernek tartom.

— Kérem alássan.

— Még egyszer azt mondom. Minek volt kegyelmednek a Malárdy-házhoz menni?

— Hogyan, uram?

— Hagyta volna őket békével összeesküdni, a leányt kocsi-ra pakolni, együtt mind a kettőt Sáros vármegyébe feljőnni; itt aztán majd az én gondom lett volna, hogy a gubancos csomót kioldjam szépen; ehelyett kegyelmed nekiáll Nagy Sándor kardjával, s kettévágja az egész szövevényt, mármost ki a bolond kötözgesse azt megint össze?

Thaddeus mindenre készen volt, csak ilyen beszédre nem.

— Csak nem hagyhattam, hogy a fiam egy oly rút álarcos játékot végigjátsszék.

— De hát miért nem? — szólt rá egyszerre a báró naiv készséggel. — Volt valakinek az ellen valami kifogása? Ártott valakinek? Kegyedre nézve úgyis el volt veszve a fia, s mint maga mondá, eddig nem sokat törődött vele. Én magam meg voltam elégedve a játékkal; Malárdy meg volt elégedve, a leányzó szerette; az ifjúnak is tetszett, az egész világ tapsolt, gratulált hozzá; hát ugyan kinek volt légyen valami baja vele, ha nem minden úgy ment volna, ahogy elkezdődött?

A nagy filozóf a furcsa ember ellenében nagyon biztosan érezte magát; szofizmákkal őt nem lehetett megszorítani.

— Nagyságod egy személyt elfeledni méltóztatott, aki-nek igenis nagy kifogása lehetett az alakoskodás ellen: nagysá-god tulajdon fiát.

— Ah-hah-hoh-hó! Nem, nem kacagok, megbocsás-son, tisztelendő uram, már nem nevetek. Tehát a fiamat. Csak még egy kicsit engedjen meg: — hahhahahó! Így mármost igazán nem nevetek többet, ez volt utoljára. Tehát a fiamért skrupulózuskodik tisztelendő uram?

— Kinek nevét egy kalandor bitorolta . . .

— Köszönje meg neki, hogy becsületet szerzett nevének.

— És aki most méltatlanul ül gyalázatos börtönben.

— No, csendesesen, tisztelendő uram; ez már az én dolgom.

Nem ül ott méltatlanul. Higgye meg, hogy nagyon jó helyen van ott.

— Nagyságos uram, ez kegyetlen tréfa az atyától.

— Nono, tisztos uram, én nem mondtam a kegyed esetére, hogy tréfa; tehát kegyed se mondja, hogy az enyim tréfa. Ne beszéljünk az én fiamról, beszéljünk a kegyedéről.

— De én éppen azért jöttem ide, hogy nagyságod fiáról beszéljek, és helyrehozzam azt, amit en-fiam vétett ellene; amidőn ő e vétkeért nem lakolhat többé.

— Talán bizony ki akarja őt szabadítani nemes Abaúj megye tömlöcéből? Hagyja ott, tisztelendő uram; nagyon elfér ő ottan; hadd maradjon ő azon a jó barátságos helyen, amíg engem ki nem harangoznak a világból, azután is elég lesz még neki kiszaladgálni a bolondját.

Thaddeus egypárszor borsózni érezte a hátát, amint e hideg cinizmus ördögi hatása erkölcsi érzetei ellen támadt, s közel volt hozzá, hogy a nagyságos urat lemennydörögje; de még erőt vett magán, s nyugodtan tudott felelni.

— Uram, midőn egyetlen gyermekemet véletlenül megtaláltam, midőn meghallám tőle, mit vétett, midőn megtudám, minő igaztalanság történt őmiatta, pusztá hóbortos ingerkedésből egy más ifjúval, akkor békót vetettem kezére, s azon szándékkal indultam meg vele, hogy elhozom őt a méltatlanul szenvedő börtönéig, ott kicserélem őket, s a vétkeket hagyom a bűnhődés helyén. Ezt akartam tenni akkor, és tenném most, ha fiam élne.

— Igazán azt tenné, ha fia élne? — kérdé a kis öregúr impertinensül himbálva magát sarkain, s kezeit bedugva mellénye zsebeibe.

— Azt tenném.

— No hát nem is fogja azt tenni — kiálta fel Kadarkuthy, füttyöt vetve zsebéből hirtelen kirántott kezével.

Thaddeus megint jobban kezdett róla meggyőződni, hogy egy örülltetten van dolga.

— Lássá, tisztelendő uram — szólt a báró, beledugva hüvelykujját a tisztos úr övébe, hogy el ne szaladjon —,

kegyelmed saját szavaival mondja, hogy képes lett volna egyetlen fiát, azt a derék életrevaló, nemeslelkű, lángeszű, gyönyörű ifjút bedugni egy penészes tömlőcbe; kegyed az apa, az okos ember, a tudós lelkipásztor és a többi! és mégis én fölttem szörnyűködik, hogy mint tudom azt a tréfát elkövetni, hogy a fiamat, egy haszontalan, naplopó, ostoba fickót, aki soha senmi jót nem tett a világon, akinek a pofája az enyimhez hasonlítva, még mostani állapotomban is dehonesztáció, becsukattam egy kis neki való leckére; ami pedig én hozzám nagyon illett, mert én nem vagyok sem okos ember, sem kegyes ember, a lellemmel pedig el vagyok annyira adósodva, hogy egy vétekekkel több vagy kevesebb nálam már nem öregbíti, nem is ifjítja a számadást. Aztán tulajdonképpen én nem is ismerem azt a léhűtőt; mert én már tíz esztendeje, hogy nem láttam a fiamat; ki tudja, hátha nem is ez az? Legalább az én szívemben semmi sem mozdult meg, mikor őt megláttam; pedig azt mondják, hogy valami magnetizmus van az apák és a fiak között.

Thaddeus nem feleselt tovább a báróval; felvette a székről háromszögletű kalapját, palástját karjára ölté, s mutatta, hogy menni akar.

A báró megfogta a karját.

— No, no, no, tisztelendő uram, mire való ez a hirtelenkedés? Minek már ez a harag? Hiszen, ha kívánja, okosan beszélék; hanem erről a tárgyról nem lehet okosan beszélni. Kegyelmed most itt akar engem hagyni és menni Kassára, és felfedezni az egész tévedést és Viktor úrfit kiszabadítani a tömlőcből. No, ugyebár azt akarja?

— Nem tagadom.

— De lássa, azt ne cselekedje! Az bolondság, az nem tudományos férfihoz illő dolog. Tisztelendő úr ismeri a mitológiát; tudja belőle Epimetheus históriáját, meg a Pandora szelencéjét; no lássa, ilyen Pandora szelencéje az, amit tisztelendő úr ki akar most nyitni. Tanuljon Epimetheus példájából.

— Én csak Krisztus példájából kívánok tanulni — szólta Thaddeus, kivonva kezét a báró úréból.

Kadarkuthy útját állta, s nem eresztette ki az ajtón.

— Tisztelendő uram, lássa, kegyelmed nem tudja, hogy mit cselekszik. Aki a veszett kutyát kiszabadítja a kalitkájából, aki egy bepecsételt levélben átküldi egyik országból a másikba a pestist, aki egy gyilkost, gyújtogatót megszöktet, az okosabb dolgot cselekszik, mint aki az én fiamat kiszabadítja arról a jó helyről. Meg fogják azt siratni százan, meg fogom siratni én, de senki sem fogja jobban megsiratni, mint kegyelmed maga. Hagyja őt ott, ne avatkozzék a mi ügyünkbe . . .!

A furcsa kis ember összetett kézzel, s valódi buzgalommal könyörgött Thaddeusnak, ami őt csak még furcsábbá tette.

Thaddeust nagyon felháborítá e jelenet. Ő is képes volt saját fiát tömlöcbe adni azért, amit mások ellen vétett; de szívében megsiratta; de együtt szenvedett vele; hanem arról, hogy valaki becsukassa a fiát azért, amit saját apja ellen vétett, s tréfát, gúnyt úzzön belőle, az meghaladta a gonosznak azt a mértékét, amit puritán érzelmei képesek voltak felfogni. Hanem hiszen báró Kadarkuthy furcsa ember; ez sokat megmagyaráz, s fölmenti az embert attól, hogy tettei fölött szörnyűködjék; de egyúttal attól is, hogy vele vitatkozzék.

Thaddeus még egyszer ajánlotta magát, és komolyan mutatta, hogy menni akar.

— Csak még egy percig maradjon, tisztelendő uram, valamit akarok mondani (egyik kezével megfogta a tisztelendő úr tógája elejét, a másikkal bizonyított) — lássa, engedjen magának egy okos szót mondani: hátha én adnék a sárospataki kollégiumnak negyvenezer forintot?

— Micsoda? — szólta szemet meresztve Thaddeus. El nem gondolhatta, hogy mit akar ez megint.

— Meg egy szép arany billikomot ezüstkorsóval a k . . . i úrasztalára.

— Mi oknál fogva?

— Van egy igen szép állatgyűjteményem, bibliotékám is, nevezetes tárgyak fizikum múzeum számára.

— Nagyságos uram, én nem értek semmit.

— Hát én ezt mind odaajándékoznám a k...i nagy gimnázium számára, ahol tisztelendő uram lelkész; még új harangot is öntetnék az ekléziának.

Thaddeus mind jobban bámult és nem értett.

Kadarkuthy még nagyobb tüzzel folytatta az árlejtést.

— Holtom után pedig fundációt hagynék három tan-székre, ahová azt tisztelendőséged rendelni legjobbnak ta-lálná...

— Köszönöm, köszönöm, de miért ennyi szép ígéret? Én nem tudom felérni.

— Csupán azért, hogy hagyja a fiamat ott, ahol van.

Thaddeus úr erre már komolyan felpattant:

— Nagyságos uram! Farizeusok vénjének tetszik-e en-gemet nézni, akit meg lehet vesztegetni világi vagyonnal, hogy ne cselekedje az igazságot?

— Hisz nem magáért, de hitének, feleinek előmenetele-ért.

Thaddeus puritán büszkeséggel felelt:

— Az én hitem ne köszönje gyarapodását igazságtalan tettnek!

— Gondoljon tisztelendő uram a nemes célra. Ajánlataim-ban nem saját hasznát mellőzi el, hanem a közönségét; az egyház, az iskola jóvolta az, amit kínálok tenyere-men nyújtva, s amit kegyelmed kezemből kiüt; pedig hiszen, amit kérek, az semmi. Nem kérem, hogy mondjon hamis tanúbizony-ságot, hanem csak azt, hogy hallgasson el egy olyan titkot, mely miatt most szenved egy ember, de ha ki lesz mondva, szenvedni fog ötven. Hát van ebben valami?

— Nagyságos uram! Nálam a cél nem szentesíti az esz-közt; én nem vagyok Loyola követője. Feleim tanuljanak boldogok lenni a szegénységben, erősek a szűkölködésben,

s dicsekedjenek ne a gazdagsággal, hanem a kitűréssel. Én részemről, ha Jeruzsálem felépüléséről volna is szó, és az nem kerülne egyébbe, mint egy elhallgatott szavamba, mely egy méltatlanul szenvedőt kiszabadít; és volna az a szenvedő fiamnak gyilkosa: nem hallgatnám el azt, hanem kimondanám.

Kadarkuthy bosszusan toppantott lábával, de kezével mégis megszorítá Thaddeus kezét.

— Derék ember. Meg kell vallanom, hogy derék ember. Ostobaságot cselekszik ugyan, de derekasan cselekszi. Azonban maradjon itt nálam legalább egy napig.

— Egy óráig sem, uram. Vétek volna tőlem minden elhalszott pillanat, melyben kötelességemet tenni mulasztanám.

— Hátha lovai ki vannak fáradva, kocsisát leitatták ezalatt?

— Megindulok gyalog. Tanuló koromban úgy utaztam be az országot; nem idegen ez előttem.

— No, azt mégsem fogja tenni. Majd én befogatok magam. Ne féljen, jó csendes lovakat adok, nem forgatják fel; csak addig üljön le nálam, míg befognak. No, üljön le hát; szentelje meg ezt az én istentelen barlangomat.

Thaddeus kénytelenül leült; a báró az ajtó felé ment, ott megállt és felkacagott.

— De az mégis halálra nevetni való tréfa, hogy én saját lovaimon küldöm be Kassára azt, aki a fiamat ki akarja a tömlöcből szabadítani. Tulajdon lovaimon! Én! Borzasztó nevetséges, ha elgondolom.

Még odakinn is folyvást nevetett e furcsaságon.

Néhány perc múlva visszajött; akkor egészen komoly volt az arca; még hangja is más volt, mint eddig, nyugodtan, érzéssel beszélt.

— A hintó készen áll tisztelendőséged számára. Tehát csakugyan komoly szándéka Kadarkuthy Viktort kiszabadítani?

— Mondám.

— Minthogy kegyelmed ezt fogja tenni, íme nézze, itt van egy levél. Őt fekete pecsét van rajta; ez a levél foglal magában valamit, ami tisztelendőségedre nézve igen nagy kincs; iszonyú nagy, számokkal ki nem fejezhető, mesés nagyságú kincs — a Dárius kincse. Az ebben a levélben van. Tetszik látni a külső feliratról, hogy én azt a roppant kincset végrendeletben kegyelmednek hagyományoztam, hogy életében legyen boldog általa; de mármost neheztelek kegyelmedre, és nem fogja azt tőlem megkapni. Hanem azt cselekszem, hogy rábírom a k i lelkészi hivatalra azon hivatalos utasítással, hogy amidőn elhozza a nagy kaszás gazdája azt az órát, melyben kegyelmednek is a learatott kévék számát kell szaporítania, midőn lelkésztársai kezéből felveendi utoljára az úrnak testét: akkor nyissák fel e levelet, adják át ezt a mérhetlen kincset, hogy lehessen annak birtokában néhány óráig, s elmondhassa, hogy egy bolond ember jövendölése szerint halála óráján volt legboldogabb; addig tessék szenvedni velem együtt, amit az élet oszt kegyelmesen. Nem tartóztatom tovább.

Thaddeus meghajtá magát, s egy percig sem gondolkozott tovább a mondottakon. Bolondság ez is, hasonló a többiekhez, mik a furcsa ember fejéből származnak.

A VESZETT LÓ

A mi virágos keleti nyelvünk „veszett lónak” szokta az olyan embert nevezni, aki minden helyes ok nélkül nekirohan mindenkinek, s keresztül-kasul gázol ártón és ártatlanon; akit, ha megharagított valaki, s azt hirtelen meg nem kaphatja, nekimegy egy másiknak, akit közelebb talál, s azon tölti bosszúját.

Mint látszik, a veszett ló cím ilyenformán nem annyira megtisztelő elnevezés, mint amennyire következetes.

Az ember éppen úgy, mint a ló, arra van hivatva, hogy esze által tüntesse ki magát, s midőn e hivatását olyképpen mellőzi, hogy az ész józan kocsisságát megvetve, a szenvedélyek lódarázsa elől megriad, s bösz dühében eltépve az illem gyepelűit, a rendes kerékvágásból kiugrik, s rúg és harap, akit elől-utol talál, akkor nagyon méltán mondják róla azt, hogy veszett ló.

Tisztelendő Gutai Thaddeus uram megérkezvén Kassára, sietett az alispánt az általa tudvalevő titokról informálni.

Olyan köztisztületben levő férfiú tanúbizonysága rögtön segített az ifjú Kadarkuthy veszedelmes állapotján, kinek legfőbb baja az volt, hogy valami párbaj miatt, melynek halál lett a vége, ő kénytelenül álnév alatt szökött Belgiumból Franciaországba; ott is tovább üldöztetve, ismét más fölvett

név alatt menekült Svájcba, úgyhogy tárcájában négyféle nevű és leírású útlevelet is találtak, ami még jobban belekeverte a hinárba, s annyira ellene bizonyított, hogy az öreg Kadarkuthynak éppen semmi sem állt volna az útjában azon pompás tréfa kivételére, miszerint Viktor úrfit ott üldögtesse nemes Abaúj vármegye filantropikus intézetében mindaddig, míg ő meghal, s csak végrendeletében nyilatkoztassa ki, hogy az bizony mégis az ő fia, hát csak eresszék szabadon: hogyha ez a tudós ember bele nem elegendik a dologba, s mint afféle tudós ember gyűlölője levén minden élcnek és anekdotonnak, ezt is elrontja komoly közbeszólásával.

Már pedig valóban elrontotta. Önvallomása kideríté, hogy akit az öreg báró saját fiaként mutogatott a világban, az Gutai Lőrinc volt; s a valódi Kadarkuthy Viktor igaztalanul ül ott, ahol az ember nem mondhatja a „Tessék leülni” kínálásra azt, hogy „Köszönöm, nem fáradtam el”.

A rehabilitált bárót aztán szabadon bocsátották; az öreg Kadarkuthyt hivatalosan megpirongatták, amiért a törvényhatóságot készakarva tréfálkozásra használta fel; Thaddeus úrnak pedig elismerő szavakat mondtak példás igazságszeretetéért, mely szerint inkább saját családja szégyenét fedezte fel, hogy sem hallgatása által egy ártatlan embert tovább is szenvedni hagyjon.

Thaddeus úr még aznap, amidőn Kadarkuthy szabadonbocsáttatásáról tudósíták, el is hagyta Kassát, s sietett vissza saját városába.

Keresztyéni alázatosságában nem óhajtja alkalmat adni a kiszabadított Kadarkuthynak arra, hogy megmentőjét hállalkodásaival halmozza el: nem kívánt tőle semmi köszönetet. Még csak találkozni sem kívánt vele. Óh, a szellemarisztokraták büszkesége határtalan. Nekik tetszik azon öntudat, hogy eszük, jellemük, érzéseik által egy címer-nemest lekötölezhettek, oly adósságot hagyva rajta, amit az sehogy sem tud nekik lefizetni.

Thaddeus látni sem akarta Viktort; nem is lett volna rá nézve e találkozás kedves.

Hazament szépen; elővette szárasztott virágait, s ha azokban kevés vigasztalást lelt, benyitott legszebb eleven virágának szobájába; akinek akár magyarul, akár latinul hangzott a neve, legszebb volt rá nézve az egész hazai flórában; a szép Lila; a szép *Syringa vulgaris* Linnei.

Az egykor utcán talált gyermek most paloták díszé lehetett; szépségét valami megszentelő bűbáj emelte emberfölöttivé; szép lelke látszott azon keresztül. Epétlen, haragtalan, önzés nélküli mindenki irányában. A háznál mindenki iránt engedékeny volt, mégis mindenki azt tette, amit ő akart; Thaddeus urat szinte elkényezteté, pedig az is úgy élt, mintha egyedül csak őt szolgálná.

Úgy látszik, hogy meg akarta jutalmazni Isten a sokat érdemlett és sokat szenvedett férfiút öregsége keserű napjaiért ebben az angyaljóságú gyermekben, akiben a jó öreg minden szeretete egyesült. Ezek a szelíd kék szemek voltak az ő vezércsillagai; ez az édesen csengő hang az egyedüli szó, mely előtte arról beszélt, hogy a földnek is van még valami öröme; annyira szerette őt a jó öregúr, hogy még a templomban is, mikor imádkozott, rajta feledé szemeit, mintha azt akarná látni, hogyan adják tovább ez imahangokat az ég angyalai, amíg azok az Úr zsámolyához eljutnak, együtt könyörögve gyarló halandókkal nem is ismert bűnök kegyelmes bocsánatáért.

Szinte haragos volt a jó öregúr olyankor, mikor arra gondolt, hogy ezt a szelíd angyalt, ezt a mártírcot valamikor el fogják tőle rabolni; valami goromba kamasz megkéri, elveszi, fejére teszi azt az ostoba prózai főkötőt; s akkor ő nem lesz többé öreg nevelőapjának imádkozó angyalkája, nem lesz többé aza lesütött szemű szent; nem lesz többé olyan halavány az arca; ez a gondolat képes volt Thaddeust nagyon megkeseríteni.

Hanem hiszen messze van még az idő, a leányt még nem hallja senki titkon sóhajtani; még valami holdvilágos árnyék

fekszik szíven abból a testvéri érzelemből, melyet egykor Lőrinc iránt érzett. Hiszen Thaddeus maga is úgy akarta azt, hogy egykor ebből több legyen, mint testvéri érzelem. Hajh, de ki várhatja többé a hajnalt, hogyha meghalt a nap! Mit ér az elhalt ifjúra gondolni többé, s mit érne rágondolni, hogyha élne? Ő elfeledte a legjobbat, a legszebbet, akit családja neki szánt, akiben örömeiket lelték volna, aki által boldogok lettek volna mindnyájan, és választotta magának azt, akit gyűlölnie, akire soha gondolnia sem kellett volna; apja halálos ellenségének leányát, a vallásüldöző gyermekét, aki miatt aztán meg kellett halnia.

Az ég akarta így. Az ég akarata, hogy az átokkal ütő kéz maga is sajogjon az ütés után, mert rettenetes az: egy embernek fejét megsújtani az Isten átkával, s nem lehet az, hogy az iszonyúan verő kéz is ne fájjon azután.

A nagy férfi nagyot bukott; sok nagy példa teljesült be rajta; és íme, Thaddeus most imádkozik azért, hogy ne érje Malárdyt több csapás; maradjon meg neki az, amiye még megmaradt: csak egy fia van már Malárdynak, egy édesfia, aki őt nem szereti; nincs büszkesége, hatalma, gazdagsága. Lám: őneki sincs már, csak egy leánya, egy fogadott leánya, aki őt szereti, ez öröme, ez reménye, ez megnyugovása. Óh, idején van imádkozni az Istenhez, hogy ne teljesítse tovább az átkot.

— Itthon a pap?

Ily rövid kérdés hangzott a kerti bejárat előtt, mely nagytiszteletű Gutai Thaddeus uram szobájához vezetett.

Thaddeus úr maga is hallotta a kérdést, s gondolta magában: ejnye, goromba pimasz, hát én neked csak „a pap” vagyok.

Még jobban mérgeződött azután, midőn hallá a felelet csengő hangját.

— Dolgozószobájában van.

Ez a szép Lila édes hangja volt.

(A neveletlen még attól a szép lánykától kérdezősködik ily otromba hangon.)

— Melyik az ajtaja? — szól újra az elébbeni hang.

Erre már nem jött felelet; a válasz hihetőleg néma intésből állt.

Azután erős, sarkantyús lépések hangzottak, s a lelkész ajtaját kinyitották, minden előleges kocogtatás nélkül.

A tudós ajtaja elég magas volt közönséges emberek számára, de a most érkezett nevezetes ember mégis kénytelen volt meghajtani a fejét, mikor belépett rajta, oly szertelen hosszúra találta őt kinyújtani az áldott természet.

A hosszú kezek és lábak embere szinte maga is látszott restsélni termete felmagzott állapotját, valami lanyha magaelhagyás lógatta előre egész alakját, minek következtében hanyagul előrehajlott, s mikor fel-felütötte a fejét, mindig egy fejjel nagyobbat látszott nőni.

Az ember impertinens szőke volt, mégpedig olyan serte hajlamokkal bíró hajjal, hogy azt hátulról sehogy sem lehetett becsületesen összecsavarítani; mindenfelé álltak ki a szálak a copfból, végződven mint egy nyűtt meszelő; az oldal hajbodrok pedig valószínűleg régen nem levén felsütve, kiegyenesültek és meredtek, amerre nekik tetszett. A képe meg volt borotválva; egypárszor a borotvával bele is metélve, jeleül annak, hogy maga borotválkozott, s igen türelmetlen borbély volt; az orra mellett hosszában egy régibb, de mélyebb vágás forradása volt látható, amit valószínűleg nem borotválkozás közben ejtettek oda. A világosszőke hajjal valami kellemetlen ellentétet képeztek a sötét szemek; úgy látszik, ez embernek saját alkatrészei is antipátiában voltak egymással. Semmi sem volt azonban visszataszítóbb rajta, mint a vastag, duzzatag ajkak, mik bestiális kifejezést adtak az egész arcnak, s valami ijesztő jellemet kölcsönöztek a szavaknak is, amik keresztüljöttek rajtuk.

A jövevény még ehhez valami idegen szabású öltözetet viselt, mely állítólag finom kelméből készülhetett valaha, de most minden szennyes és gyűrődött állapotban volt. A nagy türemcsizmák kifényesítetlen, a fehér szarvasbőr nadrág zsírfoltokkal tele, a bársonyzubbonny összevissza törve, ahol valami fehérmemű fodrainak kellett kilátszani belőle, azok nagyon régi találkozást emlegettek szappannal és tiszta vízzel, s a gavallér még annyi figyelemmel sem volt a világ iránt, hogy begyűrje azokat a kabátja alá.

Nem, a jövevény nem sok figyelmet mutatott bárki iránt is. Nem mondott sem jó napot, sem egyéb tisztelkedő szót a papnak; odaállt egyenesen az arca elé, hogy a csizmáik orrai egymást érték, s Thaddeus úr kénytelen volt a nyakát felfelé görbíteni, hogy az arcába lásson, s akkor röviden azt mondta neki:

— Én báró Kadarkuthy Viktor vagyok.

Thaddeus kissé visszahökken. Bizonyára legelső gondolatja az volt: „No, mármost értem, hogy az öreg báró miért nem szereti a fiát látni.”

— Tessék helyet foglalni — monda azonban egész tisztelettel.

Az ifjú úr le sem ült, nem is köszönte meg; ahelyett még egyszer elmondta:

— Báró Kadarkuthy Viktor — s egyszerre egy fejfel magasabbra emelkedett.

— Örülök, hogy szerencsém van — mondá Thaddeus; pedig sehogy sem örült, azt hitte, hogy ez most megköszönni jött hozzá azt az erélyes közbejárást, melynek folytán kellemtelen helyzetéből kiszabadult, s e hálálkodást szeretne volna kikerülni a jó úr.

De nem hálálkodott a jövevény; másért jött; miután mind a két hosszú karján feljebb gyűrte a zubbonnyujjakat, félrefordítá a fejét, s úgy elfelé néző képpel kérdezé Thaddeustól:

— Hol van az úrnak a fia?

Thaddeus elbámult.

— Nagyságos úrfi, kegyelmed a fiamat kérdezi

Most egyenesen felé fordítá a képét az ifjú óriás, s neki-
meresztett szemekkel kérdezé másodszor:

— Hol van az úrnak a fia?

A lelkész lesüté szemeit, és alig hallhatóan rebegett:

— Fiam — meghalt.

Két csepp könny remegett fehér pillái alatt, s nem tudott
kicsordulni szemeiből.

Az ifjú úr nem ügyelt a könnyekre.

— Az nem igaz. Az csak mesebeszéd. Hol van az úrnak
a fia?

A lelkész megerősíté hangját, s a fájdalom ihletével
felelt:

— Istennél van ő bizonyára, ha irgalmába bevette, és
megbocsátá bűneit.

— Pokolba van! — kiálta közbe a báró.

— Az az Úr dolga! — szólt reszkető hangon Thad-
deus.

— Mit? Az én dolgom? — kérdé amaz ingerülten.

A pap szilárdul válaszolt:

— Én Istent értettem „az Úr“ alatt.

— Ejh, nem kell nekem most papos komédia! — kiálta a
báró türelmetlenül — nekem ne bibliázzon, hanem feleljen,
hol van az a semmirekellő, országcsaló, aki nevemet bitorolta,
és aki miatt esztendeig ültem a börtönben?

A pap alázatosan felelt neki:

— Elismerem uram, hogy ön méltán neheztel reá, hogy-
sokat vétett ön ellen; de mégis kérem: ne illesse őt előttem
becstelen nevekkel; én apja vagyok, s amit vétett, azért
bizonyára egy halállal mindent megbűnhődött.

A báró most még jobban dühbe jött.

— Mit? azt se mondjam róla, ami őt megilleti?

Még gazembernek se nevezzem? de fogom őt annak nevezni, és arcul fogom vágni, és megölöm, megölöm az átkozottat!

Az ember reszketett a dühtől, ökleit összeszorította, vastag ajkai kifordultak, és szemei körül villogott a fehéré.

Thaddeus most már nem félt tőle. Látta, hogy nem emberrel van dolga, az ördögfélétől pedig nemigen rettegett. Nyugodt lélekkel vállára veregetett Kadarkuthynak.

— Nagyságos uram, azt meg nem öli kegyelmed többé.

— Mit mond az úr? — rikácsolá ez embertelen hangon.

— Mert ha meghalt, akkor már halva van; ha pedig élne: kezének egy ütésével úgy összezúzná önt, hogy sohasem lenne önből többé ember.

Már ezt az utolsó mondást nem valami malasztteljesen ejté ki Thaddeus úr, hanem egy haragvó és büszke apa indulatos hangján.

Kadarkuthy elsápadt, percre még vastag ajkai is elkékkültek; mikor meg akart szólalni, egészen el volt rekedve, alig találta meg a hangját.

— Hol van tehát?

— Háromszor mondtam, hogy meghalt.

— Ki látta őt meghalni?

— Én magam . . .

— Ahol van ni. Szép kis tanúbizonyság. Ön maga bizonyít amellet, amit mond, ön elrejtette a fickót, ön halálhírét terjesztette, hogy megszabadítsa a büntetéstől, a bosszúállástól; de én nem hagyom magamat bolonddá tétetni: én akarom tudni hol van. Ki akarom húzni gyáva rejtekeiből, és keresztül akarok rajta menni kardommal, a szívéen keresztül. Egy esztendeig ültem a börtönben, egy esztendeig mindennap arra gondoltam, hogy mikor kiszabadulok: vesszek meg, ha addig ruhát váltok, amíg azt a kalandort meg nem öltem.

— S ha azon kalandornak apja önt ki nem szabadítja onnan, még sokáig gondolkozhatnék nagyságod azon a helyen.

Ez nem fegyverzé le a dühödttet, csak megátalkodottságát nevelte.

— Hiába példálódzik; az önnek kötelessége volt, amit én meg sem tartozom köszönni; ha azt mondták az úrnak, hogy én az az ember vagyok, akit valami által ki lehet engesztelni, akkor rosszul ismertették meg velem.

— Nem mondták azt — szólt Thaddeus keserűn. — Önnek édesatyja előre figyelmeztetett, hogy hallgassak el, mert ha ön kiszabadul, legelőször is nekem lesz vele bajom. Látja ön, hogy olyan embertől kaptam intést, aki önt igen jól ismeri; és én azért mégis kiszabadítám önt.

— No, hát mármost ne csodálkozzék rajtam — szólt az ifjú Kadarkuthy, mintha a pap mondásának ez volna a logikai menetrendje. — Tudja, hogy kivel van dolga, beszéljen röviden. Adja elő nekem a fiát; mondja meg, hova dugta el, mert én addig el nem megyek innen!

E szóval leült egy nagy, spanyolnáddal font karszékbe az úrfi.

A lelkész lenézte végig, azzal hidegen válaszolt:

— Ha meg nem unja magát a házamnál nagyságod.

Azzal ő is leült íróasztala mellé, s elkezdte tudós flegmával írni, mégpedig az ifjú báró bosszantására arabs verseket pókláb-betűkkel; aki tehát azzal sem ingerelheté a tudóst, hogy asztalára könyökölve az írásába nézett, nem ismerhetvén meg belőle semmit.

E percben halkán félig kinyílt a mellékszoba ajtaja, s egy pillanatra a szép Lila tekintett be a lelkész dolgozószobájába.

A szegény gyermek hallotta a heves vitatkozás zaját, bár annak szavait nem veheté ki, s amint egyszerre elcsendesültek, az a félelmes gondolatja támadt: vajon nem ölte-e meg nevelőatyját ama különös idegen. Amint azután első tekintetre meglátta őket csendesesen ülve egymással szemközt az íróasztal mellett, zavarultan visszahúzódott, s becsukta az ajtót.

Kadarkuthy hirtelen térdére csapott, és felállt sebesen; szinte félő volt, hogy fejével átüti a padlatot.

— Ki volt ez? — kérdezé Thaddeustól; nagyobb udvariaságból tenyérrel ütve arra a nagy kutyaőrös fóliánsra, amiből tisztelendő úr másolt.

— Ez? — felelt a jó úr tudós szelídséggel — Izmael Asmai, híres arab költő, az Abner életének koszorús írója.

— Az ördögökbe! Nem ezt a kutya könyvet kérdezem, hanem azt a leányt, aki itt benézett. Leánya az úrnak?

Thaddeus büszkén nézte végig a kérdezőt; ennél a pontnál nem lehetett vele tréfálni: nem volt semmi hajlandósága elejétől végig mindent elmondani az ifjú úr kérdésére; nagy szárazon azt felelé neki: „az”.

— No, akkor elő fogja az úr egy hét alatt állítani a fiát! — szólt ez odahajolva hosszú termetével a lelkész füléhez; azzal vette a háromszögletű kalapját, s megindult. Az ajtóból még egyszer visszanézett, fenyegető szemöldrángással intve a pap felé, s azzal egy lépéssel kilábtözött az ajtó hármas lépcsőjén, be sem téve azt maga után.

Thaddeus sem sietett őt kikísérni; egyik sem köszönté a másikat; de a tudós mégis mondott annyit utána, mikor már nem látta:

„A veszett ló!”

BAJCSY ALISPÁN

Szinte látom, mint csóválja sok ember a fejét, mikor azt olvassa, hogy egy időben a tekintetes karok és rendek, úgy hozván a dolgok rendi magával, megválasztották a kandidált csizmadia-céhmestert alispánjuknak, s mondogatja magában, hogy ez mégis egy kissé erős, s hogy az a veszett poéta, aki ilyenekben töri a fejét, mégis nagyon sokat feltesz olvasói jóakarataról, amikor ilyen merész eredmények kikerekítésébe bocsátkozik, s alkalmasint azt akarja kitudni, hogy meddig nyúlik a publikum hite.

Azért rendén találom meggyónni egész lemondással, hogy e merész fordulat az általam leírt eseményekben, valamint az egész történet vázlatának alapvonalai nem tartoznak a képzelet világába.

Való az, hogy ilyen átok egyik hazai városunkban kimondatott.

Való, hogy azt fájdalmas szenvedés követte.

Való, hogy egy napon a legintelligensebb megye rendi megválaszták nemes pártbuzgalomból a nekik kandidált csizmadiamestert megyéjük első hivatalnokául.

És a fennmaradt szájhagyomány hozzáteszi azt is: hogy soha buzgóbb és igazságosabb tisztviselője nem volt a megyének, mint Bajcsy uram.

Sokan fognak még emlékezni arra az ódon adomára, amit e sajtáságos férfiúról hallottak apáink, s elmondogattak

nekünk, s amit mi lassankint el fogunk felejteni; egy lakonikus rövidségű ítélet ez, mely hosszasan csúrt-csavart világos adóssági pert e sorral rekeszt be: „Liquidum est debitum, solvas, ebadta, punctum”. Még azt is hozzáteszik, hogy a veszedelmes rövidségű ítéletet a királyi tábla is helybenhagyta ilyenforma záradékkal: „Sententiam vicecomitis, excepta voce ebadta, approbari”

Nekünk csak furcsa adoma volt ez, amin jurátus korunkban nevtünk tán egyet, s nem sok gondunk volt a korra, melyet az néhány szóval úgy jellemezett.

Most vegyük ezt úgy, mintha regény volna.

Ne kérdezzük, vajon igazán Bajcsynak hitták-e azt a kézművesből lett alispánt, aki az ítéletet hozta. Hatalmas úr volt-e az, aki ellen ez ítélet szólt? Malárdynak hitták-e azt? Vagy ez a név is más volt? Gutai Thaddeusnak hitták-e a papot, akinek keze oly súlyosan esett le a büszkék fejére? . . . Őrizkedjünk a lélekidézéstől . . . Hagyjuk pihenni azokat, akik már végigjárták tragédiájukat.

Nekem pedig bocsássanak meg az elmúlt idők halkán beszélő árnyai, ha csendes susogásaikat ellesve, azokból tanúság végett az élőknek némelyt kifecsegek.

Hiszen a csendes parókiális házban nem susog már Gutai Thaddeus uram selyemstólája, midőn két kezét hátratéve, végigsétál szobájában, s midőn félretekint, mindig úgy tetszik neki, mintha azok a képek ott a fekete rációkban akkor kapnák el róla egyszerre szemüket, s változnának komoly merev festményekké: neje, a jó öregasszony és fia, a deli ifjú; két megsiratott halottja . . .

Hiszen nem peng már Bajcsy uram sarkantyúja a megyeházi folyosók márvány kockázatán, nem csattog parancsoló hangja a tág boltozatok alatt szépen elegyített magyar és diák szavakban.

Hiszen nem dobog már a megbukott nagy férfi a Vágó utcai szögletház kertjében, körös-körül járva és nézve,

hogy nő a fű, a binibó, és újra visszatérve és újra nézve, mekorát nőtt azóta, és nem felelve semmi kérdésre és nem kérdezve senkitől semmit.

Mákosné asszonyom sem hordja már a hírt a piacról a Megyercs utcába s a gombai töltésről a győri Dunasorra; sőt, amit csaknem vakmerőség kimondani: erről a rossz mulatságról még életében leszokott.

Ha lehet szavainnak hinni, a dolog eképpen történt:

Mákosné asszonyom, amióta szomszédura a Megyercs utcai kis házból a nagy megyeházba átköltözött, szinte minden reggelenkint ellátogatott a vármegyeházához — magát kibeszélgetni.

Ott ugyan eleitől fogva meg volt hagyva mindenféle őrt álló léleknek, hogy mikor ilyen és ilyen asszonyság jön az alispán látogatására, azt sohase eresszék be hozzá, hanem az Mákosné asszonyomat nem zavarta meg; előfogta az ügyesbajos embereket a folyosón, kihallgatta, elmondatta magának a panaszait; ő is közölte velük a magáét; meglátogatta a porkolábnét, attól kitudott mindent, ami kívül-belül történik, azután nekiment a kapuban álló strázsának, azzal intézte el a vármegye dolgait, egyszóval mindig talált emberre, akivel kibeszélhesse magát, s az is jól esett neki.

Egy napon azonban a szokottnál is nagyobb rimánkodással esedezett a palotás hajdúnak már korán reggel, mikor az még az ezüstsarkantyús csizmákat tisztította, hogy bocsássá be őt az ő tekintetes komája urához, hiszen bizony rövid ideig fog neki alkalmatlanságára lenni, nem is kívánja a drágalátos idejét rabolni, hanem azalatt, amíg a csizmáit felhúzza, meg amíg borotválkozik, kegyeskedjék őtet kihallgatni, mert bizony veszedelmes dolgok nyomják az ő szívét.

A hajdú könyörült rajta, s Bajcsy megengedte, hogy Mákosné asszonyomat bevezessék hozzá, de kössék jól a szívére, hogy úgy elmondjon egy óranegyed alatt mindent, hogy abból semmi hátra ne maradjon, mert amint üti a

kilencet, az alispán megy az ülésbe, s otthagyja őt a faképnél.

Bajcsy uram különben nem szokott ilyen goromba lenni az emberekhez, de mikor Mákosnéról volt szó, mindig az jutott eszébe, hogy az a néember bizonyosan telebeszélte már valamennyi hajdú és hajdúné lelkét azzal a hazugsággal, hogy őt Bajcsy uram el akarja venni, vagy legalább el akarta venni valaha, vagy még el is veheti talán, s e gondolat fellázasztott szívében minden emberi indulatot; Mákosné emléke kegyetlen fenevaddá, despotává volt képes átváltoztatni a különben derék, szelíd férfiút.

— No, mi a baj, nagyasszony? Hát miért jött? Mondja el.

Bajcsy alispán hangja nem volt nyájas, mikor azt kérdezé. Aranyzsinóros dolmány volt rajta nyusztprémes panyóka mentével; jobb kezében tartotta kócsagos kalpagját, s nagy aranyhüvelyes kardra támaszkodott a ballal.

Mákosné asszonyom így sem ijedt meg tőle; odament hozzá, s mielőtt Bajcsy uram védhette volna magát, kezét csókolt neki, ami a derék férfiút tökéletes zavarba hozta.

Bajcsy alispán erre a gorombaságra megint nem volt elkészülve. Azt várta inkább, hogy Mákosné asszonyom konfidenskedni fog, a hajdani szomszédság előjogait használatba veszi, alkalmatlankodik; azt eszében sem forgatta, hogy lehet Mákosné asszonyomnak még kellemetlenebb oldala is: az alázatosság és rettenetes tisztelettel minőségében.

— Ugyan mi jut eszébe a nagyasszonynak! — kiálta fel a derék úri ember, kezeit lehető magasra felkapva, hogy a nagyasszony el ne érhesse; — énnekem kezét csokolni!

— Óh, kérem alázatosan — szólt a nagyasszony megjuhászodott orcával —, tudom én, hogy mi az illendőség, mi a becsülettudás, tudom én, hogy a tekintetes vicispán úr orcája előtt hogyan kell megjelenni. Most már a tekintetes vicispán úr életnek és halálnak ura, s aki hozzá közeledik, meghajtsa a térdét, megalázza az orcáját.

— Tisztelem a nagyasszony elokvenciáját — vágott közbe Bajcsy alispán; — nagyon örülnék rajta azonban, ha valami fontosabb tárgyra vergálna; s elmondaná brevitert et confuse, hogy miért jött, akként, hogy én is bebizonyíthassam, miszerint jelen állásomban sem szűntem meg jóakarója lenni, s ha favorom által valamit segíthetek, nem fogom megtagadni az indultusomat.

— Óh, bizony kérem, kedves komámuram, — ezerszer engedelmet kérek, tekintetes alispán urat akartam mondani, de mindig rájár a nyelvem . . .

— Jól van, jól.

— De bizony nagy bajban jöttem; nem is a magam bajában, isten mentsen meg; azzal nem fárasztanám a tekintetes alispán urat; én sohasem törődöm a magam bajával.

— Tudom biz azt, mindig a más dolgával vesződik. Elég baj az.

— De mikor olyan nagy emberek, nagy famíliák veszedelme forog feljül, tekintetes komámuram: ami bizonyosan minden embert megszorít; kicsinyt avagy nagyot.

— Miféle nagy famíliák?

— Könnyörgöm alázatossággal kegyes engedelmet, ne tessék megharagudni, hogy olyan bátor voltam; hanem hát én magam sem tudom, hogyan vagyok kiválasztva az én uram teremtménytől arra a célra, hogy minden szerencsétlenséget nekem kell megtudnom legelőször . . .

— Már megint szerencsétlenség! — sóhajta fel magában Bajcsy alispán. — Kit öltek meg hát? Mondja el hirtelen!

— Jaj, bizony még nem öltek meg senkit; de nagyon közel vannak hozzá, hogy szörnyűségeket műveljenek; ha csak a tekintetes vicispán úr hathatós erejével meg nem akadályozza valamiképpen.

— Beszéljen!

— Tehát, mint mondám, nagy bajok fenyegetnek nagy famíliákat, kettős baj két nagy famíliát, még pedig egyik a

volt tekintetes vicispán úré, a másik a nagytiszteletű Gutai Thaddeus uramé.

— Hm. A nagyasszony tudja azt jól, hogy a nagytiszteletű úr kauzái engem mindig interesszálnek.

— Igenis jól tudom; éppen azért jöttem egyenesen csak ide, még senkinek sem beszéltem felőle, de nem is merném elmondani.

— Valami mendemonda lesz megint.

— Saját szemeimmel láttam, saját füleimmel hallottam az egész esetet. Tetszik emlékezni tekintetes jó uramnak arra a hórihorgas drómó emberre, aki egypár nap óta itt jár városunkban?

— Miféle drómó emberre?

— Nem tudom én, miféle ember; báró vagy pojáca, vagy micsoda. Egyik azt mondja, hogy medvetáncoltató, másik meg azt, hogy mameluk herceg; elég az hozzá, hogy valami idegen bolond ember.

— Úgy? Az egy báró. Miért mondja a nagyasszony bolond embernek?

— Hát mert olyan, mint a bolond; úgy jár az utcán, mint a bolondok szoktak; hosszú is hozzá; azt bizony megnézi minden ember, még a gyerekek is futnak utána; aztán a minap hogy szembe találkoztam vele az utcán, csakhogy rá találtam nézni, beletaszított a csatornába; kérem alázattal, az egész cipellőm elmerült bele. A minap meg a Fekete sas-ban úgy ütötte pofon a szolgát, aki nem sietett neki kinyitni az ajtót, hogy elájult bele; másszor meg a piacon összeveszett egy kásás kofával, hogy meri neki kínálni a köleskását, s úgy borította a fejére az egész paprikás szakajtót, hogy maig sem lát szegény asszony az egyik szemével; a Matyusné szép kuvasz kutyáját meg, amiért utána ugatott, pisztollyal egyszerre agyonlötte, azután meg kiment a vág-dunai dobogóhídra, s ott annak a szélső karfáján ment végig, mint valami kötélén táncoló komédiás, hogy az akik nézték, a hajuk szála is az ég felé merede-

zett, s még ő szidta az embereket, akik intették, hogy ne kísértse az Istent. Hát nem bolond az ilyen ember, aki ilyeneket cselekszik?

Bajcsy uram nem cáfolta meg a kérdést, csak annyit mondott rá, hogy vajon mi baja van azzal a nagyasszonynak, ha valaki éppen a feje tetején jár is?

— Nem terhelném vele a tekintetes urat, bizony igazán mondom, ha csak a múlt este olyan szörnyű eset nem történt volna, amire rá sem merek gondolni. Hallgassa csak meg, tekintetes komámuram, mert jobb helyen nem is beszélhetném azt el. Hát úgy volt az, hogy én bizony egy kicsit meglátogatam délután a Tóth Jánosné komámasszonyt; beteg volt szegény, lelte a hideg, de már jobban van; ott bizony mi sokáig elbeszélgettük az időt, s azon vettük észre, hogy este lett. Már most siethetek haza, mondék, s úgy is tettem. Tetszik tudni, tekintetes komámuram: a Tóth Jánosék ott laknak a vár alatt, én még most is ott lakom a Megyerics utcán; hát hogy rövidebb úton hazajussak, egyenesen átvágtam az anglius kerten, hogy majd a klastromon át a barátok utcájára, a pápista iskolán keresztül meg a Szombati utcára jutok, s hamarabb otthon leszek. Sötét volt már, egypár közlegény katonánál egyéb nem járt az anglus kertben, én bizony féltem magamban egy kicsit, s szinte jól esett, mikor a csavargós úton láttam valakit szemközt jönni felém. A biz a tisztelendő úr fogadott leánya volt, a szép kis Lila. Megállítottam: „Ugyan lelkem, hova megy ilyen egyedül?” A tisztelendő úr valami pilulákat küldött általa éppen a Tóthné komának. Ilyen a tudós ember, elereszti azt a fiatal leányzót magában: „De hát nem fél itt járni?” „Mitől félnék? — felelt a leányka nagy ártatlanul — nekem semmim sincs, amit elvegyenek tőlem.” — Milyen együgyű felelet ez már! No, ezt így nem ereszthetem egyedül magában, gondoltam, még valami baj történik rajta, s visszafordultam, hogy majd elkísérem a Tóthékig, úgyis el vagyok már késve; hát amint a célba lövő dombnál befordulunk, egyszor csak élénk

toppan az a félbolond nem tudom én kicsoda. Részeg volt-e, bolond volt-e? Egyenesen elénk állt, és ránk kiáltott, hogy álljunk meg, s azzal Lila leánynak megfogta mind a két kezét szemtelenül. Én elkezdtem kiabálni: „Hallja, bocsássa azt a lányt! Tisztességes leányzó az, a nagytiszteletű úr leánya!” De a veszett ló rám se hallgatott, hanem egyre a Lila szemei közé nézett azokkal a kígyó forma szemével, s fogta mind a két kezével a lányt, aki, mintha eszét vesztette volna, sem mozdulni, sem kiáltani nem tudott, hanem csak megnémult, és nézett rá vissza. Az az istentelen vadember akkor ezt mondta neki: „Hol van a testvéred? Mondd meg, hol van a testvéred, hol a pap fia, mert ha meg nem mondod, megcsókolom az orcádat itt, az utca közepén, s akkor majd előjön a fickó, ha még lélek van benne.”

Bajcsy uram kezdte a kardja tokjával verni a padlót:

— Nem tudott kegyelmed kiáltani?

— Könyörgöm alássan, de bizony kiáltottam: gyilkost, haramiát kiáltottam. Szidtam, akasztófáralóztam azt a hórihorgast, még a hacukáját is elhasítottam, de mégsem tudtam volna kiszabadítani kezei közül azt az ártatlan vergődő galambot, ha csak egyszerre egy fiatalember, mint a parancsolat ott nem terem, s meg nem ragadja a hosszú lábú szörnyeteg nyakravalóját, mire az egyszerre kénytelen volt elereszteni a leányzót, mert egészen hátratántorodott az erős taszítás miatt, úgy meglökte az a derék fiatalember, hanem azután ő megragadta emezt, megfogták egymást mind a ketten, s egy ideig nem szóltak egymáshoz semmit, csak néztek egymás arcába, úgy szikráztak a szemeik; azután meg egyszerre elkezdte mind a kettő a másiktól azt kérdezni: hogy mit akar, amire egyik sem felelt. Én megijedtem, hogy itt most mindjárt emberhalál lesz, s megkapva az elbágyadt leányka kezét, futottam vele tüskön-bokron keresztül, addig meg sem álltam, míg a piacra ki nem értünk, akkor tekintetem csak vissza; hát már akkor mind a két férfit láttam az angolkertből

békességesen kijönni, a kerítésnél még szóltak egymáshoz valamit, azzal egymás után elmentek a part felé. Azután hazavittem a kis Lilát, szegényke inkább halott volt, mint élő, csak arra kért, hogy senkinek se szóljak e felől, ami történt, és kívált hogy azt meg ne mondjam senkinek, ki volt az a megmentő ifjú.

Bajcsy alispán mély komolysággal kérdezé:

— És nem mondta el kegyelmed ezt senkinek?

— Egy szót sem ejtettem ki tekintetes komámuramon kívül senki fia előtt.

— És ki volt az a megmentő fiatalember?

— Azt is csak a tekintetes komámuramnak vallom meg: az bizony senki sem volt más, mint tekintetes Malárdy úr fia, Kálmán.

Bajcsy alispánnak olyan jó szívós arca volt, mely nem engedte a meglepetéseket észrevétetni.

— Azért törekedtem olyan erőszakosan tekintetes komámurammal beszélni — folytatá a rossz hírhordó asszonya —, mert mármost mi lesz ebből. Én az én asszonyi rövid eszemmel csak úgy okoskodom, hogy az a fiatal Malárdy abba a tisztelendő úr Lilájába szerelmes, különben miért kísérgette volna a leányzót alattomban nyomon, s miért esett volna oly dühösen neki annak a hóbortosnak. Azután meg azt is elgondoltam, hogy ezek a fiatal urak nem azért váltak el olyan csendesen, mintha kibékültek volna, sőt inkább ezután akarnak még csak összeveszni; hallom, hogy az a galiba ember mindenkit azzal ijesztget, akire megharagszik, hogy kihívja egy szál kardra; mikor még a Fábíán András sógort is kihívta egy szál kardra, amiért nagyon meg találta csudálni. Mi lesz mármost ebből, ha a tisztelendő úr és a Malárdy tekintetes úr megtudja a veszedelmet? Ha nem volt elég, hogy Gutai uram fia és Malárdy úr leánya egymás miatt veszének el, még azt is meg kell nekik érniök, hogy Lila miatt elveszen az a derék ifjú ember, s egymás miatt tőből kiromoljon két olyan nagy tiszte-

letreméltó család. Én bizony nem tudom, hogy mit cselekedjem. Ha hallgatok, abból is veszedelem támad, ha beszélek, abból is az támad; azért gondoltam azt ki, hogy elmondom tekintetes komámuramnak az egész dolgot, tegyen benne saját tanácsa szerint, ahogy legjobbnak találja.

Bajcsy ismerte ez eset előzményeit, s annál jobban értette annak folyamát.

Odament Mákosnéhoz, és megszorítá a nagyasszony kezét.

— Nagyon köszönöm a nagyasszony szívességét ebben a dologban. A tudomásul vetteket illő helyen használni fogom. Még egyszer köszönöm.

Azzal beszólítá az ajtónálló hajdút, s parancsot adott neki, hogy vezesse le Mákosné asszonyomat, és mutassa meg neki a numero négyet, azután ismét kísérje fel tisztelettel.

Az a numero négy nem volt egyéb, mint egy föld alatti börtön, melynek ezúttal nem voltak ember lakói, s mely éppen csak egy kis arasznyi ablakon át kapott világot egy ölnyi magasból. Mákosné asszonyom el nem tudta gondolni, hogy mit mutogatnak neki azon.

A hajdú onnan ismét felvezette a nagyasszonyt az alispánhoz.

Bajcsy uram szelíden kérdezé tőle:

— Láta a nagyasszony azt a szomorú helyet odalenn?

— Igenis láttam, tekintetes komámuram. Jól tetszett mondani, hogy az nagyon szomorú kvártély.

— Valóságos pince, másfél ölnyre van a föld alatt.

— Nem hiszem, hogy patkányok ne lakjanak benne.

— Sőt a kígyó is megterem.

— De ugyebár, oda már nem szállítanak mostan rabokat?

— Az én alispánságom alatt nem volt lakója; és reményelem is, hogy sohasem lesz; hanem — ha kegyelmed, édes kedves Mákosné komámasszony, ezekből a dolgokból, amiket nekem most itt elmondogatott, csak egy drága szót is el talál mondani akármiféle teremtet állatnak, akkor fogadom

hitemre, hogy a numero négynek támadni fog állandó lakója, és az senki sem lesz más, mint kegyelmed maga. Isten hírével.

A jámbor nagyasszony maga sem tudta, hogy jutott ki az ajtón át a folyosóra, a folyosóról az utcára, úgy megrémült ez utóbbi szavaktól: sohasem látta az ő kedves Bajcsy komáját ilyen rettenetesnek.

Nem is ment többet a vármegyeház tájékára még véletlenből sem, hanem kikerült neki a szomszéd utcába, s ha valaki kérdeni találta, hogy mi újságot tud, csak sóhajtott, és szájára tette a kezét, mint akinek nyomja valami a szívét, de erős lakat van a száján.

Így teljesedett be rajta, hogy még világi életében elszokott a rossz hír hordozásától.

A FELLÁZADT FIÚ

Amint Malárdy megszűnt alispán lenni, csoporttal jött rá a balszerencse.

Rangbóli bukásának leggyorsabb következménye volt a teljes vagyoni felbomlás.

Már régóta fölőzték kiadásai jövedelmét; a pompa, mit a Malárdy név kimérája követelt maga körül, lassankint felemészte a roppant birtokot; a fény, mely a Malárdy-kastélyt ellepte, lassan égető láng volt, mely azt porrá tette.

Malárdy nem gondolt arra, hogy ez valahol végződni fog. Azt hitte, családja mindig folytatni fogja azt a hatalmaskodást, melynek örökös birtokában volt. Ő is nagy adósságokat vett át apjától, miket sohasem fizetett ki; fia is győzni fogja azt tovább. A Malárdy név nagysága, a fényes birtok, a korlátlan hatalom és rang eltakarják a rossz lábon álló gazdaságot, a halmozott tartozást, a közpénztárak hiányait.

A hatalmas úr a közpénztáraknak is tartozott. Elég elbízott volt azokból akárhányszor nagy összegeket kivenni; tudta, hogy bármely percben helyre teheti azokat.

Amint azután hivatalát s vele az addig gyakorolt befolyást elveszté, megjelentek eddig senkitől sem sejtett hitelezői; mikor a hír kivitte a piacra összegyűlt adósságai mennyiségét, az emberek elszörnyedtek rajta. Kérdés volt, hogy a Malárdy-birtokok képesek-e azt fedezni?

S még az nem volt a legnagyobb baj. Hiszen ha minden vagyonát elveszté is, még ott maradtak felesége jószágai, azokban is úr lehetett; nem olyan nagy úr, mint eddig, de független, magából bőven élő uraság.

Ámde voltak titkos adósságok, miket nem volt szabad a közhírnök megtudni: a közpénztárakból kivett összegek. Azokat helyre kellett tenni, mielőtt a számadoltató bizottmány rájuk teendé kezeit. Malárdy kénytelen volt kétségbeesett helyzetét megvallani neje előtt.

A derék asszonyosság nem tett szemrehányást férjének, rögtön elutazott jószágaira, zálogdíjt vett fel rokonaitól birtokai legnagyobb részére, a többit haszonbérbe adta, s mire férjének a pénztárakat át kelle adni, kezében volt a pénz, ami azokból hiányzott.

Malárdy sírt, midőn a derék asszony azokat kezébe adta.

— Feleség: azt teszi, hogy fele segítség — szól hozzá a nő vigasztaló hangon —, aztán első dolog a becület. A te becületed pedig az enyim is. Légy erős. Összevonulva élünk ezután, de megélünk; van még egy szép házam Komáromban, azt kicsinosítjuk, ellakhatunk benne; szép kert van mögötte; az többet ér egy kastélynál. Majd én vezetem a kiadásokat, s ami jövedelmünk van, megtakarítok belőle évenként még ezer forintot is; apródonként így visszaváltogatjuk jószágainkat, s nem szorulunk az Isten kegyelmén kívül senkire.

Malárdy megölelte nejét, és nem szólt semmit. Azután nagyon keveset szólt ő. Egész nap is elmúlt, míg valami szavát lehetett hallani. Igen türelmes ember lett; be hagyta magát költöztetni a kis házba ott a gombai töltesen, odaült az asztalhoz, ha tálaltak, nem kérdezte, mi az ebéd, s felvette a ruhát, amit ráadtak, nem kérdezte: jól áll-e.

Malárdyné maga volt a konyhán, maga volt a mosóteknőnél; ő vasalt, ő gyomlált a kertben, s varrt az egész házra. Délelőtt, ha meglátogatta valaki, ott találta a sodródeszka mellett, amint nyújtotta a tésztát; délután rokkáján ült, szolgáloi

között, kikkel versenyt font; és mesélt nekik, hogy el ne aludjanak: olyan szép fonalat tudott eresztetni, mint a selyemszál, s olyan szép meséket mondott, hogy az ember éjfélig elhallgatta volna.

Teheneket is tartott otthon, azoknak a tejét jól fizették a városban, a begyűlt pénzt megtakarította szépen, baromfira sohasem költött, azt mind tudta tenyészteni otthon.

És azért olyan fényes volt szobájában minden, mint a tükör, és Kálmán fia mindig olyan volt, mintha akkor vették volna ki a skatulyából.

Nagyon szerette azt a fiút, pedig mostohája volt; úgy őrizte minden bajtól, remegett, ha egy köhögését hallotta; szerette meglepni olyan ételekkel, amiket az szeret, s ha este sokáig kimaradt, százszor is kiment az ajtóba utána nézni, ha jön-e már, vajon nem történt-e baja.

Éppen úgy várta haza azon a napon, melyen Mákosné asszonyom ama nevezetes fölfedezést tevő Bajcsy alispán előtt. A jó mostoha szemét nem kerülte ki, hogy Kálmánnak valami baja van, valami nagy, érzékeny baja, s aggodalmas sejtelemmel látta őt korán reggel távozni hazulról. Most is azon gondolkozott folyvást, hogy mi bánthatja őt olyan nagyon, amitől olyan halavány az arca. Óh, mennyi gondot belefönt a jó asszonyság abba a hosszú-hosszú fonalba, ami gyors ujjai közt egyre végighúzódt, mennyit hallott abból az üres perregésből, amit a gyors kerekes rokka egyre repülő, mégis egy helyben álló orsósárnya danolt.

Egyszerre kocogtatnak az ajtón.

Az orsó egyre zúgott, pörgött: akárki jön, nem szakad érte félbe a munka.

— Tessék, be szabad jönni.

Malárdyné elbámult. Aki szobájába belépett, az nem volt más, mint Bajcsy alispán. Az asszonyság annyira megdöbbsent, hogy a fonalat kiszalasztá kezéből. Kit keres ez ember ő náluk, a megbukott, az elejtett Malárdy házánál? Lehet olyan

eset a világon, melyben Bajcsy András Malárdy küszöbét átlépje?

Bajcsy észrevette Malárdyné meglepetését, készen is volt rá.

— Bocsánatot kérek, tekintetes asszony — szólt akkori szokás szerint, illendően kezét csókolva a ház asszonyának —, idejövetelem nem történik valami csekély okból; azon ügy, mely nyelvemre van bízva, nem végezhető el sem levélben, sem izenet által. Kegyeteknek legféléttetebb, legdrágább kincse veszélyben forog.

— A fiam! — kiálta fel ösztöni találékonysággal a nő.

— Igenis, a fia.

— Az Istenért, halkán beszéljünk: a férjem meg ne hallja!

— Az udvaron találkoztam vele, amint meglátott, visszafordult, s lement a kertbe. Mai napon értésemre adatott, miszerint Kálmán úrfi bizonyos kelletlen történet részesévé tette magát. Tudniillik, hogy jár most is ebben a mi városunkban egy kötelőzködő bolond ember, aki hogy ezúttal a hűvösön nem ül, csak annak köszönheti, hogy nemesember: bizonyos báró Kadarkuthy Viktor.

Malárdyné ijedten taszítá el a rokkát maga elől.

— Az igazi Kadarkuthy — magyarázá Bajcsy uram; — bolond ember, tökéletes bolond, nem jó vele tréfálni; már a tisztelendő urat is majd kiverte a házából, hogy neki adja elő a fiát, a meghalt fiát, s azonkívül is minden embernek neki-megy, mint a vak légy. Ennek a tébolyodott embernek valami dühös találkozósa volt tegnap Kálmán úrfival. A báró durván megtámadott egy fiatal, ártatlan leányzót; üdvösségesnek találom majd később azt is megmondani, hogy kit, de előbb másról beszélek. Kálmán úrfi bátran pártját fogta a durván bántalmazottnak, s a bárót rangjához mért oldalbaütésekben részesíté.

— Rettenetes! — kiálta közbe Malárdyné, ki a következőket egyszerre fel tudta fogni.

— Valóban megütögette a bárót, s az idáig rendében van. A báró nem indíthat pert a sérelemért, mert ő viselte magát garázdaul; ellenben indíthatna ellene más pert, — ha a kérdésben forgó hajadon hírneve nem ajánlaná az egész dolog titokban tartását. Azonban ezen embernek az a rossz szokása van, hogy mikor valaki megbántja, azt mindjárt egy szál kardra hívogatja ki, s minthogy ő nagy sicarius, ilyenformán sok derék fiatalembert megcsúfolt már, sőt többeket meg is gyilkolt.

— Boldogságos szent anyám!

— Tudom bizonyosan, hogy Kálmán úrfi is párbajt kíván vele vívni; de nem tudom az órát és a helyet, hol és mikor. Mert akkor nem alkalmatlankodnám itten, hanem elfogatnám a hely színén mind a kettőt. De azt, mint mondom, nem tudhattam meg. Azért arra kérem a tekintetes asszonyt, hogy elővevén szülői tekintélyét, beszélje le Kálmán fiát a veszedelmes merészletről, akadályozza meg a párbajt, őrizze meg gyermeke életét.

Malárdyné szótlán érzelemmel szorítá meg Bajcsy kezét. Ez volt köszönete.

— Azonban még nem ez minden, amiért idejöttem. Anna leányzó, kinek védelme miatt támadt az a viszálykodás, senki sem egyéb, mint nagytiszteletű Gutai Thaddeus uramnak az ő fogadott leánya.

— Mit mond?

— Azt mondom, hogy én nem vagyok hajlandó a dolgokat a véletlennek tulajdonítani, s azt állítom, hogy Kálmán úrfit nem a vakeset vitte Lila leányasszony közelébe, s az a nemes harag, mellyel ő a leány megbántóját visszatörölte, valami más indulatból eredt, mint pusztá emberszeretetből.

Malárdyné most már csüggedten roskadt le egy székre, mert érzeni kezdé, hogy a balhír veszélyesebb fele még most következik.

— No, mármost tessék hozzágondolni a többit. Úgy hiszem, okos asszonyság előtt beszéltem. Kálmán úrfi czálat

igen nagy szomorúságot okoz mind saját családjának, mind a lelkipásztornak. Tudjuk, minő szomorú emlékezet köti össze e két úri család két legszebb gyermekét. Vessünk fátyolt reá. Egy Malárdy-leány már elveszett egy Gutai-fiúval összekötve; most még egy Malárdy-fiú van, kit szülői nagyon szeretnek, és még egy Gutai-leány (mert valóban úgy szereti őt a lelkész, vagy még — Isten bocsássa meg — jobban, mint saját gyermekét). Rettenetes volna mindkét családra nézve, ha a fátum ismét egymás által sújtaná. Én nem kevésbé rettegek Gutaiért, mint Malárdy úrért. A lelkész nekem régi barátom, pártfogóm, vigasztalom. Sorsában mindig úgy részt vettem, mintha a magaméhoz volna kötve. Egy göröngyös utat törtünk különböző erővel, egy ügy mellett fáradván tanultuk meg egymást szeretni. Én óhajtanám, hogy ez utolsó bánatot elfordíthassam ősz fejről, mely őt bizonyosan a sírba vinné. Amilyen irtózatossá volt rá nézve a hír, ha megtudná, hogy bálványozásig szeretett gyermeke Kálmán úrfit szereti, épp olyan csapás lenne az Malárdy úrra nézve. Azért kérem kegyedet, vesse magát itt közbe. Szelídséggel, nyájas anyai szeretettel sokat ki lehet vinni. Még talán nem késő.

A bölcs ember ezzel ismét kezet csókolt Malárdynénak, ajánlotta magát, és eltávozott. A házi asszonyág kikísérte őt egész az utcaajtóig.

Midőn ismét visszatért a szobába, férje ott állt előtte.

A halavány, összegörnyedt, reszketeg Malárdy.

A nő megdöbbsent férje arcától, midőn rátekintett.

— Mindent hallottam — susogá Malárdy a nyitott szobaajtóra mutatva.

A nő odament, és átölelte férje vállát. Mit mondhatott volna neki, ha már úgylis tudott mindent?

Malárdy elrejté arcát kezébe, mint aki sír, s keserűen hörgé:

— Rám mondta ezt a pap; rám mondta ezt is a pap.

Azután ismét szétterjeszté karjait, s szétnézett a levegőbe, mintha keresné, hogy kivel küzdjön meg, kivel álljon harcba.

— Ki bánt engem? Ki hozza rám ezt a veszedelmet, hogy a véremből való vér verjen meg minden léptemen? Hiszen elvesztettem már mindenemet; nem vagyok úr, nem vagyok büszke ember; de még a fiamat is, még a fiamat is!

Azután ismét keserű elmélázásba esett, fejét lehajtotta tenyerébe.

— Hiszen csak volna még egy másik, volna még egy gyermekem; akár fiú, akár leány, kicsiny vagy nagy, ezt az egyet eldobnám magamtól; de mikor nincs több, mint ez az egy.

Malárdyné szükségét látta, hogy férjét e percben még jobban szorítsa szívéhez; az atya félelme a férfi büszkeségével átkozott harcot küzdött annak lelkében most, midőn azt tudta mondani: csak volna még egy másik!

E percben éppen hangzottak Kálmán lépései a folyosón; mostohája megismeré azokat.

Ő jön!

Azzal könnyörögve tekintte férjére.

— Ne légy hozzá kemény. Engedd, én hadd beszéljek veled; te fordulj félre, állj az ablakba, ne nézz reá.

Az ajtó nyílt, s Kálmán belépett.

Amint szülőit meglátta, arca egyszerre vidám kifejezést ölt, de meglátszott azon, hogy ez csak erőltetett rögtönzés.

Mostohája nyájas gondossággal ment eléje, elvette pálcáját, kalapját; félresimítá szép hajfürteit fehér homlokáról; megcsókolta halavány orcáját, és szólt hozzá gyöngéd, kérlelő hangon:

— Mi bajod? Olyan halavány vagy. Valami lelt; mondd meg nekem. Ne titkold el előttem, édes, jó fiam, te.

Kálmán mosolygott, és szelíden felelt:

— Nekem? Semmi bajom sincs, kedves, jó anyám! Köszönöm, hogy kérdezted; nincs semmi bajom.

— No, de mégis. Mért vagy hát olyan halavány? Bizonyosan ez a rossz városi lég árt neked nagyon. Jó is lesz,

ha ma kimégy édesatyáddal falura; ott kinn maradhattok egy-pár hétig; az neked jót fog tenni.

Kálmán elkomorult.

— Ma nem mehetek, édesanyám: a fizikum múzeumba új villanygép érkezett, azt fogják ma a tanárok mutatni, oda ígérkeztem.

— Óh, bizony te azt megláthatod majd máskor is; lásd, odakinn most rajzanak a méhek; te azokkal úgy szerettél máskor pepecselni; a lugos is virágozik, tele van jázminnal és jerikói rózsával, te úgy szerettél máskor az alatt üldögelni, dolgozni.

— Majd szeretni fogok ott lenni ismét, kedves anyám; de ma nem; most nem.

— Hátha én kimennék, engemet sem kísérnél ki?

— Holnap igen, kedves anyám, de ma itthon kell maradnom.

Kálmán újra fölvette kalapját kezébe, s szobájába indult.

Atyja egyszerre odafordult, s útját állta. Szigorú, merev arca, melynek szemei nem mozdultak, de ajka reszketett, megdöbbsenté az ifjút.

— Én tudom, hogy miért akarsz ma itt maradni — szólt hozzá erőltetett szilárdsággal.

És megfogta fia kezét erősen.

— Mindent tudok!

Megdöbbsentő volt látni, hogy ez eddig halvány arcú ifjú vonásai hogy elevenültek fel lassankint e lesújtó szóra, arca hogy pirult fel, fejét hogy emelte magasra.

— Úgy, jól van . . . — ezt felelé atyjának.

— Te meg akarod öletni magadat, hogy megölj engem.

— Az megtörténhetik — felelt vissza a fiú.

— Meg akarod magadat öletni egy leányért, kit az én halálos ellenségem a szeméten szedett fel; ellenem való gyűlöletben nevelt.

— De akit én szeretek — szólt az ifjú, s magasztos arcának ragyogása legdicsebb védelme volt annak, akit bántottak előtte.

Malárdy arcán sötétkékre dagadtak az erek, egész hálózatát a hajszálereknek látni lehete e pillanatban szép, férfias orcáin, annyira, hogy neje megdöbbenve lépett hozzá, engesztelőleg simogatva férje homlokát, s csendesen suttogá fülébe:

— Szelídebben szólj. Ne ijeszd meg, ne ejtsd kétségbe, ha szereti azt a leányt, ne szólj felőle rosszat.

— Igazad van. Igazad van — susogá Malárdy, magához térve első indulatából. — Igaztalan voltam ahhoz a leányhoz. Nem úgy akartam mondani, Kálmán. Ő meglehet, hogy tisztességes, jámbor személy. Boldog lesz vele, aki valaha elveszi. Nem tudok felőle semmi rosszat. De gondold meg azt: te, egy Malárdy, aki ennek a névnek utolsó hordozója vagy, mert én nemsokára leteszem azt már; kiben még egyedül van minden reményem, aki előtt tárva áll a világ, hogy választhass magadnak méltó párt a legbüszkébbek közül; te összekötnéd fényes nevedet egy névtelen, rangtalan, ismeretlen eredetű személlyel; de ez mind semmi; te jól tudod, hogy amaz ember, ki azt a leányt felnevelte, engemet hogyan átkozott meg egykor; ha nem tudnád, kérdezd meg a legutolsó hajóst: elmondja, annyira ismeretes az mindenki előtt; és te beteljesítenéd azt tulajdon apádon, mit másik testvéred még félben hagyott, belém döfnéd az átok ördögsvarvait egész a szívem mélyéig? Hogy azt mondanák az emberek, íme megalázták Malárdy Ferencet Gutai Thaddeus lábai alá tulajdon gyermekei, és kacagna rajtunk az egész világ. De ne gondolj énvelem: ne törődjél azzal! Élek én vagy meghalok, megáldalak-e vagy megátkozlak? De gondolj arra, hogy egykor gyermekeid lehetnek, és azok meg fogják vetni anyjukat, és pirulva fordulnak el apjuktól, ki nekik a porba vetette a bölcsőt.

Kálmán derült szemekkel tekintte atyjára. Ezen szemekben szánalom volt. A nagy, hatalmas Malárdy mint elővette ékesen

szólását, hogy legutolsó alattvalóját, akinek még parancsol, egyetlen gyermekét legyőzze. Hasztalan munka volt az is.

— Egy szavadat sem cáfolom meg atyám; de szeretem azt a leányt; és szeretni fogom holtig.

Malárdy hevesen toppantott.

— S ha én parancsolom, hogy elhagyd!

Kálmán a legnagyobb nyugalommal válaszolt:

— Akkor először történnék meg az életben, hogy szavadat nem fogadnám.

Malárdy tántorgott, a feje kezdett szédülni, neje érzé, hogy a kéz súlyos kezd lenni, mely vállára támaszkodik.

— Kálmán, Kálmán! — suttogá a mostoha.

A fiú odalépett atyjához, és megcsókolá annak kezét, azután engesztelően szólt neki:

— Ne beszéljünk ma erről atyám; ma nagyon ingerült vagy. Majd holnap.

Malárdy rámereszté fiára kísértetiesen kiülő szemeit; úgy nézett, mintha amaz antik márványszobrok egyike kezdené el egyszerre szemeit forgatni.

— Holnap úgy-e? Azt tartod: holnapig nagy idő van. Te még ma vívni akarsz, s holnap beszéljen veled, aki tud. Ugye ezt gondolod?

— Az meglehet — felelt az ifjú fagyosan.

— Az nem fog meglenni!

— Az imént beszéltél atyám a Malárdy név büszkeségéről; emlegetted előttem számtalanszor őseink szeplőtlen nagy hírét, és most azt mondd, hogy egy Malárdy bújjék el kihívó megbántója elől, és gyáva legyen akkor, midőn bátorsága felől kérdezősködnek; ilyen arc nem illenék a Malárdy-ősök képcsarnokába, kik mind kardosan vannak ott lefestve.

— Azok bátrak voltak ott, ahol kellett — kiálta közbe hevesen az apa —, ontották vérüket hazájukért, hitükért, fejedelmükért, lelkük meggyőződéséért; de nem egy hitvány asszonyszemélyért! Ha unod a pályát, melyen eddig jártál,

légy katona: nem bánom; ott akad módod családod bátrinak történetét folytatni, vagy ha kell, dicsően bevégezni; ha elesel csatában, megsiratlak, megtisztelem halálodat, azt mondom, méltó fiam voltál; de a párbajvívót, a hetvenkedőt, a kötények bajnokát megvetem, nyomorult, haszontalan embernek tartom, s ha van fölötte hatalmam, bezárom, és vigyázok rá, mint olyan gonosztevőre, aki egyúttal bolond is . . .

Kálmánt e szavak a végsőre vitték. Nem engedé magát jó mostohája által elcsitíttatni, hevesen felelt vissza atyjának:

— Tehetsz velem, amit akarsz; bezárhatsz, börtönt csinálhatsz házadból számomra, csúffá tehetsz az egész világ előtt, mondhatod ellenfelemnek, hogy gyáva vagyok. Én fogom tenni azt, amit egy rab tehet, hogy börtönéből kiszabaduljon; s nem lesz más gondom, minthogy azt felkeressem, akivel ma kellene találkoznom, és nem fogom neki megbocsátni azt, amit az ellen vétett, akit én szeretek. Azt pedig szeretni fogom, és elhagyok érte apát, anyát és minden rokonomat; levetem magamról a Malárdy nevet, ha az szégyenli magát ő mellette, és felveszem az ő nevét, azt fogom viselni és büszke leszek rá; tudni fogok érte élni, tűrni, szenvedni és dolgozni, s ha kell, tudni fogok érte meghalni . . .

A mostoha látta Malárdy arcának szertelen elsápadását, látta, mint szorulnak össze görcsösen öklei, s rémülten veté magát Kálmán elé, erőszakosan betuszkolva őt a mellékszobába, rázárta az ajtót, és a kulcsot eltette keblébe.

Azután ismét visszatért, hogy férjét engesztelje: az nem szólt semmit; kalapját, pálcáját kereste, s neje kétségbeesett unszoló kérdésére, hogy hová indul, azt felelte:

— Azt én tudom.

★ ★ ★

Malárdyné bezárta fiát a szobába, azzal az erős szándékkal, hogy nem is fogja őt onnan kibocsátni, míg az a verekedő valamerre el nem tisztul innen a városból. Ez ötlet jellemzi

a derék asszonyságot. Ő igen rendén találta mostoha fián olyszerű zsarnokságot elkövetni, aminővel makrancos kis fiúkat szokás megtörni, midőn annak élete forgott veszélyben. Ő meg fogja mutatni, hogy tud parancsolni Kálmánnak, és túlteszi magát az illem és lovagiasság bolondos törvényein, nem fogadva el más kötelezettséget, mint melyet az anyai szeretet szabott eléje.

Nem iparkodott őt többé engesztelni, nem beszélt hozzá; őrizte.

Leült ismét kerekas rokkája mellé, és eresztette tovább az elszalasztott szálat; az orsó pörgött, pörgött oly csendesen, mintha semmi sem történt volna a háznál.

Még soká pörgött volna az orsó oly csendesen, ha idegen léptek nem hangzottak volna ismét a folyosón. A házi kutyák majd lehúztak valakit odakinn; pedig különben olyan jámborok voltak, sohasem bántottak senkit.

Malárdyné már föl akart kelni, hogy kinézzen az érkező elé, midőn az már be is lépett az ajtón.

Csak úgy barátságosan, nem is kocogtatva, mintha a házhoz tartozó volna.

A háziasszony rábámult. Egészen idegen volt rá nézve ez arc.

— Mit akar az úr? Kit keres? — kérde tőle kitelhető mogorvasággal.

— Én báró Kadarkuthy Viktor vagyok — szólt az idegen, gőgösen billentvén egyet természetén, ami inkább leereszkedés, mint tisztelet akart lenni.

Ez nyilván nem tudja, hogy egy Malárdy házában hogy szokás köszönni. A rokkán ülő asszonyság nem ad neki valami magas fogalmakat a család rangbeli állása felől. Kisvárosi lateinerhad: gondolja magában.

Malárdyné pedig éppen olyan neki való asszonyság volt, akinél jobban, ha egész Magyarországot felkereste légyen, sem találhatott volna emberére.

A derék matróna megállítja rokkája kerekét, az orsószárnyba egy lyukkal feljebb dugta a kapcsot, s akkor kérdezé:

- Az úr az a Kadarkuthy Viktor? Mit akar?
 - Én vagyok az. Én keresem Malárdy Kálmán urat.
 - Mért keresi?
 - Egy kis beszédem van vele — szólta ez lovagkorbácsa gombját nyakravalójába dugdosva.
 - Mondja el nekem; majd én átadom neki.
 - Az nem lehet, asszonyág, azt csak neki magának mondhatom meg. Ez question d'honneur.
 - Magyarul beszéljen, mert én nem értek másformán.
 - Ez becsületbeli kérdés. Ő engem megsértett.
 - Ha megsértette, menjen a szolgabíróhoz.
- Viktor e szóra végzetlen megvető arcfintorítást csinált, amiben vastag ajkai különösen segítségére voltak.
- Ezt nem lehet asszonyágokkal elvégezni. Kérem, merre van Malárdy Kálmán úr?
 - Azzal nem beszélhet az úr.
 - Nem beszélhetek, miért nem?
 - Mert én nem engedem.
 - Furcsa! Asszonyág nem engedi. De én akarok vele beszélni.

Malárdyné ezalatt lebontotta a szalagot guzsalyáról, s a szép fehér lent levette róla.

— Nem beszélne az úr egy kicsit lassabban, ha szépen kérném?

— Éppen nem. Engemet megsértett az úrfi, és én elégtételt akarok kapni.

— Elégtételt? No majd mindjárt.

Malárdynének igen szép hosszúnyelű kecskerokkája volt, a guzsalya esztergályos munkával cifrára kikanyargatva, felül elefántcsont gombbal, alul hasonló srófolóval.

Ezt a cifra guzsalynelet csendesen kicsavargatá helyéből a derék matróna, s még egy párszor kérdezé ezalatt: „Elégtételt akar az úr kapni, elégtételt?”

Akkor azután egyszerre kezébe kapta a guzsalynelet, s eléje állva a vándor lovagnak, rákiálta rettenetes hangon:

— Azt mondom mármost az úrnak, hogy kitakarodjék innen a házamból ebben a pillanatban, mert most mindjárt úgy megrakom két oldalra ezzel a guzsalynyéllel, hogy elég lesz egész életére, s nekem be se tegye a lábát az én küszöbömön többet, mert én leforrázom, megsodrófázom; s akkor aztán mehet elégtételért akár a Poncius Pilátushoz!

A lovag nem várta be ezt a veszedelmet. Fogalmai közül hiányzott az a pont, hogy mit csináljon olyankor egy gentleman, ha egy harcias asszonyosság találja megtámadni egy szál guzsalynyéllel? A rémületlen vitéz úgy megrettent e veszedelmes támadástól, hogy egy hátrafelé lépéssel elérte az ajtót; azon, mintha kilőtték volna, kiosont, s három lépéssel végiglépve a folyosót, iparkodott menekülni az utcára; s ott is futott odább, attól tartva, hogy jön a háta mögött ama felbőszült szittyá amazon a guzsalynyéllel, s üti a meggyász frakkot hátul.

Amint azonban a szegleten bekanyarult, az ablakot belül megzörgette valaki rá. Feltekintett: Kálmán volt ott, szobájába bezárva. Az ifjú franciául szólt hozzá, hogy a csődülő népség ne értse.

— Demain, sur l'île. Je suis prisonnier aujourd' hui.

— J'y suis: mormogá vissza az üldözött lovag, s futott, amerre kevesebb nép volt az utcán.

A FURCSA EMBER HAGYOMÁNYA

Malárdy Xavér Ferencet látták az emberek hajdon fővel végigsietni az utcán.

Valami hiányzik fejről, talán fejből is?

Mi lelheté? — gondoló mindenki, aki utána nézett; hát még midőn látták őt megállni Gutai Thaddeus ajtaja előtt, azon férfinak ajtaja előtt, aki ujjával keresztülmutatott a nagyratörő férfi útján, és az elbukott ez ujjnak árnyékában.

Valóban benyitott az ajtón, és belépett rajta. Ki hinné, ha szemeivel nem látta volna? Ott felkeresé a lelkész szobáját: az zárva volt, zörgetett rajta; belülről kinyitották. Az elforduló ajtó két halavány arcot mutatott be egymásnak: Malárdy és Thaddeus arcait.

Mind a két férfi ősz volt már, mint a hattyú, mindkettő összeroskadt természetű; de amint egymással szemközt állottak, egyszerre kiegyenesedett mindkettő termete; átváltozott mindkettőnek arca; a nemes úr a gladiátor szobraként magasult fel, ki végső erejével jött ki a cirkusz fövenyére, vitézségének pusztá emlékében bízva; nagy kopasz homloka annyi büszkeséget tudott még viselni; míg az ősz pap, hosszú, kétfelé omló hajával, úgy állt vele szemközt, mint egy agg oroszlán, akit még egyszer fölverték fektéből, s ki még egyszer fölemeli fejét szabad berkeinek oltalmazására.

Csak az első pillanat volt az, csak az első szemtalálkozás hatása: a két férfi egymásra nézett, és eszébe jutott mindkettő-

nek, hogy ő apa; és az a gondolat letörte őket, jobban, mint az idők tevék, ők nem fognak egymással küzdeni többé.

— Elvégeztetett — szolt rekedt, alig hallható szóval Malárdy a paphoz, midőn szobájába lépett. — Elvégeztetett — ismétlé újra a kiszenvedett megváltó végszavát. — Beteljesült rajtam minden átkod. Ott fekszem, ahova sújtottál, a porban. Most jer, és feküdjél mellém te is.

A nemes úr alig bírta magát tartani a lábain, Gutai egy széket tolt elé, hogy üljön le; nem fogadta el.

— Nem uram, lássad, hogy tántorgok előtted, meglehet, hogy le is fogok roskadni. Meglehet. Te akkor se emelj fel; lesz okod magadnak is elesni. Kiittam a keserű poharat fenékgig, az utolsó cseppig; azért jöttem hozzád, hogy megmondjam, íme örülj.

— Hogyan örülnék én a bánatos arcnak? — kérdé szelíden a lelkész.

— De örülj az enyimnek. Kívántad, hogy ilyen legyen. A te kezed sújtott, a te füled örüljön a jajdulásnak. Kívántad, hogy meg legyek alázva — megalázott embert látsz bennem; szegénynek óhajtál, az vagyok. Tiszteletben töltém egész életemet, gazdagságban, úri jólétben; házakat építék, kerteket ültettem, nyomorultakat segíték fel, kórházakat alapítottam; és most késő vénségemben tanulom ismerni, mi a nélkülözés. Házaimba idegenek laknak, kerteim bokrai közül ismeretlen arcok tekintenek ki rám, a szegények, kikkel jót tettem, nem ismernek rám, nehogy visszakérjem tőlük, amit adtam, s megeshetik rajtam, hogy végső nyavalyámat majd abban a kórházban fekszem végig, melynek alapítói közt az én nevem áll legfeljül.

— Óh uram . . .

— Mit sem tesz: ezt nem érzem már; de megütötte az átok gyermekeimet is.

A főúr hangja itt szokatlanul reszketni kezdett: szünetet kelle tartania, hogy tovább folytathassa.

— Volt egy szép leányom, akit lelkem büszkeségének tartottam; most nincs. Ki tudja hová lett? Mely parton temették el hideg tetemeit?

A lelkész eltakarta arcát kezével, s halkan susogá:

— Nekem is volt egy fiam . . .

— Ugye a fiú még kedvesebb, mint a leány? Abban találtam én is vigasztalást; még maradt egy fiam; derék, jószívű, eszes gyermek; most már felnőtt ifjú; akárki büszke lehetne rá; én is az vagyok.

— Méltán—szólt közbe a lelkész, ő ismerte legjobban az ifjút.

— Kegyelmed ismeri őt. Akaratom ellen sokszor találkozott velem ama társaságban, ahol okos emberek verseket szaporítanak. Ha látta őt, ha beszélt vele, tudhatja, mi szelíd, mi engedelmes fiú volt ő; nem sértett soha senkit, kitért a haragvók útjából; sokról le tudott mondani; kevélységet, dacot, haragot nem tartott szívében. Ugye ilyen volt?

— Valóban az volt — helyeslé a lelkész.

— Mai nap a szelíd ifjú nekem, atyjának, a rettenetes Malárdy Ferencnek, ki míg százezer ember ura volt, ellentmondást nem tűrt, s midőn egyetlen ember ura maradt, fiáé, arra maradt minden hatalma — nekem monda azt, hogy szómat nem fogadja, hogy kitagad szívéből, és tenni fogja azt, amit ő akar.

Thaddeus a kételkedés bámulatával tekintte a beszélőre.

— És tudja-e kegyelmed, hogy mit akar? Meg akarja magát öletni egy verekedő keze által, aki tízszerre ügyesebb és erősebb, mint ő. Párbajt akar vívni az én tilalmam ellenére, olyan párbajt, ahol egynek halva kell maradni, és az ő lesz, aki ott marad, és én nem tudom őt megszabadítani, mert azt mondja, hogyha ma nem, évek múlva is fel fogja keresni azt az embert, és én elhiszem, hogy azt fogja tenni.

— Irtózatos!

— Nem az az irtózatos: hanem az, ami ezt okozza. Egy este nyilvános utcán meg akart csókolni egy korhely

egy fiatal leánykát; az én fiam védelmezte a lyánt, a bántót megsérté; az a bántó volt pedig Kadarkuthy Viktor.

— Ismét ő?

— Nem segítene semmit a veszélyt a hatóságoknak feljelenteni; mert Kálmán keresné fel amazt, mert Kálmán meg nem bocsáthatná neki azt soha; mert ő szereti azt a leányt, akit bántott a korhely.

Thaddeus agyában zavarodni kezdtek az eszmék.

— Nem értesz-e még engem? — kérde most fölemelt hangon Malárdy. — Nem tudod-e még most sem, hogy miről beszélek? Nem tudod, ki volt fiamnak szerelmese?

— Hogy tudnám én? — kérde Thaddeus csodálkozva.

— Óh, tudós ember! — kiálta fájdalmas gúny hangján a nemes úr — a ház ég fejed fölött, és te nem érzed melegét. Az a te leányod, Lila . . .

A lelkész arca fehér lett, mint a fal. Elég lélekerővel bírt nem szólni semmit; nem sóhajtani; de a nyíl talált. Hűtlen, hálátlan a szerelmes leány azokhoz, akik őt legjobban szerették, szülőihez; nem kérdi, kit szeressen, tőlük, s nem mondja meg nekik, hogyha szeret. Keserű iróniája a sorsnak! Gutai Thaddeus átkot vetett Malárdy Ferenc gyermekeire, s saját szerettei, fia és fogadott leánya kezét fogtak azokkal, hogy ők is osztozzanak abban.

És a balsorsnál, mely e szerelmet követte, sokkal inkább fájt Thaddeusnak az, hogy az ő növendéki oly közönnnyel vannak hitük iránt, hogy nem gondolnak arra, milyen rettentő úr van azon a téren, ahol Malárdy a fatemplomot lerontatá, mely Malárdyt és Gutait, a két hitfél fejét, egymástól elválasztja; hogy mily átkozott tusa harcoltatott annyi éven át vérrel, könnyel és szenvedésekkel egy erős meggyőződésért; hogy ezt elfeledték a gyermekek; az apák még benne éltek, a gyermekek már nem értik.

Béke volt már a két fél közt; vallásért nem haragudtak az emberek többé egymásra; a szerető szívek nem kérdezők egymástól: „Pápista vagy-e vagy kálvinista?”

Gutai Thaddeus szomorúan néze Malárdyra. Gondolá magában: „Mi ketten fölöslegesek vagyunk a világon”

Az Isten intése világot adott az agg lelkébe. Annyi éven át nem látott, és most kezde látni.

Ez új fény azt mutatá neki: „Ti harcban éltetek egymással, haragot támasztottatok az égbe vezető út miatt; íme, én szerelmet támasztok a haragból, és ez vezet az idvességre”

— Elvégeztetett! Valóban elvégeztetett — mondá Gutai Thaddeus; és azután még egyszer elmondá azt a szót, és azzal hanyatt esett végig a padlón.

Az emberek az utcán megint látták végigfutni hajadonfővel Malárdy Ferencet, az elől-utól találtaktól kérdezgetve: hol lakik itt egy orvos vagy borbély, a lelkészt megütötte a szél. Pedig, én Istenem! Milyen jól tudhatta a városban a járást; hiszen uralkodott benne mennyi ideig!

Csakugyan talált is egy orvost valahol, azt vitte sietve érvágó eszközeivel a lelkész lakára.

Mire odaért, már akkor eszméleténél volt Gutai. Mintegy öt-hat férfi volt jelen szobájában, az egyház alsóbbrendű szolgálói; ágya lábánál egy még nálánál is halaványabb alak térdelt: fogadott leánya.

A leány megrettent, midőn Malárdyt az orvossal belépni látta, szívéen egyszerre villámlott keresztül az a gondolat, hogy Thaddeus balesete az övével van kapcsolatban, s remegve nézett gyámatyja felnyúló szemeibe.

Azok mosolyogva tekintének reá.

Most is mosolygott rá, miként azelőtt mindig. Szívének ő adta a haláldöfést, de azért most is szerette őt; és azután nem is vádolható semmivel: mit tehet a fiatal szív arról, hogy kifakad? Ifjú virágnak, vén fának az a sorsa. Amazt a napsugár kinyitja, ezt a szél ledönti.

Thaddeus odainté a lyánkát magához, s kérte halk hangon, hogy fogja meg kezét; az ő keze már úgy reszketett.

— Menj, gyermekem, át lelkészársamhoz; mondd neki, vegye fel palástját, kösse fel övét, s hozza el magával hozzám a szent bort és kenyeret, mert áhítom azt.

A leány reszketve tekintte szét a körülállókon, azok hallgattak, és utat nyitottak előtte. Senki sem magyarázta neki a mondást. Ő hallgatva távozott el, s csak odakünn kezdett el sírni, hogy benn meg ne hallják.

Ekkor az egyházfit kérte Thaddeus, hogy nyissa fel szekrényét, és keresse fel abban ama bádogtokot, melyben végrendelete áll.

Az okirat le volt pecsételve; tartalmát nem kelle a tanúknak ismerni, akik azt kívülről aláírásaikkal megerősíték. Azután félrevonultak mind a tornácba; Malárdy és az orvos egyedül maradtak Thádéval.

A lelkész nem engedett magán eret vágatni.

— Szükségtelen ez — mondá. — Egy óráig fogok még élni, nem tovább, azt ne töltsük haszontalan kísérletekkel.

Azzal Malárdyhoz fordult.

— Vége van ennek, uram. Mi ketten fölösleges emberek vagyunk e földön; az ki vagyon ránk mondva. Boldogabb én, kit előbb magához szólít az Úr. Én nemsokára az ő orcája előtt állok. Meghajtom fejemet. Legyen meg szent akaratja. Egy óra még, és azután amoda, túl leszek. Uram, Malárdy Xavér Ferenc, amottan túl nincs a hívők között felekezet, ott nem kezdjük újra a harcot; ott kezeink nem fogják fenyegetni egymást, és abból csak egy óra van még hátra.

Malárdy elérté a haldokló szavait, s közelebb lépett ágyához, és megfogta a lelkész kezét; azt a kezét, mely őt megátkozta, mely őt úgy megverte, és megszorította azt.

A lelkész szemében könny volt.

— Ne szálljon le a nap a te haragoddal — hörgé elérzékenyült hangon.

Malárdy szilárd hangon mondá:

— Együtt fektetett le bennünket a sors; te korábban alszol el; aludjál békével; nem hívogatlak.

— Köszönöm, köszönöm.

— Vétettem ellened, szenvedtem miattad; ne vádolj be odafenn az én bírám előtt.

Thádé felemelé szemeit.

— Bocsásd meg bűneinket, mint mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek.

E pillanatban jött a lelkész, kit az egyház fiatalabb társul rendelt Thaddeus mellé, aranykelyhet s a fehér selyemmel letakart tányért hozva kezében, a szent vacsora jelvényeit.

Azokat letevén az asztalra, s akkor Thaddeus elé lépve, egy levelet vont ki öve mellől.

— E levél az öreg báró Kadarkuthy küldeménye, ki ezt végrendeletben hagyta főtisztelendő Gutai Thaddeus uramnak, azon világos parancsolattal, hogy ez mindazon óráig a lelkési hivatalban legyen letéve, amíg a főtisztelendő úr a végső szent vacsorát felvenni nem kívánja. Mert olyan kincs van ebben a Gutai-családnak hagyományozva, mely azt egyszerre gazdaggá teendi, de melyet csak a végső vizsgálat órájában lehet a főtisztelendő úrnak gyönyörűségére fordítani.

A segédpap nemigen nagy szónok volt; a haldoklóra nem látszott hatni dialektikájával. Thaddeus inte neki, hogy ne szóljon.

— Az én kincseim nem e világból valók. Amit magammal elviszek, kevés az és szegény kincs, mint amilyennel a koldusok kelnek útra. Hiú dolgokról miért szólnánk még sokáig?

— Nekem kötelességemmé van téve — szólt a segédlelkész —, hogy így cselekedjem.

Azzal feltöré Kadarkuthy hagyományának pecsétjét, s annak összehajtogatott tartalmát átnyújtá Thaddeusnak.

Az ősz pap szemei még most is oly tiszták voltak, hogy szemüveg nélkül tudott olvasni.

Megismeré az öreg Kadarkuthy báró szétszórt vonásait, kivel régen te levelezésben állott.

A körülállók feszült figyelemmel lesték a lelkész arcvonásait; legtöbben azt hitték, hogy az átvett irat valami nagyszerű adományról szóló levél lehet. De mi hasznát vehetné annak egy haldokló? Egy haldokló, ki gyermekét maga előtt látta meghalni.

És íme, amint a pap ama levelet végigolvasá, arcvonásaira valami csodálatos öröm fénye szállott alá, hasonlatos azon glóriához, mely a dicsőültek arcait környezi.

Szemei könnyekben úsztak, midőn azokat az ég felé emelte, s ajkait egy hosszú, lélekenyhítő sóhajítás hagyta el.

A rejtélyes levelet mindkét reszkető kezével odaszoritá szívéhez, és ezután megcsókolá, s ismét elolvasta. Az üdv sugára reszketett minden vonásán. Így mosolyog az igaz ember, ki súlyos terhet szerzett lelkére, s bűnbocsánatát hallja az égből.

A furcsa ember levelében ez volt:

Nagytiszteletű uram!

Furcsa az ember, míg eleven; de még furcsább, ha meghalt. Tanácsolom nagytiszteletű atyaságodnak, hogy még a halottaknak se higgyen, mert a jámbor embert még azok is megcsalják. Kegyelmed szemei látták meghalni egyetlen fiát, és megsiratták őt; sőt még tán most is siratják. Az pedig nem vált hallá, hanem kiúszék a csendes éjszakán a partra, még ugyanazon éjjel azt a tréfát követte el, hogy megszökteté menyasszonyát a Malárdy-kastélyból. Jelenleg a Bükk közepén laknak, nem tud felőlük rajtam kívül senki. Egy kis falu van az erdő közepén, olyan kicsi, hogy még a mappán sem lelhető; de a miskolci vásáron megmondják a szénégetők, hol van; ennek neve Barátfalva. Barátfalván van egy lévita: pap, rektor és kántor egy személyben; a népség nagyon szereti,

mert igen derék, okos és becsületes ember. El is vitték volna már tiszszerte jövedelmesebb ekléziába is rektornak, s amilyen tudományos, lelkésznek is könnyen felszenteltethetné magát; de ő mind a kettőt visszautasítja, és nem akar kimozdulni a barátfalvi lévítai lakból propter certum quoniam. No, hát ez a lévita a kegyelmed Lőrinc fia; ennek a felesége Malárdy Ferkó Hermina leánya; van egy fiúk is, Géza. Azt mondják, hogy igen jól élnek egymással és nagyon boldogok. Ezt komolyan mondtam, és kegyelmeden kívül soha senkinek. Ezzel Istennek ajánlom magunkat; ha kegyelmed utánam jön a másvilágra, tudakozódjék felőlem; meg lehet, hogy nekem igen rossz szállásom lesz ott; ha lehet, legalább annyit eszközöljön ki, hogy ne én fűtsem a poklot, inkább fűtse nekem más, mert az igen alávaló hivatal; kegyelmedre bizonyosan hallgatni fognak.

Kadarkuthy.

A lelkész arcán valami földöntúli öröm mosolya derengett. Ez már valami volt a boldogabb élet gyönyöreiből.

Jól mondá ama különös ember: olyan kincset fog neki adni halála óráján, mely egy órára boldogabbá teendi őt, mint volt egész életében.

Egyetlen fiát élőnek tudja és boldognak.

Többszörösen ajkaihoz szorítja a levelet, melyben az írva volt, s gyönyörtől elfulladt hangon rebegé: „Én Istenem, mily boldoggá tettél engem!”

De senkinek sem szólt öröme okáról, sem Malárdynak, sem fogadott leányának.

Az erős férfiú lelke erős volt még halála órájában is. Abban az órában, melyben oly boldog lett, tudott lenni igazságos. Szigorúan igazságos.

Odainté segédlelkész társát; a levelet összehajtogatá, s kérte, hogy zárja azt egy külön borítékba, ezt ismét lepecsételve jól.

Azután a borítékra ezt a címet iratta:

„Nagyságos báró Kadarkuthy Viktor úrnak”.

És azzal a levelet az egyházfira bízta, hogy keresse fel azzal a címzett urat, és adja át neki tüstént.

Mit cselekvék?

Azt, amit tett volna máskor. Fiát, kinek élethíre egy perc előtt az üdvvel hozta közelségbe, kiszolgáltató a halálra keresőnek, hogy megmentse általa Malárdy gyermekét, az ő általa elátkozottat.

Halála órájában igazságot szolgáltatott saját szíve fölött.

Akkor kezét nyújtá ágya mellett álló ellenfelének, Malárdy visszaszorítá azt.

— A mi harcunk be vagyon fejezve: ne vigyük le magunkkal a haragot a sírba. Egykor én téged és családodat megátkozálak, és bizony átok volt az rajtad; ím ez órában leveszem rólatok az átkot, és visszadugom saját keblembbe, és bizony ott fog az maradni. A te fiad, a te leányod ismét karjaid közé jutnak, az én fiam, az én leányom pedig jajgatni fognak apjuk sírján, és nem találандnak az egész világon egy pártfogóra, aholott mindenki üldözni fogja őket.

Lila szóttanul rogyott le a lelkész ágya fejénél.

De nem rogyhatott a földre. Malárdy felfogta őt karjával.

És amint letekintett e fájdalomban megdicsőült arcra, olyan különös gondolatja támadt.

Azt mondta a haldoklónak:

— Leányod nem lesz árva, én jó atyja fogok neki lenni.

Gutai Thaddeus ránézett szóttanul Malárdyra; ha lehet szemekkel megverni, úgy bizonyára lehet meg is áldani szemekkel; a lelkész szemei a lányka arcáról Malárdyéra és onnan ismét visszatévedeztek, arca derülten mosolygott, ajkai csak rebegtek, de nem szóttak.

E pillanattól fogva nem volt megátkozott család többé.

A segédlelkész odalépett Thaddeus fekhelyéhez a szentelt kenyérral és borral. E jelvények látása, mik hitvallása ismertető

jeleit képezik, még egyszer fellobbanták a lelkész szívében a pislogó életlángot.

Öntudatos arccal fogadá el társa kezéből az utolsó úrvacsoráját, s azután halk hangon elkezdé énekelni:

„Uram, ki léssen lakója a te szentséges hajlékodnak? . . .”

Mindig halkabb, mindig lankadtabb hangon éneklé tovább a zsoltárt; a végső sor alig volt már egyéb ajkán, mint egy szótagolt sójhajtás:

„Az ilyen ember boldog bizonytal”.

És azután lehunyá szemeit, és elkezdte mosolyogni.

Olyan nyájasan, olyan szelíden mosolygott; úgy kiderült minden vonása; azt mondák, hogy most haldoklik.

Egyszer azután megszűnt lélegzeni, a mosoly ottmaradt arcán. Azt mondák, hogy az a halál.

Ha ilyen a haldoklás, ha ilyen a halál: ki félne akkor meghalni?

Óh, de előbb élned kell úgy, hogyha meghalsz, mosoly maradjon arcodon!

Malárdy könnyezett, és ölébe takarva tartá Gutai Thaddeus árváját.

Egy haldoklónak arca többre megtanítja az embert, mint egy élőnek beszéde.

Malárdy nem akará engedni, hogy a fiatal leányka a halottas háznál maradjon; hanem azt semmi erő sem volt képes a halott mellől eltávolítani.

Belefogózott annak hideg kezébe, és el nem bocsátá azt.

Legiszonyúbb volt nála, hogy már nem sírt, és nem szólt.

— Maradj tehát itt, — szólt Malárdy, és eltávozott.

Öt perc múlva visszajött — neje kíséretében.

— Hoztam neked anyát — szólt a leánykához.

Lila kétkedve tekintte fel Malárdynéra, s látta, hogy annak szemében is könny van. A könnyes szemek pedig mégezték egymást.

És azon az éjszakán Malárdy Xavér Ferenc neje egy fődél alatt szunnyadt a napok végéig Gutai Thaddeussal.

Malárdy Ferenc pedig, midőn ismét hazatért, egy levelet talált asztalán, melyet vendéglői szolgálta hozott oda.

Felnyitá, s bámulva olvasá legelőbb is az aláírást, még nagyobb csudálattal a levelet.

Az ifjú báró Kadarkuthy Viktor intézte azt hozzá, tudatva vele, hogy ő ezennel ünnepélyesen bocsánatot kér Malárdy Kálmántól, s megbánja, amit Gutai Thaddeus leányával tett. Kálmánnal vívni nem akar, az se keresse őt fel többet, mert ő e percben elutazik, s ahová megy, onnan meglehet, hogy ide nem vezet vissza út.

Malárdy csudálkozott, és nem magyarázhatta meg a dolgot.

Azt csak akkor érthette volna, ha tudhatá, mi volt azon levélbe írva, amit Gutai elküldött Viktornak?

Neki egy kő esett le szívéről. Annyit megsűgött sejtelve, hogy ez a haldokló pap utolsó műve volt. Tehát csakugyan hatalmában állott annak az embernek éppen úgy levenni az emberek fejről az átkot, ahogy rázúdítani?!

Fia most is be volt zárva szobájába. Felnyitá az ajtót, s oda lépve hozzá, megölelte.

— Szabad vagy. Nem őrizlek tovább. Megbocsátok, és szeretni foglak. Úgy cselekedtél, mint becsületes emberhez és férfihoz illett; tégy ezután is úgy, ahogy tiszta szíved tanácsolja. Jobb vagy nálamnál.

Kálmán nem tudott szólni az érzelemtől. Mit is szólhatott volna?

Nem volt megátkozott család többé. A pap visszadugta az átkot keblébe, s a papot most teszik a koporsóba.

Azokon, akik idéfenn maradtak, csak áldását hagyta.

VÉGSZÓ

AZ ELÁTKOZOTT CSALÁDHOZ

A legújabb, különösen angol regényírók ellen azt a vádat hallottam sokszor kimondatni, hogy az életnek nagyon hű tanulmányozása által háttérbe szorítják az eszményvilágot.

Mínthogy magam is ez iskola követője vagyok (mintegy hat év óta), nem azon magasan álló szellemek, hanem saját csekélységem védelmezésére a vádból nekem is jutó osztalék ellenében, felelek valamit.

Költőnek az életet kell tanulmányozni, mert az élet a poézis; nem az ideállét.

Az ideállét meghatározta a szépség kígyóvonalát; az élet ugyanazt ezerfelé hajtogatja, idomítja, és az mindig szépségvonal lesz.

Az eszményvilágnak van két alakja: egy jó, egy rossz, egy szép, egy rút, egy ártatlan, egy bűnös; az életnek van millió.

Az idealizmus megtanítja a költőt az alvó ember munkájára, aki álmokat teremt; az élet megtanítja őt az Isten művére, aki élőket alkot.

Azért legélvezetesebbek mindig azok a művek, mik az írónak saját élményeivel vannak kapcsolatban.

Azt mondják, hogy így könnyű a költés, nem kell hozzá egyéb, mint figyelmes szemlélődés, jó emlékezet és ügyes toll; míg amott titokszerű áthevülés, merész képzelet és alkotó erő szükséges.

Azt felelem, hogy az élet poézisa többet kíván az ideállét költészeténél, mert az alakjainak korlátlan ura, kitűz nekik egy célt, ami felé azok egyenesen haladni tartoznak; ad neki vért, kedélyt, gondolatot, amilyet akar; míg amannak élő alakjai önakarattal bírnak, s mégiscsak a költő lelkesülése által élnek, pedig azt a lelkesülést is ők idézik elő.

Az élet ezeroldalú árnyalatai nem lehetnek az íróra behatás nélkül; kell, hogy azokra visszaemlékezzék; hogy midőn fantáziája tervét kiegészíti, a minden egyes helyre külön odailleső alakok eszébe jussanak.

Az események, miket e regényben leírtam, alapvonalaikban mind igazak. Kevesen fogják már azokat ismerni, mert hiszen az újabb kor jobban elfelejti a régi halottjait, mint gazdag örökösök eltemetett őseit. A vallási villongás, miután országosan lecsendesült, még azután sokáig fenntartá magát egyes hatalmasak akaratóban. Erről a mai időknek már fogalma sincsen.

És én nem tudom, hogyan van jobban, így ahogy most élünk, vagy ahogy elődeink éltek? Nem voltak-e azok sokkal tiszteletreméltóbb emberek, kik akkor egymással a hit ügyeiért küzdöttek, mint a mostaniak, kik nem is tudják, hogy hisznek-e még valamit? Az akkori szent fanatizmus helyét felváltotta a mostani közöny.

Azért sokan nem fogják érteni azt, hogy mint lehetett egy keserű átoknak, amit ember kimondott, ember fejére leszállani, még pedig az átkozóra úgy, mint az átkozottra.

A kor ingerültsége kimagyarázza azt.

Regényünk két hőse, a két ősz antagonista olyan kornak volt képviselője, mely erős szenvedélyében egymást felémészteni hivatott. Csak e különös erők tusája adhatta meg a későbbi nyugalmat a közéletnek, melynek akkor a hit volt főérdeke.

Nagyon egyszerűen kimagyarázza e küzdelem azon merész jelenetet, melyet regényemben felhoztam, amidőn

egy megye rendei egy kandidált kézművest választottak meg megyéjük főnökeül — hitbuzgalmi dacból. Hogy e főnök azután historice igen derék ember lett, alacsony neveltetése dacára, azzal nem magyarázni, csak enyhíteni kívánom e tényt, ami ugyanakkor több megyében is megtörtént, nevezetesen Biharban a rendek egy olyan férfit választottak meg alispánul, csupán azért, mert hitfélbeli jelölt volt, akit senki sem ismert, úgymint tisztújítás végén felszólalának, hogy már most álljon fel **y az asztalra, hogy lássák: ki ő?

Amint a két pártfőnök letűnik a küzdelem színhelyéről, az egész beszélés iránya elhajlik, s én érzem, hogy történetem be van fejezve.

Pedig még sok mondanivaló maradt a túlélte ivadékok sorsáról; a „barátfalvi lévitáról”, kit atyja üldözője előtt felfedett, az ifjú költőről, kinek vágyai boldogabb jövőt ígérnek; de ezek már túl esnek e regény látkörén; s az elmúlt iránya nem terheli őket. Talán, ha az ég időt és erőt enged hozzá, később az ő eseményeiket is leírom, A viszonttalálkozásig maradok a t. közönség mély tisztelője

Pest, 1858. jún. 29.

Jókai Mór

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

- AkH 1954. A magyar helyesírás szabályai. 10. kiad. Bp. 1954.
BpSz Budapesti Szemle
It Irodalomtörténet
JKK a jelen kritikai kiadás
NK Jókai Mór összes művei. Nemzeti Kiadás 1—100. k.
Bp. 1894—98. Az elátkozott család: 31. k. 1895. 258 l.
OSzK Országos Széchenyi Könyvtár
Péterfy Péterfy Jenő Összegyűjtött Munkái
PN Pesti Napló
VU Vasárnapi Ujság

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

Az *elátkozott családból* mindössze néhány lap kézirat található a Petőfi Irodalmi Múzeumban: *A kemény férfiú arca . . .* (32.) kezdetű bekezdéstől *Azért ez ünnepnapot el nem feleli senki.* — mondattal zárulóai. (36.) (Felvéve: V 1066)

A Hölgyfutár 1850. okt. 14-i száma *A haragvó Isten* címen mutatványt közöl a regényből. (Eltér a későbbi kidolgozástól; l. a *Szöveg-változatok* között.)

Megjelent a Pesti Napló (szerkeszti: Pompéry János) 1856. dec. 9—1857. júl. 1-ig terjedő számaiban 71 folytatásban sorszámozás nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. dec. 9. (485. sz. 1—2.) *A haragvó Isten* (Lapalji jegyzetben: „Miután e regény fordítási joga egyedül a ‚Morgen Post‘ szerkesztőségének engedtetett meg; szerző minden egyéb fordítás ellen tiltakozik.”) A közölt rész a „Másfélezer ember feküdt halottan . . .” kezdetű részig terjed.
2. dec. 10. (486. sz. 1—2.) *A haragvó Isten* c. fejezet végéig.
3. dec. 11. (487. sz. 1—2.) II. *Az Úr sátora* c. fejezetből az „Ez nagy szó volt . . .” kezdetű részig.
4. dec. 13. (488. sz. 1.) A II. *Az Úr sátora* c. fejezetből: „Az alku hamar készen volt . . .” kezdetű részig.
5. dec. 16. (492. sz. 1.) II. *A kemény ember* (ezzel a II-es számjellel szerepel ebben a folytatásban az új fejezet!) a *kötetkiadásban* levő második fejezet, *Az Úr sátora* végéig: „A levéltárt a földszinti szobákba kelle áthelyezni . . .” kezdetű részig.
6. dec. 18. (494. sz. 1—2.) II. *A kemény ember*. A *kötetkiadásban* levő ilyen című fejezet kezdetétől a „Bajcsy András uram nem azért volt nemesember . . .” kezdetű részig.
7. dec. 20. (496. sz. 2.) II. *A kemény ember* c. fejezetből: „A kemény férfiú arca hideg, változatlan maradt . . .” kezdetű részig.
8. dec. 23. (499. sz. 2.) II. *A kemény ember* c. fejezet végéig és III [Így!] *Az első fejszecsapás* c. fejezetből: „Tizennégy napig tartottak a földrejtelmes háborgásai . . .” kezdetű részig.

9. dec. 25. (501. sz. 2.) II. *A kemény ember* fejezetcím alatt ismét [!] a kötetkiadásban szereplő végleges fejezetbeosztás szerinti IV. fejezet, *Az első fejszecsapás* következő részéig: „A nagytiszteletű úr szentvédélyes természetbűvár volt . . .”
10. dec. 28. (502. sz. 1–2.) II. *A kemény ember* [!] fejezetcím alatt az „Esti hét óra vetett véget az úri lakomának . . .” kezdetű részig.
11. dec. 30. (504. sz. 1.) II. *A kemény ember* [!] c. alatt a „Néhány pillanat múlva ott termett Malárdy hintaja . . .” kezdetű részig.
12. dec. 31. (509. sz. 2.) II. *A kemény ember* [!] A kötetbeli végleges IV. fejezet: *Az első fejszecsapás végéig*.
13. 1857. jan. 1. (1. sz. 1.) *A gézengúz* (Ettől kezdve elmarad a számjelzés a fejezetcímek előtt, és a fejezetbeosztás minden zavar nélkül meg-egyeznek a kötetkiadás fejezeteivel.) A „Volt azonban Bajcsy András uramnak.” kezdetű részig.
14. jan. 4. (3. sz. 1–2.) *A gézengúz*: „Óh, Mákosné nagyasszony jól tudta azt . . .” kezdetű részig.
15. jan. 6. (4. sz. 1.) *A gézengúz*: „A tisztelendő úr éppen akkor szállt le az utazó szekérrül . . .” kezdetű részig.
16. jan. 9. (6. sz. 1–2.) *A gézengúz* c. fejezet végéig.
17. jan. 11. (8. sz. 1.) *A Báró Kadarkuthy* c. fejezet kezdetétől: „Az alispán termeiben ilyenkor . . .” kezdetű részig.
18. jan. 13. (9. sz. 1.) *Báró Kadarkuthy*: „Óh, az sokkal érdekesebb világ volt . . .” kezdetű részig.
19. jan. 15. (11. sz. 1.) *Báró Kadarkuthy*: „Gyönyörű, magas, karcsú ifjú volt a jövevény . . .” kezdetű részig.
20. jan. 16. (12. sz. 1.) *Báró Kadarkuthy*: „Vasady nem is szólt az asztalnál . . .” kezdetű részig.
21. jan. 17. (13. sz. 1–2.) *Báró Kadarkuthy* – a fejezet végéig.
22. jan. 21. (16. sz. 1.) *A nagy szemfényvesztő* c. fejezetből az „Ebédnél még egy székkel közelebb ült . . .” kezdetű részig.
23. jan. 22. (17. sz. 1–2.) *A nagy szemfényvesztő*: „Hogyan került oda? . . .” kezdetű részig.
24. jan. 23. (18. sz. 1–2.) *A nagy szemfényvesztő*: az „Egyik kéz a másikon . . .” kezdetű részig.
25. jan. 27. (21. sz. 1.) *A nagy szemfényvesztő*: „A társaság egy része éppen úgy meg volt zavarodva . . .” kezdetű részig.
26. jan. 28. (22. sz. 1.) *A nagy szemfényvesztő*: „A testerő hatalmas nyilatkozványai . . .” kezdetű részig.
27. jan. 29. (23. sz. 1.) *A nagy szemfényvesztő*: „A közönség egy része nevetett . . .” kezdetű részig.
28. febr. 4. (27. sz. 1.) *A nagy szemfényvesztő* c. fejezet végéig. (Ezzel az eredeti szándék szerinti beosztás első kötete véget ér. A következő

- folytatások: „*második kötet*” jelzéssel jelennek meg. A kötetbeosztás aztán a különböző kiadások igényeinek megfelelően módosul.)
29. febr. 6. (29. sz. I.) *A kalábriai köpeny* c. fejezetből: a „Gyönyörű tavaszutói délután kedvezett . . .” kezdetű részig.
 30. febr. 8. (31. sz. I.) *A kalábriai köpeny*: „A zivatar pedig oly zsémbes . . .” kezdetű részig.
 31. febr. 10. (32. sz. I–2.) *A kalábriai köpeny* c. fejezet végéig.
 32. febr. 12. (34. sz. I.) *A menyegző* c. fejezetből: a „Néhány nap alatt minden rendbe volt hozva . . .” c. részig.
 33. febr. 13. (35. sz. I.) *A menyegző*: „A jó, nemes asszonyosság indokai . . .” kezdetű részig.
 34. febr. 15. (37. sz. I.) *A menyegző*: a „Megtörtént” kezdetű részig.
 35. febr. 17. (38. sz. I.) *A menyegző* c. fejezet végéig.
 36. febr. 21. (42. sz. I.) *A vallomás* c. fejezetből: a „Lőrinc letörlé könnyeit . . .” c. részig.
 37. febr. 22. (43. sz. I–2.) *A vallomás*: „A tisztelendő úr sokáig tudott e nyilatkozat után . . .” kezdetű részig.
 38. febr. 25. (45. sz. I.) *A vallomás* c. fejezet végéig.
 39. febr. 28. (48. sz. I.) *A hálaima* c. teljes fejezet.
 40. márc. 3. (50. sz. I.) *A Zörgeti a szél az ablakot . . .* c. fejezetből a „Vajon miket láthatott . . .” kezdetű részig.
 41. márc. 4. (51. sz. I.) *Zörgeti a szél az ablakot . . .*: a „A leány ijedten rántá . . .” kezdetű részig.
 42. márc. 6. (53. sz. I.) *Zörgeti a szél az ablakot . . .*: az „Amint futott . . .” kezdetű részig.
 43. márc. 8. (55. sz. I.) *Zörgeti a szél az ablakot . . .* – a fejezet végéig.
 44. márc. 10. (56. sz. I–2.) *Bajcsy uram kísértete*: a „Mákosné asszonyom azzal az ápoló gyöngédséggel . . .” kezdetű részig.
 45. márc. 11. (57. sz. I.) *Bajcsy uram kísértete* c. fejezetből: a „Bajcsy uram hagyta őt beszélni . . .” kezdetű részig.
 46. márc. 14. (60. sz. I.) *A Bajcsy uram kísértete* c. fejezet végéig.
 47. márc. 15. (61. sz. I.) *A Valami van a levegőben . . .* c. fejezetből: a „Tehát minden örült, minden sietett . . .” c. részig.
 48. márc. 22. (67. sz. I.) *A Valami van a levegőben . . .* c. fejezet végéig. *A „Hypocrene”* c. fejezetből: a „Malárdy egyenkint látta ellenségeit . . .” kezdetű részig.
 49. márc. 24. (68. sz. I–2.) *A „Hypocrene”* c. fejezet végéig. *Az Aki utoljára nevet . . .* c. fejezetből: a „A teremben ógyelgők között . . .” kezdetű részig.
 50. márc. 25. (69. sz. I–2.) *Az Aki utoljára nevet . . .* c. fejezet végéig.
 51. márc. 29. (72. sz. I–2.) *A Tekintetes uram* c. fejezet egészen.

52. ápr. 2. (75. sz. I.) *A puszta téren* c. fejezetből: a „Csak akkor jött magához . . .” kezdetű részig.
53. ápr. 3. (76. sz. I.) *A puszta téren* c. fejezet végéig.
54. ápr. 17. (87. sz. I.) *Az Éji hangok* c. teljes fejezet.
55. ápr. 18. (88. sz. I—2.) *A furcsa ember* c. fejezetből: „Gutai Thaddeusnak az a spártai ötlete támadt . . .” c. részig.
56. ápr. 21. (90. sz. I.) *A furcsa ember*: a „Pedig csak itt kezdődött még a félelem . . .” c. részig.
57. ápr. 22. (91. sz. I.) *A furcsa ember*: a „Thaddeus kezdte a furcsa emberkét . . .” kezdetű részig.
58. ápr. 24. (93. sz. I.) *A furcsa ember*: a „Nem jöttem panaszokkal terhelni . . .” kezdetű részig.
59. ápr. 30. (98. sz. I.) *A furcsa ember*: a „Thaddeus nem felelt . . .” kezdetű részig.
60. máj. 1. (99. sz. I.) *A furcsa ember* c. fejezet végéig.
61. máj. 6. (103. sz. I.) *A veszett ló* c. fejezetből: az „Itthon a pap?” kezdetű részig.
62. máj. 9. (106. sz. I—2.) *A veszett ló* c. fejezet végéig.
63. máj. 13. (109. sz. I.) *A Bajcsy alispán* c. fejezetből a „Bajcsy alispán erre a gorombaságra . . .” kezdetű részig.
64. máj. 19. (114. sz. I—2.) *A Bajcsy alispán* c. fejezet végéig.
65. máj. 27. (120. sz. I—2.) *A fellázadt fiú* c. fejezetből: a „Malárdyné most már csüggedten roskadt . . .” kezdetű részig.
66. máj. 28. (121. sz. I—2.) *A fellázadt fiú*: a „Kálmán derült szemekkel tekinté . . .” kezdetű részig.
67. máj. 29. (122. sz. I—2.) *A fellázadt fiú* c. fejezet végéig.
68. jún. 8. (130. sz. I—2.) *A furcsa ember hagyománya* c. fejezetből az „Elvégeztetett! Valóban . . .” kezdetű részig.
69. jún. 10. (131. sz. I—2.) *A furcsa ember hagyománya*: a „A lelkész arcán valami földöntúli . . .” kezdetű részig.
70. jún. 19. (138. sz. I.) *A furcsa ember hagyománya* c. befejező fejezet végéig.
71. júl. 1. (148. sz. I.) a *Végszó Az elátkozott családhoz* (teljesen).

KÖTETKIADÁSOK

- I. Az elátkozott család. I—2. k. Pest 1858. Heckenast Gusztáv 1. k. 182 l.; 2. k. 201 l.
- II. I—3. k. Pest 1876. Franklin Társulat 1. k. 117 l.; 2. k. 125 l.; 3. k. 134 l. [Jókai Mór Munkái 95—97. kk. Füzetkiadás.]
- III. Pest 1886. Franklin Társulat 354 l.

- IV. a) Bp. 1895. Révai Testvérek 258 l. [Jókai Mór összes művei. Nemzeti Kiadás XXXI. k.] [Az NK többféle formátumban jelent meg egy időben különböző kötésekkel ellátva. Köztük két amatőr-nyomat (in folio).]
- b) 1904.
Címlapkiadás.
- c) 1907.
Címlapkiadás.
- d) 1910.
Címlapkiadás.
- V. a) 1–2. k. 5. kiad. Bp. 1905. Franklin Társulat 1. k. 202 l.; 2. k. 183 l. [Szépirodalmi Könyvtár.]
- b) 1907.
Címlapkiadás.
- VI. a) 1–2. k. 6. kiad. Bp. 1907. Franklin Társulat 1. k. 202 l.; 2. k. 183 l. [Jókai Mór Válogatott Munkái. Két kötet egybekötve.]
- b) 8. kiad. 1910.
Címlapkiadás.
- c) 9. kiad. 1911.
Címlapkiadás.
- d) 10. kiad. 1915.
Címlapkiadás.
- VII. Cleveland 1910. Szabadság nyomda 215 l.
- VIII. Illusztrálta Gergely Imre. Bp. 1912. Franklin Társulat 325 l. [Magyar Regényírók Képes Kiadása. 25. k.]
- IX. Bp. 1925. Franklin Társulat-Révai Testvérek 206 l. [Jókai Mór Művei. Centenárium kiadás. 9.] [A barátfalvi lévitával egybekötve. Sajtó alá rendezte: Belia György. Illusztrálta: Bozóky Mária. Bp. 1959. Szépirodalmi Kiadó 268 l. [Jókai Mór Válogatott Művei.] A barátfalvi lévitával egybekötve. Utószóval, jegyzetszótárral.]
- b) 1961.
Címlapkiadás

IDEGENNYELVŰ KIADÁSOK

Az elátkozott család-ot mindössze egyszer fordították le más nyelvre. Németül jelent meg 1892-ben Berlinben: *Der Fluch des Priesters* címen. A fordító neve nincs feltüntetve.

Gulyás Pál bibliográfiája: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában* (Bp. 1915. A Magyar

Nemzeti Múzeum kiadása) felvesz ugyan még egy fordítást *Der Erbschleicher* címen, ez az adat azonban téves, az Erbschleicher nem *Az elátkozott családnak*, hanem folytatásának, *A barátfalvi lévitának* a fordítása. Ferenczy Zoltán bibliográfiája az idegen nyelven megjelent Jókai-művekről (*Magyar Bibliofil Szemle* 1925.) és a legújabb, még kéziratban levő bibliográfia, Demeter Imre: *Magyar szerzők idegen nyelven* szintén átveszik ezt a téves adatot.

Meg kell még említenünk, hogy Jókai egyik noteszében az 1857-es bevételek között szerepel egy 400 forintos tétel, amelyet a bécsi Morgen Post-tól vett volna fel a regény fordításáért. Annak, hogy ez a fordítás valóban megtörtént-e, eddig nem sikerült nyomára jutnunk. (A notesz megvan az OSzK Kézirattárában: 699/21 Oct. Hung.)

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

A regény írói ötletének megfogalmazására vonatkozóan nincs közvetlen adatunk. Nem maradt fenn tudósítás a megírás körülményeiről sem. Fennmaradt Jókai anyjának egy levele egy kisebb földrengésről. A levél keltezés nélküli, de a „nagyasszony” 1856. márc. 14-én halt meg váratlanul, szívszélhűdésben, tehát legkésőbb az ötvenes évek elején íródhatott:

„Édes fiam! Tudom, hogy hallottad a komáromi tudósítást. Az ugyan nagyítva volt, az igaz, de még ilyen borzasztó földindulást mostani élő ember nem ért. Nagy rémülést és sok kárt tett. A katonaság a hajóra ment, nem mertek a várba maradni. Én is csak magam voltam a szolgálokkal, mert Károlyék Eklen vannak. A Pista atyja, anyja mind betegek, és mind oda vannak Pistyánba. Most a Károly a gazda. Nekem is azóta nincs egészségem. De édes fiam, sok jó rokonok megemlékeztek rólunk, írtak, tudakozták, hogy vagyunk, jólesett a megemlékezés, de hogy te úgy elfelejtettél, hogy mégcsak azt se kérded, hogy nem vesztetek-e el anyám, már az nagyon fáj. Nem érdemlem én meg azt az elfelejtést.

Egész éjjel talpon volt minden ember.” (OSzK FOL. HUNG. 2261. A Váli-család levelei Jókai anyjához c. gyűjt.-ben 576.)

Ilyen híradás nyomán foganhatott meg benne a nagy komáromi földrengés leírásának és a köréje csomósodó eseményeknek alapötlete, amelyet aztán fantáziája színesen kibontott, átmelegítve a szülőföld emlékének varázssugaraitól. Az 1857. júl. 1-én a PN-ben megjelent *Végszó*hoz fűzött szerkesztői megjegyzés ezt mondja: „Örömmel jelentjük, hogy az ím most befejezett regény folytatásaul szolgáló *Barátfalvi lévitát* lapunk tárcája fogja közölni. T. barátunk, Jókai ígéretét bírjuk, hogy ez újabb művét még az ősz folyamán teljesen átadandja nekünk, hogy azt hosszabb időközök nélkül folytonosan közölhessük. Ez t. barátunknak is óhajtása. Addig pedig Vas Gereben regényének befejezése után báró Kemény Zsigmond regényét veendik tárcánkban tisztelt olvasóink.”

Mikszáth: *Jókai Mór élete és kora* című könyvében azt írja, hogy ezzel a regénnyel véglegesen otthagya a PN-t. (Művelt Nép Bp. 1954.

201.) A PN-nel való szakítása körülményeit Mikszáth színesen meséli el. Kemény — mondja —, aki maga sem szerette Jókai regényeit, teret engedett a lapban Salamon és Gyulai Jókait támadó kritikáinak. Jókai ugyan világiéletében keveset adott a kritikára, ez azonban érthetően bántotta. Éppen abban a lapban támadták kíméletlenül, amelyiknek a fő vonzerejét az ő írásai jelentették. A szakítás közvetlen okát is Keménynek egy elterjedt bon mot-ja okozta. Keményt ugyanis a főcenzor, bizonyos Woraffka maga elé idézte, és biztosítékot kért tőle arra vonatkozóan, hogy az éppen a PN-ben folytatásokban megjelenő *Régi jó táblalírák* nem gúnyolja majd a Bach-korszak közigazgatását, miközben a régi állapotokat dicsóítja. Kemény gondolkodás nélkül megadta ezt a garanciát, mondván, hogy Jókainak éppen olyan kevésbé van fogalma a régi közigazgatásról, mint a mostaniról. „A cenzor meg volt ennyivel elégedve, de Jókait felette bosszantotta a kiszivárgott bon mot, s *Az elátkozott családdal*, melyben a komáromi protestánsok küzdelmét festi a katolicizmussal szemben, Bajcsi András csizmadiamester alispán-ságának érdekes meséje keretében, örökre befejezte működését a Pesti Naplónál. Nem is lehetett már ott maradása” — mondja Mikszáth. (Uo.)

Szabó László, akinek a művére (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904.) egyébként Mikszáth anyag tekintetében támaszkodni látszik, szintén ezt írja: „Az elátkozott család . . . megjelenése után Jókai nem dolgozott többé a Pesti Naplóba.” (I. m. 160.)

Mikszáth és Szabó László közlése annyiban megfelel a valóságnak, hogy Jókai *Az elátkozott család* után hidegült el a PN-től, de „örökre” nem szakított a lappal. Öt évvel később, 1862-ben ugyancsak a PN-ben jelent meg folytatásokban *Az új földesúr*.

Az ellentéteknek az író és a PN között egyébként más oka is lehetett, legalábbis erre látszik utalni Jókai egyik levelc, amelyet a regény megjelenése közben, 1857. ápr. 14-én intézett a lap akkori szerkesztőjéhez, Pompéry Jánoshoz. (Azt is magyarázza egy kicsit ez a levél, hogy miért jöttek a vége felé néha nagyobb kihagyásokkal az egyes folytatások.) A levél közvetlen előzménye valószínűsíthetően az volt, hogy Pompéry kéziratot sürgetett. Néha kétfeltes kimaradások is vannak az egyes folytatások között. (Pl. ápr. 3.—ápr. 17.) Márc. 12-től kezdve megindul Vas Gereben: *A nemzet nap-számosságai* című regénye is a lapban — bizonyára a hézagok kitöltésére —, és felváltva jelenik meg *Az elátkozott családdal*. Míg Jókait csak rengeteg elfoglaltsága akadályozta olykor a kéziratok pontos szállításában — Jókai gondatlanságának emlegetése egyenesen rosszindulatú legenda —, Vas Gereben közismerten bohém és rendszertelenül dolgozó író volt, úgy látszik, ezért kellett még egy pótlékról gondoskodni. Máj. 30-tól

a lap ugyanis megint új regényt kezd Ujházy Györgytől *Egy tündér szerelme* címen.

A Jókai-levél így hangzik: „Sem kertet nem árok, sem dinnyét nem vetek, ez még mind korán volna, Kakassal sem törődöm, Decameront sem írok, nagy tükörbe sem nézek, adomákat sem gyűjtök, Beöthy Lacival sem tudom, mit akarsz; regényfolytatás is van *átkozottul* elég készen nálam, nem is pénzkérdés az, ami végett ezt eddig nem küldém, hanem ez. 1. Szeretem, ha *abban a kompániában*, ahol együtt darálom az irodalmi kukoricát, *megbecsülnek*; 2. ezt a megbecsülést pedig nem tapasztalom sem a *Pesti Napló kiadója*, sem annak szerkesztője részéről. 3. Most, miután te a magad részéről kimondtad, hogy ezzel a megbecsüléssel *nem is tartozol*, s én neked nem vagyok egyéb egy felfogadott napszámosnál, a helyzettel tisztában lévén, igenis kötelességemnek tartom *ezentul minden hétköznap* elküldeni napi rátám hozzád. 4. Vigasztallak, hogy csak most az egyszer leteljék rólam ez az angaria, hasonló kellemetlen viszonyok nem fognak megújulni közöttünk

alázatos munkásod

JM.”

(A levél eredetije: OSzK kéziratára, Jókai levelei Pompéryhez címen, Említsük meg azt is, hogy a már említett noteszében, a bevételek felsorolása között 1857-ből van egy tétel, amely szerint Emichthől a regény kiadásáért 1000 forint írói tiszteletdíjat vett fel. (OSzK Kéziratára, 699/21 Oct. Hung.)

Ennyi az, amit a mű külső történetére vonatkozóan sikerült felkutatnunk.

★

A regény színhelye Komárom és a város közvetlen környéke kivéve Gutai Thaddeusnak a borkúti kastélyban tett látogatását. Az író említi magát a Komárom nevet is a regényben: *Komáromból* hallatszik a harangszó, amikor vidám társaság csónakkirándulásra indul a Malárdy-kastélyból, a k . . . i úrasztalára szán egy szép aranybillikomot az öreg Kadarkuthy ajándéku, és a k . . . i lelkesízi hivatalra bízza a levéltitkot. Meggyőző a következetes helyszínrajz is, amelyet a városról rajzol. Árulkodók az emlékezősek gyermekkorára, a széljárta csallóközi rónára, a kora gyermeki élmények visszaálmódása a hajókürt hangjának sejtelmes, borzongató felbúgásakor, vagy a *Zörgeti a szél az ablakot* című fejezet sorai között, a legköltőibb fejezetek egyikében, amelyet Jókai valaha is írt. Minden Komáromra vall. A Duna-part, a kálváriai stációk, a Szent András-templom öreg harangja, a Csallóköz-szigetet képező Duna-ágak közül a főág, az Öreg-Duna, a Rozália tér, a Megyercsi utca, a Gombai töltés, a Csapó utca, a Rozmaring utca, a Szombati

utca, a vár melletti angolkert, a vársánc, a rác temető, az ótemető stb. — mind régi komáromi utcanevek, helymegjelölések, épületek.

A régi Komárom, a regény történéseinek kétségtelen színtere, a fő Duna-ág, az „Öreg Duna” és a Vággal összefolyó Kis-Duna, vagy az egyesüléstől kezdve: Vág-Duna körülölelte nagy sziget, a Csallóköz csúcsában — éppen a két folyamág egybeömlésénél, az északi parton — épült. (Nem érdektelen a regény szempontjából, hogy a Kis-Duna és a Vág éppen *Guta* nagyközségnél folyik össze. A Gutai név innen is eredhet, de Komárom megyében, a Csallóközben élt is egy ilyen nevű család.) A török időkben a nagy folyamok összefolyásánál, minden oldalról vízzel körülveve állott a komáromi végvár, amelyet magyar vitézek védelmeztek, a híres komáromi „naszadosok” vagy „csajkások”, és minthogy már közvetlenül a Bécsnek vivő úton feküdt Komárom vára, és a Felvidék egyik kulcsát is jelentette, a Habsburgok kivételesen jól védhető állapotba helyezték. Később, most már a magyarok ellen, a várat még jobban megerősítették, kiépítették. Körbevették vele az egész várost, melyet így fejlődésében megakasztottak.

Komárom pedig erősen fejlődőképes volt, lévén a felvidéki és alföldi kereskedelem fő víziútjainak a kereszteződésénél. Élénk kereskedővárossá vált. Gabonakereskedelme, fakereskedelme, fafeldolgozó ipara — a Vágon ezerszámra és állandóan utaztatott tutajfák végállomása — biztosítékai voltak a további gyarapodásnak. Gazdag városnak számított, a komáromi tőzsérekőről, gabonakereskedőkről és általában a mozgalmas, színes komáromi életről éppen Jókai festi a legmaradandóbb képeket. Bizonyára erősen megakasztotta fejlődését az a sok csapás, amely bámulatos következetességgel látogatta évszázadok során. De akadály volt a nagyobb lendületű terjeszkedésnek a Habsburgok politikája is. A vár építése és általában az, hogy rengeteg katonát helyeztek ide.

A vár és a város legdicsőségesebb fejezete az 1849-i várvédelem. Jóval a szabadságharc bukása után, még 1849 októberében is védte a várat a Klapka tábornok vezetésével harcoló komáromi védősereg. Nem is foglalták el a császáriak. Kénytelenek voltak a várórségnek szabad elvonulást felajánlani, teljes mentességet biztosító menlevelek kiadásával. (Jókai is ilyen komáromi menlevéllel térhetett csak vissza tardonai bujdosásából, amint ez köztudomású.) A város szabadságharc-beli szerepére vonatkoznak a regény első sorai is: „... a nap emléke ünnepül maradt a késő unokákra, s mindazokra, akik *ama város kapuján belől laknak, melynek a közelmúlt évek újabb történelmi nevet adtak.*”

A régi Komárom, tehát, az Öreg-Duna balpartján feküdt. A jobbparton Újszőny község nézett szembe a várossal, amellyel közigazgatásilag 1900-ban egyesítették, és ekkor az új rész a Komárom-Újváros

nevet kapta. A mai jobbparton levő Komárom, tehát, Komárom-Újvárosból fejlődött.

A két városrész között van a Dunasziget, ahol a komáromiak szépen gondozott gyümölcsöskerteket telepítettek. Jókaiéknak is volt itt egy kis kertjük. Az író kedvenc tartózkodási helye. Itt írta első regényét, a *Hétköznapot*. Ma már vashíd vezet át a Dunán a szigeten keresztül, a két város között (1892 óta). Hajdan azonban, a regény történéseinek idején is, még kompon és ladikon keltek át a komáromiak egyik partról a másikra. Volt ugyan egy ún. repülőhíd is az Öreg-Dunán, ez azonban a királyi kamaráé volt, és közönséges halandó nem közlekedhetett rajta. A város ezt a repülőhidat 1796-ban vette át a kamarától. Télen csak kompon lehetett átkelni, amit általában ajánlatosabbnak is tartott a város vezetősége minden évszakban, mert a vidám városból hazafelé tartó ittas falusiak gyakran vízbe fordultak a csónakokból. (A krónikák azonban makacsul azt állítják, hogy a biztonságosabb kompot a kellemetlen fürdési kilátások ellenére sem igen szerették a magyarok, és ezért inkább továbbra is ladikon közlekedtek a két part között.) 1837-ben engedte meg a királyi kamara, hogy a város, legalábbis az Öreg-Dunán, hajóhidat építhessen.

Első regénye ez Jókainak az öt nagyobb, komáromi emléket idéző munkája közül. Komáromról szóló regényei: *Az elátkozott család*, *Politikai divatok*, *Az aranyember*, *A tengerszemű hölgy*, *A mi lengyelünk*; fontosabb komáromi elbeszélései: *Az elesett neje*, *Komárom*, *A kötél áztatva jó*, *A hazajáró lélek*, *A három királyok csillaga*, *Pénz elrepül*, *A nagy ellenség*.

A szülőföld vonzása, a gyermekkor felejthetetlen világának a visszaélése magyarázza a regény meleg érzelmi húrokon zengő költőiségét, hangulati telítettségét. Ebben a tekintetben a nagy regények sem vetekedhetnek vele, vagy azok közül is csak a komáromi tárgyúak, különösen *Az aranyember*. Jókai komáromi tárgyú regényei és elbeszélései közötti érdekes kapcsolatra mutat rá Nagy Miklós (Jókai: *Válogatott elbeszélések*, It 1956. 231.): „Jókai valamiképpen terepkutatónak, könnyűlovasságnak is szánta az elbeszéléseket, bennük próbált meg olyan jellemeket, helyzeteket megragadni, amelyeket később részletesebben kidolgozva regényeibe illesztett bele . . . De példa lehet erre az is, hogy komáromi miliőt először elbeszélésekben láthatunk (*Komárom*, *A kötél áztatva jó*, *A hazajáró lélek*), s csak azután születik meg *Az elátkozott család* és a *Politikai divatok*.”

Érdekes az is, hogy mennyire összekapcsolódott az író lelkében a szülőváros képe a várost ért nagy katasztrófák emlékével. Ebben a regényében az 1763-i szörnyű földrengést írja le, a *Politikai divatok*ba két rettenetes komáromi katasztrófát is beleszó: a dunai hajóhíd leszaka-

dását István nádor komáromi látogatása alkalmával, amikor sokan belefulladások a folyóba, és az 1848. szeptember 17-i tűzvész pusztítását, amikor fél Komárom leégett; *A tengerszemű hölgy*ben szintén az 1848 szeptemberi tűzvész lángja pusztít a városban, és az ellenségtől körülzárt város pusztulása rajzolódik ki előttünk; *A mi lengyelünkben* a császáriak által ostromlott Komárom lakóinak szenvedése és a város romhalmazzá válása a komor festésű háttér.

Komárom városát régebbi történelme folyamán valóban különös következetességgel látogatták nagy elemi csapások. 1709-ben pestis fészkelte be magát a városba, amelyik 1711 februárjában szedte áldozatait. Sok ezren haltak meg a rettenetes keleti járványban. Az 1763-i nagy földrengés után — amellyel *Az elátkozott család* foglalkozik — húsz évre, 1783. ápr. 22-én megint olyan erejű földrengés rázkódtatta meg a komáromi házakat, hogy 500 összeomlott közülük. (Borovszky Samu: *Komárom vármegye és Komárom város*. Bp. é. n., 142.) 1822. febr. folyamán 7 földrengés is pusztított a városban, úgyhogy a falak megrepedeztek, és nagyon sok ház összeomlott. 1823. ápr. 17-én 52 ház égett le, a kár 100 000 forintnál több volt. (Uo.) 1831-ben kolera tizedelte a lakosságot, az áldozatok száma több ezer volt. Az 1848. szeptemberi tűzvész a rettenetes orkánszerű szélben minden addigi pusztítást felülmúlt: 389 ház, 5 templom, a megyeháza, a városháza, a dunai hajóhíd és több gabonával megrakott hajó égett le. 1849. márc. 19-én a császáriak a Duna jobbpartjáról tüzelve rommá lőtték a várost.

Nem soroljuk fel, mert a Jókai-regényekben nem szerepel, hogy ezeken a földrengés és tűz okozta rettenetes szerencsétlenségeken kívül hányszor öntötte el a várost a Duna és a Vág áradása, szinte periodikus ismétlődésekkel egész a XX. század elejéig. Voltak azonban esztendőök, amikor mind a három csapás rázúdult a sokat szenvedő városra: földrengés, tűz, árvíz. 1922-ben aztán egy eddig még nem tapasztalt újabb szerencsétlenség érte a várost: a várbán elhelyezett katonai lőszerraktár robbant fel — a fél város rombadólt a detonáció erejétől.

A regényben szerepel még Borkút község. Ilyen nevű község nincs a térképen — meséli az író —, mert nevét a tréfacsináló földesúr egy tréfájának köszönheti. A valóságban azonban több ilyen nevű helység is található volt az országban, így Szolnok-Doboka megyében is. Sőt a Felvidéken, Sáros megyében is látogatott volt egy ilyen nevű szénsavas forrás, ismert gyógyhatású hely. Ez azért is érdekes, mert az író a Kadarkuthy báró Borkút gúnynevű községét is ezen a vidéken sejteti. Az NK-ban ugyanis Abaúj megye tömlöcbe viteti fiát a báró, a regény első közlésekor, a PN-ben pedig Abaúj megye neve helyett Sáros vármegye áll. A báró birtokai, amint ezt a regény folytatásából, *A barátfalvi levítóból* részletesebben is megtudjuk, Miskolcig nyúlnak,

Barátfalva pedig a Bükkben van — a regény szerint. Volt ugyan két ilyen nevű kisközség is Jókai idejében, az egyik Vas megyében, a másik Kolosban, pont Borsodban azonban nincs ilyen nevű falu. Van azonban Tardona, ahol Jókai 1849-ben több hónapig rejtőzködött. Tardona leírása *A tengerszemli hölgyben* pedig pontosan egyezik Barátfalva leírásával — *A barátfalvi lévitában*. A lévitává lett Gutai Lőrinc barátfalvi életéhez és tevékenységéhez is mintha tardonai kedves házigazdájának, Csányi Béninek alakjától és életéből kölcsönzött volna vonásokat.

★

Az egyes alakok történeti hitelességéről nem beszélhetünk. Gutai Thaddeus alakjában mintha a híres komáromi prédikátort, Péczely Józsefet rajzolná az író: kiváló tudós voltát, bátor tevékenységét. De figyelmen kívül hagyja Péczely József komáromi működésének időbeli tényeit. A kiváló tudóst és író, a nemzeti művelődés munkás alakját 1783-ban hívja csak meg a komáromi gyülekezet. Hozzátehetjük ehhez, hogy a botanikus-prédikátor alakjába mintha a debreceni *Füvészkönyv* egyik szerzőjének, Fazekas Mihály szerzőtársának, Diószegi Sámuel tudós debreceni prédikátornak az alakját is beolvasztotta volna.

Hogy ki volt a büszke Malárty? Erre vonatkozóan Alapy Gyula, volt Komárom megyei főlevéltárnok a következőket írja: „A földrengés . . . Ordódy Péter konziliáriust találta az alispáni székben. Akár erre, akár arra gondolt a költő, aki őt hivatali tisztében felváltotta, Nedeczky Andrásra, Malárty alispán jellemzése egyikre sem illik rá.” (*A szülőföld Jókai regényeiben*. Komárom 1925.)

A Bajcsyak régi komáromi lakosok, már a XVI. században szerepelnek. Az alispánná lett Bajcsyról Alapy a következőket írja: „Az 1790. évi alispánválasztáson, amelyet a regény leír, csakugyan egy Bajcsy János lesz az alispán, a baromlaki Bajcsyak közül való, akik katolikusok voltak. A családnak ez az egy, Komárom vármegyében szereplő tagja régi megyei tisztviselő volt, és a főjegyzői tisztségből lépett elő az alispáni székbe. Erősen katolikus színezetű ember hírében állt, jeles latin költő is volt, mint ezt ránk maradt és nyomtatásban is megjelent deák versei tanúsítják.” (Uo.)

„Az elátkozott család egyik remekül jellemzett alakja az örökké pletykáló Mákosné. Ez speciális komáromi termés. Valamikor úgy hívták őket, hogy bíróbúsító vénasszonyok. Komárom régi jegyzőkönyvei hemzsegnék az ilyen alakoktól” — írja Takáts Sándor (*Az elátkozott család*. Budapesti Hírlap 1925. 83. sz.).

★

A Komárom városát ért sok sorscsapás, különösen a nagy földrengés bizonyára állandó szóbeszéd tárgya volt Jókai gyermekkorában. Az idősebbek még szemtanúi és szenvedői is lehettek.

A regényben e legnagyobb földrengés idejének pontos megállapítása nem volt lényeges Jókai számára, mint annyi más történelmi adat sem, amelyet feldolgozott, amely köré érdekes eseménysorozatot épített. A regény első mutatványa, a Hölgyfutárban 1850. okt. 14-én megjelent bevezető részlet így kezdődik: „Most kilencven éve annak, hogy ez esemény történt.” A nagy komáromi földrengés eszerint 1760-ban sújtotta volna a várost. 1760-ban azonban egyáltalán nem tartanak számon a krónikák földrengést Komáromban. — Ehhez a számításhoz azonban hű marad, mert a regénynek PN-beli végleges formájában, ezt az adatot így módosítja: „Most kilencvenhat éve annak, hogy ez esemény történt.” — A közben eltelt 6 esztendőt pontosan hozzáadta.

Csak érdekesség, hogy a Ványi Ferenc-féle *Magyar irodalmi lexikon* a regény tartalmi ismertetésében (89.) az 1756-i 14 napig tartó nagy földrengéstről beszél. Ez az adat is nyilvánvalóan téves.

★

A regény eszmei koncepciójának gyökereit megtaláljuk közvetlen elődeinek, a szintén a PN-ben megjelent *Egy magyar nábobnak és Kárpáthy Zoltánnak*, a reformkort dicsőítő nagy regényeknek a mondanivalóiban. Az *elátkozott család* ugyan a XVIII. század második felében játszódik, de a maradi és haladó eszmék összecsapásának és Bajcsy András alispánná választásának történetével a demokratikus fejlődés reformkori indulásának állít megint emléket.

Jókai a regényben pontos dátummal (január 28.) idézi József császár 1790-i visszavonó rendeletét. A regényszerint ezzel valami olyasmi indul meg, hogy az elnyomottak, háttérbe szorítottak, a haladó gondolkodásúak felélednek, a Malárdy-szerű reakciós alakok pedig buknak, eltűnnek a porondról. Mindaz azonban, amit leír — a vallási elnyomás tényén kívül —, nem a XVIII. század második felére, Mária Terézia korára jellemző, hanem inkább a reformkor megmozdulásaira. A kortörténeti festés is erre utal.

Jókai maga is tudja, hogy II. József után milyen világ következett. *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című történelmi művében (6. kiadás Bp. 1902.) így ír: „II. József rendeleteinek visszavonásával s utána bekövetkezett halálával újra felébredt a régi nemzeti szellem. Sajnos, hogy a „nagyon is régi” szellem. Nem a *Rákócziak*, *Bocskayak* szabadság után törekvő szelleme; hanem a Garák, Ujlakiak, Zápolyák

oligarchikus hatalmaskodása. A hatalom kiesett a császár kezéből, de nem azért, hogy az egész nemzetre szálljon, hanem hogy darabokra törve, az uraskodó rendek megosztózzanak cserepein. A császár megszűnt zsarnok lenni, s helyette a nemesség lett a zsarnok.” (771.) A Bach-korszak fojtogató levegőjében született regény szándékosan hangsúlyozta a nemzetet elsorvasztó uralom után a nemzeti ébredés egyértelműen haladó jellegét, reformkori arculatát. A *Valami van a levegőben* fejezet szuggesztív erejével egészen különleges hatást kelt ma is az olvasóban.

II. Józsefet és korát legrészletesebben a *Rab Ráby*ban ábrázolja Jókai. A kép, amit itt fest a császárról, általában megegyezik fentebb említett történelmi művének – a *József császár* című fejezetében adott portréjával. Kissé tragikus alaknak is ábrázolja II. Józsefet, akinek a szándékai jók, céljai nemesek, aki azonban nem számol a történelmi körülményekkel, és főleg nem veszi figyelembe a magyar nemzetet mint történelmi tényezőt. A *Rab Ráby*ban rajzolt képben is a puritán egyszerűségű uralkodót mutatja be elsősorban, történelmi művében is erről beszél a legnyomatékosabban.

II. József szerepe mintha tragikus sorsra kárhozná követőit is. A *Mire megvénülünk* első öngyilkos hőse – az öngyilkossággal terhelt Áronffy család tagjainak sorában – Áronffy Jób II. József híve. Uralma alatt magas tisztségekre emelkedik. Közben azonban teljesen elidegenedik nemzetétől. Rokonai is meggyűlölik. Legféltelenebbül saját édes bátyja gyűlöli. A császár halála után így Áronffy Jób tragikus összeütközésbe jut önmagával, és öngyilkos lesz.

Jókai történelmi művében egészen világos látással rátapint II. József szerepére. Megírja, hogy Magyarországon a legszigorúbb cenzúrárt vezeti be a császár, ugyanakkor pedig Bécsben sajtószabadság van, egészen olyan szellemben, hogy röpiratok százai ócsárolhatják a császár rendelkezéseit. Idézi azt a bizalmas használatra készült császári utasítást a kormánybiztosok számára, hogy Pestet, az ország fővárosát nem szabad fejleszteni, mert ez árt a földművelésnek. Érezeti végül, hogy II. József reformtörekvései csak Ausztriának óhajtottak polgáribb fejlődési lehetőségeket és szabadabb légkört biztosítani. A magyarságot éppen Ausztria fejlődése érdekében továbbra is elnyomásban tartották. Magyarországot elnyomottságából ez a Habsburg-császár sem akarta kiemelni.

Legsúlyosabban török háborúi miatt ítéli el a császárt. Érthetetlennek tartja a törökök elleni hadjáratot. Azt az ürügyet pedig, aminek az alapján a háborút megindította, egyenesen nevetségesnek tekinti. A legnevetségesebb az, hogy II. József egészen sikertelen hadvezér volt. Az emberiség jóltevője akart lenni, és ennek a teljesen értelmetlen

háborúnak az első évében rossz hadvezetése következtében 50 ezer katonája pusztult el. (Uo. 740–66.)

★

Az elátkozott család alap gondolatát kiváltó indítékok között szerepel könnyen kitapinthatóan a Bach-korszak egyházpolitikája is.

Haynau 1850. februárjában kiadott rendelete lényegében már felüggeszti a protestáns egyházak önkormányzatát. Egyházi választásokat nem engedélyez, az egyházi főtisztviselői helyeket kinevezéssel tölti be, a megüresedett szuperintendensi (püspöki) állásokba „adminisztrátorokat” ültet, az egyházi tanácskozások csak a katonai parancsnokságok által kiküldött kormánybiztosok jelenlétében folyhatnak le stb. Ezek a rendelkezések lényegükben érvényben maradtak az egész Bach-korszakban, és csak Haynau rendeletének a kiegészítése volt a hírhedt Thun miniszternek 1854-ben kiadott intézkedése, amelyik a protestáns iskolák felügyeletét is a megbízható katolikus magas klérus hatáskörébe utalja. Ez a rendelet ugyan olyan nagy izgalmat és felháborodást váltott ki országszerte, hogy vissza kellett vonni, de a következő évben létrejött a Habsburg-Ausztria és a pápa közötti konkordátum, aminek a lényege a Habsburg-állam visszatérése a XVII. század klerikális-jezsuita szelleméhez. Szinte ellenreformációs szellemet engednek itt szabadjárá a „renitens, forradalmat erjesztő” protestantizmus ellen, holott a protestáns egyházak ebben az időben már messze voltak minden forradalmi erjedéstől, és vezetői buzgón igyekeztek hangsúlyozni lojalitásukat a Habsburgok iránt. A klérus törekvéseivel szemben azonban általánosan kibontakozott a protestánsok ellenállása.

Jókai bizonyára ennek a távolról sem forradalmi, de határozott ellenállásnak, e fenyegettetéseknek a légkörét akarta kifejezni a komáromi protestánsok megaláztatásáról és küzdelméről szóló, közvetlenül a konkordátum után írt regényében. Ugyanakkor pedig a nemzeti és ellenálló erőket feltámadását is éreztetni akarta az ellenreformációs vallási elnyomás szellemének bukása közben. A regény ebből a közvetlen politikai háttérből vizsgálva még nagyobb jelentőséget kap szemünkben.

IRODALOM

Az elátkozott család a nagyon kevésse feldolgozott Jókai regények egyike. Többszörre azért tárgyalják, hogy cselekményének valóságosságával és a főhős jellemének elrajzolásával bizonyítsák Jókai öncélú mesélőkedvét és jellemzésbeli önkényeskedéseit. Hírlapi kritikák nem is írtak róla megjelenése idején. Első megjelenésekor, 1858-ban, a VU-ban található ennyi: (1858. júl. 25. *Az Irodalom és művészet* rovatban): „Az elátkozott család. Regény 2 kötetben. Írta Jókai Mór. A regény hazai életünkben merített való eseményen épült, s némileg korrajznak is tekinthető; ami már magában elég érdeket ébreszthet a magyar olvasó közönségnél, ha nem tudjuk is, hogy Jókai írta. Ünnepezt regényíróink művei között ez új munkája a legméltóbb helyet foglalja el.”

A PN 1858. aug. 4-én, ugyancsak rövid, pusztán tényközlő hírt ad a megjelenéséről.

A Pester Lloyd 1876. jún. 10-én a regénynek a *Népszerű Jókai*-sorozatban megjelenő kötetéről közöl ugyancsak pusztán a megjelenést regisztráló híradást.

A komáromi születésű Takáts, Sándor, a kiváló történétíró többször írt Jókairól és komáromi tárgyú regényeiről. Regényünk történeti hitelességéről ezeket mondja: (*Az elátkozott család*. Budapesti Hírlap 1925. 83. sz., megtalálható később a *Hangok a múltból* című kötetében, Bp. 1930. 371–80.)

„... *Az elátkozott család* ... mint a legtöbb történeti regénye ... a valóságon alapszik, s mesteri módon világítja meg Komárom akkori életét.” Ezután leírja az 1763. jún. 28-i nagy földrengés eseményeit.

„A romok alól még aznap 65 halottat vontak ki, másnap a sebeikben meghaltak közül százketttőt temettek el. S ez így ment tovább. A sebesültek száma oly nagy volt, hogy számukat tudni sem lehetett. Összedőlt mind a két templom, a papi házakkal együtt; 279 ház teljesen, 785 pedig részben omlott össze. A földrengés pedig szeptember 26-ig meg-megújult.”

A komáromi vallásüldözésről írja: „Hoffkirchen generális és várparancsnok felsőbb parancsra 1672-ben templomaikat és virágzó iskolájukat elfoglalta s papjaikat fegyveres erővel kiűzte a városból... A halottaikat nem volt szabad éneklés mellett eltemetniök... A várba jött Szatmáry Mihály prédikátort a jezsuita főnök elfogatta a katonasággal, aztán az esztergomi érsekre bízta, börtönnel vagy gályarabsággal büntesse-e őt. Nemes Sarkady Sámuel billegi prédikátor ugyanezért másfél évig ült börtönben. Vajda Péter ekeli pap haldokló testvérét jött meglátogatni, de nem bocsátották hozzá, hanem bántalmazások között kiűzték a városból..."

Az üldözésekben maguknak a polgároknak nem volt részük. De ezek között is akadt néha, aki helyeselte a protestánsok elnyomását.

Az üldözésnek e századában Komáromban sok megható tragédia játszódott le. Bár Jókaink nagyon jól ismerte mindezeket, regényében teljesen mellőzte. Több ízben volt alkalmam véle Komárom ezidőbeli történetéről beszélgetnem. Mikor kérdést intéztem hozzá, miért nem használta föl regényében e megkapó drámai részleteket, szelíden felelt: „Én a kölcsönös megértést és a szeretetet, s nem a gyűlölködést hirdetem. Az utóbbit jobb, ha örökre eltemetjük.”

A földrengés idején épített fa-imaházról írja: „A város, a helytartótanács parancsára szeptember hó 28-án lerontotta a két fa-imaházat...

Mindössze annyi a különbség a hivatalos iratok s Jókai elbeszélés között, hogy Jókai a fatemplomok lerontásánál a megyét, illetve az alispánt szerepelteti.”

Takács leszögezi, hogy „Ami magát a regénynek korrajzát illeti, az tökéletes. Minden komáromi ember ráismer benne városa régi életére, s mindegyik érzi benne azt a vonalmat, melyet Jókai szülővárosa iránt késő vénségéig megőrzött.”

S e megállapításához idéz a komáromi oklevelekből, hogy szavait még hitelesebbé tegye. A történeti hitelesség kérdésének ilyen kategorikus eldöntésével Jókai javára bizonyára egyedül áll a Jókai-regények méltatói között.

Jókai nagyon sokszor szerepeltet regényeiben olyan alakokat, akik szenvedélyes szerelmesei a növényvilágnak, a kertészkedésnek. Ilyenkor a növényvilág, a virágok, fák és füvek ismeretének valóban tudományos szintű ismeretét tanúsítja. Erről Takács Sándor a következőket írja: „Jókai — amint tudjuk — még gyermekorban volt, amikor a kertészkedést megkezdte. Komáromban minden ház körül volt kert, s mindenik nagyszony — köztük Jókai édesanyja is — lelkes kertgazda volt. Az iskolában és otthon a kis Jókai hamar elsajátította az oltást, a szemzést, az ültetést, s mód nélkül megszerette a kertészkedést..."

Természetrাজi és kertészeti ismereteit aztán nagyszerűen értékesítette regényeiben és elbeszéléseiben. Alig van munkája, melyben ragyogó színekkel ne festene a természet szépségeit és örvendett mindannak, amit a kertészet terén teremtett.” (I. m. 380—93.)

Péterfy Jenő nagy Jókai-tanulmánya nyitja meg tulajdonképpen annak a néhány esztétikai értékelésnek a sorát, amelyben szó esik róla. (*Jókai Mór*. BpSz 1881. XXVI. k. megj. a Péterfy 1. k. 59—105.)

Ez az egész tanulmány — akár elvetjük, akár elfogadjuk, akár egyoldalúnak találjuk Jókai művészetének megítélésében vagy túlzónak elítélésében — mindenképpen remeke a magyar esztétikai irodalomnak. Bevezetőben megállapítja egy regényíró megítélésének legfontosabb tényezőit. Mindenekelőtt azt, hogy egy regényírót az emberről vallott felfogása alapján kell megítélnünk. Ezután az angol és francia regényírók emberfelfogásáról beszél.

Annak ellenére, hogy az angol és a francia regényírók eszménye és ábrázolásmódja eltér, megegyeznek abban, hogy a részletek rajzának pontosnak kell lennie, a valóság ábrázolásában hitelességre kell törekedni.

Jókai alakjai ezzel szemben furcsa vegyülékét mutatják a megfigyelésnek, az eszményítésnek, a fantasztikus csapongásnak. Alakjainak valósága optikai csalódás.

„Az természetes dolog, hogy mindnyájan érdekes emberek, nagyobbára szépek, fiatalok, házassaló regényhősök. — Éppoly természetes, hogy arcuk, hajzatuk, magoktartása közös eszményi típusra vall; csak abban különböznek, hogy vagy szőkék vagy barnák. Egy kissé figyelemre méltóbb, hogy majdnem kivétel nélkül rendkívüli izmokkal és még hatalmasabb idegekkel bírnak. Kitűnő tornászok, testgyakorlat terén görögöbbségek a palaestra ifjainál. Minduntalan bámulatba ejtik az embert velök született ügyességök által. Bemutatom például olvasóimnak Kadarkuthy Viktort. Gyönyörű, magas, karcsú ifjú; termete sugár és hajlékony, szabad mozdulatai, könnyűded fejhordozása első tekintetre elárulják benne a nagyurat; arca nőiesen finom a büszkeség saját-szerű férfivonásaival stb. S mi mindent tud ez ifjú! Nem említem, hogy játszik orgonán, mint Bach; énekel mint a nagyopera első tenorja, elbűvölő, mint Lovelace; Sasku *Finom társalgóját* ő írhatta volna meg; most csak fizikumá kitűnőségére ügyelek. Tíz palack bor neki annyi, mint másnak egy pohár víz, délceg táncos és ügyesebb, mint az oroszok cárijának udvari szemfényvesztője. Egy ily bűvészt csakugyan megszegyenít: különb csepűrágó, különb changeírozó, mint az, akinek ilyenféle a kenyere. De itt még a megtestesült Hány János meg nem áll. Egy erőművész is odavetődik a társaságba; markos juhászlegényeket csakúgy szór a levegőbe, mint a polyvát; Viktor azonban ez atlétával

is elbánik. Soroljam elő többi tulajdonságait? Viktor azonkívül mnemotechnikus; egy alexandrinusokban írt hőskölteményt egy hallásra öreg hiba nélkül el tud mondani. Végül pedig oly szörnyet tud ugrani, hogy világcsalóból istenfélő lévita lesz.” (64.)

Miután ugyanilyen gúnyoros modorban bemutatja a *Fekete gyémántok* Berend Ivánját, így folytatja:

„De a nők sem maradnak hátrább. Szépek, sugárzók és tudják védeni magokat: páncélosak. S az anyák, oh, azok hősök, mint a történet nagy hadvezérei. Gyermekök védelmében férfiakká válnak. Előkelő úrhölgyek seprőt ragadnak, fiok becsületéért párbajt vívni készek. Romlatlan kuruc vér csörgedez ereikben. (S idézi Malárdy grófné szavait Kadarkuthy Viktorhoz.) Ime, hogy buggyan ki a népies amazon-természet a finom dámából; szíve férfié, nyelve komámasszonyé.” (65–66.)

Jókai realizmusának alaposabb vizsgálata közben ismét *Az elátkozott család*ot veszi elő (74., 75.): „Bizonyos vagyok felőle, hogy a főnnebbieken legjobban maga a költő fog bámolni, ha ugyan figyelemre méltatja soraimat. Mily nagyra van például az ötvenes évek Jókai Mórja a maga realizmusával! Egy csodálatos regénye még csodálatosabb végaszavában (*Elátkozott család*) éppen azért szükségesnek is látja *pro domo sua* védekezni oly vádak ellenében, melyeket ‚idealisták’ az angol regény realizmusa ellen hangoztattak. Hisz ő is nem eszményeket rajzol, hanem az élet ‚millió’ alakját. Jókai, aki a Sterne-k, Dickensek, Thackeray-k irányában halad, s útjában, különösen, hol nagyon is irányt vesz, itt Sue-vel, amott Verne-nel találkozik — igazán mulatságos egy képzet!”

Összegezésében ismét azt állapítja meg Péterfy, hogy Jókai jellemzési módszere a hiperbolikus túlzás, a pszichológiai részletezést pedig minduntalan feláldozza egy tetszetős ötletért. „Jókai egyáltalán kevesebbet gondol alakjaival, mint meséi érdekfeszítő voltával. Keresi a kalandos helyzeteket. Mintha csupa abroncsot faragna, melyeken majd hőseinek cirkuszi ügyességgel keresztül kell ugraniok. Ilyen zsonglőr a sok közül Gutai tiszteletes Lőrinc fia. Jókai rajzolni akarja a vallási fanatizmus következményeit, mely a múlt század végső negyedében is még annyi összeördülésre adott okot... Az író meg akarja mutatni, hogy az átoknak kettős éle van: éri a megátkozottat és az átkozót; és ahol az ember gyűlölséget hint el, a jó Isten szeretetet növeszt. A föladatot Lőrinc oldja meg. Az alapgondolat szép, hanem a kivitelben kezdődik a tréfa; az író tartja már abroncsait. A tiszteletes fiából operett-herceg lesz, s ily minőségben oldja meg azt a problémát, melyet a költő maga elé tűzött; maga elé tűzött egy — történeti — regényben, mely a vallási fanatizmus korszakát rajzolja. A regény egyharmadát azon szem nem látta, fül nem hallotta ügyességek leírása tölti be, melyekkel a pseudo

Kadarkuthy Malárdy leánya szívét meghódítja. Így azután a történetből szerencsésen eljutunk az adomához, a pátoszból a tréfához, s az egész regényen az ötletszerűség bélyege lesz a legfeltűnőbb; hibáznánk, ha komolyan vennők.” (Uo.)

Körösi László (*Jókai Mór. Korrajzok 1894. Kortörténeti könyvtár 5., 6., 7. füzet*) röviden ismerteti a regény tartalmát, majd ezt a megjegyzést teszi: „Az érdekes meseszöveg mellett rögtön felölik a jellemfestés fogyatékosága. Az ál-Kadarkuthy Viktor ugyanis külsőségekkel s nem szívjósággal hódítja meg kedvesét, ami a lélektani fejlesztésen csorbát üt.” (135.)

Beöthy Zsolt szerint (*Jókai Mór emlékezete Bp. 1905. Magyar Könyvtár; Romemlékek, II. 89.*) *Az elátkozott család* tragikus háttére, a vallásiüldözések képe Jókai pszichológiájához is kulcsot szolgáltat. Herczeg András uram, a szekeres gazda, Fabula János, a kocsmáros, Kapor András, a fuvaros, Borsos István, a hajdúkáplár, a csizmadia-kurátor és ennek a világnak Jókai költészetében megöröklített pompás alakjai mind gyermekkori ismerősei a költőnek, sőt tanítómesterei, kiknek térdén hallgatta eredeti mókáikat és egyenes bölcsességeket.

Zsigmond Ferenc: *Jókai regényhősei* című tanulmányában foglalkozik először ezzel a regénnyel részletesebben. (BpSz 1922. 547. sz. Később belcldolgozza ezt a tanulmányát a *Jókai*-könyvébe: 320–22.) Péterfy Jenő bírálatát idézi, majd megállapítja: „A jellemalkotást Péterfy archimedesi pontnak választotta ki, hogy azon át kiforgassa sarkaiból Jókai regényköltészetének egész világát.”

A továbbiakban Zsigmond Ferenc is a polgári-realista regény eszményén keresztül szemléli Jókai regényhőseit, és így igazat ad Péterfy szigorú kritikájának: „Jókai nem hunyja be szemét a tapasztalati realitás előtt, sőt keresztül, illetőleg túl akar látni rajtok. Egy egész életen át folytatott sokoldalú tanulás és megfigyelés után nem azt mondja, hogy az élet értelmének megfejtéséhez mindez nem szükséges, hanem azt, hogy nem elég. (58.) . . . A férfiszereplők közt is akad számos elrajzolt alak, de különösen kettő van közöttük olyan, hogy szinte azt kérdezzük magunkban: csupán a serdüülő ifjúságnak akart-e velük kedveskedni Jókai, vagy pedig mindnyájunkat olyan kiskorúaknak gondol, hogy kifestett arcú és kitömött derekú bábokat eleven óriásokul akar ránkutkálni? Ez a két regényhős: Gutai Lőrinc (*Az elátkozott család*) és Berend Iván (*Fekete gyémántok*). A jellemrajzban itt az indoklás helyett éppen az ellenkező eljárást, a meglepésnek legrikítóbb módját alkalmazza az író. Van valami groteszk komédiástempó ennek a két említett regényhősnek a virtuskodásában . . . Csak a feltűnő, figyelemvonó, zajos gesztusokat és a szavakat látjuk, halljuk, de a voltaképpeni regénytéma: a belső történés, a lelki fejlődés lépten-nyomon kátyuba

vész, s végül is inkább elsikkad, mint megoldódik. Elhíhetjük-e Gutai Lőrincről, erről a lángeszű szélhámosról és feleségéről, erről az arisztokratikus nevelésű büszke hölgyről, hogy egy isten háta megetti parányi falu ősprimitív környezetében, a lévitaság kolduskenyerén állandó boldogságot fognak élvezni? Ugyanúgy vagyunk a Berend-házaspárral is . . . (Uo. 62–63.) . . . A jellemek motiválása terén Jókai eljárása a mesebeli fiúhoz hasonlít, aki egy garast tesz a zsebébe, mielőtt világgá vándorolna. Jókai is adni szokott egy garas ára indoklást a legszertelenebb jellemek rajzában is, a további gondoskodást aztán rábízza arra, aki a mezők liliomát ruházta és az ég madarait táplálja. *Az elátkozott családban* is kapunk a hős hihetetlen mutatványainak panoptikumához egy parányi kis kulcsot, melyet Mákosné asszonyom ad a kezünkbe e szavaival: Gutai Lőrinc 'nagy gézengúz volt eleitől fogva, s a tisztelendő úr keveset ügyelt rá; az édesanyja, szegény, pedig éppenséggel el is kényeztette'. Ennyi az egész magyarázat."

A regényt így illeszti bele Zsigmond Ferenc Jókai írói fejlődésébe (*Jókai. 1925.*): „Ahogy az ötvenes-hatvanas évek szomorú korszakát, éppúgy megszenteli az előtte eltelt félszázadot is a szabadságharcunkhoz fűződő *gloire* emléke. Jókainak kitűnő érzéke és hajlama van ahhoz, hogy a reformkort, s általában a XIX. század egész első felét úgy tüntesse fel, mint a próféták korát, akik az idők teljességének közeledtét hirdették. A vértanúságot szenvedő nemzedékeknek mindig az szokott lenni a vigasztalásuk, hogy prófétákat, szenteket teremtenek maguknak, akiket imádhassanak, akikben eszményi útmutatást keressenek. Az 1849-cel beteljesedő és lezáródó korszak iránti kultuszt elsősorban és legfőbb mértékben Jókai oltotta be a magyarság köztudatába.”

„*Az elátkozott család* (1857) c. regényének a cselekvénye nem a reformkorban történik . . . de Jókai úgy tünteti fel ezt a régebbi múltat, mint a reformkor előkészítőjét. A katolikusok és protestánsok közötti vallási gyűlölet elcsitulása, a demokrácia eszméjének egy csizmadia alispánná választásában megnyilvánuló győzelme, a „Hippocrene”-társaság nyelvművelő lelkes vállalkozása mind megannyi úttörője a következők emberöltő kulturális megújulásának . . .”

„A cselekvény egyik legfőbb mozzanata, a hatalmas és gőgös Malárdy alispán megbuktatása Bajcsy csizmadiamester által, mindenestre nagyon 'érdekes', annál érdekesebb, minél meglepőbb, sőt minél hihetlenebb. Jókainak szemmel láthatólag az egész regényben az a főcélja, hogy az olvasókat minél nagyobb csodálkozásra készítse, s mikor ezek már-már csakugyan kételkedni kezdenek az elbeszélés valóságában, akkor diadalmasan olvashassa a fejükre, hogy az elbeszélő eseményt nem ő találta ki, hanem az valósággal megtörtént. Csak-hogy a bizonyításnak ez a módja a költészetben nem sokat ér . . .”

„A regényhez írt *Végszóban* a következőképpen próbálja szerzőnk igazolni eljárását: „Sokan nem fogják érteni azt, hogy mint lehetett egy keserű átoknak, amit ember kimondott, ember fejére leszállani, még pedig az átkozóra úgy, mint az átkozottra. A kor ingerültsége kimagyarázza azt . . .” Ez az igen elégtelen magyarázat a legjobb esetben azt jelentheti, hogy az átok csak *szubjektíve*, az érdekelt ember hitében létezik . . . Figyelemre méltó különben, hogy e regény végszavában is, mint később is sok más alkalommal, Jókai elméleti fejtegetésekkel is mentegetődzik költészetének túlságos — realizmusáért . . .”

„Fentebbi megjegyzéseinkből kitűnik, hogy *Az elátkozott család* Jókai gyöngébb regényei közé tartozik, de a gyermeki kedélyű olvasóra ellenállhatatlan varázssal hat Gutai Lőrinc káprázatos szereplése, a komoly kritika is szívesen elismeri a kiváló sikerét némely korrajzi részletnek (az iparos céhek jómódú világa), néhány mellékalaknak (Bajcsy, Mákosné), s természetesen legfőként a megvesztegetően kellemes elbeszélő művészetnek.” (172—74.)

Zsigmond Ferenc ugyanebben a könyvében később egy utalással kapcsolatban megállapítja, hogy Jókainak ezt a regényt semmiképpen sem mondhatjuk történeti regénynek. (222.)

Jókai előadó művészetéről szólva Zsigmond Ferenc még egyszer kitér a regényre. „Akármilyen kifogyhatatlan is Jókai mesetermő képzelete, egészen természetes dolognak kell tekintenünk, hogy a körülbelül kétezer nyomtatott ívre terjedő könyvrengetegben jó egynehány ismétlődő helyzet is akad. Mutatóban hadd közöljük ezek egy részét. Többször előfordul pl. az a megrázó ellentét, midőn az ünnepi vidámságot valami végzetes szerencsétlenség, hirtelen halálós rémületté változtatja; csak gondoljunk K* város népiünnepére a reakövetkező óriási tűzvészrel kapcsolatban, a Tarnaváryék báljára a pesti árvíz kitörésekor és a komáromi híd leszakadására a nádori ünnepség alkalmával. (*Hétköznapiak*, Kárpáthy Zoltán, *Politikai divatok*.) A gyáva Izmail jellemének átalakulása, elejétől végig Perozes esetének második kiadása. (Mind a két elbeszélés a *Délvirágok* c. kötetben.) Az érdemkereszttel kitüntetett Timár Mihály s a főispánná lett Zárkány Napoleon kétségbeesett küzdelme azonos két részlet. (*Az arany ember*, *Az élet komédiásai*.) Lívia éppúgy szokik meg hazulról, mint Lídia és mindketten annak a menyasszonyi ruhának a hímzését kénytelenek pénzért elvállalni, amelyet ők szerettek volna az esküvőn viselni. (*Az élet komédiásai*, *Gazdag szerények*.) Gutai Lőrinc és Klausner Henrik alakoskodása és lepleztetése egyenesen feltűnő hasonlatosságú.” (*Az elátkozott család*, *Kétszer kettő négy*.) (Uo. 383—84. Előbb már It 1914. 364.)

Szigorúan ítéli meg Jókai történeti hűségét *Az elátkozott családban* egy komáromi patrióta, a volt Komárom vármegyei főlevéltárnok,

Alapy Gyula. *A szülőföld Jókai regényeiben* (Komárom, 1925.) című kis munkájában ezt írja: „Az elátkozott családnak komoly történeti magva nincsen, hasztonal keressük e történeti tényeket Komárom vármegye és Komárom város történetében, ott alapvonalakat sem találunk belőlük.” A földrengés tényét elismerve, írja: „... arról szó sem lehet, hogy másfélezer hívőt temettek volna el a Szent András és Aranyszájú Szent János templomok romjai maguk alá. Sem a Duna nem lépett ki a medréből annyira, hogy hajókat és malmokat sodort volna a szárazföldre, be az utcák közé.”

Jókait megcáfolva állapítja meg:

„Bajcsy Andrásnak, a komáromi becsületes csizmadia céh atyamesterének és az egyház érdemes főkúrátorának alispánna történt megválasztása, mint történeti és lélektani lehetetlenség egyaránt soha be nem követhetett, ha a rendi világ felfogását ismerjük, és abba beleilleszkedni igyekszünk.”

Alapy kétségbe vonja a mű történeti regény voltát:

„A regény — bár írója történetinek nevezi —, mégsem az, nem pedig azért, mert történeti magja nincsen.” (8—11.)

Sikabonyi Antal (*Jókai és Komárom*. 1925.) Színesen igyekszik összefoglalni Jókai komáromi emlékeinek felbukkanását írásaiban.

Lengyel Dénes *Jókai regényeinek romantikája* c. cikkében (It 1938. 162—65) bevezetőben ismerteti azokat a nézeteket, amelyek — tulajdonképpen Gyulai nézeteiből eredeztetve, Péterfy Jenő pompás esszéjében megerősítést nyerve — tovább élnek Beöthy és Zsigmond Ferenc kissé módosított megfogalmazásában. Lényegük az, hogy Jókai súlyosan vét a realitás regényben kötelező törvényszerűsége ellen alakjainak túleszményítésével és a lélektani valószínűtlenségek halmozásával. Idézi Zsigmond Ferenc felfogását, aki szerint Kárpáthy Zoltán éppen olyan lehetetlen jellem, mint Gutai Lőrinc. Tévesnek mondja ezt az értékelést, mert téves nézőpontból sarjad. Jókai romantikus regényíró, regényírói művészetét ezért csak a romantika és nem a realitás törvényszerűségeivel szabad mérni. Ezután a romantikus ábrázolásmód szemüvegén keresztül veszi szemügyre Jókai hőseinek jellemét. Vizsgálja Victor Hugo hatását Jókai regényírói művészetére, különösen az ellentétes jellemzés módszerét. Jókai — mondja — hamarosan rájött, hogy a rút külsőt nem szeretik az emberek, bármilyen nagyszerű lelki tulajdonságokkal párosul is az, ezért úgy módosította az ellentétes jellemzést, hogy a hősök rendkívül vonzó testi és szellemi tulajdonságai nagyon sokszor jellembeli hibával, gyöngeséggel párosulnak nála. „Művészetének éppen ebben van a varázsa, minden hőse más az olvasó, és ismét más a külvilág előtt. Kifelé boldog, erős, megközelíthetetlen hősök ők, de nem sokáig hinnénk létezésükben, ha nem ismernők belső vívódásukat, gyenge-

ségüket, vagy éppen bűnüket. Sok olyan van köztük, akinek egész élete — hazugság. Ilyen Gutai Lőrinc (*Az elátkozott család*), akit az ifjú mintaképének tarthatnánk: fellépésével férfit és nőt egyaránt meghódít, földhöz vág egy erőművészt, megszégyeníti a bűvészt, emlékező tehetsége csodálatos, énekhangja gyönyörű stb. Mikor dicsősége tetőpontján áll, megtudjuk, hogy világcsalás volt minden, amit művelt: kitűnő képességeit gyenge jellem ellensúlyozza . . .” Lengyel Dénes végül megállapítja, hogy „Jókai a romantikus művészet mértékével vizsgálva fényes képet mutat. Hősei — jók és rosszak egyaránt — test és lélek, külső és belső világ ellentétét ábrázolják, legtöbbször a lélektan határain belül.”

Szinnyei Ferenc részletesebben elemzi a regényt művében (*Novella- és regényirodalom a Bach-korszakban* I. Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1939. 333—38.), főleg a filológus eszközeivel:

„*Az elátkozott család* volt első regénye, melybe a szabadságharc után belefogott. Már 1850-ben közölt belőle mutatványt a Hölgyfutárban (II. 87. okt. 14.). Hogy miért hagyta abba, nem tudjuk. Közben megírt hét regényt, kiadta régi munkáját, a *Szomorú napokat* is, s csak ezután folytatta, azaz írta meg regényét . . .

Meséje 1760-ban kezdődik, s 1790 után fejeződik be, tehát tulajdonképpen történeti regény volna, de mégsem igazán az . . . Történeti alak egy sincs benne, korrajz is alig van. A protestánsok elleni szigorú intézkedésnek volna némi korrajzi színezete, azután a komáromi irodalmi mozgalomnak, de az utóbbi, mely Péczeli József körét akarná bemutatni, annyira homályos és felszínes, hogy korrajznak nem igen járja meg. Gutai Thaddeus nem azonosítható Péczelivel, ki 1760-ban csak tíz éves volt. Hallunk még valamit II. József rendeleteinek visszavonásáról, de uralkodásáról, s a Mária Teréziáéről semmit. Az csemények történhetnének akár ötven évvel később is . . .

Szerkezete nem olyan jó, mint előbbi regényéé. Az első négy fejezet tulajdonképpen csak bevezetés: a földrengés, a református fatemplom építése és erőszakos lebontása, s Gutai Thaddeusnak Malárdyra kimondott átka. Ez az átok teljesül azután a mese folyamán . . .

A szerkezet bizonytalanságát az is fokozza, hogy a regénynek, mint a *Régi jó táblalátrának*, nincs igazi hőse. Gutai Lőrinc nem az, mert a regény közepén eltűnik, s többé nem szerepel cselekvő személyként . . .

Pompás leírásokban is feltűnően gazdag a regény: a földrengés romantikusan nagyszabású, az iparosmesterek gyűléséé korrajzi és humoros vonásokkal gazdag, az istentiszteleté s a templom lebontásáé megható. Az alispán szünetése napjának ünnepsége, ha kissé talán túl is van méretezve pompa dolgában, milyen mozgalmas leírás és mennyi

érdekes vonást örökít meg a régi magyar úri világból! Szép természet-leírások: a dunai vihar, a dunai holdas éj, a szélnek garázdálkodása, mely Dickens hasonló, megszemélyesítő leírásának méltó párja, s a tavasz érkezése (ez is Dickens modorú). A megyei tisztújítás nagyszabású rajza egy darab régi magyar élet. Végül megkapó drámai jelenet a két ősz, megtört ember kibékülése.

Humora a regény számos alakját és jelenetét árasztja el meleg verőfényvel. Bajcsy, Mákosné felejthetetlen figurák. A régi komáromi élet rajza, az alispán mulatságának s a tisztújításnak számos epizódja, a vén báró két furcsa levele, Mákosné jelenetei, Gutainak, s a cinikus bárónak találkozása és vitája, Bajcsy kétségbeesése alispánná választása miatt, Mákosné megrendszabályozása, mind megannyi tanúbizonyúsága Jókai humora páratlanul mulattató voltának és jellemző erejének.

A külföldi humoristák szokása, hogy magukról is beszélnek, s elbeszéléseik folyását szubjektív közbevetésekkel szakítják meg. Az ő példájukat s a maga egyéni hajlandóságát követi Jókai, mikor a tizenkettedik fejezetben kedvesen panaszkodik a szélre, hogy az neki mekkora ellensége, vagy mikor felteszi az olvasóról, hogy az bizonyára szidja a „veszett poétát”, aki egy csizmadiát választat meg alispánnak. Mindjárt meg is védi magát, hogy ez bizony megtörtént, s az átok is igaz. Ezt bizonygatja a regényhez írt végzavában is, s azzal a kijelentéssel lep meg, hogy körülbelül hat év óta az angol „regényírók iskolájának a követője”. Ebből azt látjuk, hogyha nem írt tisztán exotikus tárgyú, vadromantikus mesét, hanem a valóságból is merített valamit, azonnal realistának tartotta magát. Ebben a regényben a sok romantika mellett valóban elég sok a realitás. Meglátszik rajta az író öröme, hogy képelete sokáig időzhet kedves szülővárosában, s meséjébe beleszőheti sok-sok ifjúkori emléket. Ezért lett a regény igazán magyar, meleghangú, s szívünkre jobban ható, mint *A régi jó táblabírák*, s ennél fogva jóval értékesebb is.” (333–38.)

Császár Elemér ezt írja (*A magyar regény története*. II. Bp. 1939.): „Jókai a művészi fogásoknak egész tárával rendelkezett, hogy lebilincselje olvasói érdeklődését. Legjellemzőbb és legügyesebb az, hogy szereti tárgyát hozzákapcsolni olyan eseményhez, amely nemzetünk életében jelentős szerepet játszott, vagy olyan elemi csapáshoz, amely megmaradt az emberek emlékezetében. Az utóbbiak sorából idézve szerepel regényében az 1763-i komáromi földrengés (*Az elátkozott család*), az 1838-as nagy pesti árvíz (*Kárpáthy Zoltán*), a Tisza áradása (*Az új földesúr*), az 1863-i rettenetes szárazság (*Szerelem bolondjai*); az előbbieket közül az 1809-i nemesi fölkelés (*Névtelen vár*), az olasz háború (*Egy az isten*) (230.). — A Jókai regényhősök között nincs lényeges különbség, csak a nevük más. (Kadarkuthy Viktor *Az elátkozott*

családban, Berend Iván *A fekete gyémántokban*, a két Baradlay testvér *A kőszívű ember fiaiban*.” (233.)

Sötér István (*Jókai Mór*. Magyar írók, 1941. 112–13.) a regényhez írt végszó fontosságát hangsúlyozza. „*Az elátkozott család* végszavában, melyet 1858-ban, tehát pályájának első felében írt – mondja az íróról –, félreérthetetlenül az angol regényirodalomnak amaz iskolájával azonosította magát, melyet azzal vádolnak, hogy „az életnek nagyon hű tanulmányozása által” háttérbe szorítja az eszményvilágot. Ez a Jókai költői világnézetét oly élesen megvilágító vallomás igen fontos számkunkra, nemcsak az írói tudatosság fokának, hanem az esztétikai célkitűzésnek a szempontjából is... Ezek a mondatok meglephetnek bennünket a gondolat szabatoságával, és méltán csodálkozhatunk rajta, hogy Jókai épp oly váddal szemben védi magát, amelyet valószínűleg kevesen akartak szemére vetni. De a védekezés maga világosít fel bennünket a védelemben vett valóság lényegéről: Jókai az életben is csak az „ezerfelé hajtogatott, idomított szépségvonalat” keresi, s ezek után kétségtelenné válik, hogy az ő realizmusa épp fordítottja lesz annak a balzac-i valóságbrázolásnak, mely a romantikából születik, s a realitás feletti elemeket is megőrzi, hogy valóságát minél démonibb, minél szenvedélyesebb színterekre emelhesse...”

Sötér az író botanikai ismereteiről ezt a megjegyzést teszi: „A szakemberek kimutatták, hogy Jókai 660-nál több növényfajt ismert, és 1600-nál több alkalommal szerepeltette azokat regényeiben.”

Nagy Miklós a *Szegény gazdagok*-at elemezve (It 1955. 41.) *Az elátkozott család* műfaji helyére tesz utalást a Jókai regények még eléggé el nem határolt műfaji elkülönítését megpendítve. „*A szegény gazdagok*nak... saját műfaji csoportján, a kalandregényeken belül... a legfelső polcon a helye, s talán még az első hely is megilleti (társai: *Hétköznapok*, *Régi jó táblabírák*, *Az elátkozott család*, *Mire megvénülünk*, *A lélek-idomár*, *Akik kétszer hálnak meg* stb.)”

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Ez a kiadás is, mint a JKK-ban megjelenő valamennyi kötet, a mű első kötet-kiadását veszi alapul. Az első kiadás, amint ezt a kiadások felsorolása közben már feltüntettük, 1858-ban jelent meg. A szöveg-változatok vizsgálata kiterjedt az alapul vett szöveg mellett a Pesti Napló hírlapi közlésének a szövegére, az 1886-os kiadás és az 1895-ös NK szövegére. Ahol lehetett, felhasználtuk a néhány lapos kézirat szövegét is a végleges szöveg megállapítására, és a megnyugtatóbb tisztázás érdekében néhol támaszkodtunk az 1876-os kiadásra is.

Az 1876-os kiadás lényegében még követte az 1858-ast. Az 1886-os már a megváltozott nyelvi állapotoknak megfelelően alakított a szövegben. A 80-as évek a „modern” magyar irodalom kialakulásának a határ-idejét jelentik és ezzel kapcsolatban egy határozottan felismerhető nyelvi, stílusbeli változást. Ezt a modernebb nyelvi ízlést képviseli az NK szövegének a gondozója. A baj az, hogy a modernizálás érdekében olyan nyelvi változtatásokat is végrehajt, amelyek a fiatal Jókai nyelvhasználatának a képét megváltoztatják. A JKK mindig az eredeti, első kiadásbeli nyelvi alakot igyekezett megtartani.

Az eredeti kiadás rövid *o*-ját *ó*-ra változtattuk: *bezárkozott*, *birkozó*, *oh*, *ohajtá*, *sohajtás*, *sováran*, *szabadott*, *utcarol*. Máshol az eredeti kiadás hosszú magánhangzóját a mai helyesírás szerint rövidre változtattuk: *bőjtől*, *egyedül*, *elől* („elől” értelmében), *fiizes*, *jőjjön*, *mentül*, *nyomorúlt*.

Egyenkint feltüntetjük az alapul vett kiadás és a JKK szövegének szavai között mutatkozó különbségeket, amelyek mássalhangzók tekintetében a szöveg helyesírási korszerűsítésének követelményéből származnak. Kivételek az alábbi gyakrabban előforduló szavak, melyeket mai helyesírás szerint írunk ugyan, de a variánsok jegyzékében egyenkint nem tüntetünk fel: *ahoz*, *aként*, *akép*, *bölcsesség*, *boszont*, *boszant*, *boszuság*, *biükfa*, *csengetyü*, *csilár*, *ehez*, *épen* („most”), *fenhéjázó*, *fentartás*, *fris*, *galyak*, *könyvek*, *könyes*, *lejeb*, *meny*, *lövelt*, *menykeő*, *menyezet*, *restel*, *sülyed*, *sülyeszt*, *rosz*, *roszaság*, *semilyen*, *szégyel*, *viszhangoztat*, *vég-*

kép, zubony. Meg kell említenünk, hogy mindig a mai módon írtuk az *-ép, -kép* ragot is.

A JKK az eredeti 1858-i kiadás írásmódjával szemben a mai rövid mássalhangzós formát alkalmazza a következő szavakban: *ekklézsia, kevésbbé, lehellet, löbbálta, panaszttevő, rivallgó*. A felsoroltakat nem tüntetjük fel a variánsok között.

A *-t*-végű műveltető-képzős igék származékait a régi *bocsátat, építet, zudítat*-formákkal szemben *tat-tet* alakban írtuk: *bocsáttat, építtet, zudítottat* stb. (Az eredeti kiadás szövegében túlnyomórészt *-tat-tetes* formákat találunk.)

A *kisbetűk és nagybetűk* használatában az 1858-i kiadás eljárását általában megtartottuk, mivel jobbra megegyezik a mai gyakorlattal. Egyes utcanevék és vendéglők kisbetűs írásával ellentétben a JKK-ban a nagybetűs írást alkalmaztuk a következő nevekben: *csapó, megyercsi (megyercs), rozmaring, tolnai, vágó* utca — a szavak kezdőbetűit nagybetűre változtatva. Nagybetűvel írtuk a *fekete sas* vendéglő nevét is. (Meg kell jegyeznünk, hogy az 1858-i kiadás helyesírási rendszeréhez is ez az írásmód illik.)

Az eredeti kiadás szövegében található néhány tulajdonnév írásmódjában pár lényegtelen módosítást hajtottunk végre: *Hugo Oscar* helyett *Hugó Oszkárt* írtunk. A *Lila* név mellett vagy kétszer előfordul az eredeti szövegben a *Lilla* változat is. Mivel az előbbi sokkal gyakoribb, a JKK számára ezt tartottuk meg. Az eredeti szöveg *Csalóköz* írását *Csallóközre* modernizáltuk. A *Thuróc* név helyett *Turócot* írtunk. A *Vágdunai* kifejezést a mai gyakorlatnak megfelelően *vág-dunaira* változtatuk, a *dunaparti* helyett *Duna-partit* írtunk stb.

Az 1858-i kiadás szövegével szemben a mai helyesírás szabályai szerint írtuk a következő — gyakrabban előforduló szavakat: *alugyék, fekiügön, hiyyjétek, igtatva, feljül, kezkenő, keztyü, küzködés, lélekzet, mingyárt, mongya, széljel, széllyel, valjon*. E jobbra csak helyesírásiag eltérő formájú szavakat a változatok közt egyenként nem tüntettük fel.

A JKK szövegében általában megőriztük mindazokat a régiesnek, esetleg nyelvjárásinak minősülő formákat, amelyekről feltehető, hogy Jókai nyelvhasználatára jellemzők. Így megtartottuk bizonyos ragok régies formáját: *-ok, -ök*, (az *ő házok, kezök*), *-bul, -bül; -tul, -tül; -rul, -rül* stb. Megtartottunk bizonyos mássalhangzóknál felbukkanó minőségi sajátosságot: *ispány, önkénytelenül*; továbbá bizonyos nyelvhasználati jelenségeket: *lyán, lyány, lánka, lyánka, leány, gunyhó, erőködik, taláka, váncorog, himbalózott, hiteért, lakásaul, elővevén* stb.

A szövegváltozatok között feltüntetjük az NK és egyéb kiadások szövegében található más természetű korszerűsítéseket.

Az idegen szavakat az akkori felfogásnak megfelelően az illető nyelv helyesírása (vagy a latin esetében: vélt helyesírása) szerint, tehát latinosan, görögösen, franciásan stb. írja az 1858. és az NK is. Ezeket az AKH 1954., illetőleg a Bakos—Fábián—Propper: *Idegen szavak kéziszojtára* (Bp. 1958.) szerint átírtuk. Itt közöljük az átírt idegen szavak jegyzékét.

accurat, actió, Adonis, Afghanistán, alcoven, amen, anecdota, antipathia, appetitus, arena, aristocrat, aristocratia, Asztrakán, atheista, athleta, Babylon, ballet, beefsteak, bestialis, bibliotheca, blasphemia, botanicus, bravo, calabriai, calligraphia, camea, cancellaria, candidatio, candidált, causa, carniolos, caricatura, chaosz, chimera, cinysmus, classicus, clavicordium, clenodium, cliens, collega, collegium, comicum, comikus, comitiva, competens, confidens, confundál, consul, contextus, contignatiós, conventió, convulsio, coryphaeus, criminális actió, critikus, cura, curator, cülbütirozzák, decentia, decorum, dehonestatio, deputatió, dialectica, dictió, discussió, doctor, documentum, drasticus, ecclesia, elegans, elegantia, eloquentia, et caetera, ethikai, etiquette, examiner, familia, fanatismus, fash, fatum, fiscalis, folians, főinspector, gymnasium, gypsz, harmonia, hellen, Hercules, historia, histrioi, hocuspocus, honorator, hortensia, hosanna, idealismus, indorsál, injuria, instantia, interessál, ironia, jerichoi, jovialis, juratus, kabbalistikus, kalvária, katolikus, khamir, labyrinth, laconikus, lecariquiroz, logikai, lorgnon, Macedonia, magnesi, magusz, manichaeus, martyr, massiv, medaillon, menuette, moulinó, mythologia, nazareti, nemesis, neutralis, nymphaeák, obscurus, Olymp, oraculum, oratió, organicus, ostracismus, parfume, paródiá, parochialis, parquett, partie, passio, pastellrajz, patheticus, patronus, philanthropicus, piquirozni, piquant, plagiator, poeta, poezis, porus, praedicatum, praefectus, praesbyter, praetendens, praeveniálni, presbyterium, prestige, privilegium, productió, professor, provincialis, publicanus, punctum, prisma, quadrill, qui-proquo, reakció, rector, repressalia, revolució, rhetorikai, risquirozni, rococo, salon, salüp, sapperlot, sarcasticus, senior, separatisták, sicíliai, skrupulozus, solid, sophisma, soprán, spartai, specificus, statio, stola, strophá, supplicatio, symphonia, tactus, théma, traditió, tragoedia, tusculanum, variatio, vibratio, votum.

★

A Hölgyfutár 1850. okt. 14-i számában (II. 87. sz.) jelenik meg az első részlet a regényből. Hat évig ismeretlen okból hevertette az író a témát. Ez a részlet, a későbbi első fejezet első kidolgozása, szinte vázolata, nagyobb eltérést mutat a végleges szövegtől, ezért teljes egészében közöljük.

„A haragvó Isten

(Jegyzet alatt: Mutatvány Sajónak: *Egy elátkozott család* című regényéből).

Most kilencven éve annak, hogy ez esemény történt.

Nem él már senki azok közül, akik ama napot élő szemmel látták, még akik azon évben születtek is rég a sírokban fekszenek mind, de a nap emléke ünnepül maradt a késő unokákra, s mindazokra, kik ama város kapuin belől laknak, melynek a közelmúlt évek újabb szomorú történelmi nevet adtak.

Mikor e nap megvirrad, minden lélek, minden felekezet, ur és szegény, büns és szenvedő istenéhez siet, háromszor látogatja meg a templomot aznap, böjtöl, imádkozik, abbahagy üzletet, mulatságot, pörpatvarkodást, s az ateista, kinek szemei nem keresnek az égben a jótétemények istenét soha, megdöbbenve emlékezik a rettenetes istenre, ki ott alant a föld alatt lakik, s onnan adja irtózatatos hatalmának jelét.

Egy éjszakán, midőn emberek mind mélyen aludtak, megrázkódék a föld terhei alatt . . .

A tornyokból a harangok aggodalmas kongása hangzék szerte, amint a rettenetes kéz megrázta a fundamentomaikat. Egy perc alatt ébren volt mindenki, egy perc alatt rémült zsidobongás lepte el az utcákat.

A föld folyvást reszketett, mintha valami borzongató láz gyötörné belől, a várost környező folyamokban föl-fölszókeltek a habok csodás ugrándozással, mintha megannyi szökőkút ugrálna fel.

S valami süket zúgás, valami ismeretlen hang, mely mintha mérföldekről jönne, de sem jobbról, sem balról, hanem köröskörül, hallatá magát, melynek rémületes hangja tompa búgással tölté be a levegőt, anélkül, hogy tudná valaki, hogy honnét jön, hogy merre lehet előle menekülni.

A házi ebek vonítva futottak végig az utcán, elvadult macskák nyargaltak, háztetőkről háztetőkre szökellve, s a zúgó léghő koválygó galambok csoportosultak, félénken kerülgetve a toronytetőket.

És a föld minden állatai között legrémültebb volt az ember. Azok csak a halál lehetőségét érzék, de ez tudta: hogy itt isten van közel, őt a reszkető föld nemcsak sírjára emlékezteté, hanem, ami azon még alól van, a kárhozatra. Mindenki sápadtnak látta a mellette állót, az ész, a bátorság elhagyta a lelket, mindenki érzé, hogy itt az emberi kéz hatalmának vége van.

Megküzd az ember tüzzel és viharral, ráhág a tenger hullámozó fejére, csatába száll minden elemmel, csatába önmagával, de ha az élő föld haragja támad ellene, mivel védje magát?

A föld egyre reszketett, a zúgás egyre hallatszott, mint valami szét-pattanni készülő katlan forrongása s időközönként, ha a vízirányos vibráció erősebb rengésben tört ki, megkondultak egyszerre minden

toronyban a harangok, a nagy, vastag ércharangokat úgy rázta a vész, mint ahogy a csengettyűk szoktak szólni, sebesen kolompolva.

A harangszóra hirtelen egy kétségbeesett remény szikrája kapott a csüggedő szívekbe: 'Az isten hív bennünket házába' — kiáltá valaki. A templomba, a templomba — zúgá a tömeg utána, s rohant az egyházak felé. A templomajtók kitérültek, a nép betódult, aki nem fért be, ott künn térdepelt le, s nem soká hangzék a szent boltozatok alól a bűnbánó ének, ezer és ezer ajktól énekelve, s ez egyszer igazán érezve minden szívből.

De az énekhangon keresztültört a földalatti zúgás, ez a tónustalan süket zaj, az éneklők saját szavaikon keresztül hallák azt, átjárt az szívet, lelket, s beteggé tette az embereket. Sokan a gyöngébbek közül, ájuldózva, szédelegve hagyták oda a templomot, s künn lefeküdtek a kövezetre, a többiek éjnek éjszakáján énekeltek tovább a bűnbánó éneket. 'Irgalmazz nekünk!'

Hajnal felé a jövő zúgás lassanként elhalt, a vele küzdő énekhangok mindinkább erőt látszottak rajta venni, végre egészen elenyészett, vele együtt a föld rengése is, csak néha, koronként, egy-egy percre rázkódott meg még a föld, mintha az ég és csillagok mindannyiszor valami rettentő gondolatot szóltak volna hozzá, mitől összeborzadt, végre ez is elmúlt. Az éj szürkülni kezdett, az ég világosodott, a szorult keblek terhei enyésztek. A nép egyrésze hazatért házait meglátni, családját összekeresni, a többi 'hoszánna't énekel a templomokban.

Amint a kelő nap világa át kezdte törni a magas templomablakokon, elhalványítva az oltár gyertyáit, mik gyér világot vetének addig a roppant teremben, megtért a bizalom is a szívekbe, az a jóltevő érzés, mi átélt veszély után foglal helyet a lélekben, s egy fiatal pap fölment a szószékre, és beszélni kezdett a néphez.

Oly különös volt emberi szót hallani ugyanott, hol egy óra előtt a földalatti szózat rettegteré a szíveket.

A pap elvégzé beszédét, kimondta az áment. Hallatszott utána a templomú sóhaj, mi ezek fohászából származik egyszerre. E percben, mintha mennydörgő fellegek rohannának végig a föld alatt, egy hömpölygő dördülés futott végig a város alatt, a föld színe az elmúlt reszketés helyett egy irtóztató taszítást kapott alulról, s azon pillanatban lehullott minden torony a földre, a léget egy irtóztatos roppanás tölté be. A legmagasabb épületek mennydörögve dültek össze, a templomok boltozatai leszakadtak, maguk alá temetve az imádkozókat.

Azután néma lett minden. Senki sem kiáltott, az emberek némán, az ijedségtől tébolyodottan futottak előre-hátra. Nem volna kit híni segélyül. Maga az isten háza is romban feküdt.

S újra hallatszott a futó hömpölygő dördülés, és a föld alatt, amint morogva gördült végig, és mindig közelebb, mintha feljebb-feljebb jöne. Messziről látszott jöni; amerre járt, az élőfák meghajták előtte fejeiket, jobbra-balra a földet csókolva sudaraikkal, s mikor a város alá ért, a futó népek eldültek előtte, aki megállt, az iszonyú taszítás féltőlnyi magasra hányta fel, s ismét ment tovább hömpölyögve, dörögve, s az élőfák jobbra-balra hajlongtak útjában.

S mindig sűrűbben, mindig erőszakosabban következtek egymásra a hullámzó lökések, az utcákon megnyílt a föld, égő tüzet s kénköves sarat hányva ki gyomrából, néhol az emberek lába alatt érezhető volt a kitoráni vágyó tűz forrósága, s a porhajó földbe aláülyyedtt ház és ember. Az ivóutakból forró, salétromos víz lövelt ki magasra, fehér, fojtó párárt hajtva maga előtt, s az épületek romjai közül kék-zöld lángok lobogtak fel, halottszin világot vetve a körüllevők arcaira.

Sokan a rémüléstől üzetve elindultak a folyampart felé, hol a kikötött hajókra vélték menekülhetni. Midőn a partra értek, elszörnyedve látták: hogy minden hajó, minden vízimalom zátonyon ül, horgonyaik, mik a víz fenekére voltak vetve, ki vannak a vízből, a folyam, mely itt két ágra szakadva egy szigetet képezett, a kisebbik ágát egészen elhagyta, s túl futott a szigeten, elhagyott medrében meg-látszottak az iszap között mindazon elsüllyedt hajók maradványai, miket évek óta ottfedtek a víz fenekén.

A másik pillanatban a föld hullámzása a folyam túlsó ágának medrét emelte hirtelen fel, s akkor az egész víztömeg viharsebesen rohant vissza az elhagyott keskenyebbik ágba, a közte eső szigetet egy futó pillanat alatt elnyelte az örvény, a habok átcaptak rajta, s tódultak harsogó jövetellel az innenső part felé, mint egy élő szörnyeteg tábor, fehér tajtékot túró fővel, elsöpörve, eltemetve mindent, ami útjokban áll.

A partra gyűlt nép rémült orditással rohant vissza a városba az irtózatoss hullámcsapás elől, míg veszedelmes erővel vágatott keskenyebb medrébe, s ottan meg nem férve, az innenső partra, a zátonyon ülő hajókat és malmokat fölkapta magasra, s vastag horgonyköteleiktől letépve ragadta magával, túl az elsepert vízgáton, bevitte a városba, odatolta az utcák közepére, s azután ismét oly sebesen, ahogy jött, zúdult vissza, a piac közepén hagyva az odáig vitt hajókat, s ragadva magával, akiket útjában elkapott.

„Isten! Isten!” -- hangzék mindenfelől.

A kétségbeesés visszakapta szavát. Nem volt menekülés.”

Lap : Sor :

- 5 2 közül (1886, NK: közül)
- 5 belől (NK: belül)

Lap : Sor :

- 6 adtak (NK: adtak.[1852.])
 21 történt *vala* (NK: történt *vele*)
 24 érthetőn *kiáltá* (1886: érthetően *kiáltá*, NK: érthetően *hangoztatá*)
 6 : 9 *magán*ügyeikhez (PN: *saját* ügyeikhez)
 10 Lámpásnak (NK: *Utcai* lámpásnak)
 23 láttam *színről-színre* (PN: láttam *színre*)
 7 : 18 belől (1886, NK: belül)
 8 7 minden *elemmel* (PN: minden *emberrel*)
 8 föld *haragja* (1876, 1886, PN: föld *hangja*)
 9 : 6 házait (NK: házát)
 14 malasztos (NK: magasztos)
 10 : 23 csodái (PN: csudái)
 26 *valami* magasra (NK: magasra)
 11 : 17 annak medrét (NK: annak *a* medrét)
 12 : 22 összebújtak (PN: összebúttak)
 13 8 az okosabb (NK: az okosabbak)
 11 lakásaul (NK: lakásául)
 14 : 14 miért (NK: mért)
 15 5 helyiségből (1886, NK: helységből)
 8 találkát (NK: találkát)
 16 valódi tizenhatpróbás (NK: tizenhárompróbás)
 32 nádpálcájával (1886, NK: nádpálcával)
 18 6 monda (1886, NK: monda)
 19 minden *vasárnap* (PN, 1876, 1886: minden *másnap*)
 29 cselekedetre (1886, NK: cselekedetekre)
 19 32 izzadság (NK: izzadtság)
 21 : 10 mondom, *hogy az* (NK: mondom, *az*,)
 22 32 önkényt (1886, NK: önként)
 23 20 helytartósági (NK: helyhatósági) (Megtartottuk az eredetit, bár bizonytalan, hogy nem a helyi hatóság engedélyéről van-e szó.)
 32 csodatevő (1886, NK: csodatevő)
 24 14 *ugyan a neve* (NK: *a neve ugyan*)
 27 30 almáriumok (1886, NK: almáriumok)
 28 19 tetétől talpig (1886, NK: tetőtől-talpig)
 29 : 11 előkerülhetlen (PN: *elkerülhetlen*)
 21 tagbul (1886, NK: tagból)
 30 : 1 lakásaul (1886, NK: lakásául)
 29 kötelességet (NK: kötelességeket)
 31 : 24 okaért (1886, NK: okáért)

Lap : Sor :

- 32 : 7 földszintén (1886, NK: földszinten)
34 14 emberségtudással (NK: embertudással)
24 föltevé (1886, NK: föltéve)
35 : 10 fúrta (NK: fujta)
szemöldei (NK: szemöldökei)
37 4 amidőn (1958, NK: midőn)
9 fordula (1958, NK: fordult)
28 omla (NK: omladék)
38 5 és azután (NK: azután)
24 értenénk (NK: értenők)
27 beszéltek (1886, NK: beszéltek)
39 34 az úrvacsorájához stb. stb. (NK: az úrvacsorájához stb.)
41 : 11 fel (1886, NK: föl)
12 ami ó és új (1958, NK: a mai ó és új)
17 sem a csapszékeket és boltokat (1958, NK: sem a csapszé-
keket)
42 : 16 fedelekkel (NK: fődelekkel)
43 8 nagytisztelendő (1886, NK: nagytiszteletű)
45 33 mohar (NK: moha)
47 : 24 azonkívül egyedül a (NK: azonkívül még a)
48 2 a választ (NK: a választát)
22 értetné (NK: értené)
29 szárnyában (NK: szárnyán)
49 4 közruhájába (NK: díszruhájába)
14 odalenn (1886, NK: odabenn)
50 12 s midőn (NK: midőn)
51 2 hitéért (1886, NK: hiteért)
52 : 22 felnyílt (1886, NK: fölnyílt)
53 : 21 melyben (NK: melyen)
26 felejtkezzél (1886, NK: feledkezzél)
54 : 20 borzadznak (NK: borzadnak)
58 16 Bánátra (NK: Bánságra)
28 üldögélt pedig Bajcsy (NK: üldögélt Bajcsy)
31 ingujjait (NK: inge ujjait)
60 7 hajszálai (NK: hajszállai)
61 3 bosszontsa (bosszantsa)
32 érek ám én (NK: érek én)
62 3 konfundálta (PN: csudálta)
20 gondolta volna, ki hitte volna már azt? Ember föl nem tette
volna. Ha (1886, NK: gondolta volna. Ha)
63 3 feljebb kezdte (PN: feljebb kiadta)

Lap : Sor :

- 64 : 10 kettő-hárommal (PN: kettővel-hárommal)
 30 egyik ujját (NK: egyik hüvelykét)
- 66 : 13 álló széket (NK: álló csizmát)
 20 szekérrül (NK: szekérről)
- 67 : 2 hogy a nagytiszteletű (1886, NK: hogy nagytiszteletű)
- 68 : 9 önkénytes (1886, NK: önkéntes)
- 69 : 7 „Mindig, mindig, mindig” — hangzott (PN: Mindig, mindig hangzott)
- 73 : 5 tárgyaul (NK: tárgyául)
 25 rokokó divat (NK: barokk divat)
- 74 : 33 fehér ónbul (NK: ólomfehérből)
 34 korombul (NK: koromból)
- 75 : 9 árulnak, s amiktől én mindig úgy irtóztam. Mi (NK: árulnak. Mi)
 12 alázatos (NK: alázatosan)
 32 utolsó (NK: tulsó)
- 78 : 32 lyánka (NK: lányka)
- 79 : 14 míg kétfelől (NK: mely kétfelől)
 16 szája, szeme, füle (NK: szeme, füle, szája)
 26 ez alispánhoz (NK: az alispánhoz)
- 80 : 19 gyönyörű, gyönyörű fiatal (NK: gyönyörű fiatal)
- 82 : 12 jobbrul (NK: jobbról)
- 86 : 14 felkelve (1886, NK: fölkelve)
 31 Pergolesinek (1886, NK: Pergolesének)
 32 bariton (NK: szoprán)
 33 fel (1886, NK: föl)
 lélegzeteiket (NK: lélegzetüket)
- 34 lelkeikbe (NK: lelkükbe)
 önkénytelenül (1886, NK: önkéntelenül)
- 89 : 10 örömtül (1886, NK: örömtől)
- 90 : 8 szánalombul (1886, NK: szánalomiból)
 28 csudálkozó (1886, NK: csodálkozó)
- 91 : 16 tíz palack (NK: tíz pohár)
- 92 : 9 meghallgathatja (NK: meghallgatja)
 32 lyánka (1886, NK: lányka)
- 94 : 30 a gyűrű ott volt a második ujján (PN: a gyűrű ott volt az ő második ujján)
- 95 : 31 ragyogástul (1886, NK: ragyogástól)
- 96 : 33 levén (NK: lévően)
- 99 : 4 nyíláson a fejét (1886, NK: nyíláson fejét)
 7 felemelni (1886, NK: fölemelni)

Lap : Sor :

- 99 : 11 felmutatva (1886, NK: felmutatta)
15 lánykához (1886, NK: lánykához)
21 kezébe (1886, NK: a kezébe)
- 100 4 felfedezni (NK: fölfedezni)
- 101 : 12 Felkelt (NK: Fölkelt)
- 103 : 26 szobalyánnal (1886, NK: szobalányjal)
- 105 : 11 veres (1886, NK: vörös)
- 106 : 24 kocsmában (PN: korcsmában NK: kocsmákban)
- 107 : 17 szellet (1886, NK: szellem)
- 108 13 te idétlen gépész, te meghízott hústömeg — (NK: te idétlen hústömeg)
14 tétovázva készülő (PN: tétovázni készülő)
- 109 : 21 karjait (NK: karját)
- 110 3 ájulatából (NK: ájultából)
- 113 : 20 fürdeni (1886, NK: fürdeni)
23 neki a törrel (NK: neki törrel)
- 114 : 3 eltanult (1886, NK: tanult)
- 115 4 veres (1886, NK: vörös)
6 az meg (1886, NK: az még)
33 csónakázást (1886, NK: csónakázást, PN: csónakozást)
- 116 12 lebbentve (1858: lebbetve — sh. —)
19 még éppen (1886, NK: meg éppen)
25 vállat vonított (NK: vállat vont)
- 118 4 bariton (NK: szoprán)
6 lányka (1886, NK: leányka)
12 enyészetes (NK: elhaló)
- 120 2 himbalózott (NK: himbálézott)
31 susogá (NK: suttogá)
- 121 1 embert. *Kisasszony, sohasem voltunk a parttól oly mint most.* És (1886, NK: embert. És)
7 lánykának (1886, NK: leánykának)
14 ott lenn (NK: ott fenn)
- 124 22 még ugyanannyi hold föld csak megbír (NK: még a birtok csak megbír)
23 felteszi (NK: fölteszi)
31 attul (1886, NK: attól)
- 125 7 ez a fityma őszinteség (NK: ez a fitymáló őszinteség)
- 126 3 nem olvasott (1886, NK: sem olvasott)
12 visszatérteig (NK: visszatértéig)
- 127 6 felvert (1886, NK: fölvert)
- 128 7 halálában (1886, NK: halálban)

Lap : Sor :

- 128 : 17 a báró elleni szenvre (NK: a báró iránti ellenszenvre)
129 : 18 büszkeségre (1886: büszkeségre)
19 és végre (PN: és végtére)
23 ismét a boldogság (PN: ismét előre a boldogság)
130 : 28 szeretitek-e (PN, NK: szeretik-e)
132 : 2 quadrille (NK: quadrill)
3 midőn Viktor (NK: mikor Viktor)
11 hivatalszékeiben (NK: hivatalszékében)
15 vénségtől (1886, NK: vénségtől)
18 Mi hozza őt ez órában ide? Mi hozza ide (1886, NK: Mi hozza őt ez órában ide? Mi hozá ide)
134 : 30 felfedezett (1886, NK: fölfedezett)
135 : 16 bő porköpenyc (NK: bő köpenye)
18 asztalon (NK: asztalra)
136 : 14 megholt (1886, NK: meghalt)
137 : 15 mikén (NK: mikben)
20 nevezd (NK: nevezzed)
29 kicsiny (NK: kicsi)
140 : 7 quidproquo (NK: qui proquo)
141 : 30 felemelé (NK: fölemelé)
143 : 1 gunyhó (1886, NK: kunyhó)
144 : 34 füttyölt (NK: füttyült)
145 : 28 nagyon jól el tudott (1886, NK: nagyon el tudott)
148 : 32 hajgálja (1886, NK: hajígálja)
149 : 19 előjőnnék (1886, NK: előjőnnék)
152 : 28 üvegszegletet (NK: üvegszéletet)
34 holthalavány (1886, NK: holthalvány)
153 : 14 vízben nem (NK: vízbe nem)
16 azután (NK: aztán)
19 Teljesen (1886, NK: Teljes)
155 : 22 szél (1858, NK: kéz — végigfutó sh.)
157 : 12 szeretitek (PN: szerettelek)
158 : 32 szépen s (1886, NK: szépen és)
33 időrrül (1886, NK: időrről)
34 zsványokrul (1886, NK: zsványokról)
gyilkosságokrul (1886, NK: gyilkosságokról)
159 : 7 és a félelemtől (1886, NK: és félelemtől)
11 csizmástul, bőrkötényestül (1886: csizmástól, bőrkötényestől)
160 : 17 fölséges (PN: fölséges jó)
163 : 18 alispány (PN, 1886, NK: alispán)

Lap : Sor :

- 164 : 32 Zsámfáter (PN: Sámfáter)
165 : 10 ablak~~o~~nál (1886, NK: ablaknál)
12 meglátta Bajcsy (1886, NK: meglátja Bajcsy)
166 : 31 ha jövő (1886, NK: ha a jövő)
167 : 22 súgta a fülébe (NK: sugta fülébe)
170 : 5 felfelé (NK: fölfele)
174 : 32 Hyppocrenének (NK: Hyppocrenének)
34 átlátva annak (1886, NK: látva annak)
175 : 26 jőhetni (NK: jöhetni)
176 : 30 bosszontá (NK: bosszantá)
177 : 30 elmosolyodta (NK: elmosolyogta)
179 : 34 jámbor keresztyén (1886, NK: jámbor Kereszturi)
181 : 3 őt illeték (1886, NK: illeték)
16 vármegye (NK: hitfelekezet)
20 annál ült (1858, 1886, PN: a mellett ült)
184 : 23 végigcsörtetve (PN: végig csörtelve)
186 : 6 1770-en (1886, NK: 1780-on)
21 szégyell (NK: szégyene)
34 nem említi (NK: sem említi)
187 : 15 halad. Az a halavány kép ott az ablakban oly kőmerev szemekkel néz ki a világba. Átkozott (1886, NK: halad. Átkozott)
34 Ki nevet utoljára? (PN: Ki nevet hát utoljára?)
188 : 17 ott se (1886, NKE ott is)
189 : 3 tetőtül (NK: tetőtől)
190 : 4 elől (1886, NK: elül)
191 : 8 éljen sokáig! (NK: éljen sokáig! *Vivát!*)
11 éljent (NK: *vivátot*)
14 mehetett végig (PN: mehetett végig *rajta*)
21 e nagy (NK: e *nehéz*)
193 : 28 kidült-bedült (NK: kidült-bedőlt)
194 : 16 tévedt (1886, NK: téved)
195 : 12 neki (1886, NK: néki)
196 : 24 hallana (1886, NK: hallani)
200 : 26 vállat vonított (NK: vállat vont)
30 bekopogat (NK: bekopogtat)
201 : 11 sem talált (NK: nem talált)
203 : 14 pokrócbul (NK: pokrócból)
204 : 17 megváltozhatnak (1886, NK: változhatnak)
24 felkereste (1886, NK: fölkereste)
205 : 3 Mikért a (1886, NK: miért a)

Lap : Sor :

- 206 : 31 lenyüft (1886, NK: lenyüft)
207 10 előlről (1886, NK: elülről)
210 8 képzett (NK: képezett)
9 elől (1886, NK: elül)
211 1 felemelgetett (1886, NK: fölemelgetett)
212 16 ez a medvetalp (1886, NK: az a medvetalp)
31 nyihogva (PN: nyikogva)
213 9 amit mackó (1886, NK: amit a mackó)
15 nem állhatá (NK: nem állhatta)
21 diákul (NK: deákul)
215 10 amidőn a (1886, NK: midőn a)
14 szól a kis (1886, NK: szólt a kis)
217 5 a mi (1886, NK; s a mi)
8 hogy mi népek (NK: hogy mi a népek)
17 örömet (1886, NK: örömeit)
219 8 Abaúj megye (PN: Sárosvármegye)
19 igaztalanság (NK: igazságtalanság)
21 elhozom (NK: elhozam)
223 12 mulasztanám (NK: elmulasztanám)
227 3 száraztott (1886, NK: szárított)
8 egykor (NK: egyszer)
232 13 önbül (1886, NK: önből)
233 19 azzal (1886, NK: s azzal)
236 : 20 tanúság (NK: tanulság)
238 : 11 derék, szelíd férfiút (NK: derék férfiút)
242 : 10 Az az istentelen (1886, NK: Az istentelen)
244 6 ez eset (NK: az eset)
15 Az a numero (1886, NK: A numero)
246 3 Rangbóli (1886, Rangbéli, NK: Rangbéli)
247 : 25 Azután nagyon (NK: Azután is nagyon)
248 14 százszor (NK: tízszer)
250 15 elővévén (1886, NK: elővévén)
31 érzeni (NK: érezni)
252 33 Mért vagy (1886, NK: Miért vagy)
253 9 jázmínnal (PN: jázminnel)
25 ez eddig (NK: az eddig)
254 18 közül (PN, 1886, NK: közül)
257 : 20 tartozó (1886, NK: tartozott)
259 : 26 J'y suis (1886, J'y sais , NK: J'y serais)
260 : 16 a gladiátor (1886, NK: gladiátor)
261 1 az a (1886, NK: ez a)

Lap : Sor :

- 263 1 *lyánt* (NK: *lánýt*)
27 növendéki (1886, NK: növendékei)
264 13 *pallón* (1886, NK: *padlón*)
265 1 *lyánkát* (NK: *lánykát*)
10 *Thaddeus* (1886, NK: *Gutai*)
268 31 igazságos. *Szigorúan igazságos*. Odainté (1886, NK: igazságos.
Odainté)
274 : 7 hitfélbeli (NK: hitfélbeni)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Hogy a Jókai által emlegetett komáromi helyek, utcák között egy kevésbé jobban tájékozódhassunk (ennck a megkönnyítésére közöljük Komárom térképét is), induljunk ki a jobbparti részből, menjünk át a hídon, érintve közben egy pillanatra a Dunaszigetet, sétáljunk be a tulajdonképpeni Komáromba. A híd folytatásaként (megtartva a regény idejében használatos utcaneveket) a *Híd* vagy *Rév* utca vezet tovább a város belseje felé, és beletorkollik a szinte az egész városon végigfutó *Rácz* (később: *Nádor*) utcába, mely a *Fő térre* nyílik. A *Fő tér* a város központja, itt áll a városháza, és itt van a régi Szentháromság-szobor. A *Nádor* utcában van a regényben szereplő Szent András-templom, melyet a nagy földrengés szinte földig rombolt, aztán, amikor újra felépült, 1848-ban ismét porig égett a nagy tűzvész alkalmával. A *Nádor* utcával majdnem párhuzamosan halad a *Vármegye* utca, itt van a megyeháza, és itt állt Jókai szülőháza is. A *Fő térről* észak felé vezet a *Barátok* utcája. A *Fő térről* nyílik a *Szombati* utca (ez lett később a Jókai utca), ezen át eljutni a *Rozália térre*, Komárom legnagyobb terére (később Kossuth tér), ezt nevezték a regény eseménycinek az idején a régi rác temetőnek, itt építették a földrengés után a regényben szereplő szükségtemplomot. A *Rozália* téren a nagy földrengés idején a hagyomány szerint valóban hatalmas árok keletkezett. Itt áll a Rozália-templom és a Kálvária, a térről vezet a hosszú *Megyeresi* utca, Bajcsy uram és Mákosné asszonyom utcája, a városból a temetők felé. Komárom délkeleti részén, a vársánc mentén van az „anglius” park, amelyben Mákosné asszonyomnak kellemetlen találkozása volt az igazi Kadarkuthy Viktorral. Innen vezet az ún. *Fővárút* a várhoz.

A város lakóinak száma a regény korában kb. 8 – 10 ezer lehetett.

★

A regényről szóló irodalom összegezése közben ismertettük Zsigmond Ferenc *Jókai*-könyvének „*Előadó művésze*” című fejezetéből azt a részletet, amelyben a szerző néhány motívum-azonosságot említ

a Jókai regényekben. Pár motívum rokonsága szembevetendő *Az eldtkozott családban* is más Jókai-regényekkel. A *Valami van a levegőben* című fejezet tájképe azonos a *Rab Ráby*, II. József visszavonó rendelete után bekövetkező hangulatolvadást érzékeltető tájképével. (Rab Ráby NK. 450. A soron következő regények lapszámait is az NK szerint idézzük!) A fordított beszéd (2.) szerepel a *Páter Péterben* is mint állítólagos titkos nyelv egy arab betűkkel írott könyvben (27.); a kollégiumok diáknyelvét (60.) szerepelteti Jókai az *Eppur si muove*-ban (7–11.), *A debreceni limátikusban* (elszórva végig az elbeszélésben) az emlékezetbravúrt (95.), az *Egy magyar nábobban*, ahol a 6 esztendő Kárpáthy Zoltán mond el egyszeri hallás után egy hosszú országgyűlési beszédet (II. k. 235.); a víz alatt való úszást (136.) a *Politikai divatokban* (67–69.), *A kőszívű ember fiaiban* (I. k. 61.), ahol Leonin nemcsak a víz alatt, hanem a vastag jégpáncél alatt keresi a lékbe zuhant Ödönt; az öreg Kadarkuthy alakja hasonlít egy kicsit a magyar nábobhoz, Kárpáthy Jánoshoz, de főként Csollán Bertiehez az *Eppur si muove*-ban. A különös szekerезésekör például árkon-bokron, kerten, kerítéseken, virágágyakon át (194.), mintha Csollán Bertit látnánk Pesten hintózni (I. k. 283–284.). Van egy érdekes azonosság Kadarkuthy és Mikszáth Döry bárója (*Különös házasság*) között abban, hogy mind a ketten az országútra kiállított hajdúkkal fogatják el az arra utazó diákokat. (127.) Malárdyné bátor fellépése, amikor rokkanyéllal fenyegeti meg Kadarkuthy Viktort (242–243.) hasonló Lávayné elszánt cselekedetéhez, aki fia rágalmazóján maga akar pistolypárbaj során elégtételt venni (*Politikai divatok*, 120.).

A főhős és a többi regények főhősei között nagy a hasonlóság. Ám egy-egy jól sikerült mellékalakja is több regényében tér vissza nemcsak azonos típusként, hanem azonos foglalkozásban is. Így nagy a hasonlóság Bajcsy uram és Tseresnyés uram között (*Eppur si muove*), vagy Gutai Thaddeus és Fröhlich Dávid között (*Szép Mihál*).

Lap : Sor :

- 8 30 „Uram, búneink sokasága . . .
 . . . Irgalmazz nekünk!” — Az első sor: Keresztesi József (1745–1812) református énekének kezdő sora; a második kissé szabad idézete az 57. zsoltár szavainak
- 10 15 *lábnyi magasra* . . . — láb: régi hossz mérték; kb. 32 cm.
 (Az angoloknál ma is használatos)
- 15 : 16 *tizenhatpróbas ezüst* — az ezüsttartalmú öntvények meghatározására 16, ún. próbatűt használtak. Ha mind a 16 tűn sikerült a próba, akkor színezüst volt az öntvény.
- 16 22 . . . *mint Konstantinápoly lakói a végpusztulás napján a que fölött vitatkozni* — a XV. sz.-i uniós tárgyalásokra vonatkozik

Lap : Sor :

- a keleti és a római egyház között. Az unió a két egyház között azon hiúsult meg, hogy a keletiek a *Credóban* kifogásolták az „*ex patro filioque*” részt (az atyától és a fiútól). Szerintük az atya nem lehet egyenrangú a fiúval. Itt az 1453 tavaszán – a török támadás idején – bekövetkezett végpusztulásról van szó.
- 18 : 23 *kontextus* – szöveg, előadás
31 *minden úrnapján* – (itt) vásár- és ünnepnapon
- 19 : 8 *publikánus* – eredetileg vámszedőt jelentett a római birodalom tartományaiban. Így került a bibliai példázatok közé is. Átvitt értelemben – éppen a bibliai szóhasználat szerint – kétféle értelemben is használatos volt a múltban: jelentett, mint itt is, egyszerű embert, és jelentett közéleti embert.
- 20 : 24 *pukovai posztóköpeny* – bukovai – bukovinai posztóköpeny: sötétbarna színű, széléin fehérrel beszegett, egyenes szabású, gombok nélküli, ezért elől állandóan nyitottan hordott durva szövésű posztóköpönyeg
- 21 14 *filigrán gombok* – aprólékos kidolgozású, finom kivitelű díszgombok
- 22 : 20 *lázsiás tallér* – érc tallér; értéke nagyobb az azonos papírpénznél
- 23 : 20 *helytartósági engedély* – 1848 előtt a Helytartótanács volt a legmagasabb magyar kormányzék; 22 tanácsosból állott, mindenkori elnöke a nádor
- 24 *Sion hegy* – Cion hegy, a Jeruzsálem melletti szent hegy az ótestamentumban
9 *Mózsás* a Mózsi becenévben még ma is él ez az alak
31 *a cserhalmi ütközet* 1070-ben Cserhalomnál győzte le Salamon király és Béla herceg a kunokat. Szent László csak 1077-ben lett magyar király.
- 26 27 *Caesar* – Cajus Julius Caesar (i. e. 100 – 44). Az idézett mondását Plutarchos jegyezte fel (II)
- 27 *favor* – jóindulat, pártfogás, kedvezés
fastus – kevélység, dölyf
- 21 *a levéltár padmalya* a padmalyt padló és mennyezet értelmében is használja Jókai
- 28 5 *alkóven* – alkóv: fülke, benyúló, mellékszoba
- 29 II *retardatum* – késedelmes, hátralékos munka
27 *idegzetes* – ideges
- 34 : II *komitíva* – kíséreléssel

Lap : Sor :

- 34 20 *Servus humillimus perillustrissime domine Vice Comes!* Alá-
zatos szolgája, igen tisztelt alispán úr!
- 27 *Ego nobilis . . .* — Én, nemes . .
- 28 *in loco* — helyben
qua deputáció — mint küldöttség
- 29 *instancia* — kérelem, kérvény
- 31 *egyiptomi plágák* — egyiptomi csapások
- 35 32 *armalista nemes* — olyan nemes, aki nemesi levelet és címert
kapott, de birtokot nem
- 34 *primae nonus* — *primae partis titulus nonus*: Verbőczy *Tri-*
partitumának a nemesi kiváltságokkal foglalkozó fejezete
- 38 18 *emplastrum* — flastrom, tapasz
- 39 3 „*In eljöttünk nagy örömmel*
Felséges Isten,
A te szentidnek gyülekezetibe” — református egyházi ének,
(a debreceni református énekeskönyv dicsérete 1590-ből)
- 40 4 *rénes forint* — rajnai forint. Értéke 60 krajcár volt, illetve
120 dénár; a magyar forint értéke 50 krajcár, illetve 100
dénár; a magyar forintot nevezték abban az időben kurta
forintnak
- 5 *vastag krajcár kongó pénzben* — ércpénzben
- 41 12 *ó és új naptár* — az *ó* naptár a római Julius Caesar rendelkezé-
sére bevezetett naptári időszámítás, amelyet a görögkeletiek
ma is használnak; az *új* a Gergely pápa idejében megreformált
és a nyugati kereszténység területén általánossá tett naptár,
amely a juliáni időszámítás hibáit kiktiszöbölte. (Az *ó* naptár
jelenleg már 2 hetes késést mutat.)
- 42 : 15 *lobortető* — gúla vagy kúp alakú csúcsos tető
- 44 14 *Hoc non faciam!* — Ezt nem csinálom meg!
- 17 *indorzál* — hátlapjára ír
- 45 15 *Oenothera biennis* kétnyári ligetszépe; vízparton élő
virág
- 24 „*öt hímes és egy anyás*” — öt porzós és egy bibés (virág)
— A Fazekas–Diószegi-féle *Magyar Flóvészkönyv* Linné alap-
ján így osztályozta a virágos növényeket: egy hímes -- egy
anyás, két hímes — egy anyás stb.
- 30 *békavirág* — hottonia, más néven békalilium; fehérfürtű
vízinövény
- 47 : 8 *Syringa vulgaris* — orgona
- 23 *Virginia* — az USA egyik állama keleten, az Atlanti-óceán
partján.

Lap: Sor :

- 50 : 6 *quod scripsi, scripsi, quod dixi, dixi* – amit írtam, megírtam, amit mondtam, megmondtam. A kijelentés első fele bibliai idézet Pilátustól.
- 54 : 23 „A nagy bűnnek és bánatnak miatta
Hegedűnket függesztettük fűzfákra.” – a 137. zoltár
- 55 : 21 „Boldog, ki tenéked e dolgot
*Megfizeti, e méltatlanságot,
Ki öledből gyermekidet kirántja,
És az erős kősziklához paskolja.*” – A 135. zoltár utolsó négy sora.
- 57 : 29 *clavichordium* – a zongora egyik őse
- 58 : 22 *musta* – rövid nyelű vasbunkó; a csizmadiák a bőrt egyengették és simították vele
- 30 *az augsburgi újság* – *Augsburger Postzeitung*, Európa-szerte olvasott politikai napilap; 1693-ban alapították
- 32 *fontos talp* – *font* = súlymérték, kb. 0,45 kg. Itt a súlynak megfelelően vastag csizmatalpót jelenti.
- 59 : 1 *dratva* – szurkos fonal
- in ipsa persona* – saját személyében
- 2 *brevi manu* – rövid úton
- 14 *mérföldnyi* – egy magyar mérföld = 8,353 km
- 63 : 27 *Absolon* – a bibliai Dávid király szép fia, aki összeesküvést szőtt az apja ellen
- 65 : 15 *longa* – hosszú diáköltöny
- sábesztikli* – háromszögletű kalap
- 16 *posoncsapott kalap* – német divatú kalap
- 31 *púpos kenyér* – a sütőlapáton a kemencébe tolt búzakenyér tésztaját alkalmas helyen bemetszik, és az a metszés következtében felpúposodva gyönyörű pirosra sül
- 66 : 25 *japonika* – köntös, hosszú ujjú mellény
- 70 : 16 *epipactis* – hunyorszerű növény; a hunyor: Dél-Európában tenyésző gyógynövény
- 17 *nymphaea* – tavi rózsza
- 71 : 17 *liána* – kúszónövény
- 72 : 23 *alakzatos rabatok* – különböző alakúra formált virág-
ágyak
- 29 *granát posztónadrág* – gránátalmaszínű posztónadrág
- 33 *csapba kötve* – (haj) copfba kötve
- 73 : 9 *Kann ich mir damit flattieren, madame für ein Menüett zu engagieren?*
– Hízeleghetek magamnak azzal, asszonyom, hogy megnyertem önt egy menüetterre?

Lap : Sor :

- 73 : 11 *Wenn monsieur das findet agréable : ich muss mit plaisir accordieren*
— Ha ezt kellemesnek tartja, uram: örömmel bele kell egyeznem
- 27 *kontignáció* — emeletes
- 31 *nádméz nélkül* — cukor nélkül. Cukorrépából csak a XIX. sz. elején kezdtek cukrot gyártani. Azelőtt cukornádból vonták ki az édességet.
- 74 : 24 *négy hüvelyknyi magas* — egy hüvelyk mint hosszmérték: 2,63 cm
- 27 *abroncsos viganó* — a rokokó XVIII. sz.-i divatja szerint készült, abroncsokkal kifeszített rövidebb harang alakú szoknya
- 29 *pufándli* — puffos ruhaujj, ruhanyak, puffos, két oldalt dudorodó rokokó szoknyadísz
- 75 : 3 *figurinó* — itt: szoborárus
- 76 : 4 *karéjos fésű* — körfésű
- 7 *sottise* — ostobaság, izetlenség
- 20 *Eroberung* — hódítás („Én most nagy *Eroberungokat* csinállok . . .” — írja Szendrey Julia 1847. márc. 6-án barátnőjének.)
barometrum — barométer
- 23 *piquet és l’hombre* — régi francia eredetű kártyajátékok
- 77 : 15 *karassia* — durva posztó
- 32 *rázsaszoknya* — puha gyapjúsövetből készült szoknya
- 78 : 15 *aes triplex* — háromszoros páncélzat
- 84 : 8 *a nyugalmazott Achilles* — itt: a nyugalmazott hős
- 85 : 16 *kriminális akció* — bírói, bűnvádi eljárás
- 86 : 31 *Pergolesi* — olasz zeneszerző (1710–1738)
- 90 : 6,7 *Holdmezey Berey Farkas* — tkp Farkas András (1770–1832) vándor nép-költő, kicsapott diák, alkalmi rigmusok szerzője
- 92 : 14 *Oloferno Vitellezzo* — Pietro Metastasio (1698–1782) olasz költő *Giuditta* című színdarabjának hőse
- 19 *Magister Ludolphus de Cairo, professor magiae* — Kairói Ludolphus mester, a mágia professzora
- 22 *double vue* — itt: távolbalátás
- escamotage* — eltüntetés
- 23 *a chaldeai bölcsék köve* — Chaldea Babilónia neve a bibliában
- 93 : 7 *Monsignore* — Nagyuram (olasz megszólítás)
- 17 *pikérozni* — bosszantani, csipkedni
- 21 *Monsieur le baron, donnez-moi un bague . . . s’il vous plait* — helyesen: Monsieur le baron, donnez-moi une bague . . .
Báró úr, adjon nekem egy gyűrűt, kérem (Jókai itt és a követ-

Lap : Sor :

- kezőkben fonetikusán írja a szavakat, az élőbeszéd kötetlen kiejtése szerint)
- 93 : 27 *Voici m'sieurs et m'dames* — helyesen: Voici messieurs et mesdames: ime uraim és hölgyeim
- 94 17 *nobili* — nemesek
- 95 : 29 *Avec plaisir* — örömmel
- 96 1 *signore nobili* — nemes uraim (tkp.: signori)
- 9 *Spiriti miei ubbedite!* — Engedelmeskedjete lelkedim! Torzított olasz szöveg. Itt a bűvész varázsszavait helyettesíti. Jókai: *Emlékeimből* című könyvében (HhM 94. k. 41. l.) az 1850-es évek elején Pesten járt híres olasz szemfényvesztő, Bosco varázsszavaiként jegyezte fel.
- 18 *Allez, tournez!* — Indulj, fordulj!
- 22 *... revenons à nos moutons* — szó szerint: térjünk vissza juhainkhoz. Szállóigévé vált mondás a *Maître Pathelin* c. középkori francia bohózatból. Azt jelenti, hogy térjünk a tárgyra.
- 26 *Akkurat* — itt: Rendben
- 98 10 *Monsieur le baron ... donnez-moi une pièce de monnaie!*
Bárá úr ... adjon nekem egy pénzdarabot!
- 13 *Un écu, par exemple* — Egy tallért, például
- 18 *diable* — ördög
- 99 1 *Serviteur, m'sieu le baron ...* — helyesen: Serviteur, monsieur le baron: Szolgálója, bárá úr ..
- 18 *Chère maman* — kedves mama
- 34 *adeptus* — beavatott, bennfentes
- 104 3 *mouliné* — vívó mozdulat karddal a kard malomkerékszerű forgatása közben
- 11 *assez!* — elég!
- 26 *Szapperlot!* — Ejha!
- 105 8 *étranges divertissements* tkp.: étranges ... különös szórakozások
- 9 *croque-mitaine* c... mitaine vasmarok, vasgyúró
- 106 : 8 *Titanides Sámson* — Sámson Titánutód. A *titánok* mitológiai óriások, Uránosz és Gaia gyermekei, akik az olimposzi istenek elleni harcban buktak el.
- 108 : 23 *Commodus császár és Paulus secutor*: Commodus római császár, a híres filozófus-császár, Marcus Aurelius méltatlan fia, amint az író is mondja, abban lelte legfőbb szórakozását, hogy a cirkuszban gladiátorként lépett föl, azonban természetesen ellenfeleinek a császárt nem volt szabad megsebezniük. *Paulus secutor* a császár egyik gladiátorának neve.

Lap : Sor :

- 108 24 *decencia* — illendőség
26 *Anstand* — (német) itt: illendőség
riszkíroz — reszkíroz; kockázat
27 *külbüttroz* — ledönt, megöl
28 *noble* — nemes
- 115 : 31 *Corpus juris* — a törvények gyűjteménye (Szt. Istvántól 1848-ig)
32 *provinciális fiskális* — vidéki ügyvéd
- 116 10 *kontratánc* — francia négyesszerű tánc; eredetileg angol tánc, amelyben a férfiak és nők egymással szemben, két sorban állnak fel.
- 120 : 5 *bajadér* — itt finom, áttetsző selyemsálat jelent
- 126 : 2,3 *armentum ferreum* — rideg gulya
16 *salup* — vagy szalup, francia eredetű német jövevényszó a XVIII. században, a női divattal terjedt. Egy derékig érő, rádolgozott körgallérral ellátott női köpenyt jelentett. „Ki is állt nyúlborós szalupban a dada” mondja Csokonai a Dorottyában (III. könyv).
- 128 : 24 *gaukler* — szemfényvesztő, szélhámos, csirkefogó
- 129 : 13 *zászlósúri család* — zászlósurak a rendi Magyarországon azok a nagybirtokosok, akik birtokuk alapján az ország védelmére külön katonai csapatot voltak kötelesek kiállítani (bandérium), és saját zászlóik alatt szálltak hadba. Általános szóhasználat szerint a zászlósurak alatt az országos főméltóságokat és az udvari főtisztségek viselőit értették.
32 *kamuka* — damaszkuszi posztó teveszőrből
- 131 : 29 *dalidó* — táncos mulatság, Jókai kedvelt szava, amelynek meghonosítására törekedett
- 135 : 21 *tóga* — a református kollégiumok diákjainak viselete, sujtásos hosszú fekete köpeny
- 140 : 7 *quidproquo* — tévedés, félreértés
- 145 : 31 *csajka* — Jókai még megtartja ezt a régi szót a mai *sajka* értelmében. Egyébként valószínű, hogy csak kiejtésbeli különbség van a két alak között. — A komáromi végvár hajdani vitézeit is *naszádosoknak* vagy *csajkásoknak* nevezték.
- 159 : 28 *pápaifű* — más néven: áldottfű, gyógynövény
- 160 6 *herbatej* — közönségesebb és ma is használatos néven: herbatéa, főleg hársfalevélből készült gyógytea
- 161 17 *pantomimice* — némajátékkal
- 163 17 *minét* — a menüett régi magyar neve
- 165 14 *injúria* — jogtalanság

Lap : Sor :

- 166 : 21 *patécs* — kiütéses betegség
22 *deákliilium-flastrom* — gennyes sebek gyógyítására szolgált
- 167 : 5 *tafota* — perzsa eredetű nehéz selyemszövet
- 169 : 9 *Maria purificante, sole micante, majus erit frigus, quam fuit ante* — Ha Mária tisztulási ünnepén a nap ragyog, nagyobb lesz a hideg, mint azelőtt volt. Szállóige. (Mária tisztulási ünnepe: február 2.)
- 17 *pest* — kemence
- 27 József császárnak 1790. január 28-án kibocsátott rendeletéről van szó, amelyben a türelmi rendelet és a jobbágy rendelet kivételével minden intézkedését visszavonta
- 173 cím *Hypocrene* — a görög mitológiában a múzsák forrása
7 *Eszterházy* — itt Eszterházy Miklós nádorról van szó (1582 — 1645), levelek és vallásos művek szerzőjéről
- 174 : 31 J. édesapja valóban másolt szépirodalmi műveket. (L. Vargha Balázs: Jókay József illusztrált másolata Csokonai két színdarabjáról. ItK 1955. 428—35. l.)
- 175 6 *alcaicusok, sapphicusok* — görög lírai versformák
- 177 8 *Justum ac tenacem propositi virum nec civium ardor prava jubentium nec vultus instantis tyranni mente quatit solida.* — (Horatius Carm. III. 3. 1—4.) Nem rendíti meg az igaz és állhatatos férfiút szilárd lelkületében sem a hitványságokat kívánó polgárok ádáz heve, sem a fenyegető tirannus ábrázata
- 14 *Ne sutor ultra crepidam* — A varga maradjon a kaptafánál
- 17 *Quem dies vidit veniens superbum, hunc dies vidit fugiens jacentem.* — Akit a fölkelő nap még dölyfösnek látott, ugyanazt a tovatűnő nap már földön heverve látta
- 21 *Quod licet Jovi, non licet bovi* Amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek
- 24 *A bove majori discit arare minor* — A tinó az ökörtől tanul szántani
- 179 : 3 *debacchlál* — dühösködik, kiabál
- 182 : 22 *lekarakíroz* — itt: tréfás rajtot készít valakiről
- 185 18 *osztracizmus* — cserépszavazás: amely agyagcserepek segítségével történt
- 190 : 19 *Ecclesia praecedit* — az egyház eluljár
- 191 6 *lat* — súlymérték kb. 17,5 gramm
- 203 3 *konvenció* — itt: megegyezés, szerződés
- 33 *larvatus* — álnévvel való visszaélés
stellionatus — szédelgés, csalás
- 34 *perduellió* — felségárulás, pártütés

Lap : Sor :

- 203 : 34 *manicheus* — vallási szekta a III. században; a hivatalos egyház mint eretnekséget üldözte
- 204 : 1 *crimen laesae* — felségsértés, voltaképpen: *crimen laesae maiestatis*
2 *actus majoris* — hatalmaskodás, voltaképpen: *actus maioris potentiae*
sequestrum — vagyoni zárlat, gondnokság
- 206 : 24 *ekhós szekér* — ponyvatető s szekér
- 209 : 9 *Automedon* — az *Ilias*ban Achilles kocsisa
- 218 : 5 *Nagy Sándor kardjával* — célzás a gordiuszi csomó ókori történetére. Az ókori monda szerint Gordiusz, Frígia királya egy rendkívül nehezen szétbogozható csomót készített. A jóslat annak ígérte Ázsia uralmát, aki a csomót szétbontja. Amikor Nagy Sándor elé vitték, ő egyszerűen kettévágta kardjával.
- 220 : 8 *dehonesztáció* — becsületsértés, megbecstelenítés
32 *Epimetheus* — a görög mitológiában a szeleburdiság megtestesítője
Pandora szelencéje — a görög mitológiában Pandora egy olyan szelencét kapott Zeustól, amelyik minden bajt és betegséget magába zárt. Kíváncsiságból kinyitotta a szelencét, és a bajok, betegségek, nyomorúságok kiszabadultak
- 222 : 33 *Loyola* — Ignác (1491–1556) a jezsuita rend alapítója. A jezsuiták is magukévá tették Machiavelli elveit (a „cél szentesíti az eszközt”). Gutai tiltakozása erre vonatkozik.
- 226 : 10 *anekdoton* — anekdota
- 227 : 7 *Linné* (1707–1778) — svéd természettudós, a növényrendszertan megalapítója. Latin neve: *Linnaeus*, genitivusa: *Linnaei*.
- 230 : 4 *türemcsizma* — olyan, elsősorban külföldön divatos magas-szárú csizma, amelynek szárát a térd alatt más színű (sárga) bőrből tenyérvnyi szélességben úgy dolgozták ki, mintha az az eredeti szárból visszahajtvá dupla széles lenne
- 234 : 6,7 *Izmail Asmai . . . az Abner életének koszorús írója* — Al-Asma'i (740–828) híres arab költő és tudós, a beduinok nyelvének legkiválóbb ismerője és feldolgozója. Felbecsülhetetlen értékű gyűjteményekbe foglalta a régi arab költők műveit; a híres arab beduin-regény, az ún. *Antar*-regény is az ő átírásában maradt az utókorra. Jókai az 50-es évek elején *A drágakövek* című novellájában már szerepelteti (NK 37. k. III. l.)

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény első kiadásának (1858) címlapja
- II. A regény német kiadásának (1892) címlapja
- III. A régi Komárom térképe
- IV. Komáromi szekrecsgazdák felvonulása

NÉVMUTATÓ

<p>Absolon 322
 Alapy Gyula 289, 300
 Al Asma'i 327
 Aurelius, Marcus 324</p> <p>Bach Sándor 284, 292, 301
 Bach, Johan Sebastian 295
 Bakos Ferenc 306
 Belia György 281
 Beöthy László 285
 Beöthy Zsolt 297, 300
 Béla herceg 320
 Bocskayak 290
 Borovszky Samu 288
 Bozóky Mária 281</p> <p>Caesar, Cajus, Julius 320–21
 Commodus, Lucius Aurelius római császár 324</p> <p>Csányi Béni 289
 Császár Elemér 302
 Csokonai Vitéz Mihály 325–26</p> <p>Dávid király 322
 Demeter Imre 282
 Dickens, Charles 296, 302
 Diószegi Sámuel 289, 321</p> <p>Emich Gusztáv 285
 Eszterházy Miklós nádor 326</p> | <p>Fábián Pál 306
 Farkas András 323
 Fazekas Mihály 289, 321
 Ferenczy Zoltán 281</p> <p>Garák 290
 Gergely Imre 281
 Gergely pápa 321
 Gulyás Pál 281</p> <p>Gyulai Pál 284, 300</p> <p>Habsburgok 286, 291–92
 Haynau, Julius von 292
 Hány János 295
 Heckenast Gusztáv 280
 Horatius 326
 Hugo, Victor 300</p> <p>István (I.) király 325
 István nádor 288</p> <p>Jókay József 326
 József (II.) császár 290–91, 301, 319</p> <p>Kemény Zsigmond 283–84
 Keresztesi József 319
 Kőrösi László 297
 Klapka György 286</p> |
|--|---|

- László magyar király 320
 Lengyel Dénes 300—01
 Linné, Corolus 321, 326
 Lovelace 295
 Loyolai Ignác 327
- Machiavelli, Nicolo 327
 Mária Terézia 290, 301
 Metastasio, Pietro Bonaventura
 323
 Mikszáth Kálmán 283—84, 319
- Nagy Miklós 287, 303
 Nagy Sándor 327
 Nedeczky András 289
- Ordódy Péter 289
- Paulus secutor 324
 Pathelin (Maître) 324
 Pergolesi, Giovanni Battista 312
 Péczely József 289, 301
 Péterfy Jenő 295—97, 300
 Plutarchos 320
 Pompéry János 277, 284—85
 Propper László 306
- Rákócziak 290
 Révai testvérek 281
- Salamon Ferenc 284
 Salamon király 320
 Sarkady Sámuel 294
- Sámson 324
 Sikabonyi Antal 300
 Sötér István 303
 Sterne, Laurence 296
 Sue, Eugene 296
- Szabó László 284
 Szatmáry Mihály 294
 Szendrey Júlia 323
 Szinnyei Ferenc 301
- Takáts Sándor 289, 293—94
 Thackeray, William Makepeace
 296
 Thun Leó, gróf 292
- Ujházy György 285
 Ujlakiak 290
- Vajda Péter 294
 Vargha Balázs 326
 Vas Gereben 283—84
 Váli család 283
 Ványi Ferenc 290
 Verbőczy István 321
 Verne, Jules 296
- Woraffka 284
- Zápolyák 290
- Zsigmond Ferenc 297—300, 318

TARTALOM

A haragvó Isten	
Az Úr sátora	13
A kemény ember	28
Az első fejszecsapás	41
A gézengúz	56
Báró Kadarkuthy	71
A nagy szemfényvesztő	88
A kalábriai köpeny	113
A menyegző	123
A vallomás	134
A hálaima	143
Zörgeti a szél az ablakot	147
Bajcsy uram kísértete	158
Valami van a levegőben .	168
A „Hyppocrene”	173
Aki utoljára nevet . .	179
Tekintetes uram!	188
A puszta téren	192
Éji hangok	198
A furcsa ember	202
A veszett ló	225
Bajcsy alispán	235
A fellázadt fiú	246
A furcsa ember hagyománya	260
Végszó Az elátkozott családhoz	272

Jegyzetek	
Rövidítések	276
Kiadások, fordítások	277
Keletkezése, forrásai	283
Irodalom	293
Szövegváltozatok	304
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	318
A képmelléletekről	328
Névmutató	329

A kiadásért felel:
az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős:
PÁSZTOR JÓZSEF

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKÉMÉTI ANNA
munkája

A kézirat beérkezett: 1962. XI. 3.
Példányszám: 6.200
Terjedelm: 16,6 (A/5) iv + 4 old. melléklet

63.56210 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

